

Kapitalizm ve Özgürlük

Milton Friedman

20. Yüzyıl'ın
en etkili
kitaplarından

6. Baskı

facebook.com/SerbestKitaplar

twitter.com/SerbestKitaplar

instagram.com/serbest_kitaplar

pinterest.com/SerbestKitaplar

issuu.com/serbestkitaplar

goodreads.com

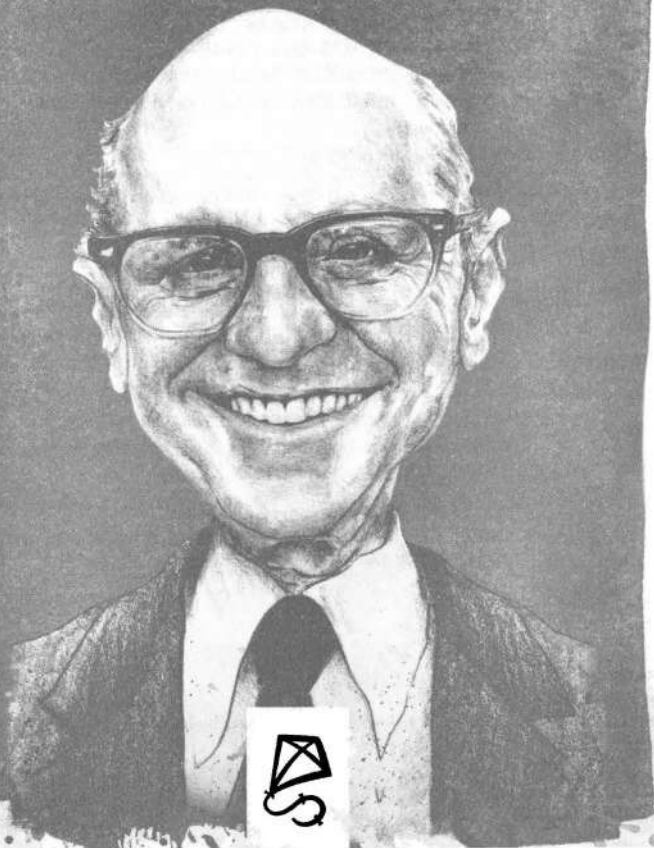

1976
Nobel
İktisat
Ödülü

Kapitalizm ve Özgürlük

Milton Friedman

Çevirenler: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu

Milton Friedman
Kapitalizm ve Özgürlük

Capitalism and Freedom

Çevirenler: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu

Serbest Kitaplar: 12

ISBN 13: 978-605-74945-4-2

Copyright © 2021, Serbest Kitaplar

Copyright © 1962, 1982, 2002, The University of Chicago

Bu kitap ilk olarak İngilizcede, The University of Chicago Press tarafından, Capitalism and Freedom: Fortieth Anniversary Edition ismiyle basılmıştır. Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Bu Eser'in müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.

6. Baskı: Mart 2021

4 ve 5. Baskılar: 2017-2018 (Eksi Kitaplar);

3. Baskı: 2011; 2. Baskı: 2008 (Plato Film Yayınları);

1. Baskı: 1988 (Altın Kitaplar)

Yayına Hazırlayan: Selçuk Durgut

Redaksiyon: Ali Kürşad Çiççi

Kapak İllustrasyonu: Hakan Arslan

Kapak Tasarımı: Furkan Şener (*furkansener.com*)

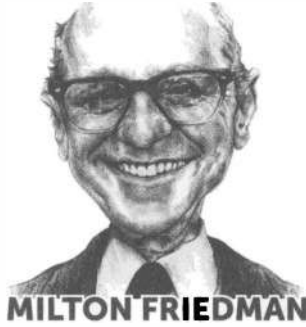
Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: İvedik Cad., No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 • Sertifika No: 25744

Milton Friedman, 1912'de, New York'ta, Yahudi göçmeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi.

Lisans derecesini, 1932'de Rutgers Üniversitesi'nde matematik bölümünden alan Friedman yüksek lisansta Chicago Üniversitesi'nin iktisat bölümüne geçiş yaptı. 1946'da Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Aynı yıl, takip eden otuz yıl boyunca bünyesinde çalışacağı Chicago Üniversitesi iktisat kürsüsünde ders vermeye başladı.

Klasik liberal görüşlerin 20. Yüzyıl'daki önemli temsilcilerinden biri olarak ünlenen Friedman, 1976'da Nobel İktisat Ödülü'ne layık görüldü. 1977'de Chicago Üniversitesi'nden emekli olmasının ardından 1981-89 yılları arasında ABD Başkanlığı yapan Ronald Reagan'ın ekonomi danışmanlığı görevini yürüttü.

Milton Friedman, 2006 yılında, 94 yaşındayken San Francisco'da hayata veda etti.

ÖZET İÇİNDEKİLER

1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASÎ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ
2. ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ
3. PARANIN KONTROLÜ
4. ULUSLARARASI MALÎ VE TİCARÎ DÜZENLEMELER
5. MALÎ POLİTİKA
6. EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ
7. KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK
8. İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL
9. ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI
10. GELİR DAĞILIMI
11. SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ
12. YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ

İÇİNDEKİLER

2002 BASKISINA ÖNSÖZ	13
1982 BASKISINA ÖNSÖZ	17
1962 BASKISINA ÖNSÖZ	23
GİRİŞ	27
1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASİ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ	35
2. ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ	55
Yasa Koyucu ve Hakem Olarak Devlet	58
Teknik Tekel ve Dışsallık Etkileri Zemininde Devlet Aracılığıyla Gerçekleştirilen Faaliyetler	62
Paternalist Zeminde Devlet Aracılığıyla Gerçekleştirilen Faaliyetler	68
Sonuç	70

3. PARANIN KONTROLÜ	75
Bir Mal Standardı	78
Parasal Takdir Yetkisi	83
Otoriteler Yerine Kurallar	92
4. ULUSLARARASI MALİ VE TİCARİ DÜZENLEMELER	99
Uluslararası Parasal Düzenlemelerin Ekonomik Özgürlük Açısından Önemi	99
ABD Para Sisteminde Altının Rolü	101
Cari Ödemeler ve Sermaye Kaçışı	104
Dış Ödemeler Dengesini Sağlamak İçin Alternatif Mekanizmalar	106
Serbest Piyasa Çözümü Olarak Dalgalı Kurlar	112
Altın ve Dövizde Serbest Piyasa İçin Gerekli Politika Önlemleri	115
Ticaretteki ABD Kısıtlamalarını Kaldırmak	117
5. MALİ POLİTİKA	123
6. EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ	137
Vatandaşlar İçin Genel Eğitim	138
Kolej ve Üniversite Düzeyindeki Okullarda Öğretim	153
Okullarda Meslekî ve Profesyonel Öğretim	156
7. KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK	167
Adil İstihdam Uygulamaları Yasası	170
Çalışma Hakkı Yasaları	175
Okul Öğretiminde Ayrım	178

8. İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL	181
Tekelin Kapsamı	183
Tekelin Kaynakları	192
Uygulanması Gereken Devlet Politikası	198
İş Dünyası ve İşgücünün Sosyal Sorumluluğu	199
9. ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI	205
İnsanların Girişebileceği Ekonomik Etkinliklerde Devletin Aynı Anda Her Yere Uygulanan Kısıtlamaları	206
Ruhsatlandırmanın Yarattığı Politik Sorunlar	213
Tibbî Ruhsatlandırma	220
10. GELİR DAĞILIMI	237
Ahlakî Açıdan Dağılım	237
Ürüne Göre Dağıtımın Araçsal Rolü	243
Gelir Dağılımı Olguları	246
Gelir Dağılımını Değiştirmekte Kullanılan Devlet Önlemleri	250
11. SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ	259
Çeşitli Refah Önlemleri	259
Yaşlılık ve Ölüm Sigortası	266
12. YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ	277
Liberalizm ve Eşitlikçilik	283
SONUÇ	285
DİZİN	295

2002 BASKISINA ÖNSÖZ

BU KİTABIN 1982 BASKISINA YAZDIĞIM ÖNSÖZDE, 1962 senesindeki ilk basımı sırasında aldığım tepkilerle eşimle birlikte yazdığımız, aynı felsefeyi savunan bir sonraki kitabımız *Tercih Özgürlüğü'nün (Free to Choose)* 1980'de basılması esnasında aldığım tepkiler arasındaki dramatik değişimi belgelemiştim. Bu bakış açısındaki değişim, hükûmetin Keynesyen yaklaşımları ve refah devleti uygulamalarının etkisiyle artan rolüyle geçen zaman zarfında daha da gelişti. 1956 yılında benim ders verdiğim ve eşimin de bu kitaba şekil vermem konusunda bana yardımcı olduğu zamanlarda, hükûmetin Birleşik Devletler'deki –federal, eyalet ve yerel düzeylerdeki– harcamaları toplamı millî gelirin %26'sına tekabül ediyordu. Bu harcamaların büyük bir çoğunluğu da savunma amaçlıydı ve savunma dışı harcamalar da millî gelirin sadece %12'sine denk geliyordu. Yirmi beş sene sonra bu kitabın 1982 basımı esnasında toplam harcama millî gelirin %39'u oranına yükselmişti ve savunma dışı giderler iki kattan daha fazla bir yükseliş göstermiş ve millî gelirin %31'i oranına ulaşmış bulunuyordu.

Elbette, bu değişimin fikir iklimine etkileri de olacaktır. Margaret Thatcher'ın Britanya'da, Ronald Reagan'ın da Birleşik Devletler'de seçimi kazanmasına giden yolun açılması bu etkilerden biridir. Belki Leviathan'ı durdurmuşlardı ama bir taraftan da onu öldürmüyorlardı. Birleşik Devletler'de toplam hükümet harcamaları 1982 senesinde milli gelirin %39'u iken 2000 senesine gelindiğinde yavaş bir düşüşle %36'lara geriledi ama bunun neredeyse tüm sebebi savunma harcamalarındaki azalmaydı. Savunma dışı harcamalar 1982 senesinde sabit olarak kabaca milli gelirin %31'i iken bu oran 2000'e gelindiğinde %30'du.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1992'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucunda bu yaklaşım daha fazla destek buldu. Bu iki olay, son yetmiş senedir tecrübe edilen ekonomiyi düzenlemenin iki alternatif yolunu dramatik bir biçimde sonlandırdı: tavandan tabana yapılanmayla tabandan tavana yapılanma; merkezî planlama ve kontrol mekanizmalarıyla serbest piyasa, daha net söylersek kapitalizmle sosyalizm. Bu deneylerin sonuçları daha önce, benzer daha ufak çaplı denemelerde öngörülmüştü aslında: Hong Kong ve Tayvan'la Çin, Doğu Almanya'yla Batı Almanya ve Güney Kore'yle Kuzey Kore bunlara örnek teşkil eder. Ama Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Birliği'nin çöküşünün dramatik sonuçları genel kanının bir parçası haline geldi ve böylece merkezî planlamanın aslında Friedrich A. Hayek'in 1944'teki o dâhiyane polemiginde belirttiği gibi, "Kölelik Yolu" olduğu fikri kabul gördü.

Birleşik Devletler ve Büyük Britanya için geçerli olan şeyler diğer ileri Batı ülkeleri için de eşit ölçüde geçerlidir. Savaş sonrasındaki ilk onyıllarda art arda pek çok ülkede âni bir yükselişe geçtiğine şahit olunan sosyalizm, zamanla hantal ve durağan bir yapı arz etmeye başladı. Bugün dahi tüm bu

ülkelerde baskı, piyasanın rolünü daha da artırmak ve devletin rolünü azaltmak yönünde. Ben bu durumu fikirle uygulama arasındaki uzun boşluk olarak özetliyorum. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden onyılların hızlı sosyalistleşme süreci savaş öncesindeki fikir kaymasının kolektivistliğe yönelişini yansıttı; geçen birkaç on yılın hantal ya da durağan sosyalizm tecrübesi savaş sonrası fikir değişiminin erken dönem etkilerini yansıtır; geleceğin sosyalistleşmeden uzaklaşma süreci de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile desteklenen fikir değişiminin olgunlaşmış etkilerini yansıtacaktır.

Bu görüş değişikliğinin az gelişmiş dünya ülkeleri üzerinde çok daha kesin etkileri olmuştur. Bu, günümüzdeki en büyük komünist devlet, Çin için de geçerlidir. Deng Şiaoping'in yetmişlerin sonlarında piyasa reformlarına başlamasıyla tarım alanlarının özel mülkiyete açılması, elde edilen ürün miktarında önemli bir artışa sebebiyet verdi ve diğer piyasa öğelerini de komünist kumanda toplumuna sokmuş oldu. Ekonomik özgürlükteki bu sınırlı artış Çin'in çehresini değiştirdi ve bizim serbest piyasaya olan inancımızı da pekiştirmiş oldu. Çin halen özgür bir toplum olmaktan çok uzak bir noktada olabilir ama şüphe yok ki Çin halkı daha özgür ve Mao dönemine kıyasla daha müreffeh yaşıyorlar. Politika hariç her açıdan daha özgür oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bunun yanında siyasal özgürlüklerin gelişimiyle ilgili küçük çapta birkaç olay da gözlenebiliyor; pek çok yerleşim biriminde bazı yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri gibi. Çin'in kat etmesi gereken daha çok yol var ama şu anda doğru yönde ilerlediği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönemde standart doktrin, üçüncü dünyanın gelişimi için merkezî planlama ve geniş kapsamlı yabancı yardımların gerekliliğiydi. Bu formülün, Peter Bauer ve diğerleri tarafından etkin bir

şekilde gösterildiği gibi, denendiği her yerdeki başarısızlığı ve Doğu Asya Kaplanları'nın –Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore– piyasa merkezli politikalarının etkileyici başarısı, kalkınma için çok farklı bir doktrinin geliştirilmesine sebep oldu. Bugün pek çok Latin Amerika ve Asya ülkesiyle, birkaç Afrika ülkesi piyasa merkezli bir yaklaşımı öngörmekte ve devlete bu yaklaşımda çok daha az bir rol bırakmaktadır. Eski Sovyet uydularının birçoğu da aynı şekilde davranmıştır. Tüm bu durumlarda, bu kitabın temel konusunu da göz önüne alarak, ekonomik özgürlüklerdeki artışın siyasi ve sivil özgürlüklerin artışıyla el ele ilerlemekte olduğu ve refah artışına neden olan rekabetçi kapitalizmle özgürlüğün birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğu hatırlanmalıdır.

Son bir kişisel not: Bir yazar için ilk çıkışı üzerinden kırk sene geçmiş eserini yorumlayabilmek, çok az karşılaşılan bir imtiyazdır. Bu şansa sahip olmaktan çok mutluyum. Kitabın zamana direnip ayakta kalmış olması ve bugünün sorunlarına cevap verebilir halde olması beni çok memnun ediyor. Yapabileceğim tek bir büyük değişiklik, olsaydı eğer, ekonomik özgürlük ve siyasi özgürlük şeklindeki ayrımı; ekonomik özgürlük, sivil özgürlük ve siyasi özgürlük olarak üçe ayırmak olurdu. Bu kitabı bitirmemle beraber Hong Kong; Çin'e geri katılmadan önce, ekonomik özgürlüğün sivil ve siyasi özgürlük adına bir şart olduğu ama siyasi özgürlüğün istenen bir şey dahi olsa ekonomik ve sivil özgürlüklerin bir şartı olmadığı konusunda beni ikna etti. Tüm bu satırların arasında, bence, kitabın en büyük kusuru, bazı durumlarda ekonomik ve sivil özgürlükleri artırırken, kimi durumlarda da bunları engelleyen siyasi özgürlüğün rolüne yeterince yer ayrılmamış olmasıdır.

Stanford, California

11 Mart 2002

1982 BASKISINA ÖNSÖZ

EŞİMİN YARDIMLARIYLA ŞEKİLLENEN BU KİTAPTAKİ konuşmalarım neredeyse bir çeyrek yüzyıl önce yapılmışlardı. O dönemin düşünce iklimini yeniden oluşturmak, bırakın o dönemde on yaşın altında olan, hatta doğmamış olan şu anki nüfusun yarısından fazlasını, o zamanlar entelektüel yaşamının içinde olan insanlar için dahi zordur. Biz –devletin büyümesinin, refah devletinin ve Keynesyen düşüncelerin zaferinin özgürlük ve zenginlik üzerinde yaratacağı tehlikeden oldukça endişeli olanlar– entelektüel arkadaşlarımızın büyük çoğunluğu tarafından “tuhaf” olarak görülen endişeli bir azınlıktık.

Hatta yedi yıl sonra, bu kitap ilk defa basıldığında dahi büyük millî yayınlarda hiç yer almamıştı. Londra’da *The Economist* ve diğer büyük yayınlara ulaşmış olmasına rağmen *The New York Times*’ta, *The Herald Tribune*’de (o zamanlar hâlâ New York’ta basılmaktaydı), *The Chicago Tribune*’de, *Time*’da, *Newsweek*’te, hatta *Saturday Review*’da dahi hakkında tek satır yoktu. Bu da toplumun geneline yönelik olarak, büyük bir Amerikan üniversitesinde profesör olan bir yazar

tarafından yazılmış, gelecek on sekiz senede 400.000 kopyanın üzerinde satacak bir kitaba yönelik ilginç bir muameleydi. Kariyer seviyesi olarak hemen hemen aynı düzeylerde olmakla birlikte refah devleti ya da sosyalizm ya da komünizm yanlısı olan bir ekonomiste yöneltilecek tepkinin aynı şekilde olacağını beklemek pek de inandırıcı olmamaktadır.

Geçtiğimiz çeyrek yüzyılda entelektüel iklimin ne ölçüde değişime uğradığı eşim ve benim tarafından yazılan, *Kapitalizm ve Özgürlük* ile aynı felsefi temeller üzerinde şekillenen ve 1980 yılında basılan *Tercih Özgürlüğü* (*Free to Choose*) adlı eserde açıklanmıştır. Bu kitap tüm büyük yayınlarda, hatta bazılarında özellikle ele alınarak ve uzun bir yazının konusu olarak yorumlanmıştır. Sadece bir bölüm *Book Digest*'te yeniden basılmakla kalmamış ayrıca kapakta da yer almıştır. *Tercih Özgürlüğü* Birleşik Devletler'de ilk senesinde 400.000'e yakın ciltli kopya satmış ve on iki farklı dile çevrilmiş, ayrıca 1981 yılında kitlelere ulaşması için karton kapaklı olarak basılmıştır.

Bu iki kitabın karşılaştığı tavır farklılığının aralarındaki kalite farkıyla açıklanacağı inancında değiliz. Aslında önceki kitap daha felsefi ve soyuttu ve ayrıca daha temel bilgiler üzerineydi. *Tercih Özgürlüğü*'nün önsözünde de belirttiğimiz gibi *Tercih Özgürlüğü* teoriden çok pratik üzerine yoğunlaşmış bir kitaptır. *Kapitalizm ve Özgürlük* yerine geçmekten çok, onu tamamlar niteliktedir. Yüzeysel bir düzeyde bu iki kitabın karşılaştıkları tavır arasındaki fark televizyonun gücüne atfedilebilir. *Tercih Özgürlüğü* PBS'te aynı isimle yaptığımız diziye dayanıyordu ve şüphesiz bu TV dizisinin başarısı kitabın başarısını tetiklemiştir.

Bu açıklama çok yüzeysel kalıyor çünkü bu TV programının var oluşu ve başarısı düşünce ikliminin değişimi ile mümkün olmuştur. Kimse bize 1960'larda gelin de *Tercih*

Özgürlüğü gibi bir program yapın diye teklif getirmedi. Böyle bir program için çok az sponsor bulunabilirdi, belki de hiç bulunamazdı. Bir şekilde böyle bir program yapılmış olsaydı bile, o programdaki görüşlere açık bir seyirci kitlesinin bulunması mümkün değildi. Daha sonraki kitabın açık fikirli bir kitle bulması ve TV programının başarısı daha çok genel düşünce ikliminin değişmesiyle ortaya çıkabilmiştir. Bu iki kitaptaki düşünceler entelektüel dünyanın ana akımı olmaktan hâlâ çok uzaktır ama en azından şu anda entelektüel çevrede saygı görüyorlar ve liberal toplumda kabul edilebilir bulunuyorlar.

Genel bakışın değişimi bu kitap sayesinde ya da aynı felsefi geleneğin mahsûlü diğer kitaplar –örneğin Hayek’in *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)* ile *Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty)* gibi– sayesinde olmamıştır. Buna kanıt olarak sadece 1978 senesinde *Commentary*'nin editörleri tarafından düzenlenen “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” sempozyumundaki makaleler gösterilebilir. Bir bölümde şöyle denir: “*Kapitalizm ve demokrasi* arasında kaçınılmaz bir bağ olabileceğine dair düşünce, son zamanlarda, daha önceleri böyle bir görüşün sadece yanlış değil siyasi olarak da tehlikeli olduğunu düşünen bir grup entelektüel tarafından akla yatkın olarak görülmeye başlandı.” Benim buna katkı *Kapitalizm ve Özgürlük*'te geçen etkili bir alıntı, Adam Smith'in bu kısa sözü ve kapanış çağrısı: “Yolculuğa hoş geldiniz”. 1978 yılında bile sempozyumun ben hariç 25 katılımcısının ancak 9 tanesinin açıkladıkları görüşlerin *Kapitalizm ve Özgürlük*'ün temel mesajıyla bir yakınlık taşıdığı söylenebilir.

Düşünce iklimindeki değişim, felsefi ya da teorik alanlardaki değişimlerin değil deneyimlerin sonucunda oluşmuştur. Bir zamanlar, entelektüel sınıfların büyük umut-

ları olan Rusya ve Çin, tüm bu umutları boşa çıkarmıştı. Fabian sosyalizmi aracılığıyla Amerikan entelektüelleri arasında ezici bir etki yaratan Büyük Britanya, büyük sorunlar içindeydi. Bizde de aşırı devlet müptelası olan ve büyük kitlelerce desteklenen Demokratik Parti, Vietnam Savaşı ile özellikle Başkan Kennedy ve Başkan Johnson'ın oynadıkları rollerin ardından hayal kırıklığı yaratmıştı. Refah toplumu uygulamaları, toplu konutlar, işçi sendikalarının desteklenmesi, okulların entegrasyonu, eğitime federal yardım ve pozitif ayrımcılık gibi büyük reform programları tarihin tozlu sayfalarına karışıyordu. Nüfusun geri kalanı gibi [bu entelektüellerin de] cepleri enflasyon ve yüksek vergilerden etkilenmişti. Bu fenomen sadece prensipleri anlatan kitaplarda açıklanan düşüncelerin inandırıcılığını değil, neredeyse aynı program ve aynı mesajı taşımakta olan iki adamdan Barry Goldwater'ın 1964'teki ezici mağlubiyetiyle Ronald Reagan'ın 1980'deki ezici galibiyeti arasındaki bağlantıyı da açıklar.

O zaman bunun gibi kitapların rolü ne olabilir? Çift cevabı var bunun. İlki, erkek sohbetlerine konu yaratmak. *Tercih Özgürlüğü*'nün önsözünde de yazdığımız gibi: "Sizi tamamen ikna edebilecek tek kişi ancak kendiniz olabilirsiniz. Boş zamanlarınızda sorunları kafanızda evirip çevirmelisiniz, birçok tartışmayı göz önüne almalı, fikirlerin yavaş yavaş pişmelerine izin vermeli ve uzun bir zaman sonra tercihlerinizi kanaatlere dönüştürmelisiniz."

İkinci ve daha basit olanı, ortamlar değişimi mecbur kılana değin tercihlerinizi açık tutmaktır. Özel düzenlerde ve hususiyetle devlet düzenlerinde müthiş bir atalet –statükonun tiranlığı– vardır. Ancak gerçek ya da hissedilen bir kriz reel bir değişim yaratabilir. Bu kriz çıktığında alınan önlemler daha önce kullanılmamış fikirlere dayanır. Bu

yüzden, inanıyorum ki en temel fonksiyonumuz, var olan politikalara alternatifler üretip onları, siyaseten imkansız olan siyaseten kaçınılmaz olana dönüşüncüye değin canlı ve hazır bulundurmaktır.

Kişisel bir hikaye belki ne demek istediğimi daha açık gösterecektir. 1960'ların sonlarında bir zaman, eski kafalı bir kolektivist olan Leon Keyserling ile University of Wisconsin'da bir tartışmaya katılmıştım. O, benim fikirlerimle baştan sona gerici bir tavırla dalga geçmenin tartışmada asıl kozu olduğunu düşünüyordu ve bunu yapmak için de bu kitabın ikinci bölümünün sonundan bir pasaj okumayı seçti. Bu pasajda benim sıraladığım maddeler vardı; demiştim ki, "yukarıda ana hatları verilen ilkeler çerçevesinde geçerli biçimde haklı gösterilemeyecek bazı ilkelerin listesini yapmayı yararlı bulmaktayım." Fiyat desteklerini, kotaları ve daha bir sürü şeyi kınamamla eğlenirken öğrencilerden oluşan izleyicilerle sıkı bir birliktelik kurmuştu, ta ki 11. maddeye gelene değin: "Erkeklerin barış zamanı da zorunlu askerlik yapması" maddesine. Zorunlu askerliğe çağırılma hakkındaki ifadelerim büyük alkış aldı ve Keyserling'in hem seyirciyi hem de tartışmayı kaybetmesine sebep oldu.

Sırası gelmişken, zorunlu askerliğin on dört maddelik mazur görülemez devlet faaliyetleri listemden elenen tek madde olduğunu da söylemeliyim –ve elde edilmiş bu zaffer, kesinlikle son olmayacak. Diğer maddelere gelince, bu kitapta benimsenen prensiplerin çok uzağına gittik–bu da bir yandan düşünce ikliminin değişme sebebi iken diğer yandan da bu değişimin pratik etkisinin ne kadar az olduğunun kanıtı oluyor. Ayrıca bu kitabın esas itici gücünün 1962'de neyse 1981'de de (bazı örnekler ve detaylar güncelliğini yitirmiş dahi olsalar) değişmediğine dair bir kanıt olma özelliği taşıyor.

1962 BASKISINA ÖNSÖZ

BU KİTAP 1956 YILINDA WABASH COLLEGE'DA DÜZENLENEN John Van Sickle ve Benjamin Rogge tarafından yönetilen Volker Vakfı'nın sponsor olduğu konferansta yaptığım bir dizi konuşmanın uzun bir gecikmenin ardından toparlanmasıyla oluştu. Takip eden yıllarda benzer konuşmaları Claremont College'da Arthur Kemp, University of North Carolina'da Clarence Philbrook ve Oklahoma State University'de Richard Leftwich tarafından yönetilen Volker Konferansları'nda da yaptım. Bu konuşmaların hepsi de prensipleri temel alan ve sonra bu prensipleri bir seri özel duruma indirgeyen bu kitabın ilk iki bölümünün içeriği çerçevesinde konuşmalardı. Bu konferansların yöneticilerine sadece beni konuşma yapmak için çağırdıklarından değil, daha da önemlisi onların bu konuşmalara yönelik eleştiri ve yorumları ve bu konuşmaları deneme formunda yazıya dökmem konusundaki dostça baskıları adına teşekkür borçluyum. Ayrıca Volker Vakfı'ndan Richard Cornuelle, Kenneth Templeton ve Ivan Bierly'e bu konferansları düzenledikleri için çok teşekkür

ediyorum. Katılımcılara da keskin araştırmacılıkları, konulara derin ilgileri ve doymak bilmez entelektüel coşkuları ile beni birçok konuda yeniden düşünmeye ve bir dolu hatayı düzeltmeye sevk ettikleri için minnet duyuyorum. Bu konferanslar dizisi benim hayatımın en kışkırtıcı entelektüel deneyimleri arasında yer alıyor. Söylemeye gerek bile olmasa da bu konferansların yöneticilerinden ve katılımcılardan birisi bile bu kitaptaki her şeyle topyekûn aynı düşünmüyor. Ama bu kitap adına bir kısım sorumluluğu almaktan da kaçınmayacaklarına güveniyorum.

Bu kitapta anlatılan felsefeyi ve detaylarının çoğunluğunu birçok öğretime, meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma ayrıca tüm bu saydıklarım haricinde University of Chicago'da beraber çalışma şansı bulduğum seçkin bir grubun üyeleri, Frank H. Knight, Henry C. Simons, Lloyd W. Mints, Aaron Director, Friedrich A. Hayek ve George J. Stigler'a borçluyum. Bu kitapta düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde aktaramadığım, tetkik edemediğim için onlardan özür diliyorum. Onlardan çok şey öğrendim ve öğrendiklerim kendi düşüncelerimin temelini oluşturdular ki bu kitabı dipnot eklerken hangi noktaları seçeceğimi bilemedim.

Minnettar olduğum diğer birçok kişiyi burada ismen yazmaktan istemeden dahi olsa yanlışlıkla unutma korkusuyla kaçınıyorum. Ama hiçbir şeyi inançla kabul etmeye razı olmayan, bu yönleriyle de beni teknik sorunları basit bir dille anlatmaya ve böylece hem anlayışımı ve umarım ki ifademi de geliştirmeme sebep olan çocuklarım Janet ve David'in isimlerine burada değinmeden de duramayacağım. Şunu da söylemeliyim ki onlar da sorumluluğu almakla beraber fikirlerin hepsi ile mutabık değildirler.

Halihazırda basılmış olan materyallerden özgürce yararlandım. I. Bölüm Felix Morley'nin basımını yaptığı *Essays*

in Individuality'de (University of Pennsylvania Press, 1958) "Kapitalizm ve Özgürlük" adıyla ve *The New Individualist Review* Cilt I Sayı I'de (Nisan 1961) yine aynı isimle farklı bir formda yayınlanmış materyalin gözden geçirilmiş bir halinden oluşuyor. VI. Bölüm ilk kez Robert A. Solo tarafından *Economics and the Public Interest* (Rutgers University Press, 1955) adıyla basılan kitapta yine "Kapitalizm ve Özgürlük" adıyla yayınlanmış bir makalenin gözden geçirilmiş halidir. Diğer bölümlerin de kimi parçaları farklı makalelerimden ve kitaplarımdan alınmadır.

"Eşim olmasaydı bu kitap asla yazılamazdı" nakaratı artık akademik önsözlerin değişilmez parçalarından biri haline aldı. Ama bu kitap için bu söylem kelimesi kelimesine doğrudur. Çeşitli konuşmaların parçalarını bir araya getiren, çok farklı versiyonları birleştiren, yazılı İngilizceye daha yaklaşan bir dile çeviren ve kitabın bitirilmesinde itici güç olan hep eşim oldu. Başlık sayfasındaki teşekkür, bu yardımı olduğundan az gösterecektir.

Sekreterim Muriel A. Porter ihtiyacım olduğu zaman etkili ve güvenilir bir kaynak oldu ve ona gerçekten çok şey borçluyum. Müsveddelerin çoğunu tıpkı diğer eski taslaklar gibi tek başına daktilo etmiştir.

GİRİŞ

“ ÜLKEM BENİM İÇİN NELER YAPABİLİR DEMEYİN, kendinize ben ülkem için neler yapabilirim diye sorun.” Başkan Kennedy’nin görevine başlarken yaptığı konuşmada sarf ettiği bu sözler sık sık anılır. Bu söz üzerindeki tartışmaların, sözün ne anlama geldiği değil de, nereden alındığı konusunda yoğunlaşması, günümüz anlayışının çarpıcı bir göstergesidir. Cümlenin iki yarısından da vatandaşlarla devlet arasında, özgür bir toplumdaki özgür bireylerin ideallerine yakışır bir münasebete ilişkin bir mana çıkarılamıyor. “Ülkem benim için neler yapabilir” gibi paternalist bir ifadeden, devletin patron, yurttaşın da onun bekçiliği altında olduğu anlamı çıkar ki, bu görüş, özgür insanın kendi yazgısından sorumlu olduğu inancına ters düşer. “Ülkem için neler yapabilirim” gibi bireye görev yükleyen bir ifadeden ise, devletin efendi ya da Tanrı, yurttaşın da hizmetkar ya da adanmış olduğu anlamı çıkar. Özgür bir insan için ülkesi, onu oluşturan bireylerin toplamıdır, bireylerin üzerinde ve onları aşan bir şey değil. Kişi ortak ulusal mirastan gurur duyar ve ortak

toplumsal geleneklere sadıktır. Ancak devleti ne lütuf ve ödülleri bahşedici ne de körü körüne tapılacak ve hizmet edilecek bir efendi ya da Tanrı olarak görür; devlet onun için yalnızca bir araçtır. Özgür insan vatandaşların çeşitli biçimlerde hizmet ettikleri bir hedef birliğinden başka ulusal hedef tanımaz. Yine onun için, vatandaşların çeşitli biçimlerde gerçekleştirmeye çalıştıkları amaçlar birliği dışında hiçbir ulusal amaç yoktur.

Özgür insan ne ülkesinin onun için neler yapabileceğini ne de kendisinin ülkesi için neler yapabileceğini soracaktır. Onun yerine, şu soruyu yöneltecektir: “Ben ve diğer yurttaşlar bireysel sorumluluklarımızı yerine getirmeyi kolaylaştırmak için, çeşitli hedef ve amaçlarımızı gerçekleştirmek ve hepsinden önemlisi, özgürlüğümüzü korumak için devlet aracılığıyla neler yapabiliriz?” Bu soruya bir başkası eşlik edecektir. “Yarattığımız devletin, özgürlüğümüzü koruması için kurduğumuz hükümetin o özgürlüğü yok edici bir Frankenstein’a dönüşmemesini nasıl sağlayabiliriz?” Özgürlük ender bulunan narin bir bitkidir. Aklımız bize, özgürlüğün karşısındaki en büyük tehdidin iktidarın tek bir merkezde toplanması, güç temerküzü olduğunu söyler, tarih de bunu doğrular. Devlet özgürlüğümüzü korumamız için gereklidir, sayesinde özgürlüğümüzü kullanabileceğimiz bir araçtır; ama aynı zamanda gücün siyasî ellerde yoğunlaşmasıyla devlet özgürlüğe karşı bir tehdit niteliğine de bürünebilmektedir. Bu gücü yöneten kişiler başlangıçta iyi niyetli, gücü kötüye kullanacak biçimde yozlaşmayacak yapıda olsalar bile, güç hem farklı türde kişilikleri kendine çekecek, hem de böyle kişiler biçimlendirecektir.

Öyleyse bir yandan devletin özgürlüğü tehdit etmesini önlerken, öte yandan hükümetlerin vaatlerinden nasıl yararlanabiliriz? Anayasamızda yer alan geniş kapsamlı iki

ilke bu soruya, özgürlüğümüzü bugüne dek koruyan bir cevap vermektedir; ne var ki, emredici hükümler olarak kabul edilmelerine karşın, bu ilkeler defalarca çiğnenmiştir.

Söz konusu ilkelerin ilki, devletin hedeflerinin ve etkinlik alanının sınırlandırılması gereğidir. Devletin başlıca işlevi, özgürlüğümüzü hem düşmanlardan hem de yurttaşlardan korumak; adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamak; özel anlaşmaları uygulamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmektir. Bu temel işlevin ötesinde, devlet kimi zaman, münferit bireyler tarafından yapıldığında daha zor ya da daha pahalı olabilecek işleri topluca ve birlikte gerçekleştirmemizi mümkün kılar. Aslında devletin bu yolda kullanılması da tehlikelidir. Ne var ki, kaçınılmazdır da. Ancak bunu yapmadan önce iktidarın yetkilerinin açık seçik ve kapsamlı bir biçimde dengelenmesi gerekir. Hem ekonomik, hem diğer etkinliklerde öncelikle gönüllü işbirliği ve özel girişime dayanarak, özel kesimin kamu kesimi güçleri üzerinde denetleyici olmasını ve din, ifade ve düşünce özgürlüğünün de etkili bir koruyucusu olmasını güvence altına alabiliriz.

İkinci geniş kapsamlı ilke, devletin gücünün dağıtılması gereğidir. Eğer devlet güç kullanacaksa, bunu şehirde yapması eyalette yapmasından, eyalette yapması Washington'da yapmasından daha iyidir. Eğer yerel yönetimin, okullar veya kent içi taşımacılık ya da çevre sağlığı konusundaki uygulamalarını beğenmiyorsam, başka bir şehre taşınabilirim; gerçi pek az kişi böyle bir şey yapar ama bunun mümkün olması bile denetleyici bir rol oynar. Eğer eyaletimin yaptıklarını beğenmiyorsam, başka bir eyalete taşınabilirim. Washington'ın politikalarına karşıysam, bu kıskanç uluslar dünyasında başvurabileceğim birkaç seçeneğim daha var demektir.

Federal hükûmetin yasa gücündeki kararlarından sakınmanın zorluğu, yandaşlarının çoğuna merkezîleşmenin çok çekici gelmesindedir. Aksi halde, toplum yararına olduğuna inandıkları gelirin zenginlerden yoksullara ya da kişisel amaçlardan kamusal amaçlara aktarımını öngören programların daha etkili biçimde uygulanması mümkün olmayabilir. Bir açıdan haklıdırlar da. Ama madalyonun bir yüzü daha vardır, iyilik yapmak için kullanılan güç aynı zamanda kötülük yapmak için de kullanılır; gücü bugün kontrol edenler yarın iş başında olmayabilirler. Daha da önemlisi, birinin iyilik saydığını diğeri kötülük sayabilir. Devletin hedef ve etkinlik alanı genişleme eğiliminde olduğu gibi, merkezîleşme eğiliminin de trajedisi, buna çoğunlukla iyi niyetli kişilerin, yani sonuçlarından ilk elde acı çekecek olanların öncülük etmesidir.

Özgürlüğün korunması; devletin gücünü sınırlamak ve devletin merkezî gücünü yerele yaymak (ademi merkeziyet) için öne sürülen bir savunma nedenidir. Bunun yapıcı bir yönü de vardır. Mimarîde ya da resim sanatında, bilimde ya da edebiyatta, sanayide ya da tarımda, uygarlığın büyük ilerleyişleri hiçbir zaman merkezî hükûmetle olmamıştır. Kristof Kolomb, gerçi mutlak hükümdar tarafından bir ölçüde malî bakımdan desteklenmiştir ama Çin'e giden yeni yolu aramaya bir parlamento çoğunluğunun direktifiyle çıkmamıştır. Newton ve Leibniz; Einstein ve Bohr; Shakespeare, Milton ve Pasternak; Whitney, McCormick, Edison ve Ford; Jane Addams, Florence Nightingale ve Albert Schweitzer, edebiyatta, teknik imkanlarda ya da hastalıkların tedavisinde, beşerî bilgi ve kavrayışta yeni ufuklar açarken hükûmetin emriyle hareket etmemişlerdir. Başarıları; bireysel dehanın, kuvvetle savunulan azınlık görüşlerinin, çeşitliliğe ve farklılığa izin veren bir toplumsal iklimin ürünüdür.

Devlet hiçbir zaman bireysel eylemin farklılığını ve çeşitliliğini taklit edemez. Herhangi bir zaman diliminde konut yapımında, beslenmede ya da giyimde tek-tip standartlar koyarak birçok bireyin yaşam düzeyini iyileştirebilir hiç kuşkusuz; okullaşmada, yol yapımında, sağlık ve temizlik hizmetlerinde yine tek-tip standartlar koyan merkezî hükümet, birçok yerel alanın, hatta ortalama olarak tüm toplulukların etkinlik düzeyini yükseltebilir. Ne var ki, uygulamada ilerlemenin yerini durgunluk almış, yarını bugünün üstüne çıkaracak deneyler için gerekli olan çeşitliliğin yerini ise tek-tip sıradanlık almış olur.

Yukarıda söz ettiğimiz belli başlı sorunlardan bazıları bu kitapta tartışılmaktadır. Ana fikir, ekonomik özgürlüğün bir sistemi ve siyasî özgürlüğün gerekli bir koşulu olarak, rekabetçi kapitalizmin rolüdür; bir başka deyişle, ekonomik etkinliklerin serbest piyasada faaliyet gösteren özel girişim aracılığıyla örgütlenmesidir. İkinci plandaki konu, kendini özgürlüğe adanmış ve ekonomik etkinlikleri düzenlemede öncelikle piyasaya dayanmış bir toplumda hükümetin oynaması gereken roldür.

İlk iki bölümde bu sorunlar somut uygulamalardan çok, bir özet niteliğinde, ilkeler çerçevesinde ele alınacak; ileriki bölümler bu ilkelerin çeşitli özel sorunlara uygulanmasını işleyecektir.

Soyut bir söylem, eksiksiz ve kapsamlı olabilir ancak izleyen iki bölümde kesinlikle böyle bir durum söz konusu değil. İlkelerin uygulanması ise kapsamlı bile olamaz. Her geçen günle yeni sorunlar ve koşullar ortaya çıkar. İşte bu nedenle, devletin rolü belirli işlevleri açısından bir çırpıda detaylı bir şekilde açıklanamaz. Yine bu nedenle zaman zaman, günümüz sorunlarına ilişkin değişmez sandığımız ilkeleri yeniden inceleme gereği duyarız. Tüm bunların bir yan ürünü,

kaçınılmaz biçimde ilkelerin yeniden denenip sınanması ve bunları kavrayışımızın keskinleştirilmesi olacaktır.

Bu kitapta işlenen siyasî ve ekonomik bakış açısına bir etiket koymak son derece kolaydır. Doğru ve uygun etiket liberalizmdir. “Ne yazık ki, özel teşebbüs sisteminin düşmanları, kasıtlı olmasa da, akıllık edip bu etiketi kendilerine mâl etmişlerdir.”* İşte bu yüzden Birleşik Devletler’de liberalizm sözcüğü, 19. Yüzyıl’da ve bugün Kıta Avrupası’nda taşıdığı anlamdan çok farklı bir anlamda kullanılmaktadır.

18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında liberalizm adı altında gelişen entelektüel akım toplumun asıl amacının özgürlük ve asıl varlığın da birey olduğunu vurgulamış, “bırakınız yapınlar” ilkesini, ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin rolünü genişletici bir araç olarak desteklemiştir. Ülke dışındaysa, dünya uluslarını birbiriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak serbest ticareti desteklemiştir. Siyasî konularda, temsilî hükûmetin ve parlamenter kuramların gelişmesinden, devletin keyfî gücünün azaltılmasından ve bireylerin medenî özgürlüklerinin korunmasından yana olmuştur.

Birleşik Devletler’de 19. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren ve özellikle 1930’dan sonra, liberalizm terimi, özellikle iktisat politikasında çok değişik bir anlam verilerek kullanılmıştır. Ve terim, istenen hedeflere ulaşmada, özel gönüllü düzenlemelerden çok, öncelikle devlete dayanılması eğilimini ifade eder olmuştur. Sloganlar özgürlükten çok, refah ve eşitliktir. 19. Yüzyıl liberalleri özgürlüğün genişletilmesini, refah ve eşitliği ileri düzeye çıkarmanın en etkili yolu olarak görüyorlardı. 20. Yüzyıl liberali ise, refah ve eşitliği, özgürlüğün ön koşulu ya da seçeneği saymaktadır. 20.

* Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis* (New York: Oxford University Press, 1954) s. 394.

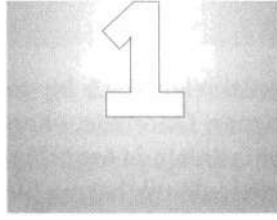
Yüzyıl liberali, refah ve eşitlik uğruna savaş vermiş klasik liberalizmin tersine, devlet müdahalesi ve koruyuculuğun yeniden canlanmasından yana olmuştur. O kadar ki, 17. Yüzyıl merkantilizminden söz edildiğinde gerçek liberalleri gericilikle suçlama eğilimi bile olabilmektedir.

Liberalizm terimine ilişkin [ABD'deki] bu anlam değişmesi, ekonomik konularda siyasî konularda olduğundan çok daha belirgin bir şekilde su yüzüne çıkmaktadır. 19. Yüzyıl liberali gibi 20. Yüzyıl liberali de parlamenter kurumlara, temsili hükûmete, medenî haklara vb. taraftardır. Bununla birlikte siyasî konularda bile belirgin bir fark vardır. Özgürlüğü kıskanan, dolayısıyla ister kamusal ister özel ellerde, gücün merkezileşmesinden korkan 19. Yüzyıl liberali, siyasî açıdan adem-i merkezîyetçilikten yanaydı. Kendini eyleme adayın, görünürde seçmenler tarafından denetlenen hükûmetin elinde olduğu sürece gücün gelişeceğine inanan 20. Yüzyıl liberaliyse, merkezî hükûmetten yanadır. Gücün nerede bulunması gerektiği konusunda, kent yerine eyalet mi, eyalet yerine federal hükûmet mi, ulusal hükûmet yerine uluslararası bir örgütte mi olması gerektiği konusunda hiçbir kuşkuya düşmeyecektir.

Liberalizm teriminin yozlaşması nedeniyle, önceleri bu ad altında anılan görüşler, şimdilerde çoğunlukla muhafazakarlık olarak etiketlenmektedir. Ancak bu, tatmin edici bir alternatif değildir. 19. Yüzyıl liberali, hem sorunun temelini inerek etimolojik açıdan, hem de toplumsal kuramlarda büyük değişikliklerden yana olarak siyasî açıdan bir radikaldir. Çağdaş mirasçısı da öyle olmalıdır. Özgürlüğümüze büyük çapta müdahale eden devlet uygulamalarını sürdürmek istemeyiz ama özgürlüğümüzü genişletmeye yarayanları korumak isteriz elbette. Bunun da ötesinde, uygulamada muhafazakarlık terimi öylesine çe-

şitli görüş yelpazesini kapsamaya başlamış ve bu görüşler öylesine birbirleriyle bağdaşmaz olmuştur ki, liberal-muhafazakarlık ve aristokratik-muhafazakarlık gibi 'tireyle' birleştirilmiş terimler göreceğimize kuşku yoktur.

Liberalizm terimini, hem onu özgürlüğü ortadan kaldıracak önlemleri savunanlara teslim etmek istemediğim için, hem de daha iyi bir seçenek bulamadığım için, liberalizm sözcüğünü özgün anlamında, yani "özgür insana özgü bir öğretisi" olarak kullanarak bu güçlükleri aşacağım...

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASİ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ

BİRÇOK İNSAN EKONOMİ VE SİYASETİN BİRBİRİNDEN bağımsız, farklı alanlar olduğuna ve bireysel özgürlüğün siyasî, maddî zenginliğine ekonomik bir problem olduğuna inanır. Bu bağlamda herhangi bir siyasî düzenlemenin herhangi bir ekonomik düzenlemeyle birleştirilebileceğine inanılır. Günümüzde bunu en çok savunanlar, Rusya'daki "totaliter sosyalizm" in bireysel özgürlükler üzerindeki kısıtlamalarını kınayan ve bir ülkenin bir yandan Rusya'nın ekonomik düzenlemelerini uygularken, diğer yandan yapacağı siyasî düzenlemelerle bireysel özgürlükleri de güvence altına alabileceğine inanan "demokratik sosyalizm" savunucularıdır. Bu bölümde anlatmak istediğim temel konu, bu tip yaklaşımın yalnızca bir hayalden ibaret olduğu, ekonomi ile siyaset arasında çok yakın bir ilişki olduğu, ekonomi ve siyasetin ancak belli kombinasyonlarının mümkün olduğu ve sosyalist bir toplumun aynı zamanda bireysel özgürlükleri de güvence altına alacak kadar demokratik olamayacağıdır.

Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun ilerlemesinde ikili bir rol oynar. Öncelikle, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcısından biridir, bu nedenle tek başına bir amaçtır. İkincisi, ekonomik özgürlük siyasî özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır.

Ekonomik özgürlüğün bu rolleri arasında birincisinin önemini ısrarla vurgulamak gerekmektedir, çünkü özellikle entelektüeller özgürlüğün bu yönünü önemsizleştirme eğilimindedirler. Onlar yaşamın maddî taraflarını hor görüp, sözde yüksek değerlerinin korunmasının çok daha önemli olduğunu ve dolayısıyla bu değerlerin çok daha özel bir dikkati hak ettiğini düşünürler. Bununla birlikte entelektüeller için değilse bile, Amerikan vatandaşlarının çoğu için, ekonomik özgürlüğün siyasî özgürlüğün bir aracı olma anlamındaki dolaylı önemi, ekonomik özgürlüğün doğrudan önemiyle karşılaştırılabilir düzeydedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra döviz kontrolü nedeniyle tatilini Birleşik Devletler'de geçirmesine izin verilmeyen bir İngiliz vatandaşının yaşadığı temel özgürlüklerden mahrumiyet, siyasî görüşleri nedeniyle tatilini Sovyetler Birliği'nde geçirmesine izin verilmeyen bir Birleşik Devletler vatandaşınıninkiyle aynıdır. Birisinin özgürlüğüne getirilen kısıtlama ekonomik iken, öteki siyasî kısıtlamaya uğramaktadır ama temelde ikisi arasında çok önemli bir fark yoktur.

Getirilen yasayla, hükûmetin emeklilik sözleşmesinden, faydalanabilmek için gelirinin %10'unu buna ayırmak zorunda bırakılan bir Birleşik Devletler vatandaşı, bunun karşılığı kadar bir bölüm için kişisel özgürlüğünden yoksun bırakılmış demektir. Böyle bir yoksunluğun "ekonomik" olmaktan çok, "medenî" ya da "siyasî" olduğu kabul edilen dinsel özgürlükten yoksun bırakılmaya ne denli

yakın olduğunun ve ne denli güçlü hissedebileceğinin en güzel örneği, Amiş Cemaati'nden bir grup çiftçinin başına gelenlerin öyküsünde görülmektedir. Bu çiftçiler, zorunlu federal yaşlılık programlarını ilkesel olarak bireysel özgürlüklerinin ihlali olarak görmüş ve vergileri ödemeyi ve bundan faydalanmayı kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak sosyal güvenlik harçlarının karşılanması için sürülerinin bir bölümü açık artırımla satılmıştır. Doğru, zorunlu yaşlılık sigortasını özgürlüğün ihlali olarak gören vatandaşların sayısı az olabilir, fakat özgürlüğe gerçekten inanan bir insan hiçbir zaman "kelle" hesabı yapmaz.

Çeşitli eyaletlerin yasaları uyarınca bir Amerikan vatandaşı, gereken ruhsatı alamadıkça kendi seçtiği mesleği yapmakta özgür değildir, dolayısıyla benzer şekilde hayatî bir özgürlükten yoksun kalmış olur. Aynı durum, bir İsviçreliden alacağı bir saate karşılık, bazı mallarını takas etmek isteyen ama kota nedeniyle engellenen bir kişi için de söz konusudur. İmalatçı tarafından belirlenen fiyatın altında Alka Seltzer satan bir Californialının "adil ticaret" yasası gereğince hapse atılması da benzer bir durumdur. Bir çiftçi de istediği miktarda buğday yetiştirmekte özgür değildir. Örnekler çoğaltılabilir. Görüldüğü gibi, ekonomik özgürlük hem tek başına hem de total özgürlük içerisinde son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Siyasî özgürlüğe ulaşmada bir araç olarak ele alındıklarında, ekonomik düzenlemelerin önemi, gücün toplanması ve yayılmasındaki etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik özgürlüğü, yani rekabetçi kapitalizmi, doğru- dan sağlayan ekonomik örgütlenme türü, aynı zamanda ekonomik gücü siyasî güçten ayırarak ve böylece birinin ötekini dengelemesini mümkün kılarak siyasî özgürlüğü de geliştirmektedir.

Tarihsel kanıtlar da serbest piyasayla siyasî özgürlük arasındaki ilişki konusunda aynı şeyi söylemektedir. Hiçbir yerde ve zamanda, büyük ölçüde siyasî özgürlüğe sahip bir toplumun, ekonomik faaliyetlerini düzenlemek için serbest piyasa benzeri bir düzen kullanmadığına rastlamadım.

Büyük ölçüde özgür olan bir toplumda yaşadığımız için, siyasî özgürlük gibi bir şeyin dünyanın ne kadar küçük bir bölümünde ve ne kadar kısa bir zamandan beri var olduğunu unutmaya eğilimindeyiz; insanoğlunun tipik durumu tiranlık, kölelik ve sefalettir. Batı dünyasının tarihsel gelişiminde 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl'ın başları çarpıcı istisnalardır. Bu dönemlerde siyasî özgürlük, açıkça serbest piyasa ve kapitalist kurumların gelişmesiyle birlikte oluşmuştur. Aynı durum Yunanistan'ın altın çağı ve Roma döneminin başlangıcı için de geçerlidir.

Tarih sadece kapitalizmin siyasî özgürlük için gerekli koşul olduğunu söyler. Ancak yeterli bir koşul olmadığı da açıktır. Faşist İtalya ve Faşist İspanya, son yetmiş yılın çeşitli dönemlerinde Almanya, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları öncesinde Japonya, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki on yılda Çarlık Rusyası siyasî açıdan özgür toplumlar olarak tanımlanamazlar. Bununla birlikte her birinde ekonomik yapının hakim biçimi özel teşebbüstür. Bu nedenle, temelde kapitalist olan ekonomik düzenlemelerle özgürlükçü olmayan siyasî düzenlemelerin bir arada olması mümkündür.

Bu toplumlarda bile vatandaşlar, ekonomik totalitarizmin siyasî totalitarizmle birleştiği Nazi Almanyası ya da Sovyetler gibi modern totaliter devletlerin vatandaşlarından çok daha büyük özgürlüğe sahipti. Çar yönetimindeki Rusya'da bile belli koşullar altında bazı vatandaşlar siyasî otoriteden izin almaksızın işlerini değiştirebiliyorlardı,

çünkü kapitalizm ve özel mülkiyetin varlığı, devletin merkezî gücüne karşı kısmî bir denetim sağlamaktaydı.

Ekonomik özgürlükle siyasî özgürlük arasındaki ilişki karmaşıktır ve hiçbir şekilde tek-tarafli değildir. 19. Yüzyıl'ın başlarında Bentham ve Felsefî Radikaller, siyasî özgürlüğü ekonomik özgürlüğe ulaşmada bir araç olarak görme eğilimindeydiler. Kitlelerin kendilerine uygulanan kısıtlamalar aracılığıyla engellendiğine; halkın büyük çoğunluğuna oy hakkı tanıyan bir siyasî reform yapılması durumunda, halkın, kendisi için iyi olanı yaparak "bırakınız yapsınlar" lehine oy kullanacağına inanıyorlardı. Geçmişe bakıldığında yanıldıkları söylenemez. Büyük ölçüde "bırakınız yapsınlar" doğrultusunda gerçekleşen ekonomik reformlara geniş ölçekte siyasî reformlar eşlik etmiştir. Ekonomik düzenlemelerdeki bu değişikliği, kitlelerin refahındaki inanılmaz artış izlemiştir.

19. Yüzyıl İngilteresi'nde Benthamcı liberalizmin zaferini, devletin ekonomik işlere artan müdahalesine karşı tepkiler izledi. İki dünya savaşının etkisiyle bu kolektivizm eğilimi hem İngiltere'de hem de başka yerlerde büyük hız kazandı. Demokratik ülkelerde özgürlükten çok refah hakim oldu. Felsefî Radikaller'in entelektüel torunları –bunlardan bazıları Dicey, Mises, Hayek ve Simons'tu– bireyciliğin karşı karşıya olduğu gizli tehdidi hissederek; ekonomik faaliyetin merkezden denetimine doğru gidişatın devam etmesi durumunda, Hayek'in bu sürece ilişkin zekice çözümlemesinde adlandırdığı gibi, "Kölelik Yolu"na varacağından korktular. Onların altını çizdikleri nokta, ekonomik özgürlüğün siyasî özgürlüğe ulaşma yolunda bir araç olma niteliğiydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından yaşanan olaylar, ekonomik ve siyasî özgürlük arasında daha farklı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kolektivist eko-

nomik planlama gerçekten de bireysel özgürlükle çatışmıştır. Bununla birlikte, en azından bazı ülkelerde sonuç, özgürlüğün bastırılması değil, ekonomik politikanın tersine çevrilmesi olmuştur. Yine İngiltere bu konudaki en çarpıcı örneği oluşturmaktadır. Belki de dönüm noktası, İşçi Partisi'nin, büyük endişelere rağmen kendi ekonomi politikasını uygulayabilmek için gerekli gördüğü, "atamaların denetlenmesi" yasası olmuştur. Tam anlamıyla uygulansa ve sürdürülseydi, bu yasaya göre, bireylerin işlere atanması merkezden yapılacaktı. Bu yasa kişisel özgürlüklere öylesine keskin bir çatışma oluşturuyordu ki, sadece dikkate değmeyecek kadar az sayıda uygulama alanı bulmuş ve yürürlüğe girdikten çok kısa bir süre sonra kaldırılmıştır. Yasanın yürürlükten kaldırılması, ekonomi politikasında kararlı bir değişime yol açmıştır. Merkezî "plan" ve "program"lara dayalı politikaların azaltılması, birçok kontrolün kaldırılması ve özel piyasanın öneminin artırılması, ekonomi politikalarındaki bu kararlı değişime damgasını vurmuştur. Benzer politika değişiklikleri diğer demokratik ülkelerin çoğunda da görülmüştür.

Merkezî planlamanın başarısının sınırlı olması ya da belirlenen hedeflere ulaşmada tümüyle başarısız olması, bu politika değişimlerinin en iyi açıklamasıdır. Bununla birlikte, bu başarısızlık, en azından bir dereceye kadar, merkezî planlamanın siyasî sonuçlarına ve özel hakların çiğnenmesini gerektiren bir mantığa sahip olması nedeniyle, bu mantığı izlemek konusundaki isteksizliğe bağlanabilir. Bu değişimin bu yüzyıldaki kolektivist eğilimin yalnızca geçici olarak kesintiye uğraması olduğu da söylenebilir elbette. Ama öyle olsa bile, ekonomik düzenlemelerle siyasî özgürlük arasındaki yakın ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Tek başına tarihsel kanıt hiçbir zaman inandırıcı de-

ğildir. Belki de özgürlüğün genişlemesiyle kapitalizm ve piyasa kurumlarının gelişmesinin aynı zamana gelmesi tümüyle rastlantı olabilir. Neden aralarında bir bağlantı bulunması gereksin ki? Ekonomik ve siyasî özgürlük arasındaki mantıksal bağlar nelerdir? Bu soruları tartışırken, ilk önce piyasayı özgürlüğün doğrudan bileşenlerinden biri olarak ele alacağız, daha sonra piyasa düzenlemeleriyle siyasî özgürlük arasındaki dolaylı ilişkiyi inceleyeceğiz. Böylece, özgür bir toplum için ideal ekonomik düzenlemelerin ana hatlarını ortaya koymuş olacağız.

Liberaller olarak biz, toplumsal düzenlemeler konusunda yargıya varırken, bireyin ya da belki ailenin özgürlüğünü temel hedef olarak ele alırız. Bu anlamda bir değer olan özgürlük insanlar arası karşılıklı ilişkileri kapsamalıdır. Cuma'nın olmadığı ıssız bir adada Robinson Crusoe için özgürlüğün hiçbir anlamı yoktur. İssız adadaki Robinson Crusoe kısıtlamalarla karşı karşıyadır; "gücü" sınırlıdır, seçenekleri sınırlıdır ama bizim ele aldığımız anlamda bir özgürlük sorunu yoktur. Benzer biçimde, bir toplumda özgürlük, bireye bu özgürlüğünü nasıl kullanacağını öğretmez. Özgürlük her şeyi kapsayan bir ahlak bilimi değildir. Aslında bir liberalin temel amaçlarından biri, bireyin kendi ahlakî sorunlarıyla kendisinin uğraşmasını sağlamaktır. "Gerçekten önemli" ahlakî sorunlar özgür bir toplumda bireyin karşısına çıkarlardır –özgürlüğünü nasıl kullanması gerektiği gibi. Bu nedenle bir liberalin vurgulayacağı iki grup değer vardır. Birincisi, insanlar arası ilişkilere ilişkin değerlerdir ki, burada liberal bir insan önceliği özgürlüğe verir. İkincisi, bireyin özgürlüğünü kullanma biçimine ilişkin değerlerdir ki bunlar da bireyin ahlak ve felsefe dünyasını oluştururlar.

Liberaller, insanları kusurlu varlıklar olarak görürler. Onlara göre toplumsal örgütlenme sorunu, "kötü" insanların

kötülük yapmasını engellemekte olduğu kadar “iyi” insanların iyilik yapmasına yardımcı olmak konusunda da olumsuz bir meseledir. Elbette ki bu “kötü” ve “iyi” insanlar aynı kişiler olabilir; bu onları kimin değerlendirdiğine bağlıdır.

Toplumsal örgütlenmenin temel sorunu, çok sayıda insanın ekonomik faaliyetlerinin nasıl koordine edileceğidir. Görece geri kalmış toplumlarda bile var olan kaynakların etkin biçimde kullanılması için geniş kapsamlı işbölümü ve işlevlerde uzmanlaşma gerekir. İleri toplumlarda çağdaş bilim ve teknolojinin sunduğu olanaklardan bütünüyle yararlanabilmek için çok daha büyük çapta koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece birbirlerinin günlük ekmeklerini sağlamak anlamında bile milyonlarca insan karşılıklı ilişki içerisine girmektedir. Kaldı ki otomobil gibi uzun süre kullanılan malların sağlanmasıyla gerçekleşen karşılıklı ilişkiler bu sayıyı kat kat artırmaktadır. Özgürlüğe inanan bir insanın yaşadığı güçlük, bu son derece yaygın etkileşimi bireysel özgürlüklerle uzlaştırma güçlüğüdür.

Temelde milyonlarca insanın ekonomik faaliyetlerini koordine etmenin yalnızca iki yolu vardır. Birincisi ordu ve modern totaliter devletlerin tekniği olan ve zor kullanma tekeli de içeren merkezi yönlendirme; İkincisi ise piyasanın tekniği olan bireylerin gönüllü işbirliğidir.

Gönüllü işbirliği aracılığıyla koordinasyonun sağlanması olanağı –çoğu kez reddedilse de– temel olarak, “ekonomik etkileşimin her iki tarafı da bu etkileşimden fayda sağlar” önermesine dayanır. Ancak bu önerme, işlemin iki tarafı olarak gönüllü ve biliniyor olması koşuluna bağlıdır.

Böylece takas, zor kullanmaya gerek olmaksızın koordinasyonu sağlamış olur. Gönüllü mübadele yoluyla örgütlenmiş bir toplumun işleyen modellerinden biri, rekabetçi kapitalizm dediğimiz, özgür, özel teşebbüs takas ekonomisidir.

En basit şekliyle böyle bir toplum belli sayıda bağımsız hanehalklarından oluşmaktadır, bir Robinson Crusoe'lar topluluğu gibi. Her hanehalkı, kontrolünde bulunan kaynakları mal ve hizmet üretmek için kullanır ve her iki taraf için de kabul edilebilir koşullar çerçevesinde pazarlık ederek bunları diğer hanehalklarının ürettikleri mal ve hizmetlerle takas eder. Böylelikle mal ve hizmetleri kendi kullanımı için üreterek ihtiyaçlarını doğrudan karşılamak yerine, başkaları için mal ve hizmetler üreterek ihtiyaçlarını dolaylı yoldan karşılaması mümkün olur. Bu dolaylı yolun benimsenmesindeki teşvik edici unsur, hiç kuşkusuz, işbölümü ve işlev uzmanlaşmasının sağladığı ürün artışıdır. Hanehalkı her zaman kendisi için doğrudan üretim yapma seçeneğine sahip olduğundan, yarar sağlayamayaacağı bir takasa girmek zorunda değildir. Dolayısıyla iki tarafın da yararına olmayacak bir takas yapılmayacaktır. Bu yüzden de işbirliği zor kullanmaksızın gerçekleşecektir.

Nihaî üretici birimin hanehalkları olması durumunda, işlev uzmanlaşması ve işbölümü daha ileriye gidemeyecekti. Oysa modern toplumda çok daha fazla ilerledik. Kapasitelerine göre hizmet sunan ve mal satın alan bireyler arasında aracılık yapan girişimciler geliştirdik. Benzer şekilde, ürünün ürünle takasına bağlı kalmayı sürdürmüş olsaydık, işbölümü ve işlev uzmanlaşması da ilerleyemezdi. Sonuç olarak, takası kolaylaştıran ve satma ve satın alma diye ikiye ayırmayı mümkün kılan bir araç olan parayı geliştirdik.

Girişimcilerin ve paranın güncel ekonomimizdeki önemli rollerine ve doğurdıkları sayısız karmaşık soruna karşın, koordinasyon sağlamada piyasa tekniğinin esas karakteristiği, girişimin de paranın da bulunmadığı takas ekonomisinde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yalın modelde olduğu gibi, girişim ve paranın bulunduğu karmaşık

ekonomide de işbirliği kesinlikle bireysel ve gönüllüdür. Ancak burada: (a) girişimciler özel girişimcidir, bu nedenle anlaşmayı yapan asıl taraflar da bireylerdir. (b) bireyler herhangi bir takasa girip girmemekte tam anlamıyla özgürdür, dolayısıyla her işlem de kesinlikle gönüllüdür.

Bu koşulları genel anlamda tanımlamak, ayrıntılarıyla ortaya koymaktan ya da sürdürülmelerini sağlayacak kurumsal düzenlemeleri spesifik olarak belirlemekten çok daha kolaydır. Gerçekte, teknik ekonomik literatürün çoğu tamamen bu sorularla ilgilidir. Temel gereklilik, bir bireyin diğerine fiziksel zor kullanmasını önlemek ve gönüllü anlaşmalara katılmayı güçlendirmek için yasa ve düzenlemeler yapmak, böylece “özel”i somutlaştırmaktır. Bunun yanı sıra, belki de en zor sorunlar tekelden –ki tekel, bireyin takas seçeneklerini ortadan kaldırarak etkin bir özgürlüğe engel olmaktadır– ve üçüncü kişileri etkilediği halde bedelini ödemenin ya da tazmin etmenin mümkün olmadığı “dışsalılık etkileri”nden kaynaklanmaktadır. Bu sorunları daha ayrıntılı olarak izleyen bölümde inceleyeceğiz.

Etkin bir takas özgürlüğü sağlandığı sürece, ekonomik faaliyetlerin piyasa organizasyonunun temel özelliği, bir bireyin faaliyetlerinin büyük bir kısmında bir başkasının işine müdahale etmesinin önüne geçmesidir. İş yapabileceği birçok satıcının bulunması nedeniyle tüketici, bir tek satıcının yapabileceği baskıdan korunurken, satıcı da kendisinden alışveriş yapabilecek çok sayıda tüketici bulunması sayesinde tek bir tüketicinin baskısından korunur. İşçi, kendisine iş verebilecek başka işverenlerin varlığı sayesinde işverenin baskısından korunur. Ve bu böyle devam eder. Ve piyasa bunu kişisel olmayan bir biçimde ve merkezî otorite olmadan yapar.

Gerçekte serbest ekonomiye karşı çıkılmasının en büyük sebebi, piyasanın bu işi gerçekten böylesine iyi yapmasıdır. Serbest ekonomi, belli bir grubun “insanların istemeleri gerektiğine” inandığı şeyleri değil, insanlar neleri istiyorlarsa onları verir. Serbest piyasaya karşı olanların çoğu, özgürlüğün kendisine inanmamaktadır. Serbest piyasanın varlığı, elbette ki, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine, devlet hem “oyunun kuralları”nı belirlemek için bir forum olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir. Piyasanın yaptığı şey, siyasî araçlarla karara bağlanması gereken sorunların oranını büyük ölçüde azaltarak, devletin oyuna doğrudan katılması gerekliliğini en aza indirmektir. Siyasî araçlarla faaliyette bulunmanın temel özelliği, daha sonra büyük oranda uyum ve mutabakat gerektirmesi ya da bunu zorla sağlama eğilimi yaratmasıdır. Öte yandan piyasanın en büyük avantajı, geniş ölçüde çeşitliliğe izin vermesidir. Siyasî terimlerle ifade etmek gerekirse, bu bir nisbî temsil sistemidir. Her birey istediği kravat rengi için oy kullanabilir ve çoğunluğun hangi rengi istediğini bilmek zorunda değildir. Kendisi azınlığın içindeyse dahi, çoğunluğun istediğine uymak zorunda değildir.

İşte, piyasa ekonomik özgürlük sağlar derken, bahsettiğimiz şey piyasanın bu özelliğidir. Ancak bu karakteristik özelliğin dar anlamda ekonomik olmanın çok ötesinde sonuçları bulunmaktadır. Siyasî özgürlük, bir bireyin diğer bir bireyden baskı görmemesi demektir. Özgürlüğe yönelen en temel tehdit zor kullanma gücüdür ve bu güç, ister bir monarkın, bir diktatörün, isterse bir oligarşinin ya da o anki çoğunluğun elinde olsun, tehdit olmayı sürdürür. Özgürlüğün korunması için gücün bu şekilde yoğunlaşmasını mümkün olduğu kadar engellemek gerekmektedir.

Engellemenin mümkün olmadığı noktalarda ise gücün dağıtılması ve yayılması gerekir. Bu bir denge ve denetleme (*check-balance*) mekanizmasıdır. Ekonomik faaliyetlerin organizasyonunun siyasî otoritenin denetiminden çıkarılmasıyla birlikte piyasa, zor kullanma gücünün kaynağını ortadan kaldırır. Böylece piyasa, ekonomik gücün siyasî gücü desteklemek yerine, denetlemesini de mümkün kılar.

Ekonomik güç iyice yaygınlaştırılabilir. Mevcut ekonomik güç merkezlerinin zararına olacak şekilde yeni ekonomik güç merkezlerinin oluşmasını sağlayan bir koruma yasası yoktur. Öte yandan siyasî gücün tek bir merkezde toplanmasının engellenerek dağıtılması çok daha güçtür. Birçok bağımsız küçük hükûmet olabilir. Fakat tek bir hükûmet içerisinde eşit güce sahip küçük siyasî güç merkezleri bulundurmamak, çok sayıda ekonomik güç merkezini tek bir büyük ekonomide bulundurmaktan çok daha zordur. Bir büyük ekonomide birçok milyoner olabilir. Buna karşılık vatandaşlarının enerjisinin ve coşkusunun odaklandığı, öncü konumundaki gerçek lider, bir kişiden fazla olabilir mi? Eğer merkezî hükûmet güçlenirse, bu güçlenme büyük olasılıkla yerel hükûmetlerin aleyhine olacaktır. Bu noktada dağıtılacak siyasî gücün sabit toplamı gibi bir şey var gibi görünmektedir. Dolayısıyla, ekonomik gücün siyasî güce eklenmesi durumunda yoğunlaşma neredeyse kaçınılmaz gibi görünmektedir. Öte yandan eğer ekonomik güç siyasî ellerden uzak tutulursa, siyasî güce karşı bir denetim ve muhalefet hizmeti verebilir.

Kısaca özetlemeye çalıştığım bu iddia belki de bir örnekle en iyi şekilde anlatılabilir. Önce sözünü ettiğimiz ilkeleri açıklamaya yardımcı olacak farazî bir örnek düşünelim, sonra da piyasanın siyasî gücü korumak için ne yolla çalıştığını gösterecek son deneyimlerden bazı güncel örnekler sıralayalım.

Özgür bir toplumun bir özelliği, hiç kuşkusuz, bireylerin toplumun yapısında radikal bir değişikliği açıkça savunma ve propagandasını yapma özgürlüğüdür; ancak bu savunma ikna yoluyla olmalı ve zorlama ya da diğer baskı biçimlerini içermemelidir. Kapitalist bir toplumdaki siyasî özgürlüğün bir belirtisi de, kişilerin açıkça sosyalizmi savunabilmeleri ve bu uğurda çalışabilmeleridir. Aynı şekilde sosyalist bir toplumda da siyasî özgürlüğün bireylerin kapitalizmi tanıtmaları ve savunmasına imkan verecek düzeyde olması gerekirdi. Sosyalist bir toplumda kapitalizmi savunma özgürlüğü nasıl korunur ve sürdürülebilir?

İnsanların herhangi bir şeyi savunmaları için öncelikle hayatlarını kazanabilmeleri gerekir. Sosyalist bir toplumda tüm işler siyasî otoritenin denetimi altında olduğundan, bu durum zaten daha başlangıçta sorun yaratır. Sosyalist bir hükümet için, memurlarının resmî öğretiyeye doğrudan karşıt politikalar savunmalarına izin vermek (zorluğu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Devletler'de federal devlet memurları arasındaki "güvenlik" sorunu deneyimiyle vurgulanmış olan) bir kendini inkar etme eylemi gerektirecektir.

Diyelim ki, böyle bir taviz gerçekleşti. Kapitalizmi savunmanın bir anlam taşıması için yandaşlarının bu davalarını finanse edebilmeleri, yani halka açık toplantılar düzenlemeleri, broşürler bastırmaları, radyo reklamı vermeleri, gazete ve dergiler çıkarmaları vb. gerekir. Bu parasal kaynağı nereden bulabilirler ki? Sosyalist toplumlarda büyük geliri olan, hatta devlet tahvili şeklinde büyük sermayesi bulunan kişiler olabilir fakat muhtemelen bunlar üst düzey kamu görevlileri olacaktır. Kapitalizmi açıkça savunduğu halde işinde kalabilen küçük bir sosyalist memur düşünmek mümkündür. Fakat sosyalist kodamanların böylesine "yıkıcı" eylemleri finanse ettiklerini düşünmek safdillik olur.

Tek parasal kaynak, çok sayıda alt düzey memurdan toplanacak küçük miktarlar olacaktır. Fakat bizim sorumuzun cevabı bu değildir, çünkü memurlardan para toplayarak kaynak oluşturabilmek için onları zaten bu davaya inandırmış, ikna etmiş olmak gerekir. Oysa bizim esas sorunumuz zaten böyle bir kampanyayı başlatabilmek için gerekli kaynağı edinmektir. Kapitalist toplumlarda radikal hareketler hiçbir zaman bu biçimde finanse edilmemiştir. Bu tür radikal hareketler genellikle, davaya inandırılmış birkaç zengin birey tarafından desteklenerek finanse edilirler. Son zamanlarda önde gelen birkaç isim olarak, bir Frederick Vanderbilt Field, bir Anita McCormick Blaine, bir Corliss Lamont ya da daha geriye gidilirse bir Friedrich Engels anılabilir. Ne var ki, siyasi özgürlüğün korunmasında servet eşitsizliğinin rolü, yani patronun rolü çok ender olarak belirtilir.

Kapitalist bir toplumda, herhangi bir fikir hareketini başlatmak amacıyla para bulmak için gerekli olan, yalnızca birkaç zengin kişiyi davaya inandırmaktır ve çok garip olsa da, böyle birçok kişi ve bağımsız destek kaynağı bulunmaktadır. Aslında parasal yardımda bulunabilecek kişileri ya da malî kuruluşları, propagandası yapılacak fikirlerin sağlamlığına inandırmak bile gerekmez; propagandanın malî açıdan başarılı olacağına, gazete veya dergi ya da kitap veya benzer girişimin kâr getireceğine inandırmak yeterlidir. Örneğin, rekabetçi bir yayıncının, yalnızca kişisel olarak aynı fikirde olması bu yazıları yayınlaması için yeterli değildir. Burada mihenk taşı, piyasanın, yaptığı yatırıma karşılık tatmin edici gelir getirecek kadar geniş olmasıdır.

Bu yolla piyasa kısır döngüyü kırar ve kişileri önceden ikna etmek gerekmezsiniz, onlardan para toplanmasını sağlayarak bu tür girişimlerin finanse edilmesini mümkün

kılar. Sosyalist toplumda bu tür olanaklar yoktur, yalnızca tüm gücü elinde tutan devlet vardır.

Hayal gücümüzü biraz genişletelim ve diyelim ki, sosyalist bir hükûmet bu sorunun bilincindedir ve özgürlüğü koruma kaygısı olan kişilerden oluşmuştur. O zaman gerekli parasal kaynakları sağlayabilir mi? Belki ama nasıl yapacağını görmek zor. Karşıt propagandaya parasal yardım yapacak bir büro kurabilir. Ancak kimi destekleyeceğini nasıl seçecektir? Eğer her isteyene verecek olursa kısa sürede parası tükenecektir, çünkü sosyalizm, yeterince yüksek bir fiyatın büyük bir arz yaratacağı yolundaki temel ekonomik yasayı yok sayamaz. Radikal davaları savunmayı tatmin edici bir miktarla ödüllendirdiğiniz takdirde, bunları savunacak kişi arzı sınırsız olacaktır.

Dahası, popüler olmayan bir davayı savunma özgürlüğü, böyle bir savunmanın bedelsiz olmasını gerektirmez. Tersine, eğer radikal değişikliğin savunulması bir bedel ödenmesini gerektirmeseydi, üstelik bir de devletin parasal desteğiyle yapılıyorsa, hiçbir toplum istikrarlı olamazdı. İnsanların derinden inandıkları davaları savunmak için fedakarlıklarda bulunmaları tümüyle gereklidir. Gerçekten de özgürlüğü yalnızca kendinden feragatte bulunmaya gönüllü kişiler için korumak önemlidir, aksi takdirde özgürlük, kurallara uymama ve sorumsuzluk biçiminde yozlaşır. Önemli olan, popüler olmayan davaları savunmanın bedelinin dayanılır ölçüde olması ve engelleyici olmamasıdır.

Ancak henüz sözümüzü bitirmedik. Serbest piyasa toplumunda parasal kaynaklara sahip olmak yeterlidir. Kağıt satıcıları mallarını *Wall Street Journal*'a olduğu kadar *Daily Worker*'a da satmak isterler. Sosyalist bir toplumdaysa parasal kaynaklara sahip olmak yeterli olmayacaktır. Farazî kapitalizm savunucumuz, kendisine kağıt satması için

devletin kağıt fabrikasını, broşürlerini basması için devletin matbaalarını, bunları dağıtması için devletin postanesini, toplantılar düzenleyecek bir salon kiralaması için devlet kurumlarından birini ikna etmek zorundadır.

Belki de bu zorlukları yenmenin ve sosyalist bir toplumda özgürlüğü korumanın bir yolu vardır. Hiç kimse bunun kesinlikle imkansız olduğunu söyleyemez. Bununla birlikte, aykırı görüşlerin bulunması olasılığını etkili bir biçimde koruyacak kurumlar oluşturulmasının önünde gerçekten büyük zorlukların olduğu açıktır. Bildiğim kadarıyla, hem sosyalizmden, hem de özgürlükten yana olan hiç kimse bu sorunu gerçekten göğüslemedi ve hiç kimse sosyalist yönetimde özgürlüğe izin verecek kurumsal düzenlemeler geliştirme yolunda kayda değer bir başlangıç dahi yapmadı. Buna karşılık, kapitalist toplumun özgürlüğü nasıl beslediği açıktır.

Winston Churchill deneyimi, bu soyut ilkelere çarpıcı bir pratik örnek teşkil etmektedir. 1933'ten İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar Churchill'in BBC tarafından yönetilen bir devlet tekeli olan İngiliz radyosunda konuşma yapması yasaktı. Söz konusu olan, ülkesinin önde gelen bir yurttaşı, bir parlamento üyesi, eski bir bakan, Hitler Almanyası'nın tehdidinde karşı harekete geçmek için yurttaşlarını ikna etmek amacıyla mümkün olan her yolu umutsuzca deneyen bir insandı. Ama BBC devlet tekeli olduğu için ve Churchill'in konumu da çok "tartışmalı" olduğu için İngiliz halkına radyodan seslenmesine izin verilmiyordu.

Bir başka çarpıcı örnek 26 Ocak 1959 tarihli *Time* dergisinin ortaya çıkardığı "kara liste" ile ilgilidir. Dergi olayı şöyle bildiriyor:

Oscar ödül töreni Hollywood'un en yüksek onur basamağıdır ancak iki yıl önce bu onura gölge düşmüştür. *The*

Brave One adlı yapıtıyla birinci seçilen Robert Rich ödülünü almak için ortaya çıkmamıştır. Robert Rich, sinema endüstrisi tarafından 1947 yılından beri komünist olduklarından kuşkulandığı için kara listeye alınan 150 kadar yazarı ifade eden takma bir addır. Bu olay özellikle yüz kızartıcıdır, çünkü Academy of Motion Picture Arts and Sciences* komünistlerin ya da Anayasa'nın Beşinci Ek Maddesi** savunucularının Oscar yarışmasına katılmasını engellemiştir. Geçen hafta hem komünistler için koyulan kural, hem de Rich'in kimliğinin sırrı ortaya çıktı.

Rich'in, 1947 yılında, sinema endüstrisindeki komünizm davasında tanıklık etmeyi reddeden, orijinal adıyla "Hollywood Onlusu" diye bilinen yazarlardan biri olan Dalton Trumbo (*Johnny Got His Gun*) olduğu ortaya çıkmıştır. Robert Rich'in "İspanya'da, sakallı bir genç" olduğu konusunda ısrar eden yapımcı Frank King şöyle demiştir: "En iyi senaryoyu almak için elimizden geleni yapmak hissedarlarımıza karşı görevimizdir. Trumbo bize *The Brave One*'i getirdi, biz de aldık..."

Böylece Hollywood'un kara listesinin resmî olarak sonu gelmiş oldu. Yasaklı yazarlar için resmî olmayan son çok önce gelmişti. Son Hollywood filmlerinin en azından %15'inin kara listedeki yazarlarca yazıldığı bildirilmiştir. Yapımcı King, "Hollywood'da, Forest Lawn'da olduğundan daha çok hayalet vardır" demiştir. "Bu kentteki her film şirketi kara listedeki kişilerin yapıtlarını kullanmıştır. Biz sadece herkesin bildiğini ilk doğrulayanlarız."

Bir insan, benim gibi, komünizmin tüm özgürlüğümü zü ortadan kaldıracığına inanabilir, komünizme mümkün

* Yılda bir kez düzenlenen törende Oscar ödüllerini veren kuruluş. Aynı zamanda sinema üzerine eğitim faaliyetleri de düzenler. -y.n.

** 5. Ek Madde, ağır suçlarla ilgili davalarda büyük jürinin kararını öngörür, aynı suç için ikinci kez yargılanmayı yasaklar ve hiç kimsenin kendisi aleyhine ifade vermeye zorlanamayacağı ilkesini güvence altına alır. Madde ayrıca, yasal usullere uyulmaksızın bir kimsenin yaşamının, özgürlüğünün ve mülkünün elinden alınması ve kamu yararı gerekçesiyle adil bir tazminat ödemeksizin özel mülkiyete el konması gibi eylemleri yasaklar. Kaynak: Vikipedi -y.n.

olduğu kadar katı bir şekilde ve şiddetle karşı çıkabilir ama aynı zamanda özgür bir toplumda bir insanın komünizme inandığı için ya da ilerlemesine çalıştığı için başkalarıyla birlikte gönüllü düzenlemelere girişmesini engellemenin kabul edilemez olduğuna da inanabilir. Bu kişinin özgürlüğü komünizmi övme özgürlüğünü de kapsar. Hiç kuşkusuz, özgürlük, bu koşullar altında başkalarının onunla işbirliği yapmama özgürlüğünü de içerir. Hollywood'un kara listesi, gönüllü alışverişi engellemede baskı aracı olarak kullanılan hileli bir düzenleme olduğundan, özgürlüğü ortadan kaldıran bir eylemdi. Ancak bir işe yaramadı çünkü piyasa, kara listeyi korumanın maliyetini çok yükseltti. İşin ticarî yönü, yani girişimcilerin ellerinden geldiğince çok para kazanma isteği, kara listedeki kişilere alternatif bir iş alanı yaratarak ve başkalarını da onlara iş vermeye teşvik ederek, onların özgürlüğünü korumuştur.

Eğer Hollywood ve sinema endüstrisi bir devlet girişimi olsaydı ya da İngiltere'de BBC tarafından işe alınacak olsalardı, "Hollywood Onlusu"nun ya da benzerlerinin iş bulabileceklerine inanmak zor olurdu. Aynı şekilde, bu koşullar altında bireycilik ve özel girişim taraftarlarının –ya da aslında statükodan başka herhangi bir görüşün yandaşlarının– iş bulabileceklerini düşünmek de zordur.

Piyasanın siyasî özgürlüğü korumadaki rolü konusunda başka bir örnek, McCarthyizm olayında ortaya çıkmıştır. İçerdiği asıl sorunlar ve yapılan suçlamaların hakkaniyeti tümüyle bir yana, bireyler ve özellikle de devlet memurları, vicdanlarına aykırı gelen konulardaki sorumsuz suçlamalar ve sorgulamalara karşı ne gibi bir korunmaya sahiplerdi? Devlet memuriyeti seçenekleri olmadığı takdirde Anayasanın Beşinci Ek Maddesi'ne başvurmaları boş yere maskaralıktan başka bir şey olmayacaktır.

Söz konusu kişilerin temel koruması, hayatlarını kazanabilecekleri özel piyasa ekonomisinin varlığıydı. Yine de burada koruma mutlak değildi. Birçok özel işveren haklı ya da haksız olarak, teşhir edilmiş bu kişilere iş vermeye karşıydı. Çoğunluğun tutmadığı davaları savunan kişilere genellikle yüklenen bedeli haklı göstermek, bu işe dolaylı olarak karışan birçok kişiye yüklenen bedeli haklı göstermekten daha kolay olabilir. Ancak önemli olan, söz konusu bedelin bireyin özgürlüğünü kısıtlayıcı ve yasaklayıcı olmamasıdır; eğer tek seçenek devlet memuriyeti olsaydı, bu bedel kesinlikle özgürlüğü kısıtlayıcı olacaktı.

İşe karışan kişilerin büyük bölümünün, piyasanın ideal serbest piyasaya en çok yaklaştığı, küçük esnaflık, ticaret, çiftçilik gibi ekonominin en rekabetçi kesimlerine kaymaları ilgi çekicidir. Ekmek satın alan hiç kimse buğdayın bir komünist ya da cumhuriyetçi, bir meşrutiyetçi ya da bir faşist, siyahî ya da beyaz tarafından yetiştirilip yetiştirilmediğini bilmez. Bu da kişisel olmayan piyasanın ekonomik etkinlikleri siyasî görüşlerden nasıl ayırdığını ve insanları ekonomik etkinliklerde, üretimleriyle ilgili olmayan nedenlerle –bu nedenler görüşleriyle ya da renkleriyle ilişkili olsa bile– ayrıma uğramaktan nasıl koruduğunu göstermektedir.

Örnekten de anlaşıldığı üzere, toplumumuzda rekabetçi kapitalizmin korunması ve güçlendirilmesinde en çok çıkarı bulunanlar, çoğunluğun düşmanlığını kolaylıkla çekebilecek ve güvensizlik duyulabilecek olan azınlık gruplardır; bunların başında da siyahîler, Yahudiler, yabancı uyruklular gelmektedir. Yine de serbest piyasanın düşmanlarının –komünistler ve sosyalistler– büyük ölçüde bu gruplardan çıkmaları da son derece çelişkili bir durumdur. Piyasanın varlığının onları, ülkelerindeki diğer vatandaşların kendi-

lerine karşı takınacakları tavırdan koruduğunun farkına varmak yerine, yanılarak, var olan ayrımcılığı piyasaya mâl ederler.

2

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ

TOTALİTER TOPLUMLARA YÖNELTİLEN ORTAK İTİRAZ, bu tür toplumlarda, sonucun araçları haklı göstereceğine inanılmasıdır. Sözlük anlamında alınır, bu itiraz açıkça mantıksızdır. Eğer sonuç, araçları haklı çıkarılmazsa başka ne çıkarabilir ki? Ne var ki, bu kolay yanıt itirazı gidermez; sadece itirazın iyi yapılmadığını gösterir. Sonucun araçları haklı çıkardığını yadsımak, dolaylı olarak, söz konusu sonucun nihaî sonuç olmadığını, uygun araçların kullanılmasının nihaî sonucun ta kendisi olduğunu öne sürmektir. Arzu edilir olsun ya da olmasın, kötü araçlar kullanılarak ulaşılabilecek herhangi bir sonuç, yerini, kabul edilebilir araçların kullanıldığı daha temel bir sonuca bırakmalıdır.

Liberal bir bireye göre uygun araçlar, herhangi bir baskı biçiminin uygun olmadığını belirten gönüllü işbirliği ve özgür tartışmadır. İdeal olan, sorumlu bireyler arasında tamamen özgür bir tartışma temelinde ulaşılan tam fikir birliğidir. Bu, bir önceki bölümde vurgulanan özgürlüğün amacını açıklamanın bir başka yoludur.

Bu noktadan hareket edildiğinde, piyasanın rolü, daha önce de belirtildiği gibi, uzlaşma olmadan ittifak kurulmasını mümkün hale getirmesidir; yani piyasa etkili bir nisbî temsil sistemidir. Öte yandan siyasî kararlar aracılığıyla açıkça gerçekleştirilen eylemin tipik özelliği ise, temelde aynı görüşte olmayı gerektirmesi ya da buna zorlama eğilimidir. Bir konu karara bağlanırken ya “evet” ya da “hayır” denmesi gerekir; koşullar öne sürmek, en iyi ihtimalle ancak sınırlı sayıda seçenek için söz konusu olabilir. Nisbî temsilin açıkça siyasî biçimde kullanılması bile bu sonucu değiştirmez. Piyasanın nisbî temsiliyle kıyaslandığında, siyaset alanında gerçekten temsil edilebilir olan ayrı grupların sayısı çok sınırlıdır. Daha da önemlisi, ortaya çıkanın genellikle, her “parti” için ayrı bir yasama kararı değil, tüm gruplara uygulanabilir bir yasa olması gerekliliğidir. Bu da, uzlaşma olmaksızın ittifaka ulaşmaya imkan tanımayan siyasî nisbî temsilin etkisizliğe ve parçalanmaya yol açabileceğini gösterir. Bu nedenle de uzlaşma olmaksızın kurulacak bir ittifakın dayanabileceği herhangi bir uzlaşma ortamını da ortadan kaldırmaz.

Etkili nisbî temsilin olanaksız olduğu bazı konular vardır kuşkusuz. Örneğin ulusal savunma konusunda, insanlar kendi isteklerine göre farklı oranlarda hizmet talep edemezler. Böyle bölünemez konularda iddiamızı ortaya atabilir, tartışabilir ve oylayabiliriz. Ancak bir kez karar verildi mi, çoğunluğa uymamız gerekir. İşte bu tür bölünmez konuların varlığı –bireyi ve ulusu şiddetten korumak bunların başında gelir– piyasa aracılığıyla yalnızca bireysel faaliyete bel bağlanmasına engel olur. Kaynaklarımızın bazılarını bu tür bölünmez kalemlere kullanacak olsak, farklılıkları uzlaştırmaları için siyasî kanallara başvurmamız gerekir.

Siyasî kanalların kullanılması kaçınılmaz olmasına rağmen

men, istikrarlı bir toplum için elzem olan sosyal birlik ve beraberliğin zorlanmasına yol açar. Eğer ortak eylem konusunda verilecek karar, insanların her halükarda bir görüş birliği içinde oldukları az sayıdaki sorunlar dizisine ilişkinse, bu zorlama en az seviyede gerçekleşir. Kesin bir anlaşma gerektiren sorunlar dizisi genişledikçe, toplumu bir arada tutan hassas bağlar büsbütün zorlanır. Bu durum insanların çok ciddi biçimde farklı düşündükleri bir soruna kadar giderse, toplumda çatlaklar oluşabilir. Temel değerlerde öze ilişkin görüş ayrılıkları, eğer halledilebilirse, çok ender olarak oy sandığında halledilir. Bu tür görüş ayrılıklarını karara bağlayan nihan yol çatışmadır. Savaş bu tür bir sorunu karara bağlar ama kesinlikle çözemez. Tarihteki dinî ve iç savaşlar bu düşüncenin kanlı tanıklarındır.

Piyasanın geniş çapta kullanılması, kapsadığı her tür etkinlikle ilişkili olarak çoğunluğa boyun eğmeyi gereksiz kılarak sosyal dokudaki zorlanmayı azaltmaktadır. Piyasanın kapsadığı etkinlikler dizisi genişledikçe, kesin siyasî kararları gerektiren, dolayısıyla üzerinde anlaşmaya varma gereği bulunan konular azalmaktadır. Sonuçta anlaşmaya varmanın gerekli olduğu sorunlar azaldıkça, özgür toplum korunurken, anlaşmaya varma olasılığı daha da artmaktadır.

Görüş birliği bir idealdir elbette. Uygulamada, her konuda tam ittifak sağlamaya ne zamanımız yeter ne de gücümüz. Zorunlu olarak bundan daha azıyla yetinmeliyiz. Böylece şu ya da bu biçimde çoğunluk sistemini çıkar yol olarak kabul etmek durumundayız. Çoğunluk sistemine başvurma isteğimizin ve aranacak çoğunluğun ölçüsünün eldeki sorunun ciddiyetine bağlı bulunması, çoğunluk sisteminin kendi başına bir temel ilke olmayıp, kestirme çözüm yolu olduğunu açıkça ortaya koyar. Eğer sorun çok

büyük bir önem taşımıyorsa ve azınlıktakiler taleplerinin gerçekleşmemesinden fazla etkilenmeyeceklerse, basit çoğunluk yeterli olacaktır. Öte yandan, azınlığın söz konusu soruna ilişkin duyguları güçlüyse asgarî çoğunluk işe yaramayacaktır. Sözgelimi, ifade özgürlüğü konusunda alınacak bir kararın basit çoğunluğa dayanmasını pek çoğumuz istemeyecektir. Yasal yapımız, farklı çoğunluklar gerektiren farklı konulara ilişkin bu tür ayrımlarla doludur. Bunların en üst düzeyde olanları Anayasa'da yer alan hükümlerdir. Bunlar öylesine önemli ilkelere ki, kestirme çözümlere teslim olmaya pek istekli olmayız. Bu ilkeler kabul edilirken neredeyse tam bir görüş birliğine varıldığından, şimdi bunlarda değişiklik yapmak için de böyle bir görüş birliğinin gerektiğine inanırız.

Bizim Anayasamızda ve yazılı ya da yazısız diğer anayasalarda belli bazı konularda çoğunluk sisteminden ödün veren hükümler ve bu anayasalardaki ya da benzerlerindeki bireylere baskı yapılmasını yasaklayan özel maddeler, özgür tartışmayla ulaşılan ve araçlar konusunda gerekli oybirliğine varıldığını yansıtan örnekler olarak görülmektedir.

Şimdi, çok genel hatlarıyla da olsa çok daha spesifik bir konuya dönmek; tek başına piyasaya bırakılmaması gereken ya da piyasaya bırakılması durumunda maliyeti çok artıracığı için siyasî kanalları kullanmanın daha tercih edilebilir olduğu alanlardan söz etmek istiyorum.

YASA KOYUCU VE HAKEM OLARAK DEVLET

İnsanların günlük faaliyetlerini, içinde buldukları genel gelenek ortamı ve yasal çerçeveden ayırt etmek önemlidir. Günlük faaliyetler, bir oyuna iştirak edenlerin oyun esnasındaki eylemleri gibidir; çerçeve de oynadıkları oyunun kuralları gibi. Tıpkı iyi bir oyunda oyuncuların, hem oyu-

nun kurallarını, hem de hakemin oyunu yorumlamasını ve yürütmesini kabul etmelerinin gerekmesi gibi, iyi bir toplumda da vatandaşların, aralarındaki ilişkileri yönetecek olan genel koşullar üzerinde, bu koşulların farklı yorumları konusunda hakemlik yapacak araçlar üzerinde ve genel kabul görmüş kurallar arasındaki uyumu sağlayacak bir aygıt üzerinde anlaşmaya varmaları gerekir. Oyunda olduğu gibi, toplumda da genel koşulların çoğu, geleneklerden doğmuş sonuçlardır ve çoğu zaman düşünülmeden kabul edilmişlerdir. Her ne kadar küçük değişikliklerin birikimli (kümülatif) etkisi nedeniyle oyunun ya da toplumun karakterinde zamanla köklü değişiklikler gerçekleşse de, genellikle kurallarda köklü yenilikler yapmayı göze alamaz, yalnızca küçük değişiklikler yapmayı düşünürüz. Hem oyunda, hem de toplumda kurallar dizisinin sürdürülmesi ancak iştirakçilerin büyük bölümünün dış yaptırımlar olmaksızın bunlara uymalarıyla mümkündür, bunun temelinde de geniş çapta sosyal uzlaşma yatmaktadır. Ama kuralların yorumlanması ve yürütülmesi için yalnızca geleneklere ya da bu uzlaşmaya dayanamayız; bir hakeme de ihtiyacımız vardır. İşte bütün bunlar özgür bir toplumda devletin temel rolleridir: kuralları değiştirebileceğimiz araçlar sağlamak, kuralların anlamı konusunda aramızdaki farklılıkları uyumlu hale getirmek ve başka türlü oyunu oynamayacak olan birkaç kişiyi kurallara uymaya zorlamak.

Bu açılardan devlete ihtiyaç duyulmasının nedeni mutlak özgürlüğün imkansız olmasıdır. Bu düşünce her ne kadar bir felsefe olarak son derece çekiciyse de, anarşinin, kusurlu insanoglunun dünyasında uygulanması olanaksızdır.

İnsanların özgürlükleri çatışabilir; böyle bir durumda, bir kişinin özgürlüğü bir başkasının özgürlüğünü koruyacak kadar sınırlandırılmalıdır. Yüksek Mahkeme'nin bir

zamanlar dediği gibi, “benim yumruğumu hareket ettirme özgürlüğüm, senin çenenin yakınlığıyla sınırlanmalıdır.”

Devletin uygun faaliyetlerinin neler olacağına karar vermede temel sorun, farklı bireylerin özgürlükleri arasındaki bu çatışmaların nasıl halledileceğidir. Bazı durumlarda yanıt kolaydır. Bir insanın komşusunu öldürme özgürlüğünün ötekinin yaşama özgürlüğünü korumak için feda edilmesi gerektiği yolundaki önermeye tam bir ittifak, görüş birliği sağlamak hiç de zor değildir. Diğer durumlarda yanıt bulmak zordur. Ekonomik alanda, birleşme özgürlüğüyle rekabet özgürlüğü arasındaki çatışmadan doğan büyük bir sorun vardır. “Girişim”i nitelerken “özgür” sözcüğüne nasıl bir anlam vereceğiz? Birleşik Devletler’de “özgür”ün anlamı, herkesin bir girişimde bulunma özgürlüğünün olmasıdır; bu da mevcut girişimcilerin daha iyi bir ürünü aynı fiyattan ya da aynı ürünü daha düşük fiyattan satmaları dışında, rakiplerini piyasadan uzak tutma özgürlüğüne sahip olmamaları demektir. Öte yandan Kıta Avrupası geleneğine göre, söz konusu sözcük, genellikle girişimcilerin, fiyatları belirlemek, piyasaları bölmek ve olası rakipleri piyasa dışında tutacak diğer teknikleri de uygulamak dahil olmak üzere, istediklerini yapmakta özgür olmalarını içermektedir. Belki de bu alandaki en büyük zorluk, birleşme özgürlüğüyle rekabet özgürlüğü sorununun son derece şiddetli olduğu, işçiler arası birleşmelerde ortaya çıkmaktadır.

Yanıtın hem çok zor, hem de çok önemli olduğu bir başka temel ekonomik alan, mülkiyet haklarının tanımıdır. Yüzyıllar boyunca gösterdiği gelişim sürecinde yasalarımıza yerleşmiş olan mülkiyet kavramı, öylesine içimize işlemiştir ki, onu olduğu gibi kabul eder ve mülkiyeti nelerin ne ölçüde oluşturduğunu, mülkiyet sahipliğinin verdiği hakların apaçık önermelerden doğmadığını, karmaşık top-

lumsal yaratımlar olduğunu düşünmeyiz. Örneğin, belli bir toprak parçasına sahip olmam ve mülkümü istediğim gibi kullanma özgürlüğüm, bir başkasının arazimin üzerinden uçakla geçme hakkını çiğnememe izin vermekte midir? Yoksa onun uçağını kullanma hakkı öncelikli midir? Ya da bu, ne kadar yüksekte uçtuğuna mı bağlıdır? Ya da ne kadar gürültü yaptığına? Gönüllü alışveriş, arazimin üzerinden uçma ayrıcalığı için bana ödeme yapmasını gerektirir mi? Yoksa arazimin üzerinden uçmaması için benim mi ona ödeme yapmam gerekir? Sanırım patentler, telif hakları, işletme hisseleri, anonim şirketlerdeki hisse senetleri, sulara ilişkin haklar vs. mülkiyetin tanımlanmasında, genel kabul görmüş toplumsal kuralların rolünü vurgulamaya yeterlidir. Ayrıca birçok durumda, iyi belirlenmiş ve genel kabul görmüş bir mülkiyet tanımının var olması, tanımın ne olduğundan çok daha önemli olmaktadır.

Ekonomik alanda çözülmesi zor problemler yaratan bir diğer konu da para sistemidir. Devletin para sisteminden sorumlu olması çoktan beri kabul görmüş bir durumdur. Kongreye “para basma, paranın yerli ve yabancı değerini ayarlama” yetkisini veren anayasal hüküm, bunu açıkça ortaya koyar. Devletin ekonomik alandaki hiçbir faaliyeti muhtemelen bu kadar büyük bir kabul görmemiştir. Devletin sorumluluğunun bu denli alışkanlık haline gelmiş olması ve günümüzde artık hiç sorgulanmayacak derecede benimsenmiş olması, bu sorumluluğun zeminini anlamayı çok daha fazla gerekli kılmaktadır. Zira bu durum, özgür bir toplumda, devletin etkinlik alanının uygun olan etkinliklerinden, uygun olmayanlara doğru yaygınlaşması; malî bir çerçeve sağlamaktan kaynakların bireyler arasında dağılımına kadar genişlemesi tehlikesini de içinde barındırır. Bu sorunu üçüncü bölümde ayrıntılarıyla ele alacağız.

Özet olarak, ekonomik etkinliğin, gönüllü mübadele aracılığıyla örgütlenmesi, devlet aracılığıyla bir bireyin diğerine karşı zor kullanmasını önlemek için yasa ve düzen sağladığımızı, gönüllü olarak girilen anlaşmaları uyguladığımızı, mülkiyet haklarını tanımladığımızı, bu tür hakları yorumladığımızı ve uygulattığımızı ve bir malî çerçevenin koşullarını saptadığımızı varsayar.

TEKNİK TEKEL VE DIŞSALLIK ETKİLERİ ZEMİNİNDE DEVLET ARACILIĞIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER

Devletin rolü, daha önce de ele aldığımız üzere, piyasanın kendi başına yapamayacaklarını yapmaktır; yani oyunun kurallarını belirlemek, hakemlik yapmak ve kuralları uygulamak. Aynı zamanda, piyasa aracılığıyla da yapılabilecek ama teknik ya da benzer koşullardan kaynaklanan güçlükler nedeniyle devlet aracılığıyla yapılmasını tercih ettiğimiz işler de olabilir. Bütün bunlar, gönüllü mübadele ya aşırı pahalı ya da olanaksız olduğu durumlara indirgenebilir. Bu tür durumlar iki genel sınıfa ayrılır: Tekel ya da benzer piyasa kusurları ve dışsallık etkileri.

Takas ancak birbirine neredeyse eşit iki seçeneğin var olması durumunda gerçekten gönüllüdür. Tekel bu seçeneklerin yokluğunu ifade eder, bu nedenle etkin bir takas özgürlüğünü engeller. Uygulamada tekel, her zaman değilse bile sık sık ya devlet desteğinden ya da bireyler arasındaki hileli anlaşmalardan kaynaklanır. Bunlarla ilgili olarak sorun, ya devletin tekeli beslemesini engellemek ya da anti-tröst yasalarımızdaki gibi kuralların etkin biçimde uygulanmalarını sağlamaktır. Bununla birlikte, teknik açıdan ancak bir tek üretici tarafından üretilmesi uygun olan bir mal/hizmet nedeniyle de tekel doğabilir. Bana kalırsa, bu

tür durumlar sanıldığından çok daha az sayıdadır ama kesinlikle yok değildir. Basit bir örnek olarak, bir toplumdaki telefon hizmetleri gösterilebilir. Bu tür durumlara “teknik” tekel adı verilmekteyim.

Teknik koşulların rekabetçi piyasa güçlerinin doğal sonucu olarak bir tekel oluşturması durumunda üç seçenek mümkün görünmektedir: Özel tekel, kamu tekeli ya da kamu düzenlenmesi. Üçü de kötüdür, demek ki kötüler arasında bir seçim yapmalıyız. Birleşik Devletler’de tekellerin kamu tarafından düzenlenmesini gözlemleyen Henry Simons, sonuçları öylesine tatsız bulmuş ki, kamu tekeli “ehveni şer” olarak görmüş. Alman demiryollarında kamu tekeli gözlemleyen tanınmış Alman liberal Walter Eucken ise sonuçların sevimsizliğine bakarak kamu düzenlenmesinin “kötünün iyisi”, olduğu sonucuna varmış. İkisinden de ders alarak istemeye istemeye, eğer tahammül edilebilirse, özel tekelin belki de “kötünün içinde en iyisi” olduğu sonucunu çıkarıyorum.

Eğer toplum durağan olsaydı, dolayısıyla teknik tekel doğuran koşulların olduğu gibi kalacağı garantisiz olsaydı, bu çözüme pek güvenmezdim. Hızla değişen bir toplumda teknik tekel doğuran koşullar da sık sık değişir; bu nedenle kamu düzenlemesinin de, kamu tekelinin de koşullardaki değişime pek kolay ayak uyduramayacağını, bunların özel tekel kadar kolaylıkla ortadan kaldırılamayacaklarını düşünüyorum.

Birleşik Devletler’deki demiryolları buna mükemmel bir örnektir. 19. Yüzyıl’da demiryollarında büyük çaplı tekel, teknik nedenlerden ötürü belki de kaçınılmazdı. Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu (ICC) da aynı gerekçeyle kurulmuştu. Ne var ki, koşullar değişti. Karayollarının ve hava taşımacılığının gelişmesi demiryollarındaki tekel öğesini ihmal edilebilir oranlara indirdi. Yine de ICC’yi ortadan

kaldırmış değiliz. Tersine, başlangıçta halkın demiryolları tarafından sömürülmesini engellemek amacıyla işe başlayan ICC, demiryollarını kamyonların ve öteki taşıt araçlarının rekabetinden koruyan bir kuruluş haline gelmiştir. Benzer biçimde, İngiltere’de demiryolları kamulaştırıldığında, kamyon taşımacılığı önce devlet tekeline alınmıştı. Eğer Birleşik Devletler’de demiryolları hiçbir zaman kamu düzenlemesine tâbi tutulmasaydı, günümüzde demiryolları da dahil olmak üzere, taşımacılık, çok az tekel ögesi içeren ya da hiç içermeyen, büyük ölçüde rekabetçi bir sanayi olacaktı.

Ama özel tekel, kamu tekeli ve kamu düzenlemesi belaları arasında, var olan koşullardan bağımsız olarak, bir kereye mahsus ve kalıcı bir seçim yapılamaz. Eğer teknik tekel çok gerekli bir hizmet ya da malın sağlanması için kurulmuşsa ve tekelin gücü büyükse, düzenlenmemiş özel tekelin kısa vadedeki etkileri bile dayanılmaz olabilir, bu durumda kamu düzenlemesi de, kamu mülkiyeti de “kötünün iyisi” sayılabilir.

Bazı durumlarda teknik tekel fiilî bir kamu tekeli haklı kılabilir. Ama kendi başına, başkalarının rekabetini yasaklayarak kurulan bir kamu tekeli haklı gösteremez. Sözgelimi, posta hizmetlerinin hâlâ kamu tekeline olmasını haklı göstermenin bir yolu yoktur. Posta hizmetinin teknik tekel olduğu ve devlet tekelinin de kötülerin içinde en iyisi olduğu iddia edilebilir. Bu iddia doğrutusunda, belki de postanenin devlete ait oluşuna bir mazeret bulunabilir ama posta hizmetini geri kalan herkes için yasadışı kılan günümüz yasalarının haklı gösterilecek bir yanı olamaz. Eğer posta dağıtımı bir teknik tekelse, o zaman hiç kimse devletle rekabette başarılı olamayacaktır. Eğer değilse, devletin bu işe karışmasının hiçbir nedeni yoktur. Bunu anlamanın tek yolu, başkalarının da bu işe girmelerine izin vermektir.

Posta tekeli kurmamızın tarihsel nedeni şudur: Pony Express ülkenin bir ucundan diğerine posta taşımada öylesine başarılıydı ki, devlet kıtalararası hizmet vermeye başlayınca onunla etkin biçimde rekabet edemedi ve zarara girdi. Sonuç, posta taşımayı başka herkes için yasaklayan bir yasanın çıkarılması oldu. Bugün Adams Express Şirketi'nin faal bir işletme olacağı yerde bir yatırım tröstü olmasının nedeni budur. Posta taşıma işine girmek herkeşe açık olsaydı, öyle sanıyorum ki, çok sayı da şirket bu işe girer ve bu köhne sanayi kısa sürede bir devrim yaşardı.

Gönüllü mübadele olanaksız olduğu ikinci bir durum, bireylerin faaliyetlerinin diğerlerini etkilediği ama bunun bedelini talep ya da tazmin etmenin mümkün olmadığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bu, "dışsallık etkileri" sorunudur. Bir akarsuyun kirletilmesi, buna verilebilecek en açıklayıcı örneklerden biridir. Akarsuyun kirletilmesine neden olan kişi, diğerlerini iyi suyu kötü suyla takas etmek zorunda bırakmaktadır. Diğerleri böyle bir takası bir bedel karşılığında yapmak isteyebilirler. Ancak bireysel eylemlerle böyle bir takası engellemeleri ya da kendilerine uygun bir tazminat ödenmesini sağlamaları imkansızdır.

Bu konuya bir başka örnek de karayollarıdır. Burada, yolları kullanan bireyleri saptayarak onlardan ücret talep etmek ve dolayısıyla özel işletme kurmak teknik açıdan mümkündür. Bununla birlikte, birçok giriş ve çıkış noktaları olan genel geçiş yollarında her kişiden, verilen hizmet karşılığında ücret talep edilmesi, tüm girişlere turnikeler kurmayı gerektireceğinden ücret toplama maliyetini de yükseltecektir. Akaryakıt vergisi, bireylerin yolları kullandıkları oranda ücret ödemelerini sağlamanın çok daha ucuz bir yöntemidir. Fakat bu yöntemle, belli bir kullanımın ücret olarak tam karşılığını saptamak olanaksızdır. Dolayısıyla bu hizmeti özel

girişimin sunması ve kapsamlı bir özel tekel kurmaksızın ücret toplaması mümkün değildir.

Bu sorunlar yoğun trafiğin ve sınırlı geçişin bulunduğu uzun mesafeli paralı otoyollar için geçerli değildir. Bunlarda para toplama maliyeti düşüktür ve günümüzde pek çoğundan ücret alınmaktadır. Bu konuda genellikle sayısız seçenek vardır, dolayısıyla ciddi bir tekel sorunu bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunların özel mülkiyet haline gelmeleri ve özel olarak işletilmeleri için her türlü neden mevcuttur. Özel işletmeler olmaları durumunda, yolculuğun uzunluğuna göre ödenen akaryakıt vergisini karayollarını işleten girişimin alması gerekecektir.

Dışsallık etkileri nedeniyle tekel olması haklı görülebilecek durumlar ile görülemeyecek olanlar arasındaki farkları sergilemesi açısından ve hemen herkesin ilk bakışta ulusal parkların yönetimini geçerli bir devlet işlevi olarak görmesinden dolayı parklar ilginç bir örnektir. Aslında dışsallık etkileri bir kent parkı için bir mazeret olabilir ama Yellowstone Ulusal Parkı ya da Büyük Kanyon gibi bir ulusal park için olamaz. Bu ikisi arasındaki temel fark nedir? Kent parkından yararlanan kişileri saptamak ve parktan yararlandıkları için onlardan ücret almak son derece zordur. Eğer kentin ortasında bir park varsa, çevresindeki tüm yapılar açık alandan yararlanmakta ve parkın içinden ya da kenarından yürüyen kişiler de yarar sağlamaktadırlar. Parkın kapılarına gişeler koymak ve parka bakan her pencere için yıllık ücret toplamak çok zor ve pahalı olacaktır. Oysa Yellowstone gibi bir ulusal parkta giriş kapılarının sayısı azdır; buraya gelenlerin çoğu uzunca bir süre kalırlar, dolayısıyla gişeler kurup giriş ücreti toplamak pekala mümkündür. Alınan bu ücretler tüm masrafları karşılamıyorsa da günümüzde bu yöntem uygulanmaktadır. Eğer

halk böyle bir olanağı para ödeyecek kadar istiyorsa, özel girişimlerin bu tür parklar sağlamaları: için her türlü teşvik unsuru mevcut demektir. Ve hiç kuşkusuz, bugün bu türden birçok özel girişim bulunmaktadır. Ben şahsen, devletin bu alanda faaliyet göstermesini haklı gösterecek dışsallık etkileri ya da önemli tekel etkileri uyduramam.

Dışsallık etkileri başlığı altında ele aldıklarımıza benzer sorunlar, akla gelebilecek hemen her müdahaleye akılcı nedenler bulmak için kullanılmıştır. Bununla birlikte, birçok durumda, bu “akılcı nedenler bulma”, dışsallık etkileri kavramının meşru uygulamasından çok, özel bir savunmadır. Dışsallık etkileri iki yanlıdır. Devletin faaliyetlerini genişletmek için olduğu gibi, sınırlamak için de bir neden oluşturabilirler. Üçüncü taraflar üzerindeki etkileri ayırt etmek ve büyüklüğünü ölçmek zor olduğundan, dışsallık etkileri gönüllü mübadeleyi engeller ancak söz konusu zorluk devlet faaliyetlerinde de vardır. Dışsallık etkilerinin, bu etkileri ortadan kaldırmanın maliyetine degecek ölçüde geniş olup olmadığını anlamak zordur, bu maliyetleri uygun bir biçimde dağıtmaksa daha zor. Sonuç olarak, devlet dışsallık etkilerinin üstesinden gelmek üzere bir faaliyete giriştiğinde, bireylere uygun bir bedel ya da tazminat saptamakta başarısız olarak bir ölçüde yeni birtakım dışsallık etkileri yaratmış olacaktır. İlk dışsallık etkilerinin mi, yoksa yenilerinin mi daha ciddi olduğuna, yalnızca her bir durumun kendi unsurları doğrultusunda karar verilebilir ancak bu durumda bile sadece yaklaşık bir sonuç elde edilebilir. Bunun da ötesinde, dışsallık etkilerini devlet aracılığıyla ortadan kaldırmanın devlet faaliyeti ile ilgisi olmayan son derece önemli bir dışsallık etkisi bulunmaktadır. Devletin her müdahalesi, bireyin özgürlük alanını doğrudan sınırlar ve ilk bölümde ele alınan nedenlerden ötürü özgürlüğün korunmasını dolaylı yoldan tehdit eder.

Gönüllü mübadele aracılığıyla, devletle ortak hareket etmeden başarılması zor ya da imkansız olan işlerde, devletle işbirliği yapmanın uygun olup olmayacağı konusunda ilkelerimiz bize kesin ve net bir yol göstermez. Devlet müdahalesinin önerildiği her durumda, bunun avantajlarını ve dezavantajlarını ayrı ayrı sıralayarak bir bilanço yapmamız gerekir. İlkelerimiz bize, hangi kalemleri hangi tarafa koyacağımızı söyler ve farklı kalemlere ne kadar önem atfedeceğimiz konusunda bir zemin oluşturur. Özellikle, önerilen herhangi bir devlet müdahalesinin özgürlüğü tehdit eden dışsallık etkisini bilançonun borç hanesine yazmayı ve bu etkiye hatırı sayılır bir ağırlık vermeyi her zaman isteyeceğimiz kesindir. Öteki kalemlerde olduğu gibi, buna ne kadar ağırlık verileceği de koşullara bağlıdır. Sözgelimi, mevcut devlet müdahalesinin fazla olmaması durumunda ek müdahalenin olumsuz etkilerine daha az ağırlık veririz. Devletin bugünün ölçülerine göre küçük olduğu zamanlarda yazan Henry Simons gibi ilk liberallerin, bazı faaliyetleri devletin üstlenmesini istemelerinin önemli bir nedeni budur. Oysa devletin fazlasıyla şişkin olduğu günümüzde liberaller böyle bir durumu kabul edemezler.

PATERNALİST ZEMİNDE DEVLET ARACILIĞIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER

Özgürlük yalnızca sorumlu bireyler için savunulabilir bir hedeftir. Çocukların ya da delilerin özgür olması gerektiğine inanmayız. Sorumlu bireylerle diğerleri arasında bir çizgi çizmek kaçınılmaz bir gerekliliktir ama bu da nihaî özgürlük hedefimizin özünde bir bulanıklık olduğunu gösterir. Sorumlu olmayanlar olarak adlandırdığımız insanlar için paternalizm zorunludur.

Burada durumu en net olanlar belki de delilerdir. Delilere ne özgürlük vermek ne de onları öldürmek isteriz. Delilerin

barınmaları ve bakımları konusunda bireylerin gönüllü faaliyetlerine güvenebilmek çok iyi olurdu. Ama sanırım, bu tür hayır etkinliklerin yetersiz kalacağı olasılığını göz ardı edemeyiz; çünkü delilerin bakımına başkalarının katkıda bulunması bana da yarar sağlayacağı için bir dışsallık etkisi meydana gelmektedir. Bu nedenle bunların bakımının devlet aracılığıyla düzenlenmesini isteyebiliriz.

Çocukların durumu daha zor bir sorun teşkil eder. Toplumumuzda nihaî etkin birim birey değil ailedir. Yine de ailenin birim olarak kabul edilmesinde ilkedden çok, kolay çözüm arayışı rol oynar. Ebeveynlerin genellikle çocuklarını en iyi şekilde koruyabileceklerine ve onları özgür olmaya uygun, sorumlu bireyler olarak yetiştireceklerine inanırız. Fakat ebeveynlerin diğer insanlarla istediklerini yapmakta özgür olduklarına inanmayız. Çocuklar embriyo evresindeki sorumlu bireylerdir ve özgürlüğe inanan bir insan onların temel haklarının korunmasına da inanır.

Şimdi, biraz duygusuzca görünse de, sorunu farklı bir açıdan ele alalım: Çocuklar aynı zamanda tüketim malları ve toplumun potansiyel sorumlu fertleridir. Bireylerin ekonomik kaynaklarını istedikleri gibi kullanma özgürlüğü, bu kaynakları çocuk sahibi olmakta kullanma, yani özel bir tüketim biçimi olarak çocuk sahibi olabilme hizmetini satın almada kullanma özgürlüğünü de içerir. Ancak bir kere böyle bir tercih yapıldığı andan itibaren çocuklar kendi başlarına bir değere ve ebeveynlerin özgürlüğünün uzantısı olmayan, kendi özgürlüklerine sahip olurlar.

Devlet faaliyetlerinin paternalist zemini bir liberal için birçok açıdan can sıkıcıdır, zira bu “bazıları diğerleri için karar verirler” ilkesinin kabulünü de içermektedir. Liberal bir insan, uygulamaların çoğunda bu ilkeye karşı çıkar. Ama sorunları, olduklarından daha basitmiş gibi göstermenin kim-

seye bir faydası yoktur. Ölçülü bir paternalizme duyulan ihtiyacı göz ardı etmek mümkün değildir. Dicey 1914'te aklı yetersizliği olanların korunmasıyla ilgili bir yasayı kaleme alırken şöyle yazmıştı: "Aklî Yetersizlik Yasası hiçbir aklı başında insanın girmekten kaçınamayacağı bir yolda atılmış ilk adımdır; ama eğer bu yolda çok ileriye gidilirse, devlet adamlarını bireysel özgürlüğe müdahale etmeden çözemeyecekleri sorunlarla yüz yüze getirecektir."* Bize nerede duracağımızı söyleyebilecek bir formül yoktur. Yanlış olma ihtimali olan yargımıza ve bir yargıya vardığımızda bunun doğru olduğuna yurttaşlarımızı ikna etme yeteneğimize ya da onların bizi görüşlerimizi değiştirmeye ikna etme yeteneklerine güvenmeliyiz. Her konuda olduğu gibi burada da, kusurlu ve önyargılı insanoğlunun özgür tartışma ve deneme-yanılma yoluyla ulaştıkları fikir birliğine inanmalıyız.

SONUÇ

Hukuku ve düzeni koruyup sürdüren, mülkiyet haklarını tanımlayan, mülkiyet haklarında ve ekonomik oyunun diğer kurallarında değişiklik yapabileceğimiz bir araç olarak hizmet veren, kuralların yorumu üzerindeki anlaşmazlıklarda hakemlik yapan, anlaşmaları yürüten, rekabeti geliştiren, malî çerçeve sağlayan, teknik tekelleri engelleyecek ve çoğunluğun devlet müdahalesini haklı gösterecek kadar önemli saydığı dışsallık etkilerini giderecek faaliyetlerde bulunan, deli olsun, çocuk olsun sorumluluğu olmayan kişilerin korunmasında özel hayır derneklerine ve aileye ek yardım veren bir devlet... böyle bir devletin, hiç kuşkusuz, yerine getireceği önemli işlevler vardır.

* A. V. Dicey, *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion in England during the Nineteenth Century* (2. ed.; Londra: Macmillan & Co., 1914), s. ii.

Bununla birlikte, bu tür bir devletin işlevlerinin açıkça kısıtlı olacağı doğrudur ve günümüzde Birleşik Devletler'deki ve Batı ülkelerindeki federal ve eyalet hükûmetlerinin üstlendiği bir sürü faaliyetten uzak duracaktır. Bu faaliyetlerin birkaçını yukarıda inceledik, bazılarını ise ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla ele alacağız. Yukarıda ana hatlarıyla ele aldığımız ilkeler çerçevesinde, devlet müdahalesinin haklı gösterilemeyeceği –ancak buna rağmen görebildiğim kadarıyla ABD hükûmetinin faaliyet gösterdiği– alanların bir listesini yapmanın bir liberalin devlete biçtiği rolün ölçüsü hakkında bir fikir sağlamak açısından faydalı olacağına inanıyorum.

1. Tarım için taban destek fiyatları programları.
2. Petrol ithalat kotaları, şeker kotaları vb. gibi, ithal tarifeleri ya da ihracat kısıtlamaları.
3. Çiftlik programı ya da Teksas Demiryolu Komisyonu tarafından petrolün eşit dağıtımı gibi araçlarla devletin çıktıları kontrol etmesi.
4. Bugün New York'ta hâlâ uygulandığı gibi, kira kontrolü ya da İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında zorla uygulatılan daha genel fiyat ve ücret kontrolleri.
5. Yasal asgarî ücret düzeyleri ya da yasal azamî fiyatlar. Örneğin; ticarî bankalardaki vadesiz mevduata ödenebilecek faiz oranlarının yasal tabanı ya da tasarruflara ve vadeli mevduatlara ödenebilecek yasal azamî faiz oranları gibi.
6. Sanayilerin ayrıntılı biçimde düzenlenmesi. Örneğin Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu tarafından ulaşımın düzenlenmesi gibi. Başlangıçta demiryollarında başlatılan bu uygulama teknik tekel açısından bir ölçüde

haklı görülebilirdi; ancak şimdilerde hiçbir ulaşım aracı için böyle bir gerekçe yoktur. Bir başka örnek bankaların ayrıntılı biçimde düzenlenmesidir.

7. Radyo ve televizyonun Federal İletişim Komisyonu tarafından kontrol edilmesi ifade özgürlüğünü açıkça ihlal etmesi ve sansür uygulaması nedeniyle özellikle belirtilmesi gereken benzer bir örnektir.
8. Mevcut sosyal güvenlik programları; özellikle de yaşlılık ve emeklilik programları, insanları a) gelirlerinin belirli bir bölümünü harcayarak emeklilik sigortası almaya, b) kamu tarafından işletilen bir girişimden yaşam boyu gelir sigortası almaya zorlar.
9. Belli girişimlerin ya da işlerin veya mesleklerin, yalnızca ruhsat sahibi olanlarla sınırlandırıldığı ve ruhsatın söz konusu etkinliğe girmek isteyen herkesin ödeyebileceği bir vergi makbuzundan öte bir şey olduğu ruhsat koşullarının çeşitli kent ve eyaletlerde uygulanması.
10. “Kamu toplu konut” yapımı ve konut yapımını desteklemeye yönelik diğer bir dizi yardım programı.
11. Erkeklerin barış zamanında, zorunlu olarak askere alınmaları. Serbest piyasaya uygun düzenleme, gönüllü askerî kuvvetler oluşturmak, yani insanların askerî hizmet vermeleri için kiralanmaları şeklinde olmalıdır. İstenen sayıda kişiyi cezbetmek için gereken bedeli ödememenin hiçbir mazereti olamaz. Günümüzdeki düzenlemeler keyfî ve eşitsizdir; genç adamların hayatlarını biçimlendirme özgürlüklerine ciddi bir müdahaledir ve büyük olasılıkla piyasa seçeneğinden bile daha pahalıya gelmektedir. (Savaş zamanı için yedek sağlama amacıyla yapılan genel askerî eğitim farklı bir sorundur ve liberal açıdan haklı gösterilebilir.)

12. Yukarıda belirtildiği gibi, ulusal parklar.
13. Kâr amacıyla posta taşımacılığının yasalarla yasaklanması.
14. Yukarıda belirtildiği gibi, paralı yolların kamu mülkiyetinde olması ve işletilmesi.

Bu liste kapsamlı olmaktan çok uzaktır.

PARANIN KONTROLÜ

SON BİRKAÇ ONYILDA DEVLETİN EKONOMİK İŞLERE müdahalesini genişletmek için başlıca bahaneler “tam istihdam” ve “ekonomik büyüme” olmuştur. Özel serbest girişim ekonomisinin yapısal olarak istikrarsız olduğu ve kendi başına bırakılması durumunda yinelenen doruk ve çöküş döngüleri (*boom and bust*) üreteceği öne sürülmektedir. Bu nedenle işleri dengede tutmak için devletin müdahale etmesi gerektiği iddia edilmektedir. 1930 Dünya Ekonomik Buhranı esnasında ve sonrasında etkili olan bu iddialar, ABD’de Yeni Düzen’in (New Deal) doğmasına ve diğer ülkelerde de devlet müdahalesinin artmasına neden olan temel unsuru teşkil etmiştir. Son zamanlarda “ekonomik büyüme” daha popüler bir toplanma çağrısı haline geldi. Devletin Soğuk Savaş için malî güç sağlamak üzere ekonominin genişlemesini sağlamak ve dünyanın bağımsız ülkelerine demokrasinin komünist devletten daha hızlı büyüdüğünü göstermek zorunda olduğu öne sürüldü.

Bu iddialar tümüyle yanıltıcıdır. İşsizliğin ciddi boyut-

lara ulaştığı diğer dönemler gibi, Büyük Buhran'a da özel ekonominin yapısal istikrarsızlığı değil, devletin yanlış düzenlemeleri yol açmıştır. Devletçe kurulan ve para politikasından sorumlu olmakla görevlendirilen Federal Rezerv Sistemi 1930 ve 1931'de bu sorumluluğu öylesine beceriksizce kullanmıştır ki, ılımlı bir ekonomik daralmayla geçirilebilecek olan olay tam anlamıyla bir felakete dönüşmüştür. Benzer biçimde bugün, Birleşik Devletler'de ekonomik büyümenin önündeki başlıca engeller devletin aldığı önlemlerdir. Gümrük engellemeleri ve uluslararası ticarete konan başlıca kısıtlamalar, ağır vergi yükleri, karmaşık ve eşitsiz bir vergi yapısı, düzenleyici komisyonlar, devletin fiyat ve ücret belirlemesi ve diğer bir sürü önlem, bireyleri kaynakları yanlış kullanmaya ve yönlendirmeye teşvik etmekte ve yeni tasarrufların yatırım yönünü sapırtmaktadır. Hem ekonomik istikrar, hem de büyüme için ivedilikle gereksinme duyduğumuz şey, devlet müdahalesinin artırılması değil azaltılmasıdır.

Böyle bir azaltma devlete bu alanlarda yine de önemli bir rol bırakacaktır. Devleti serbest ekonomiye malî çerçeve sağlaması için kullanmak arzu edilen bir durumdur; istikrarlı bir yasal çerçeve sağlama işlevinin bir bölümüdür. Devletin, değerleriyle uyum içinde olması koşuluyla, bireylerin ekonomide büyüme yaratmalarını mümkün kılan genel bir yasal ve ekonomik çerçeve sağlamak için kullanılması da, yine aynı ölçüde arzu edilen bir durumdur.

Ekonomik istikrara ilişkin olarak devlet politikasının başlıca alanları, malî politika, para ve bütçe politikasıdır. Bu bölüm ülke içi para politikasını, bir sonraki bölüm uluslararası para düzenlemelerini, beşinci bölüm de para ve bütçe politikalarını ele alacaktır.

Bu ve gelecek bölümde görevimiz, ikisinin de çekici yan-

ları bulunmasına karşın hiçbiri kabul edilebilir olmayan iki görüş arasında yolumuzu bulmaktır. Scylla, tamamen otomatik altın standardının hem gerçekleştirilebilir hem de arzu edilir olduğu ve bununla istikrarlı bir ortamda bireyler ve ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini beslemeye ilişkin tüm sorunların çözümleneceğine olan inancın ta kendisidir. Charybdis ise, önceden kestirilemeyen koşullara uyum sağlayabilmek amacıyla, bağımsız bir merkez bankasında ya da başka bir bürokratik organda bir araya getirilen bir grup teknisyenin geniş ölçekli kişisel karar verebilme yetkisiyle donatılması gerektiğine duyulan inançtır. Bunların hiçbiri ne geçmişte doyurucu bir çözüm sağlayabilmiş ne de gelecekte sağlayacak gibi görünmektedir.

Bir liberal, ilke olarak, güç temerküzünden korkar. Amacı, her bireyin azamî özgürlüğünü ayrı ayrı korumaktır; bu da bir insanın özgürlüğünün diğer insanların özgürlüğüne müdahale etmemesi ilkesine dayanır ve bu amaç için gücün tek bir merkezde toplanmaması gerektiğine inanır. Piyasa aracılığıyla yapılabilecek herhangi bir işlevin devlete verilmesini kuşkuyla karşılar; çünkü bu, hem söz konusu alanda gönüllü işbirliğinin yerine zor kullanmayı koyar, hem de devletin rolünü artırarak diğer alanlardaki özgürlüğü tehdit eder.

Gücün dağıtılması gereksinimi özellikle para alanında ciddi bir sorun yaratır. Devletin para işlerinde belli ölçüde sorumluluğu olması gerektiği yolunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Ayrıca para üzerindeki kontrolün ekonomiyi denetlemek ve biçimlendirmek için etkili bir araç olabileceği görüşü de yaygındır. Paranın etki gücünü, Lenin'in bir toplumu yıkmanın en etkili yolunun onun parasını yıkmak olduğu yolundaki ünlü sözleri dile getirmektedir. Paranın gücüne verilebilecek en iyi örneklerden biri,

çok eski zamanlardan beri paranın kontrolünü elinde bulundurmanın verdiği gücün hükümdarları, büyük halk kitlelerine ağır vergiler salmaya yetkili kılması, bunu yaparken de (eğer varsa) bir yasama meclisinin açık onayına genellikle başvurmamalarıdır. Bu durum, hükümdarların sikke bastıkları ve benzer çarelere başvurdukları eski günlerde başlayıp, banknot basmak ya da basbayağı muhasebe kayıtlarıyla oynamak gibi çok daha incelikli modern tekniklerin kullanıldığı günümüze dek geçerli olmuştur. Yapılması gereken, devletin para sorumluluğunu uygulamasını mümkün kılacak ancak aynı zamanda bunun için devlete verilen gücü sınırlayacak ve bu gücün özgür bir toplumu güçlendirecek yerde zayıflatacak şekillerde kullanılmasını önleyecek kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesidir.

BİR MAL STANDARDI

Tarihsel olarak birçok farklı yerde ve yüzyıllar boyunca en sık geliştirilen araç mal standardıdır; örneğin, altın ya da gümüş, bakır ya da kalay, sigara ya da konyak vb. gibi bazı fizikî malların para yerine kullanımı. Eğer para tümüyle bu tür fizikî bir mal olsaydı, ilke olarak devletçe kontrol edilmesine ihtiyaç kalmayacaktı. Toplumdaki para miktarı, başka şeylere bağlı olmak yerine, parasal malın üretim maliyetine bağlı olacaktı. Para miktarındaki değişimler de, parasal mal üretiminin teknik koşullarındaki değişime ve para talebindeki değişikliklere bağlı olacaktı. Bu, otomatik altın standardına inananların çoğunu heveslendiren bir idealdir.

Gerçek mal standartları, devlet müdahalesi gerektirmeyen bu basit modelin çok dışına çıkmıştır. Tarihsel olarak altın ya da gümüş standardı gibi bir mal standardına, belirli koşullarda parasal mala çevrilebilen, şu ya da bu türden itibarî paranın gelişmesi eşlik etmiştir. Bu gelişmenin

çok iyi bir nedeni vardı. Bir bütün olarak toplum açısından mal standardının temel kusuru, para miktarını artırmak için gerçek kaynakların kullanılması gerekliliğidir, insanlar önce Güney Afrika topraklarından altın çıkarmak için zorlu bir çaba gösterirken, daha sonra aynı çabayı Fort Knox ya da benzer bir yere yeniden gömmek için göstermek zorunda kalmaktadırlar. Mal standardının işleme için gerçek kaynakların kullanılması gerekliliği, insanları bu kaynakları kullanmadan da aynı sonucu elde edebilecekleri yollar bulmaya teşvik etmektedir, insanlar üzerinde “... kadar mal standardı birimi ödemeyi taahhüt ediyorum” yazan kağıt parçalarını kabul ederlerse, bu kağıt parçaları da altın ya da gümüş parçalarıyla aynı işlevi görebilir ve üretilmeleri de çok daha ucuza mâl olur. Başka bir yazımda* uzun uzadıya ele aldığım bu konunun, mal standardının temel problemi olduğunu düşünüyorum.

Eğer bir otomatik mal standardı uygulanabilir olsaydı, liberalin ikilemine harika bir çözüm sunulabilir, parasal güçlerin sorumsuz uygulamaları tehlikesi olmaksızın istikrarlı bir parasal çerçeve sağlanabilirdi. Diyelim ki, ülkedeki paranın yüzde yüzünün gerçek anlamda altın olduğu dürüst bir altın standardı, altın standardı mitolojisine inanan ve bunun devlet müdahalesiyle işletilmesinin uygunsuz ve ahlak dışı olduğu inancını taşıyan büyük halk kitleleri tarafından desteklenseydi, devletin dolaşımdaki paraya müdahalesine ve sorumsuz parasal eylemlerde bulunmasına karşı etkili bir güvence sağlanabilirdi. Böyle bir standart geçerli olduğu sürece devletin parasal yetkilerinin kapsamı son derece az olurdu. Ne var ki, daha önce de belirtildiği gibi, böyle bir otomatik sistem tarihin hiçbir döneminde

* *A Program for Monetary Stability* (New York: Fordham University Press, 1959) ss. 4-8.

uygulanabilir olmamıştır. Her zaman parasal mala ek olarak, banknotlar, mevduat belgeleri ya da devlet tahvilleri gibi itibarî unsurlar içeren karma bir sistem yönünde gelişme göstermiştir. İtibarî unsurlar bir kez ortaya çıktığı andan itibaren, başlangıçta bunları ortaya çıkaranlar bireyler olsa dahi, devletin bunlar üzerindeki denetimini engellemek son derece güçtür. Bunun temel sebebi, taklit edilmesini ya da ekonomik eş değerinin piyasaya sürülmesini engellemenin oldukça zor olmasıdır. İtibarî para, bir standart para ödeme anlaşmasıdır. Ancak genellikle böyle bir anlaşmanın yapıldığı zamanla hayata geçirildiği zaman arasına uzun bir ara koymak gibi bir eğilim vardır. Bu durum hem anlaşmayı yürürlüğe koymanın zorluğunu artırır, hem de sahte anlaşmalar yapma eğilimini teşvik eder. Ayrıca itibarî öğeler bir kez ortaya çıkınca, devletin kendisinin itibarî para çıkarma eğilimi neredeyse karşı konulamaz boyutlara ulaşır. Dolayısıyla, uygulamada mal standartları yoğun devlet müdahalesini içeren karma standartlar olma eğilimi göstermiştir.

Birçok kişinin altın standardından yana sözler etmesine karşın, bugün hemen hiç kimsenin kelimenin tam anlamıyla bir altın standardı istemediği de belirtilmelidir. Altın standardını istediğini söyleyenlerin tümü bugünkü gibi bir standarttan ya da 1930'larda uygulanan bir standarttan; yani itibarî parayı –çok yanılıcı bir terim olmasına karşın– “desteklemek” için az miktarda altını elde tutan bir merkez bankasının ya da devlet bürosunun yönettiği bir altın standardından söz etmektedirler. Bazıları altının ya da altın sertifikalarının gerçek anlamda elden ele dolaştığı –bir altın-sikke standardı– 1920'lerin altın standardından yana olacak kadar ileri giderler. Ama onlar bile, devletin dolaşımdaki itibarî altınıyla, mevduat karşılığında altın

ya da itibarî para tutan bankaların çıkardıkları mevduat belgelerinin eş zamanlı olarak var olmasından yanadırlar. İngiltere Merkez Bankası'nın altın standardını güya büyük bir beceriyle yönettiği 19. Yüzyıl'daki altın standardının sözüm ona parlak günlerinde bile, para sistemi tamamen otomatik bir altın standardı olmaktan çok uzaktı. O zaman bile bu, büyük ölçüde yönetilen bir standarttı. Ve hiç kuşkusuz, ülkelerin birbiri ardına devletin "tam istihdam"dan sorumlu olduğu görüşünü benimsemelerinin bir sonucu olarak, bugünkü durum çok daha aşırıdır.

Benim ulaştığım sonuç, otomatik mal standardının, özgür bir toplum için parasal düzenlemelerin yapılması sorununun çözümü açısından, ne uygulanabilir ne de arzu edilir bir çözüm olduğudur. Arzu edilmez, çünkü parasal malı üretmek için kullanılacak kaynakların maliyeti çok yüksektir. Uygulanamaz, çünkü onu etkin kılmak için gereken mitoloji ve inançlar artık yoktur.

Yalnızca belirtilen genel tarihsel kanıtlar değil, aynı zamanda Birleşik Devletler'de yaşanan özel deneyim de bu sonucu destekler niteliktedir. İç Savaş'tan sonra, altın ödemelerinin yeniden başladığı 1879'dan 1913'e dek ABD'de altın standardı uygulandı. Her ne kadar bu, tam otomatik altın standardına, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri uyguladıklarımızın tamamından daha yakın idiyse de, yine de yüzde yüz altın standardı olmaktan çok uzaktı. Devletin çıkardığı banknotlar mevcuttu ve özel bankalar ülkedeki en etkili dolaşım aracı olarak mevduatları dolaşıma soktu; bankacılık işlemleri devlet organları tarafından düzenleniyordu -ulusal bankalar, Para Denetim Dairesi'nce, devlet bankalarıysa devlet banka otoritelerince denetlenmekteydi. Bankaların ya da doğrudan bireylerin madenî para ya da sertifika olarak elde ettikleri altın oranı, yıldan yıla de-

gişmekle birlikte, para stokunun %10'uyla %20'si arasındaydı. Geri kalan %80 ya da 90, altın rezervinde karşılığı olmayan gümüş, itibarî para veya banka mevduatlarıydı.

Geriye baktığımızda, sistem oldukça iyi işliyormuş gibi görünebilir. Oysa zamanın Amerikalıları için hiç de öyle değildi. Bu memnuniyetsizliğin belirtilerinden biri, Bryan'ın 1896 seçiminin havasını belirleyen "Altın Haç" (Cross of Gold) konuşmasında doruk noktasına varan 1880'lerin gümüş çalkantısıdır. Sonuçta 1890'ların başındaki ciddi buhran yıllarının en büyük nedeni bu çalkantıdır. Söz konusu çalkantı, Birleşik Devletler'de altının biteceği ve dolayısıyla yabancı paralar karşısında doların değer yitireceği korkularının yayılmasına neden oldu. Bu da dolardan kaçışa ve sermayenin dışarıya akmasına yol açarak ülkede deflasyonu körükledi.

1873, 1884, 1890 ve 1893 yıllarında birbirini izleyen mali buhranlar, iş ve bankacılık çevrelerinde, bankacılıkta reform yapılması yolunda yaygın bir istek doğurdu. Bankaların, mevduatları paraya çevirmeye yönelik talepleri oybirliğiyle reddetmeleri sonucu ortaya çıkan 1907 paniği, sonunda mali sistemden hoşnutsuzluğu ve devlet eylemine duyulan ivedi ihtiyacı kristalleşirdi. Kongre tarafından bir Ulusal Para Komisyonu kuruldu ve bu komisyonun 1910'da bildirdiği tavsiyeler, 1913'te yürürlüğe giren Federal Rezerv Yasası'nda yer aldı. Bu yasa doğrultusunda gerçekleşen reformlar, çalışan sınıflardan bankacılara kadar toplumun her kesiminden ve her iki siyasî partiden de destek gördü.

Federal Rezerv Yasası'yla parasal düzenlemelerde yapılan değişiklik, uygulamada yazarlarının ya da destekleyicilerinin hedeflediklerinden çok daha şiddetli oldu. Yasa yürürlüğe girdiğinde tüm dünyada bir altın standardı uygulanıyordu -tam otomatik bir altın standardı olmasa da o güne kadar uygulananlar arasında ideale en yakın altın

standardıydı. Bunun böyle süreceği, dolayısıyla Federal Rezerv Sistemi'nin gücünü fazla sınırlamayacağı varsayılıyordu. Yasanın geçmesinden hemen sonra Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Altın standardı büyük ölçüde terk edildi. Savaşın sonundaysa, bir para türünün diğerlerine çevrilebilirliğini sağlamak ve bankaları düzenlemek ve denetlemek amacıyla kurulmuş olan Rezerv Sistemi, artık, altın standardına yapılmış ufak bir ilave olmaktan çıkmış, Birleşik Devletler'deki para miktarını belirleyebilen ve tüm dünyada uluslararası malî koşulları etkileyebilen güçlü bir otorite olmuştu.

PARASAL TAKDİR YETKİSİ

Birleşik Devletler'de, en azından İç Savaş zamanında çıkarılmış Ulusal Bankacılık Yasası'ndan bu yana, para kurumlarındaki en dikkat çekici değişiklik Federal Rezerv Sistemi'nin kurulmasıdır. 1836'da Birleşik Devletler'in İkinci Bankası'nın ayrıcalığının son bulmasından beri ilk kez parasal koşulların sorumluluğunu açıkça yüklenen ayrı bir resmî organ kurulmuş oluyordu ve bu organın parasal istikrarı sağlamak ya da en azından belirgin istikrarsızlığı engellemek için gereken güçle donatıldığı varsayılmaktaydı. Bu nedenle Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşundan öncekini ve sonrasını, başka bir ifadeyle, İç Savaş'ın bitiminden 1914'e ve 1914'ten 1962'ye, eşit uzunlukta iki dönemin deneyimini bir bütün olarak karşılaştırmak öğretici olacaktır.

İstikrarsızlık ister para stokundaki ve fiyatlardaki, isterse üretimdeki dalgalanmalarla ölçülsün, ikinci dönemin (1914-1961) ekonomik açıdan daha istikrarsız olduğu açıktır. İkinci dönemdeki bu istikrarsızlık kısmen iki dünya savaşının etkilerini yansıtmaktadır; parasal sistemimiz ne olursa olsun, bu savaşlar istikrarsızlığın kaynağı olacaktır.

Ancak savaşı ve onu izleyen yılları hesaba katmayıp, yalnızca 1920'den 1939'a ve 1947'den 1961'e kadar olan barış yıllarını ele alsak dahi, sonuç yine aynı olacaktır. Para miktarları, fiyatlar ve üretim, Federal Rezerv Sistemi'nin kurulmasından sonra, önce olduğundan kesinlikle daha istikrarsızdır. Üretimdeki en başarısız dönem, hiç kuşkusuz, 1920-21, 1929-33 ve 1937-38'deki ciddi daralmaları içeren iki savaş arası yıllardır. Amerikan tarihinde hiçbir yirmi yıllık dönemde böylesine ciddi ve sık üretim daralması yaşanmamıştır.

Bu kabataslak karşılaştırma Federal Rezerv Sistemi'nin parasal istikrara katkıda bulunmadığını kanıtlamaz elbette. Belki Rezerv Sistemi'nin başa çıkması gereken sorunlar, daha önceki parasal yapıda ortaya çıkanlardan çok daha ağırdı. Belki de önceki düzenlemelerin yürürlükte kalması durumunda, bu sorunlar daha büyük ölçüde parasal istikrarsızlık yaratacaktı. Yine de kabataslak bir karşılaştırma okura en azından, Federal Rezerv Sistemi gibi uzun zaman önce kurulmuş, böylesine güçlü ve kapsamlı bir organın gereken ve istenen işlevi yerine getirdiğini ve kuruluş amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunduğunu kabul etmeden önce bir an durup düşünme fırsatı verecektir.

Tarihsel kanıtların kapsamlı incelemesine dayanarak ben, kabataslak bir karşılaştırmada açıkça gördüğümüz ekonomik istikrar farklılığının, aslında parasal kurumlardaki farklılığa yorulabileceğine inanıyorum. Bu kanıt beni, Birinci Dünya Savaşı esnasında ve hemen sonrasında fiyat artışlarının en az üçte birinin Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşuna bağlanabileceğine inandırmaktadır. Ayrıca 1920-21, 1929-33 ve 1937-38'deki üç büyük daralmanın her birinin böylesine ağır oluşu, doğrudan doğruya rezerv otoritelerinin kararlarına bağlanabilir. Kanımca

bunlar önceki para ve bankacılık düzenlemelerinde ortaya çıkmazdı. Bunda ya da başka durumlarda durgunluklar görülebilirdi ama çok büyük olasılıkla hiçbiri büyük daralmalara dönüşmeyecekti.

Açıkçası bu kanıtı burada ortaya koyamayacağım.* Bununla birlikte, 1929-33 Büyük Buhranı'nın ekonomik işlerde devletin rolüne karşı tutumları biçimlendirmekteki –ya da biçimsizleştirmekteki demek daha doğru olur– önemi açısından, söz konusu kanıtın bu olaya getirdiği yorumu daha ayrıntılı olarak ortaya koymak gerekebilir.

1929 yılının Ekim ayında borsanın çökerek, 1928 ve 1929 yıllarındaki hisse senedi fiyatları tırmanışına son vermesi, dramatik olmasından ötürü çoğu kez Büyük Buhran'ın hem başlangıcı hem de en büyük nedeni sayılır. Oysa hiçbiri doğru değildir. Borsanın çöküşünden birkaç ay önce, 1929'un ortalarında iktisadi faaliyet doruk noktasına ulaşmıştı. Doruğa bu kadar erken ulaşılmış olması kısmen Federal Rezerv Sistemi'nin spekülasyonu kesme çabasıyla uyguladığı görece sıkı para koşullarının bir sonucu olabilir; borsa da bu dolaylı yoldan daralmanın ortaya çıkmasında rol oynamış olabilir. Hisse senedi piyasasının çöküşü, hiç kuşkusuz, iş güvenini ve bireylerin harcama isteğini dolaylı yoldan etkileyerek iş dünyasında bunalım etkisi yaratmıştı. Ancak bu etkiler kendi başlarına ekonomik faaliyette tam bir çöküş yaratmazlardı. Olsa olsa, tarih boyunca sık sık Birleşik Devletler'in ekonomik büyümesini kesintiye uğratan sıradan hafif durgunluktan biraz daha ciddi ve biraz daha uzun süreli bir daralma yaratır, böylesine büyük bir felakete yol açmazlardı.

* Benim *A Program for Monetary Stability* kitabıma ve Anna J. Schwartz'la beraber yazdığım, *A Monetary History of the United States, 1867-1960* (Princeton University Press, 1971) kitaplarıma bakınız.

Daralma yaklaşık bir yıl boyunca, daha sonraki seyrine egemen olacak tipik özelliklerinden hiçbirini göstermedi. Ekonomik gerileme önceki birçok daralmanın ilk yıllarında yaşanandan ağırdı; bunun nedeni muhtemelen borsanın çöküşüne ek olarak, 1928'in ortalarından beri süregelen olağanüstü sıkı para koşullarıydı. Ama nitelik olarak hiçbir farklılık, büyük bir felakete dönüşme belirtisi göstermemişti. Safça bir "bundan sonra ve bundan dolayı" (*post hoc ergo propter hoc*) biçiminde akıl yürütmeleri saymazsak, ekonominin örneğin 1930'un Eylül ya da Ekim aylarındaki durumunda, izleyen yıllarda çok şiddetli ve sürekli bir gerilemeyi kaçınılmaz kılacak, hatta bunu büyük bir olasılık haline getirecek bir şey yoktu. Geriye baktığımızda, o sırada artık Federal Rezerv'in daha öncekinden farklı davranmaya başlamış olması gerektiği apaçık görünmektedir; 1929 Ağustosundan 1930 Ekimi'ne dek para stokunun neredeyse %3'e kadar, önceki tüm daralmalarda olduğundan (en ciddileri dışında) çok daha büyük ölçüde azalmasına izin vermemeliydi. Bu bir hata olmasına rağmen belki de mazur görülebilirdi ve çok da tehlikeli değildi.

[1930'un] 1 Kasım'ında, bir dizi bankanın iflası banka müşterilerinin mevduatlarını paraya çevirmek için bankalara hücum etmelerine sebep oldu ve bu durum daralmanın karakterini şiddetli bir biçimde değiştirdi. Bu salgın ülkenin bir bölümünden diğerine yayıldı ve 11 Aralık 1930'da Birleşik Devletler Bankası'nın iflasıyla doruk noktasına ulaştı. Bu iflasın bu kadar büyük önem taşımasının nedeni yalnızca iki yüz milyon dolarlık mevduatıyla ülkenin en büyük bankalarından biri olması değil, aynı zamanda sıradan bir ticaret bankası olmasına karşın, adı nedeniyle ülkede ve hatta ülke dışında birçok kişi tarafından bir tür devlet bankası sayılıyordu.

Ekim 1930 öncesinde likidite krizine ya da bankalara duyulan güvenin yitirilmesine ilişkin hiçbir belirti yoktu. Bu tarihten itibaren ekonomi tekrarlanan likidite krizi hastalığına yakalandı. Banka iflasları dalgası bir süre yatıştır gibi oluyor, daha sonra birkaç çarpıcı iflas ya da diğer olaylar nedeniyle yeniden alevleniyor, bu da bankalara duyulan güvenin yeniden yitirilmesine ve para çekmek için bankalara hücum edilmesine yol açıyordu. Bütün bunların tek ve birincil önemi bankaların iflas etmesinden değil, para stokları üzerindeki etkilerinden kaynaklanmaktaydı.

Bizimki gibi, mevduatların sadece bir bölümünün mevduat karşılığı olarak tutulduğu bankacılık sisteminde, bir banka bir dolarlık mevduat karşılığında nakit bir dolara sahip değildir elbette. “Mevduat” sözcüğünün böylesine yanıltıcı bir terim olmasının nedeni de budur. Bir bankaya nakit bir dolar yatırdığınızda, banka kendi nakdinin üzerine 15 ya da 20 sent ekleyip, geri kalanı diğer vezneden borç olarak verecektir. Borç alan bunu, bu ya da başka bir bankaya mevduat olarak yeniden yatırabilir ve süreç aynen tekrarlanır. Bunun sonucu olarak, bankalar ellerinde bulundurdukları her nakit bir dolar karşılığında mevduat olarak birkaç dolar borçludurlar. İşte bu nedenle, halk parasının ne kadar büyük bölümünü mevduat olarak bankada tutarsa, belli bir miktar nakdin karşılığındaki toplam para stoku (nakit artı mevduatlar) o kadar yüksek olur. Dolayısıyla ilave nakit yaratma olanağı ve bunun bankanın eline geçme imkanı bulunmadığı sürece, mudilerin büyük çapta para çekme girişimleri, toplam para stokunun azalması anlamına gelecektir. Aksi takdirde, mudilerin isteklerini karşılamaya çalışan bir banka, alacaklarını isteyerek ya da yatırımlarını satarak veya mevduatlarını çekerek diğer bankalara baskı yapacak, o bankalar da başka ban-

kalara benzer biçimde baskı uygulayacaklardır. Bu kısır döngü durdurulmazsa, bankaların nakit bulma girişimleri kıymetli evrakların fiyatını aşağı çeker, aslında sağlam sayılabilecek olan bankayı borcunu ödeyemez hale getirir, mevduat sahiplerinin güvenini sarsar ve döngü yeniden işleme başlar.

Federal Rezerv öncesi bankacılık sistemi yürürlükteyken, bir bankacılık paniğine yol açan ve 1907'de olduğu gibi, mevduatların konvertibilitesinin oybirliğiyle askıya alınmasına neden olan da işte tam bu türden bir durumdu. Ödemelerin durdurulması zorlu bir adımdı ve kısa bir süre için işleri daha da kötüleştirdi. Ama aynı zamanda tedavi edici bir önlem niteliği de taşıyordu. Bulaşmayı önleyerek ve birkaç bankanın iflasının diğer bankalar üzerinde baskı yaratmasını ve sağlam bankaların da iflasına yol açmasını engelleyerek kısır döngüyü kısa sürede kırdı. Birkaç hafta ya da ay sonra durum istikrara kavuşturulduğunda, ödemeleri durdurma kararı kaldırılabilirdi ve parasal daralma olmaksızın iyileşme başladı.

Gördüğümüz gibi, Federal Rezerv Sistemi'nin kurulmasının başlıca amacı böyle bir durumla başa çıkmaktı. Halkın bankalara para yatırmak yerine, para çekmesi eğilimi göstermesi sonucu bankaların zor duruma düşmelerinin ve iflaslarının önlenmesi için, Federal Rezerv Sistemi'ne bankaların mevduatlarını teminat altına alma yetkisi verilmişti. Bu şekilde, tehdit niteliğindeki herhangi bir paniğin bertaraf edilebileceği, mevduatların paraya çevrilmesini durdurma ihtiyacının olmayacağı ve parasal buhranın çökertici etkilerinin tümüyle ortadan kaldırılabilirdi umulmaktaydı.

Bu yetkilerin kullanılmasına duyulan ilk ihtiyaç ve dolayısıyla etkinliklerini sınamaya yönelik ilk test, yukarıda anlatıldığı gibi, bankaların peşpeşe kapanmasının bir so-

nucu olarak 1930'un Kasım ve Aralık aylarında gündeme geldi. Federal Rezerv Sistemi bu sınavda hazin bir başarısızlık örneği gösterdi. Bankaların kapanmasının özel bir eylem planı gerektirmediği düşünölmüş olacak ki, Sistem, bankacılık sistemine nakit sağlamakta neredeyse hiç faydalı olmadı. Bununla birlikte Sistem'in başarısızlığının güç yetersizliğinden değil, irade yetersizliğinden kaynaklandığı vurgulanmalıdır. Bunu izleyen öteki olaylarda olduğu gibi, bu olayda da Sistem'in bankalara, mevduat sahiplerinin talep ettikleri nakdi sağlama gücü fazlasıyla vardı. Bu güç kullanılsaydı, banka kapanmaları kısa sürede son bulacak ve parasal çöküş gerçekleşmeyecekti.

Banka iflaslarının ilk dalgası söndü ve 1931'de bankalara yeniden güven duyulmaya başladığına ilişkin belirtiler göröldü. Rezerv Sistemi bu fırsattan, kendi kapatılmamış kredilerini azaltma yönünde yararlandı, yani ılımlı deflasyonist eylemde bulunarak doğal yayılcı güçleri dengeledi. Böyle olduğu halde, yine de yalnızca parasal kesimde değil, öteki ekonomik etkinliklerde de iyileşme belirtileri vardı. 1931'in ilk dört ya da beş ayının rakamlarının –daha sonraki olaylar göz önüne alınmaksızın– incelenmesi halinde, bir döngünün sonunu ve yeniden canlanışın başlangıcını işaret ettikleri göröür.

Bununla birlikte geçici canlanma kısa dönemli oldu. Tekrarlanan banka iflasları yeniden bir dizi para çekme dalgası yarattı ve para stokundaki düşüş tekrarlandı. Rezerv Sistemi yine olaylara seyirci kaldı. Ticarî bankacılık sisteminin eşi görölmemiş tasfiyesine karşılık, “son çare olarak borç verme” kayıtları, üye bankalara verilen kredi miktarında gerileme olduğunu gösteriyordu.

1931 Eylülü'nde İngiltere altın standardını bıraktı. Bu karar öncesinde ve sonrasında Birleşik Devletler'den altın

çekildi. Bundan önceki iki yıl altının Birleşik Devletler'e akmasına ve ABD altın stoğuyla Federal Rezerv'in altın rezerv oranının her zaman yüksek olmasına karşın, Rezerv Sistemi altının dışarıdan çekilmesine, daha önce içeriden çekildiğinde göstermediği kadar kısa zamanda ve şiddetli bir tepki gösterdi. Üstelik bunu, ülke içindeki malî güçlükleri yoğunlaştıracığı bilinen bir biçimde yaptı. İki yıllık ciddi ekonomik daralmadan sonra, Sistem, iskonto oranını (ticarî bankalara uyguladığı faiz haddini) o güne kadar görülmemiş oranda ve çok kısa süre içinde yükseltti. Bu önlem altın çekilmesini durdurdu. Buna bankalardan para çekme dalgası ve banka iflaslarında görülmemiş bir artış eşlik etti. 1931'in Ağustosundan 1932'nin Ocak ayına kadar geçen altı aylık sürede kabaca, var olan her on bankadan biri faaliyetlerini geçici bir süre için durdurmak zorunda kaldı ve ticarî bankalardaki toplam mevduat %15 oranında düştü.

1932'de bir milyar dolarlık devlet tahvillerinin satın alınmasına ilişkin politikadan kısa bir süre için vazgeçilmesi, gerilemenin hızını yavaşlattı. Bu önlem 1931'de alınsaydı kesinlikle söz konusu çöküntüyü önlemeye yeterli olabilirdi. 1932'deyse geçici bir önlem olmanın ötesine geçilmeyecek kadar geç kalınmıştı; Sistem etkinliğini yitirdiğinde, geçici iyileşmeyi, 1933'ün Bankalar Tatili'nde sona eren yeni bir çöküş izledi. Bankaların resmî olarak bir hafta kapalı kaldıkları bu sistem büyük ölçüde, mevduatın paraya çevrilmesinin geçici bir süre için durdurulmasına engel olmak amacıyla kurulmuştu. Daha önceleri banka iflaslarını önleyen bu önlem, bu kez öncelikle ülkede var olan bankaların üçte birinin ortadan kalkmasına yol açtı; daha sonra öncekilerle kıyaslanamayacak kadar ciddi ve geniş kapsamlı olarak mevduatın paraya çevrilmesini dur-

durmaya yeşil ışık yaktı. Yine de kendini haklı gösterme yeteneği çok büyük olacak ki, Federal Rezerv Yönetim Kurulu 1933'ün yıllık raporunda şöyle yazıyordu: "Buhran sırasında Federal Rezerv Bankası'nın son derece büyük olan nakit talebini karşılamadaki yeteneği, Federal Rezerv Yasası doğrultusunda uygulanan para sisteminin etkinliğini göstermiştir... Federal Rezerv Sistemi'nin liberal bir açık piyasa alım politikası gütmemiş olması durumunda, buhranın nasıl bir seyir izleyeceğini söylemek zordur."

1929 Temmuzundan 1933 Martı'na kadar Birleşik Devletler'deki para stoku üçte bir oranında düştü ve bu düşüşün üçte ikisi İngiltere'nin altın standardını bırakmasının ardından gerçekleşti. Para miktarındaki gerileme önlenseydi, ki önlenebilirdi ve önlenmeliydi, daralma hem kısa süreli hem de daha hafif olabilirdi. Yine de tarihsel standartlara göre ciddi sayılabılırdı. Ancak eğer para miktarında azalma olmasaydı, dört yıllık sürede para gelirin yarısından fazla azalması ve fiyatların da üçte birden fazla bir oranda düşmesi mümkün olmayacaktı. Bildiğim kadarıyla, hiçbir zaman hiçbir ülkede, ciddi bir buhranla birlikte para miktarında keskin bir düşüş yaşanmadığı, aynı şekilde para miktarındaki bir düşüşe ciddi bir buhranın eşlik etmediği herhangi bir durum yoktur.

Birleşik Devletler'deki Büyük Buhran, özel girişim sisteminin doğasında var olan istikrarsızlığın bir belirtisi olmaktan çok uzaktır; tersine, birkaç kişinin bir ülkenin para sistemi üzerinde sınırsız güç sahibi olmasıyla birlikte yapılan hataların ne denli zarar verici olduğunu göstermektedir.

O zamanki bilgi düzeyi açısından ele alındığında bu hatalar mazur görülebilir belki... Ama ben öyle düşünmüyorum. Fakat mesele bu değil. Bu denli geniş kapsamlı etkileri olan hatalar -mazur görülsün ya da görülmesin- yapabi-

lecek birkaç kişiye böylesine güç ve özerklik veren her sistem kötü bir sistemdir. Özgürlüğe inananlar açısından bu kötü bir sistemdir, çünkü siyasî organ tarafından etkili bir kontrol olmaksızın böylesine büyük bir güç birkaç kişiye verilmiştir; bu da “bağımsız” bir merkez bankasına karşı geliştirilmiş temel argümandır. Güvenliği özgürlükten üstün tutanlar için bile kötü bir sistemdir. Sorumluluğu yaymasına karşın, birkaç kişiye büyük güç veren ve böylece önemli siyasî faaliyetleri büyük ölçüde kişilik arızalarına bağımlı kılan bir sistemde, affedilebilir olsun ya da olmasın hata yapılması kaçınılmazdır. Clemenceau’nun deyişiyle, para merkez bankerlerine bırakılmayacak kadar ciddi bir konudur.

OTORİTELER YERİNE KURALLAR

Eğer hedeflerimizi ne tam anlamıyla otomatik olarak çalışan altın standardına dayanarak ne de bağımsız otoritelere geniş özerklik vererek gerçekleştirebileceksek, o zaman hem istikrarlı olan hem de sorumsuz devlet müdahalesinden uzak bulunan başka bir parasal sitemi nasıl kurabiliriz? Bu öylesine bir sistem olmalıdır ki, bir yandan serbest girişim ekonomisine parasal çerçeveyi sağlarken, diğer yandan da ötekilerin siyasî ve iktisadî özgürlüklerini kullanmalarının önünde bir engel teşkil etmemelidir.

Umut verici görünen tek yol, para politikasını yönetmek için yasa gücünde kurallar koyan insanların yerine, hukuk devletini tesis etmeye çalışmaktır. Böylece halkın siyasî otoriteler aracılığıyla para politikasını kontrol etmesi sağlanmış olacak ve aynı zamanda para politikasının siyasî otoritelerin günlük kaprislerine bağımlı olması önlenecektir.

Para politikası için yasama kuralları koyma konusunun, kendisiyle hiç ilgisi yokmuş gibi görünen bir başka konuyla,

ilk Anayasa değişikliği konusuyla (Birinci Ek Madde), çok fazla ortak noktası bulunmaktadır. Herhangi biri, paranın kontrolü için yasalaştırılmış bir kuralın gerekliliğinden söz ettiğinde genellikle aldığı yanıt şu olur: Para otoritesinin ellerini bu biçimde bağlamanın pek anlamı yoktur, çünkü otorite, eğer isterse, yasanın gerektirdiği neyse, o konuda her zaman kendi iradesini kullanabilir ve buna ek olarak başka seçeneklere de el atabilir, dolayısıyla “hiç kuşkusuz” mevcut yasadan daha iyisini yapabilir. Aynı savın bir alternatifini yasamaya uygulanır. Denilir ki, eğer yasama kuralını kabul etmek istiyorsa, hiç kuşkusuz, her özel durumda “doğru” politikayı yasalaştırmak isteyecektir. Öyleyse kuralın kabul edilmesi sorumsuz siyasî faaliyetlere karşı nasıl bir korunma sağlamaktadır?

Aynı sav yalnızca ufak sözcük değişiklikleriyle, ilk Anayasa değişikliğine ve benzer biçimde tüm Haklar Bildirgesi'ne uygulanabilir. “İfade özgürlüğüne müdahale yasağı standardı” diye bir şeyden söz etmek saçma değil mi, diye sorulabilir. Neden her durum ayrı ayrı ve kendi değerlerine göre ele alınmasın? Bu, para politikasındaki alışlagelmiş sava, yani parasal otoritenin ellerini önceden bağlamanın arzu edilir bir durum olmadığı düşüncesine paralel bir sav değil midir? Her durumun ortaya çıktığında kendi değerlerine göre ele alınması serbest olmalıdır, değil mi? Neden aynı durum konuşma özgürlüğü için de aynı derecede geçerli değildir? Adamın biri sokağın köşesinde durup doğum kontrolünü savunmak isteyebilir, bir başkası komünizmi, üçüncüsü vejetaryenliği ve bu sonsuza dek gidebilir. O halde neden herkes için özel görüşlerini yayma hakkını onaylayan ya da yadsıyan bir yasa çıkarılmasın? Ya da alternatif olarak, neden sorunu halletmesi için karar alma yetkisini bir idarî organa vermeyelim? Hemen

açıkça görülür ki, her olayı ayrı ayrı ele alıyor olsaydık, her olayda ve belki de ayrı ayrı ele alınan her olayda çoğunluk konuşma özgürlüğü aleyhine oy kullanacaktı. Bay X'in doğum kontrol propagandasını yapıp yapmaması konusunda yapılacak bir oylama çoğunluğun "hayır" demesiyle sonuçlanacaktır, aynı durum komünizm ya da vejetaryenlik konusunda da tekrarlanacaktır.

Şimdi tüm bu olayların bir demet halinde toplandığını düşünün ve halk yığınlarının bunlar için bir bütün olarak oy kullanması istensin; başka bir ifadeyle, tüm olaylar ve durumlar için ifade özgürlüğünün yasaklanmasına ya da her durumda ifade özgürlüğüne izin verilmesine halkoyuyla karar verilsin... Çok büyük ihtimalle çoğunluk, ifade özgürlüğü lehinde oy kullanacaktır; yani bir bütün olarak ele alındığında, insanlar tek tek ele alınıp oylama yapıldığında verecekleri oyun tam tersini kullanacaklardır. Neden? Nedenlerden biri şudur: Herkes azınlıkta olduğu zaman kendisinin ifade özgürlüğünden mahrum edilmesine karşı, kendisi çoğunlukta olup başkalarının ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı olduğundan çok daha duyarlıdır. Sonuç olarak, bir bütün olarak oy verdiğinde, azınlıkta bulunduğu zaman kendi ifade özgürlüğünün ender olarak kısıtlanmasına, başkalarının özgürce konuşma hakkının sık sık kısıtlanmasından çok daha fazla ağırlık verdiği görülür.

Bir başka ve para politikasıyla daha doğrudan ilişkili neden, tüm durum ve olayların bir bütün olarak görülmesi durumunda, izlenen politikanın kümülatif etkileri bulunduğu açığa çıkmasıdır. Her durumun ayrı ayrı oylanması durumunda böyle bir kümülatif etki görülmeyecek ya da hesaba katılmayacaktır. Bay Jones'un köşe başında konuşup konuşamayacağı konusunda bir oylama yapıldığında, bu durum genel ifade özgürlüğü politikasının

olumlu etkilerine izin vermez. İzin veremez, çünkü özel bir yasama olmaksızın insanların köşe başlarında konuşma özgürlüğünün bulunmadığı bir toplum, yeni fikirlerin, deneylerin, değişimin vb. gelişmesinin, herkesçe bilinen çok çeşitli yollardan engelleneceği bir toplum olacaktır. Şansımız var ki, her konuşma yapma durumunu ayrı ayrı düşünmemek gibi fedakarca bir kuralı benimsemiş bir toplumda yaşamaktayız.

İşte tam olarak aynı varsayımlar parasal alana uygulanabilir. Eğer her olay kendi değerine göre düşünülürse, karar verenler yalnızca sınırlı bir alanı inceliyor ve bir bütün olarak politikanın kümülatif etkilerini hesaba katmıyor olacaklarından, olayların büyük bölümünde büyük bir olasılıkla yanlış karar verilecektir. Öte yandan, eğer bir grup olgu bir bütün olarak ele alınıp genel bir kural benimserse, kuralın varlığı, insanların tutumları ve inançları ve beklentileri üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Oysa ayrı ayrı olaylara tam anlamıyla aynı politikanın ayrı ayrı uygulanması durumunda –bu politika isteğe bağlı olarak uygulanmış olsa dahi– bu durum ortaya çıkmayacaktır.

Eğer bir kural yasalaştırılacaksa, bu kural nasıl olmalıdır? Liberal eğilimli kişilerce en sık önerilen kural, fiyat düzeyi kuralıdır, yani para otoritelerinin istikrarlı bir fiyat düzeyi sağlamalarını öngören bir yasama direktifi. Ben bu tür bir kuralın yanlış olduğunu düşünüyorum. Yanlış bir kuraldır, çünkü para otoritelerinin kendi faaliyetleriyle uygulayabilecekleri doğrudan ve net yetkilerinin bulunmaması temel hedeflerden biridir. Dolayısıyla böyle bir kural sorumlulukların dağılmasına ve otoritelere çok geniş hareket alanı yaratılmasına yol açar. Hiç kuşkusuz, parasal faaliyetlerle fiyat düzeyi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu ilişki, istikrarlı bir fiyat düzeyi sağla-

ma hedefinin otoritelerin günlük faaliyetlerine uygun bir kılavuz olmasını sağlayacak kadar yakın, değişmez ve bu kadar doğrudan bir ilişki değildir.

Benimsenecek kural sorununu başka bir yazımda enine boyuna ele aldım.* Bu nedenle burada, vardığım sonucu belirtmekle yetineceğim. Şimdiki bilgi düzeyimizde, bu kuralı para miktarının hareketi açısından ortaya koymak bana daha uygun görünüyor. Bugün benim tercihim, para otoritelerinin para miktarında belli bir büyüme hızı sağlamalarını öngören bir yasama kuralı koymaktan yana olacaktır. Bu amaçla para miktarını, ticarî bankalar dışında dolaşımda olan bütün para ile ticarî bankaların tüm mevduatlarının toplamı olarak tanımlayacağım. Rezerv Sistemi'nin yapması gerekenin de bu şekilde tanımlanan toplam para miktarının, aydan aya, hatta mümkünse günden güne, yıllık %X oranında yükselmesini sağlamak olduğunu düşünüyorum. Burada X, 3 ile 5 arasında bir rakamdır. Kesin bir para tanımının kabul edilmesi ve kesin bir artış oranının tercih edilmesi, özel bir para tanımının ve özel bir artış oranının tercih edilmesinden çok daha az fark yaratır.

Durum böyle olduğunda, bu kural para otoritelerinin takdir yetkisini çok büyük ölçüde kısıtlarken, Federal Rezerv ve Hazine yetkililerine, yine de para miktarı artış oranı belirleme, borç yönetimi, bankacılığın denetimi vb. konularda arzu edilenden daha fazla takdir yetkisi bırakmaktadır. Başka yazılarımda ayrıntılı olarak işlediğim, bankacılık ve malî alanlarda daha ileri reformlar hem mümkündür hem de gereklidir. Bu reformlar, devletin bugünkü kredi ve yatırım faaliyetlerine müdahalesini ortadan kaldıracak ve devlet finansmanı işlemlerini sürekli bir

* *A Program for Monetary Stability, a.g.e., ss. 77-99.*

istikrarsızlık ve belirsizlik kaynağı olmaktan çıkarıp mantığa uygun biçimde düzenli ve öngörülebilir faaliyetlere dönüştürecektir. Ancak, önemli olmalarına karşın bu ileri reformlar, para otoritelerinin para miktarı üzerindeki takdir yetkilerini kısıtlayacak bir kuralın benimsenmesi kadar temel nitelik taşımamaktadırlar.

Yine de vurgulamak isterim ki, özel önerilerimi, para yönetiminde her şeyi kapsayan, taş tabletlere yazılıp tüm gelecek zamanlar için saklanacak kurallar olarak görmüyorum. Sadece, mevcut bilgimiz ışığında, makûl 'oranda bir parasal istikrar sağlamanın en umut verici kuralı olduğunu düşünüyorum. Bu kuralı işlettikçe, parasal sorunlar hakkında daha çok şey öğrendikçe, daha iyi sonuçlar veren daha iyi kurallar geliştirebileceğimizi umut ediyorum. Bana kalırsa böyle bir kural, para politikasını, kurucuları için bir tehdit olmaktan çıkarıp özgür bir toplumun direği haline getirecek tek uygulanabilir araçtır.

4

ULUSLARARASI MALÎ VE TİCARÎ DÜZENLEMELER

ULUSLARARASI PARASAL DÜZENLEMELER SORUNU, farklı ulusal paralar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir; başka bir deyişle, bireylerin Amerikan dolarını sterline, Kanada dolarını Amerikan dolarına vb. çevirebilme koşullarıdır. Bu sorun bir önceki bölümde ele alınan paranın kontrolüyle yakından ilgilidir. Ayrıca hükümetin uyguladığı uluslararası ticaret politikalarıyla da ilişkilidir, çünkü uluslararası ödemeleri etkileme tekniklerinden biri de uluslararası ticaretin kontrolüdür.

ULUSLARARASI PARASAL DÜZENLEMELERİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK AÇISINDAN ÖNEMİ

Teknik niteliğine ve korkunç karmaşıklığına karşın, uluslararası parasal düzenlemeler bir liberalin ihmal etmeyi göze alamayacağı bir konudur. Hiç kuşkusuz bugün Birleşik Devletler’de ekonomik özgürlüğe yönelen en ciddi kısa dönemli tehdit –tabii, eğer bir Üçüncü Dünya Savaşı çıkmazsa– ödemeler dengesi sorununu “çözmek” için çok geniş kapsamlı ekonomik kontrolleri benimsemek duru-

munda kalmamızdır. Uluslararası ticarete müdahaleler nedense zararsız görünür. Devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine karşı olanlar tarafından bile desteklenebilen bu müdahaleler, birçok işadamı tarafından “Amerikan Yaşam Biçimi”nin bir parçası olarak da görülebilmektedir; oysa alabildiğine geniş bir alana yayılma gücü bulunan ve serbest girişim açısından da yine alabildiğine yıkıcı etkileri olan birkaç müdahale vardır. Birçok deneyime dayanılarak denilebilir ki, bir piyasa ekonomisini otoriter bir ekonomik topluma dönüştürmenin en etkili yolu, döviz üzerine doğrudan kontroller koymaktır. Bu bir tek adım, kaçınılmaz olarak ithalat kotalarına, ithal ürünlerini kullanan ya da ithal ikamesi yapan ülkede yerel üretimin kontrol edilmesine yol açar ve böylece sonu gelmeyen bir döngü biçiminde sürüp gider. Senatör Barry Goldwater gibi sadık bir serbest teşebbüs savunucusu bile zaman zaman “altın akışı” denen konuyu tartışırken, döviz işlemlerinde kısıtlamaların bir “tedavi” olarak gerçekleşebileceğini belirtmek durumunda kalmıştır. Ne var ki, bu “tedavi” hastalıktan çok ama çok daha kötü bir sonuç verecektir.

Yeni olduğu ileri sürülenin, genellikle bir önceki yüzyılın biraz kılık değiştirmiş bir artığı biçiminde ortaya çıktığı ekonomi politikasında, gerçekten yeni bir şeyin varlığına çok ender rastlanır. Bununla birlikte, yanılmıyorsam, tam gelişmiş döviz kontrolleri ve “paranın çevrilemezliği” konuları birer istisnadır ve kökenleri, otoriter taraflarını gözler önüne sermektedir. Bildiğim kadarıyla, bunlar Nazi rejiminin ilk yıllarında Hjalmar Schacht tarafından icat edilmişti. Geçmişte para birçok kez “çevrilemez” olarak tanımlanmıştır. Ancak o dönemlerde bu sözcük, o günkü hükümetin kağıt parayı yasal olarak belirlenmiş oran üzerinden altına ya da gümüşe veya parasal mal karşılığı neyse ona çevirmek

istemediği ya da çeviremediği anlamını taşıyordu. Çok ender olarak, bir ülkenin yurttaşlarına ya da orada oturanlara belli kağıt parçalarının ticaretini yapmayı yasakladığı anlamına gelirdi. Örneğin, Birleşik Devletler'de İç Savaş sırasında ve sonraki beş yıl süresince, Amerikan parası çevrilemezdi, yani yeşil banknot sahibi bunu Hazine'ye götürüp karşılığında belirli bir miktar altın alamazdı. Ancak söz konusu dönem boyunca piyasa fiyatından altın satın alabilir ya da iki tarafın karşılıklı anlaştıkları fiyattan, Amerikan parası karşılığı İngiliz sterlini alım satımı yapabiliirdi.

Birleşik Devletler'de dolar, 1933'ten beri, eski anlamıyla, çevrilemezdir. Amerikalı yurttaşların altın tutmaları ya da altın alım satımı yapmaları yasaktır. Dolar yeni anlamda çevrilemez değildir. Ama ne yazık ki, bizi büyük bir olasılıkla er geç bu yöne, yani çevrilemezliğe sürükleyecek politikalar benimsediğimiz görülmektedir.

ABD PARA SİSTEMİNDE ALTININ ROLÜ

Yalnızca kültürel bir gerileme para sistemimizde altının hâlâ temel öge olduğunu düşünmemize yol açabilir. ABD politikasında altının rolü daha net olarak şöyle tanımlanabilir: Altın öncelikle, buğday ya da diğer tarımsal ürünler gibi fiyatının desteklendiği bir maldır. Altın destek-fiyat programımız, buğday destek-fiyat programımızdan üç önemli noktada ayrılır. Birincisi, destek fiyatı ülke içi üreticilere olduğu kadar yabancı üreticilere de öderiz; ikincisi, destek fiyattan yalnızca yabancı alıcılara özgürce satış yaparız, yerlilere değil; altının parasal rolünün önemli bir kutsal kalıntısı olan üçüncüsü de, Hazine'nin satın alacağı altına ödeme yapmak üzere para yaratma, yani para basma yetkisi olmasıdır. Böyle olduğu için de altın alımı için yapılan harcamalar bütçede görünmez ve gerekli harcama mik-

tarlarının Kongre tarafından onaylanması zorunluluğu yoktur; benzer biçimde Hazine altın sattığında, defter kayıtlarında yalnızca altın sertifikalarında bir azalış gösterilir ve karşılığında alınanlardan bütçeye bir girdi gösterilmez.

Altının fiyatı 1943'te ilk kez bir onsu 35 dolar olarak saptandığında, bu fiyat serbest piyasa fiyatının çok üstündeydi. Bunun sonucunda Birleşik Devletler'e altın aktı, altın stoku altı yılda üç katına çıktı ve dünya altın stokunun yarısından çoğu ABD'nin eline geçti. Buğday "fazlası"nda olduğu gibi, hükümet piyasa fiyatından daha yüksek fiyat verdiği için altın "fazlası" birikmiş oldu. Son zamanlarda bu durum değişti. Altının yasal sabit fiyatı 35 dolarda kalırken, diğer mallarınki iki ya da üç katına çıktı. Böylece 35 dolar, serbest piyasada oluşabilecek fiyat düzeyinin altında kaldı.* Sonuç olarak da karşı karşıya olduğumuz sorun, tıpkı kiralarda tavan fiyat belirlemenin konutlaşmada kaçınılmaz olarak "açık" yaratması gibi, hükümetin altın fiyatını serbest piyasa fiyatının altında tutma çabası nedeniyle, "fazlalık" yerine "açık"tır.

Altının yasal fiyatı tıpkı buğday fiyatının zaman zaman yükseltilmesi gibi, çok önceden yükseltilebilirdi. Ne var ki, altının başlıca iki büyük üreticisi, dolayısıyla fiyatların yükselmesinden en çok yarar sağlayacak olan ülkeler, Birleşik Devletler'in en az siyasî yakınlık duyduğu Sovyetler Birliği ve Güney Afrika'dır.

Devletin altın fiyatını kontrolü, başka herhangi bir fiyat kontrolü gibi, serbest ekonomiyle bağdaşmaz. Böyle bir sahte altın standardı, uygulanabilir olmasa da, altının para olarak kullanılabilirdiği, serbest ekonomiyle bağdaşan gerçek

* Bu noktanın, özellikle altının parasal rolü bakımından serbest piyasa fiyatını öngörme durumunda nelerin sabit tutulduğuna bağlı olan incelikli bir nokta olduğuna dair bir uyarı yapmak gerekir.

bir altın standardından net bir biçimde ayrılmalıdır. 1933 ve 1934 yıllarında Roosevelt yönetimi altın fiyatlarını yükselttiğinde bununla ilişkili olarak alınan önlemler, altın fiyatının saptanmasından çok, liberal ilkelerden temel ayrılığı göstermekte ve özgür dünyanın başına bela olan uygulamaların ilk örneklerini vermekteydi. Sözümlü ettiklerim, altın stokunun kamulaştırılması, parasal amaçlarla özel ellerde altın tutulması yasağı, özel ve kamusal anlaşmalarda altına ilişkin maddelerin geçersiz sayılması gibi önlemlerdir.

1933 ve 1934'te çıkarılan bir yasayla, elinde altın olanlar, altınlarını federal hükûmete devretmek zorunda bırakıldı. Tazminat olarak, o zamanki piyasa fiyatının oldukça altında olan yasal fiyata eşit bir meblağ ödendi. Yasanın etkili olabilmesi için, Birleşik Devletler'de, sanatsal amaçlarla kullanılanlar dışında altın bulundurmamak yasadışı ilan edildi. Serbest girişim toplumunun dayanağı olan özel mülkiyet ilkeleri açısından bundan daha yıkıcı bir önlem düşünülemezdi. Altının sunî bir düşük fiyattan kamulaştırılmasıyla Fidel Castro'nun sunî bir düşük fiyattan arazi ve fabrikaları kamulaştırması arasında ilke açısından hiçbir fark yoktur. Böyle bir işe kalkışan ABD, hangi ilkeyi gerekçe göstererek bir başkasına karşı çıkabilir? Ne var ki, söz konusu altın olunca serbest girişim yandaşlarının bazıları öylesine büyük bir körlük gösterebiliyorlar ki, 1960'ta, J. P. Morgan Şirketi'nin ardılı Morgan Guaranty Trust Şirketi'nin başkanı Henry Alexander, Amerikan yurttaşlarının altın sahibi olma yasağının yurtdışında altın tutmayı da kapsamamasını önerebildi. Ve bu önerisi, bankacılık topluluğu tarafından itiraz görmediği gibi Başkan Eisenhower tarafından da benimsendi.

Her ne kadar altının "parasal kullanım için elde tutulması" gibi mantıksal bir gerekçe gösterildiyse de, altın sahibi olma yasağı, ister iyi ister kötü, böyle bir parasal kullanım

için konmamıştı. Altının kamulaştırılması, hükûmetin altın fiyatlarındaki artışlardan elde edebilecek tüm “nakit” kârını toplamasını mümkün kılmak ya da belki özel bireylerin bundan yararlanmalarını önlemek amacıyla gerçekleştirilmişti.

Altına ilişkin maddelerin geçersiz sayılması da aynı amaca yönelikti. Ve bu da serbest girişimin temel ilkesini yıkıcı bir önlemdi. Çünkü iki tarafın da iyi niyetle ve tam bilinçle giriştiği anlaşmalar, taraflardan birinin yararına geçersiz ilan ediliyordu!

CARİ ÖDEMELER VE SERMAYE KAÇIŞI

Uluslararası parasal ilişkileri daha genel bir düzeyde ele alırken, iki farklı sorunu ayırt etmek gerekir: Ödemeler dengesi ve altına yönelme tehlikesi. Sorunlar arasındaki fark, en yalın biçimde, sıradan bir ticarî banka benzetmesiyle ortaya konabilir. Banka; faaliyetlerini, çalışanların ücretlerini, aldığı kredilerin faizlerini, malzeme maliyetlerini, hisse sahiplerinin kâr paylarını vb. gibi harcamalarını, aldığı hizmet bedelleri, verdiği kredilerin faizleri ve benzeri gelirlerle denkleştirebilecek şekilde düzenlemek zorundadır. Kısacası, sağlıklı bir gelir hesabı için çaba harcamalıdır. Ne var ki, gelir hesabı açısından iyi durumda olan bir banka, mudîlerinin herhangi bir nedenle bankaya olan güvenlerini yitirmeleri ve birdenbire mevduatlarını topluca çekmeye kalkışmaları durumunda, ciddi bir tehlikle karşı karşıya kalabilir. Birçok sağlam banka, geçen bölümde açıklanan likidite krizi sırasında böyle bir para çekme hücumu nedeniyle kepenklerini kapatmak zorunda kalmıştır.

Bu iki sorun elbette ki birbiriyle ilişkisiz değildir. Mudîlerin bankaya olan güvenlerini yitirmelerinin önemli bir nedeni, bankanın gelir hesabında kayıplar veriyor olması olabilir. Yine de iki sorun çok farklıdır. Çünkü gelir

hesabı sorunları genellikle yavaş yavaş ortaya çıkar ve bunları çözmek için yeterli zaman bulunur. Birdenbire ortaya çıktıklarına çok ender rastlanır. Öte yandan, para çekmeye hücum, bazen ansızın ortaya çıkar ve önceden kestirilmesine olanak yoktur.

İşte Birleşik Devletler de buna paralel bir durum sergilemektedir. Ülkede ikamet edenler ve ABD hükümetinin kendisi, özel ya da kamusal olarak, öteki ülkelerden mal veya hizmet satın almak, yabancı girişimlere yatırım yapmak, borç faizlerini ve aldığı kredileri ödemek, başkalarına yardım etmek için dolar karşılığında döviz almaya çalışmaktadır. Aynı zamanda yabancılar da benzer amaçlarla döviz karşılığında dolar alırlar. Bu noktada döviz alımı için harcanan dolar miktarı, dövizle satın alınan dolar miktarına eşit olmalıdır; tıpkı satılan ayakkabı sayısının alınan ayakkabı sayısına eşit olması gibi. Aritmetik aritmetiktir ve birinin satın aldığı ötekinin sattığıdır. Ancak herhangi bir dövizin dolar cinsinden fiyatından, bazılarının harcamak istediği dolar miktarının ötekilerin satın almak istedikleri miktara eşit olacağı konusunda hiçbir garanti yoktur; tıpkı belirlenen herhangi bir ayakkabı fiyatından, insanların satın almak istedikleri ayakkabı sayısının başkalarının satmak istedikleri sayıya eşit olacağına garanti olmaması gibi. Deneysel (*ex post*) eşitlik, varsayımsal (*ex ante*) tutarsızlıkları ortadan kaldıran bir mekanizmayı yansıtır. Bu amaç için uygun bir mekanizma bulma sorunu, bankanın gelir hesabı sorununun aynısıdır.

Buna ek olarak Birleşik Devletler'in, bankaların hücumu önleme sorununa benzer bir sorunu vardır. ABD yabancı merkez bankalarına ve hükümetlere altını ons başına 35 dolardan satmayı taahhüt etmiştir. Yabancı merkez bankaları, hükümetler ve bu ülkelerde oturanlar Birleşik

Devletler'de mevduat ya da ânında dolara çevrilebilecek ABD tahvilleri şeklinde büyük fonlara sahiptirler. Herhangi bir zamanda bu değerli evrak sahipleri ellerindeki dolar karşılıklarını altına çevirmek için ABD Hazinesi'ne hücum etmeye başlayabilir. İşte 1960 sonbaharında meydana gelen tam olarak budur ve gelecekte, öngörülemeyen bir tarihte yeniden yaşanması da büyük bir olasılıktır.

İki sorun iki şekilde birbiriyle ilişkilidir. Birincisi, bir banka için gelir hesabı güçlükleri, nasıl güvenin yitirilmesinin baş nedeniyse, aynı şey ABD'nin altını ons başına 35 dolardan satma taahhüdü için de geçerlidir. Ellerde dolar bulunduranların bunları altına ya da başka paralara çevirmek istemelerinin temel sebebi, ABD'nin döviz hesabını dengeleyebilmek için dışardan borç almak zorunda kalmasıdır. İkincisi, altının sabit fiyatı, bir başka fiyat dizisinde, alım satım yaparak istikrar sağlamak için kullanılan bir araç olarak benimsenmiştir. Bu fiyat dizisi, doların diğer para birimleri karşısındaki fiyatıdır. Altının akışıysa, ödemeler dengesinde varsayımsal (*ex ante*) sapmaların çözümünde kullanmak üzere benimsediğimiz bir araçtır.

DIŞ ÖDEMELER DENGESİNİ SAĞLAMAK İÇİN ALTERNATİF MEKANİZMALAR

Bu ilişkilerin her ikisine de ışık tutabilmek amacıyla, ödemelerde denge sağlamak için ne gibi alternatif mekanizmaların mümkün olduğunu ele almak gerekmektedir. Çünkü ödemeler dengesi her iki soruna da birçok açıdan temel teşkil etmektedir.

Birleşik Devletler'in uluslararası ödemelerinde genel olarak denge sağladığını ama ortaya çıkan bir olayın bu durumu değiştirdiğini varsayalım. Sözgelimi, yabancıların almak istedikleri dolar miktarının, ABD'de ikamet edenle-

rin satmak istedikleri miktara oranla azaldığını ya da olaya öbür yandan bakarsak, ellerinde dolar bulunanların almak istedikleri döviz miktarının, ellerindeki döviz dolar karşılığı satmak isteyenlerin miktarına göre arttığını düşünelim. İşte bu, ABD ödemeler dengesinde “açık” yaratacak bir tehlikedir. Böyle bir durum, yurtdışındaki üretim verimliliğinin artması ya da ülke içinde azalması sonucu ortaya çıkabilir; ABD’nin dış yardım harcamalarının artması ya da öteki ülkelerininkinin azalması gibi durumlarda ya da milyonlarca başka değişikliklerde her zaman görülebilir.

Bu tür bir bozukluğa bir ülkenin uyum sağlayabilmesi için dört yol, sadece dört yol vardır ve bu yolların bazı bileşimlerinin kullanılması gerekir.

1. ABD’nin elindeki döviz rezervleri aşağı çekilebilir ya da yabancıların ABD doları rezervleri yükseltilebilir. Uygulamada bunun anlamı, ABD hükümetinin altın stokunun azalmasına izin verebileceğidir. Çünkü altın dövizle değiştirebileceği ya da altınla döviz borç alınabileceği için bunların resmî değişim oranlarından dolara çevrilmesi mümkün kılınabilir; ya da yabancı hükümetler ABD’de ikamet edenlere resmî oranlardan döviz satarak dolar birikimi yapabilirler. Rezervlere dayanmak, hiç kuşkusuz, geçici bir çare olarak en iyisidir. Aslında ödemeler dengesi konusundaki büyük kaygı nedeniyle ABD’nin geniş çapta kullandığı çözüm yolu tam da budur.

2. Birleşik Devletler’deki fiyatlar, yabancı ülkelerdeki fiyatlara göre aşağı çekilmeye zorlanabilir. Bu, tam gelişmiş altın standardı uygulaması çerçevesinde temel uyum mekanizmasıdır. Başlangıçtaki açık, dışarıya altın akışı yaratacaktır (yukarıda 1. mekanizma); altının dışarıya akışı da para stokunda düşüşe neden olacaktır; para stokundaki gerilemeyle ülke içinde fiyatların ve gelirlerin düşmesine

yol açacaktır. Aynı zamanda yurtdışında bunun tersi etkiler meydana gelecektir: içeriye altın akışı para stokunu şişirecek, dolayısıyla fiyatları ve gelirleri yükseltecektir. Düşük ABD fiyatları ve yüksek yabancı fiyatlar, Amerikan mallarını yabancılar açısından çekici kılacak, böylece satın almak istedikleri dolar miktarı artacaktır; öte yandan, fiyat değişimleri yabancı malları Amerikalılar için daha az çekici kılacak, bu nedenle de satmak istedikleri dolar miktarı azalacaktır. Bu iki yönlü etki açığı azaltacak ve daha çok altın akışına gerek kalmadan dengeyi yeniden kuracaktır.

Modern standart yönetiminde bu etkiler otomatik değildir. İlk adımda altın akışı gerçekleşebilir ama ülkelerdeki para otoriteleri aksine karar vermedikleri sürece ne altını kaybeden ülkede ne de altını kazanan ülkede bu olay para miktarını etkileyecektir. Günümüzde her ülkede merkez bankası ya da hazine, altın akışlarının etkisini güçlendirme ya da altın akışları olmadan para stokunu değiştirme yetkisine sahiptir. Bu yüzden bu mekanizma ancak para otoritelerinin ödemeler dengesi açık veren ülkede deflasyon, dolayısıyla işsizlik yaratmak istemeleri durumunda ya da ödemeler dengesi fazlalık veren ülkelerdeki otoritelerin enflasyon yaratmak istemeleri durumunda kullanılabilir.

3. Aynı etkiler, ülke içi fiyatların değişiminde olduğu gibi, döviz kurlarında da bir değişiklik yaratabilir. Sözelimi, 2. mekanizmada belli bir arabanın fiyatı Birleşik Amerika'da %10 oranında düşerek 2.800 dolardan 2.520 dolara inmiş olsun. Eğer her yerde sterlinin fiyatı 2,80 dolarsa, İngiltere'de arabanın fiyatı (navlun ve öteki masraflar dışında) 1.000 sterlinden 900 sterline düşecektir. Eğer sterlinin fiyatı 2,80'den 3,11 dolara yükselirse, bu kez arabanın ABD fiyatında bir değişiklik olmadan, İngiltere'deki fiyatında aynı düşüş gerçekleşecektir. Daha önce 2.800

dolar elde etmek için 1.000 sterlin harcaması gereken bir İngiliz şimdi 2.800 doları 900 sterline alabilecektir. Ama kendisi, döviz kurlarındaki değişikliği bilmediği sürece, bu maliyet düşüşü ile ABD fiyatındaki bu düşüş nedeniyle meydana gelen azalma arasındaki farkı anlamayacaktır.

Uygulamada döviz kurlarındaki değişiklikler birçok şekilde meydana gelebilir. Bu değişiklik, günümüzde pek çok ülkede olduğu gibi kesin döviz kuru türlerinden birisinin sonucu olarak devalüasyon ya da değer kazandırma yoluyla da gerçekleştirilebilir. Bu aslında, kendi para birimini sabitleyebilmek için fiyatını değiştiren bir hükümet bildirisidir. Alternatif olarak, döviz kurunun saptanması için sabitlenmesi hiç de gerekli olmayabilir. Tıpkı 1950'den 1962'ye kadar Kanada dolarında olduğu gibi, serbest piyasa kuru olabilir. Eğer piyasa kuru olacaksa yine Kanada'da 1952'den 1962'ye kadar olduğu gibi, öncelikle özel girişimler tarafından belirlenen gerçek bir piyasa kuru olacaktır; ya da 1931'den 1939'a kadar İngiltere'de ve 1950'den 1952'ye, sonra yine 1961'den 1962'ye kadar Kanada'da yapıldığı gibi hükümetin spekülasyonlarıyla ayarlanmış kurlar olabilir.

4. İkinci ve üçüncü mekanizmalarla yapılan ayarlamalar, yurtiçi fiyatlardaki ya da döviz kurlarındaki değişimin harekete geçirdiği mal ve hizmet akışı değişiklikleriyle uyumludur. Ticarete uygulanan doğrudan hükümet kontrolleri ya da müdahaleleri yerine, ABD'nin dolar harcamalarını azaltmak ve gelirlerini çoğaltmak yoluna gidilebilir. İthalatı kısmak için gümrük tarifeleri konabilir, ihracatı desteklemek için teşvikler verilebilir, çeşitli mallara ithalat kotaları uygulanabilir, ABD yurttaşlarının ya da şirketlerinin yurtdışındaki sermaye yatırımları kontrol edilebilir ve döviz kontrolüne ilişkin daha nice araç kullanılabilir. Bu

kategoriye, yalnızca özel etkinlikler üzerindeki kontroller değil, ödemeler dengesini sağlamak için hükümet programlarında değişiklikler yapılması da dahil edilmelidir. Dış yardım alanların bunu Birleşik Devletler’de harcamaları istenebilir; Silahlı Kuvvetler, normalde yurtdışından daha ucuza tedarik edilebilecek malları Birleşik Devletler içinde “dolar” ve geniş bir yelpazedeki birçok başka şeyden –kendisiyle çelişen bir ifadeyle– tasarruf etmek adına, daha pahalıya elde edebilir.

Belirtilmesi gereken önemli nokta, bu dört yoldan biri ya da ötekinin kullanılması ve kullanılmak zorunda olmasıdır. Çift kayıtlı muhasebe defterlerinde borç alacak toplamları tutmalıdır. Ödemeler tahsilatlarla eşitlenmelidir. Tek soru “nasıl”dır.

Süregelen ulusal politikamız öyle gösteriyor ki, bunların hiçbirini yapmadık ve yapmayacağız. Başkan Kennedy 1961’in Aralık ayında Ulusal İmalatçılar Derneği’nde yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: “Bu yönetim iş başında olduğu sürece –bunu açık bir bildiri olarak tekrarlıyorum– döviz kontrolleri koymak, ticaret engelleri yaratmak, doları devalüe etmek ya da ekonomik iyileşmemizi boğmak gibi amaçlar gütmeyecektir.” Mantıksal olarak bu ifade iki olasılık yaratmaktadır: Biri, öteki ülkelerin söz konusu önlemleri almalarını sağlamaktır ki, bu hiç de emin olamayacağımız bir yoldur; diğeri de rezervleri aşağı çekmektir ki, Başkan ve yetkililer bunun sürmesine izin verilmemesi gerektiğini ısrarla yinelemişlerdir. Bununla birlikte, *Time* dergisinin bildirdiğine göre, Başkan’ın “vaadi” hazır bulunan işadamlarınca “bir alkış patlamasına” yol açmıştır. Bugüne kadar açıklanmış politikamız göz önüne alındığında, durumumuz, gelirini aşan bir biçimde yaşayan ama daha fazla kazanmasının ya da daha az harcamasının ya da borç alma-

sının veya bu açığı varlıklarından finanse etmesinin mümkün olmadığına ısrar eden birine benzemektedir!

Bir tek tutarlı politika benimsemeye istekli olmadığımız için biz ve bizim gibi deve kuşu misali demeçler veren ticarî ortaklarımız, dört mekanizmanın tümüne birden başvurmak zorunda kalmaktayız. Savaş sonrası yılların başında ABD rezervleri yükseldi, şimdilerdeyse düşmekte. Rezervlerimiz yükseliyor olsaydı hiç yapamadığımız kadar kolaylıkla enflasyona yeşil ışık yakardık; oysa altının azalması yüzünden 1958'den beri daha deflasyonist bir politika izliyorduk. Altının resmî fiyatını değiştirmemize karşın, ticarî ortaklarımız kendi fiyatlarını değiştirdiler, dolayısıyla onların paralarıyla dolar arasındaki kambiyo kuru değişti ve bu ayarların ortaya çıkışında ABD baskısı da yok değildi. Sonunda ticarî ortaklarımız geniş kapsamlı doğrudan kontroller kullandılar ve onların yerine biz ödemeler dengesi açığıyla karşı karşıya kaldığımız için ödemelerde doğrudan müdahalelere başvurduk. Bunlar, ufak ama çok belirtisel bir adım olarak turistlerin gümrüksüz getirebilecekleri yabancı malların miktarını kısıtlamaktan, dış yardım harcamalarının ABD'de yapılmasını zorunlu kılmaya, aileleri deniz aşırı hizmetlere katılmaktan alıkoymaya, petrole daha eli sıkı ithalat kotaları uygulamaya kadar varan çok geniş kapsamlı önlemlerdir. Dahası, yabancı hükûmetlerden, ABD ödemeler dengesini güçlendirici özel önlemler almalarını istemek gibi küçültücü bir adım atmak durumunda bile kaldık.

Söz konusu dört mekanizmadan “doğrudan kontrollerin kullanılması açıkça her açıdan en kötüsüdür ve hiç kuşkusuz, özgür bir toplum için en yıkıcı olanıdır. Açık seçik bir politika yerine, şu ya da bu biçimde bu tür kontrollere giderek daha çok dayanır olduk. Bir yandan halkın önünde serbest ticaretin erdemleri konusunda vaaz verirken,

öte yandan ödemeler dengesinin inanılmaz baskısıyla ters yönde hareket etmek zorunda kalmış bulunuyoruz ve bu yolda daha da ileri gitmek gibi büyük bir tehlikeyle karşı karşıyayız. Tarifeleri (gümrük engellerini) azaltmak için akla gelebilecek tüm yasaları geçirebiliriz; hükümet azaltılacak gümrük oranları konusunda görüşmeler yapabilir; yine de ödemeler dengesi açığını çözmek için bir alternatif mekanizma benimsemezsek, bir dizi ticaret engelinin yerine başkalarını koymak zorunda kalırız, bunlar da gerçekten daha iyilerinin yerine daha kötülerinin uygulanması olur. Tarifeler kötüyse, kotalar ve diğer doğrudan müdahaleler daha da kötüdür. Tarife de tıpkı piyasa fiyatı gibi, kişisel değildir ve devletin iş etkinliklerine doğrudan müdahalesini gerektirmez; kota ise diğer idarî müdahaleler gibidir, yöneticilere özel çıkarları bitirmek için “iyi fırsat”lar verir. Belki tarifelerden de, kotalardan da daha kötüsü ekstra yasal düzenlemelerdir, Japonya’nın dokuma ihracatını kısıtlamak için “gönüllü” antlaşma yapması gibi.

SERBEST PİYASA ÇÖZÜMÜ OLARAK DALGALI KURLAR

Serbest piyasa ve serbest ticaretle tutarlı olan yalnızca iki mekanizma vardır. Biri tam otomatik uluslararası altın standardıdır. Önceki bölümde gördüğümüz gibi, bu ne mümkündür ne de arzu edilen bir durumdur. Her koşulda bunu yalnız başımıza benimsememiz olanaksızdır. Öteki ise, hükümet müdahalesi olmaksızın piyasadaki özel işlemlerle belirlenen ve serbestçe dalgalanan kur sistemidir. Bu da bir önceki bölümde savunduğumuz parasal kuralın en büyük serbest piyasa karşılığıdır. Eğer bunu benimsemezsek, serbest ticaret alanını genişletmeyi kaçınılmaz olarak başaramayacağız ve eninde sonunda ticarete geniş kapsamlı doğrudan kontroller koymak zorunda kalacağız. Ötekilerde olduğu gibi, bu alanda da koşullar beklenmedik biçimde de-

gişebilir ve değişmektedir de. Şimdi (Nisan 1962) karşı karşıya olduğumuz bu güçlükleri atlatabilir ve açık yerine fazla vermek, rezervleri eritmek yerine biriktirmek gibi bir duruma gelebiliriz. Eğer böyle olursa, bunun anlamı yalnızca, diğer ülkelerin kontroller uygulama gereğiyle karşı karşıya kalacak olmalarıdır. 1950'de yazmış olduğum bir makalede dalgalı kur sistemini önerirken, konu, o zamanki "dolar darlığı"na eşlik eden Avrupa'nın ödeme zorluklarına ilişkindi. Böyle bir tersyüz oluş her zaman mümkündür. Gerçekte bu tür değişikliklerin nasıl ve ne zaman meydana geleceğini kestirmekteki güçlük de tam olarak budur ve serbest piyasa için ileri sürülen temel savı oluşturmaktadır. Yapmamız gereken herhangi bir ödemeler dengesi sorununu "çözmek" değildir; yapmamız gereken, uluslararası ticareti etkileyen koşullardaki değişikliklere çabucak, etkili ve otomatik tepki verilmesini sağlayacak serbest piyasa güçlerini harekete geçiren bir mekanizmanın benimsenmesiyle bu ödemeler dengesi sorununu çözmektir.

Böylesine serbest piyasa mekanizmasına uygun bir sistem olduğu açıkça görülmesine karşın serbest dalgalı kur sistemi yalnızca çoğunlukla profesyonel iktisatçıların oluşturduğu oldukça az sayıda liberal tarafından desteklenmiştir ve diğer tüm alanlarda devlet müdahalesini ve fiyat saptamasını reddeden birçok liberal buna karşı çıkmıştır. Neden böyledir? Bunun bir nedeni sadece statükonun tiranlığıdır. İkinci bir nedeni ise, gerçek altın standardıyla sahte altın standardının birbirine karıştırılmasıdır. Gerçek altın standardı uygulamasında, ülkelerin farklı miktarlardaki altını ifade eden farklı para birimleri farklı isimler taşıyacağından, farklı ulusal paraların birbirlerine karşılık fiyatları hemen hemen değişmez olacaktır. Yalnızca isimsel olarak altına uyma biçimini benimsemekle

gerçek altın standardının esasını elde edebileceğimizi sanma yanılığısına kolayca düşebiliriz; oysa bu, değişik ulusal paraların fiyatlarının birbirine karşı, yalnızca tedirgin piyasalarda birtakım oyunlarla saptanmış fiyatlar nedeniyle değişmez olduğu düzmece bir altın standardını benimsemektir. Üçüncü neden, herkesin kendisini özel muameleyle layık görürken, başkaları için serbest piyasanın kaçınılmaz olduğuna inanmasıdır. İnsan doğası böyledir ve bu özellikle bankacıları döviz kurları açısından etkiler. Garantili bir fiyat olsun isterler. Dahası, döviz kurlarındaki dalgalanmalarla başa çıkacak piyasa araçlarına sahip değildir. Serbest döviz piyasasında spekülasyon ve arbitrajda uzmanlaşmış şirketler yoktur. Bu, statükonun tiranlık biçimlerinden biridir. Örneğin, Kanada'da bazı bankacılar, onlara farklı bir statüko kazandıran on yıllık serbest kur uygulamasından sonra, bunun sürmesini isteyenlerin ve hem sabit kura hem hükümetin kur ayarlamalarına karşı çıkanların başında gelmekteydiler.

Bütün sebeplerden daha önemlisi, öyle zannediyorum ki, dalgalı kur deneyimi konusundaki istatistiksel yanılığının neden olduğu bir yanlış yorumdur ki bunun gerçekliği standart bir örnekle kolayca görülebilir: Arizona'da veremden ölüm oranı diğer eyaletlerden daha yüksek olduğu için ABD'de veremli birinin gidebileceği en kötü yer Arizona'dır. Bu örnekteki hata apaçık ortadadır. Döviz kurları söz konusu olduğunda ise durum biraz daha karmaşıktır. Ülkeler içerdeki yanlış parasal yönetim ya da başka bir nedenle ciddi malî zorluklara düştüklerinde, son çare olarak esnek döviz kurlarına başvurmak durumunda kalırlar. Hiçbir döviz kontrolü ya da ticarete konan doğrudan kısıtlama, ekonomik çizgilerden çok uzak çizgide bir kur oranı saptanmasını sağlayamaz. Sonuçta dalgalı döviz kurlarının

çoğunlukla malî ve ekonomik istikrarsızlıkla ilişkili olduğu tartışma götürmez bir gerçektir; buna örnek olarak hiperenflasyon ya da birçok Güney Amerika ülkesinde görülen ciddi ama hiperenflasyon olmayan durumlar gösterilebilir. Birçoğunun yaptığı gibi, dalgalı döviz kurlarının bu tür bir istikrarsızlık yarattığı sonucuna varmak kolaydır.

Dalgalı döviz kurlarından yana olmak, istikrarsız döviz kurlarından yana olmak anlamına gelmez. Ülke içinde serbest fiyat sistemini desteklememiz, fiyatların şiddetli iniş çıkış gösterdiği bir sistemi desteklediğimizi göstermez. Amacımız, fiyatların serbestçe dalgalanabileceği ama bunları belirleyen güçlerin yeterince istikrarlı olduğu, dolaşısıyla fiyatların ılımlı ölçüler içinde hareket ettiği bir sistemdir. Aynı şey dalgalı döviz kurları sistemi için de geçerlidir. Asıl hedef, temel ekonomik politikalar ve koşulların istikrarlı olması nedeniyle, döviz kurlarının serbestçe değişebildiği ama aslında çok istikrarlı olduğu bir dünyadır. Döviz kurlarının istikrarsızlığı, bunun altındaki ekonomik yapının istikrarsızlığının bir belirtisidir. Döviz kurlarını idarî bir kararla sabitlemek suretiyle bu belirtiyi ortadan kaldırmak, bunun altında yatan hiçbir zorluğu çözmez, hatta bunlara uyum sağlamayı daha zor hale getirir.

ALTIN VE DÖVİZDE SERBEST PİYASA İÇİN GEREKLİ POLİTİKA ÖNLEMLERİ

Birleşik Devletler'in hem altında hem de dövizde gerçek bir serbest piyasa geliştirmesi için alınması gerektiğine inandığım önlemleri ayrıntılı olarak belirlememin, tartışmanın somut terimlerle ortaya çıkmasına yardımcı olabileceğini düşünüyorum.

1. ABD herhangi bir sabit fiyattan altın alım-satımı yapma taahhüdünde olmadığını ilan etmelidir.

2. Bireylere altın bulundurmaya ya da alıp satmaya yasaklayan yasa kaldırılmalıdır; böylece altının ulusal paralar da dahil, diğer mallar ya da malî araçlar karşılığında alınabildiği ya da satılabildiği fiyat üzerinde kısıtlama olmaması sağlanmalıdır.
3. Rezerv Sistemi'nin borçlar toplamının %25 miktarında altın sertifikaları tutma zorunluluğuna ilişkin yasa kaldırılmalıdır.
4. Buğday fiyatı destekleme programı gibi, altın fiyatı destekleme programından tümüyle kurtulmaktaki temel problem birikmiş devlet stoklarının ne yapılacağıdır ve bu geçici bir sorundur. İki durumda da benim görüşüm, hükûmetin vakit geçirmeden 1. ve 2. maddelerdeki adımları atarak yeniden serbest piyasa tesis etmesi ve tüm stoklarını hemen elden çıkarması gerektiği yönündedir. Bununla birlikte, hükûmet muhtemelen bu stokların aşamalı olarak elden çıkarılmasını tercih edecektir. Bana kalırsa buğday için beş yıl yeterince uzun bir süredir, bu nedenle hükûmetin her yıl stokun beşte birini elden çıkarmasından yanayım. Bu süre altın için de uygundur. Dolayısıyla beş yıllık sürede hükûmet altın stoklarını serbest piyasada açık artırmaya eritmelidir.
5. Serbest altın piyasasında bireyler altın için depo sertifikasını altının kendisinden daha yararlı bulabilirler. Böyle olduğunda, özel girişim, hiç kuşkusuz, altının saklanması ve sertifika çıkarılması hizmetini sağlayabilir. Neden altının depolanması ve depo sertifikalarının çıkarılması, kamulaştırılmış bir endüstri olmak zorunda olsun ki?
6. ABD, dolarla diğer paralar arasında resmî döviz kurla-

rı belirlemeyeceğini ve buna ek olarak, döviz kurlarını etkilemeyi hedefleyen spekülâtif ya da benzeri etkinliklerde bulunmayacağını da ilan etmelidir. Böylece döviz kurları serbest piyasalarca belirlenecektir.

7. Bu önlemler, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) bir üyesi olarak, dolar için resmî bir parite belirlemedeki şekil yükümlülüğümüzle çelişebilir. Bununla birlikte, IMF, Kanada'nın yasa maddeleriyle bir parite belirlemede başarısız olmasını uzlaştırılabilir bulmuş ve Kanada için dalgalı kur uygulamasını onaylamıştır. Aynı şeyin ABD için de uygulanmasına bir engel yoktur.
8. Öteki uluslar dolar karşısında kendi paralarını sabitlemeyi yeğleyebilirler. Bu onları ilgilendirir ve onların paralarını sabit bir fiyattan alıp satma taahhüdünde bulunmadığımız sürece buna karşı çıkmamız için bir neden yoktur. Bu ülkeler ancak daha önce sıraladığımız önlemlerden birini veya birkaçını kullanarak, yani rezervleri eriterek ya da artırarak, ülke içi politikalarını ABD'nin politikalarıyla eşgüdümlü yürüterek, ticarete doğrudan uyguladıkları kontrolleri sıkılaştırarak ya da gevşeterek dolara karşı paralarını sabitlemeyi başarabileceklerdir.

TİCARETTEKİ ABD KISITLAMALARINI KALDIRMAK

Ana hatlarını verdiğimiz bu tür bir sistem, ödemeler dengesi sorununu kökünden çözecektir. Böylece üst düzey hükümet yetkililerinin yabancı ülkelere ve merkez bankalarından yardım istemelerine sebep olan ödemeler dengesi açığının ortaya çıkması mümkün olmayacaktır. Amerikan Başkanı'nın, bankasına yeniden güven sağlama çabasındaki taşra bankacısı gibi davranmasına ya da ithalat kısıtlamaları getirmek için yönetimi serbest ticaret vaazları verme-

ye zorlamasına veya ödemelerin yapıldığı paranın adı gibi önemsiz bir sorun uğruna önemli ulusal ve kişisel çıkarları feda etmesine de gerek kalmayacaktır. Ödemeler her zaman dengelenecek, çünkü fiyat, yani döviz kuru, bu dengeyi yaratmakta serbest olacaktır. Alıcı bulamayan hiç kimse dolar satmayacak ya da satıcı bulamazsa almayacaktır.

Böylelikle dalgalı döviz kurları, mal ve hizmetlerde tam bir serbest ticarete doğru etkili bir biçimde ilerlememizi mümkün kılacaktır. Yalnızca bazı kasıtlı müdahaleler gibi engeller siyasi ve askerî gerekçelerle haklı gösterilebilir; örneğin, stratejik malların komünist ülkelere satışının yasaklanması gibi. Oysa sabit döviz kurları cenderesine bağlı kalındığı müddetçe serbest ticarete doğru ilerlememiz kesinlikle söz konusu olamaz. Tarifeler ya da doğrudan kontroller olasılığı gerekirse emniyet supabı olarak elde tutulmalıdır.

Dalgalı döviz kuru sistemi, serbest ticarete karşı ileri sürülen en gözde savın yanılığını apaçık ortaya koyacak bir yan avantaja sahiptir. Bu sav, başka yerlerdeki “düşük” ücretlerin ABD’deki “yüksek” ücretleri korumak için gerekli olduğudur. Amerikalı işçinin saat başına aldığı 4 dolarla karşılaştırıldığında, Japon işçinin saat başına aldığı 100 yen düşük ya da yüksek midir? Bu tümüyle döviz kuruna bağlıdır. Döviz kurunu ne belirler? Ödemeleri dengeleme gerekliliği; mesela Japonlara satabileceklerimizin miktarını onların bize satabileceklerinin miktarına kabaca eşitlemek döviz kurunu belirleyecektir.

Daha basit anlatırsak; Japonya ile ABD’nin yalnızca birbirleriyle ticaret yapan iki ülke olduğunu ve döviz kuru olarak da 1.000 yenin 1 dolar olduğunu varsayalım. Japonlar yabancı ticarete girecek her kalemi ABD’den daha ucuza üretebiliyorlar. Bu döviz kurunda Japonlar bize daha çok satış yapabilirler. Bizse onlara hiçbir şey satamayız. Onlara bank-

not dolarla ödeme yaptığımızı varsayalım. Japon ihracatçıları bu dolarları ne yapacaklar? Yiyemezler, giyemezler, içinde yaşayamazlar. Eğer yalnızca elde tutmak isteselerdi, dolar basmak harika bir ihracat endüstrisi olurdu. Bundan elde edilen gelir, Japonlar sayesinde, hayatın nimetlerine hepimizin neredeyse bedavaya sahip olmasını mümkün kıları.

Ne var ki, Japon ihracatçıları dolarları ellerinde tutmak istemeyeceklerdir. Bunları yen karşılığında satmak isteyeceklerdir. Diyelim ki, 1 dolara satın alacakları bir şey yoktur, 1 dolarla bunun karşılığı olan 1.000 yenden daha ucuz bir şeyi satın alamazlar. Elinde yen olan biri, niçin 1.000 yenle satın alabileceğinden daha az mal elde etmesine neden olan 1 dolara 1.000 yen versin ki? Hiç kimse vermez. Japon ihracatçısının dolarlarını yenle değiştirebilmesi için daha az yen almayı önermesi gerekmektedir; yani yen karşısında doların fiyatı 1.000'den daha düşük ya da dolar karşısında yen doların binde birinden daha yüksek olmak durumundadır. Ancak 500 yen bir dolar olursa, Japon malları Amerikalılar için öncekinden iki kat daha pahalı, Amerikan malları Japonlar için yarı yarıya daha ucuz olacaktır. Bu durumda Japonlar artık tüm üretimlerini Amerikalı üreticilere satamayacaklardır.

O zaman dolar karşısında yenin fiyatı hangi düzeyde belirlenecektir? Bu düzey, isteyen her ihracatçının Amerika'ya yaptığı ihracat karşılığında aldığı dolarları, Amerika'dan mal ithal etmekte kullanacak olan ithalatçılara satabilmesini mümkün kılmalıdır. Bir başka deyişle, dolar bazında ABD'nin ihracat değerinin ABD'nin yine dolar bazında ithalat değerine eşit olmasını garanti edecek bir düzey olmalıdır. Daha kesin bir ifade kullanmak gerekirse, sermaye hareketleri, yardımlar ve benzerlerinin de hesaba katılması gerekir. Fakat bunlar temel ilkeyi değiştirmez.

Dikkat ederseniz bu açıklama, Japon ya da Amerikan işçisinin yaşam düzeyi konusunda hiçbir şey söylememektedir. Bunların konuyla ilgisi yoktur. Eğer Japon işçisinin yaşam düzeyi Amerikan işçisinden daha düşükse, bunun nedeni, aldığı eğitim, elindeki sermaye ve toprak miktarı vb. nedenlerle Amerikan işçisinden daha az üretken olmasıdır. Eğer Amerikan işçisi, diyelim ki, Japon işçisinden ortalama dört kat daha üretkense, onu dört kattan daha az üretken olacağı malların üretiminde çalıştırmak, emeği ziyan etmek demektir. En iyisi, daha üretken olduğu malları üretmek ve bunları daha az üretken olduğu malları satın almak üzere ticarete kullanmak olacaktır. Tarifeler Japon işçisinin hayat standardının yükselmesini ya da Amerikan işçisinin yüksek standardının korunmasını sağlamaz. Tersine, Japon standardını düşürür ve Amerikan standardını da olabildiğince yüksek tutar.

Serbest ticarete doğru ilerlememiz gerekir dedik, peki bunu nasıl yapacağız? Bugüne kadar uygulamaya çalıştığımız yöntem, tarifelerin düşürülmesi konusunda diğer ülkelerle karşılıklı görüşmeler yapmaktır. Bana kalırsa bu yöntem yanlıştır. Her şeyden önce çok ağır bir ilerleme gösterir. En hızlı ilerleyen, tek başına hareket edendir. İkinci olarak, bu yöntem temel soruna ilişkin yanlış bir görüşü beslemektedir. Bu yöntemle tarife, uygulayan ülkenin yararına, diğer ülkelerin zararınaymış gibi görünmektedir; sanki bir tarifeyi kaldırdığımız zaman iyi bir şeyi feda ediyormuşuz ve bunun karşılığında öteki ülkelerin uyguladıkları tarifelerin azaltılmasını hak ediyormuşuz gibi. Aslında durum oldukça farklıdır. Tarifelerimiz diğer ülkelere olduğu kadar bize de zarar vermektedir. Başka ülkeler yararlanmasalar bile, tarifelerimizden vazgeçmek bizim yararımıza olacaktır.* Elbette

* Bu söylemlere olası istisnalar vardır ama görebildiğim kadarıyla bunlar kuramsal tuhaflıklardır, konuyla ilişkili kullanışlı olasılıklar değil.

o ülkeler kendi tarifelerini azaltırlarsa, bu daha da yararımıza olacaktır ama bizim yarar elde etmemiz onların tarifelerini azaltmalarını gerektirmez. Kişisel çıkarlar birbiriyle çelişki içinde değil, uyum halindedir.

Bana kalırsa, İngiltere'nin 19. Yüzyıl'da tahıl yasasını kaldırdığı zaman yaptığı gibi, serbest ticarete tek yanlı olarak ilerlemek bizim için çok daha iyi olacaktır. Onlar gibi biz de çok büyük çapta siyasî ve ekonomik güç kazanacağız. Biz büyük bir ulusuz ve Lüksemburg malları üzerindeki tarifeyi kaldırmadan önce Lüksemburg'dan karşılık olarak yarar talep etmek ya da Hong Kong dokuma mallarına ithalat kotaları koyarak binlerce Çinli göçmeni birdenbire işten atmak bize yakışmaz. Alinyazımıza uygun yaşayalım ve isteksiz takipçiler olmaktan vazgeçip hızı biz belirleyelim.

Daha kolay anlaşılması için konuyu tarifeler açısından ele aldım ancak görüldüğü gibi, tarife-dışı kısıtlamalar ticaret için tarifelerden daha ciddi engeller oluşturabiliyor. İkisini de kaldırmalıyız. Hemen başlatılacak ama aşamalı olarak yürütülecek bir program çerçevesinde, gerek bizim, gerekse diğer ülkelerin "gönüllü" olarak kabul ettiği tüm ithalat kotaları ya da diğer miktar kısıtlamaları her yıl %20 oranında artırılmalı; öyle ki, tümüyle vazgeçilebilecek kadar yüksek, işe yaramaz ve işlemez olsun. Ayrıca önümüzdeki on yıl içinde tüm tarifeler her yıl mevcut düzeyinin onda biri kadar azaltılmalıdır.

Yurt içinde ve yurtdışında özgürlük konusunu geliştirebilecek birkaç önlem daha var. Bir yandan ekonomik yardım adı altında yabancı devletlere bağışlarda bulunurken -dolayısıyla sosyalizmi geliştirirken- öte yandan üretmeyi başardıkları ürünlere kısıtlamalar uygulamak -dolayısıyla serbest girişimi engellemek- yerine daha tutarlı ve ilkeli bir konum alabiliriz. Dünyaya şöyle diyebiliriz: "Biz özgür-

lüge inanıyoruz ve bunu uygulamayı amaçlıyoruz. Hiç kimse sizi özgür olmaya zorlayamaz. Bu sizi ilgilendirir. Ama size herkes için eşit koşullarla tam bir işbirliği sunabiliriz. Paramız size açıktır. Ne isterseniz, elinizde ne varsa burada satın. Bundan kazandığınızla ne isterseniz alın.” Ancak bu yolla bireyler arasındaki işbirliği dünya çapında ve özgürce gelişebilir.

MALÎ POLİTİKA

YENİ DÜZEN'DEN BU YANA, İŞSİZLİĞİN ORTADAN kaldırılması için kamu harcaması yapma ihtiyacı, federal düzeyde devletin etkinliğinin genişletilmesine bahane olarak öne sürülmüştür. Bu bahane birçok aşamadan geçmiştir. İlkinde, kamu harcamaları “tela-fi edici bütçe”, yani ekonominin canlanmasını sağlamak için gerekliydi. Buna göre, geçici harcamalar ekonomiyi harekete geçirecek ve hükûmet bundan sonra sahneden çekilebilecekti.

Başlangıçta yapılan harcamalar işsizliğin ortadan kaldırılmasını sağlamakta başarısız olup bunu 1937-38'deki keskin ekonomik daralma izleyince, yüksek tutardaki kamu harcamalarının sürekliliğini haklı çıkarmak amacıyla “uzun süreli durgunluk” kuramı geliştirildi. Bu kuramla, ekonominin olgunluğa eriştiği savunuluyordu. Yatırımlar için elverişli fırsatlar fazlasıyla sömürülmüştü ve önemli yeni fırsatlar da pek çıkacak gibi görünmüyordu. Yine de bireyler hâlâ birikim yapmak istiyorlardı. Bu nedenle hükûmetin harcamalarda bulunması ve sürekli bir açığı

devam ettirmesi son derece önemliydi. Açığın karşılanması için çıkartılan tahvillerle bireylere tasarruflarını biriktirme yolu açılırken, kamu harcamalarıyla da istihdam yolu sağlanacaktı. Bu görüş, kurumsal analiz ve bunun da ötesinde güncel deneyimlerle bütünüyle gözden düştü. Bu deneyimler arasında, uzun süreli durgunluk kuramcılarının hayal bile edemedikleri, tümüyle yeni özel yatırım yollarının ortaya çıkması da bulunuyordu. Söz konusu görüş yine de arkasında bir miras bıraktı. Fikir olarak hiç kimse tarafından benimsenmemiş olabilir; ama tıpkı telafi edici bütçe gibi, bu isimle başlatılan hükümet programları hâlâ yürürlükte ve sürekli büyüyen kamu harcamalarında büyük rol oynamaya devam ediyor.

Son zamanlardaysa kamu harcamalarında önemle üzerinde durulan, telafi edici bütçe ya da uzun süreli durgunluğun yeniden hortlaması değil, harcamaların denge çarkı olma özelliğidir. Kişisel harcamaların herhangi bir nedenle azalma eğilimi göstermesi durumunda toplam harcamaları dengede tutabilmek için, kamu harcamalarının artırılması gerektiği söylenir. Tam tersine, kişisel harcamalar artmaya başlarsa, bu kez kamu harcamaları azaltılmalıdır. Gelgelelim denge çarkı, ne yazık ki, dengesizdir. Küçük bile olsa her gerileme, siyasî duyarlılığı olan yasa koyucu ve yöneticilerin, her zaman var olan, acaba yeni bir 1929-33 habercisi olabilir mi korkusuyla ürpermelerine neden olur. Hemen, şu veya bu şekildeki federal harcama programlarının yasalaştırılmasını hızlandırmaya karar verirler. Ancak bu programlardan pek çoğu, gerileme geçinceye kadar yürürlüğe girememiştir. Dolayısıyla toplam harcamaya etkileri, daha ilerde ele alacağım gibi, gerilemeyi yatıştırmaktan çok, izleyen genişlemeyi kızıştırma eğiliminde olmuştur. Harcama programlarının onaylanmasında gösterilen tez

canlılıkla, gerileme geçtikten ve genişleme başladıktan sonra bu programların ya da daha öncekilerin kaldırılmasında gösterilen tez canlılığın eşit düzeyde olduğunu söylemek olanaksızdır. Tam tersine o zaman, “sağlıklı” bir genişlemenin kamu harcamalarında kısıtlamalar yapılarak “tehlikeye düşürülmemesi” gerektiği savunulmaya başlanır. Bu nedenle denge çarkı kuramının başlıca zararı, gerilemelerde denge kuramamış olması –ki gerçekten de dengeyi sağlayamamıştır– ya da hükümet politikasına enflasyonist bir eğilim getirmiş olması da değildir –kaldı ki bunu da yapmıştır– asıl zararı, hükümet etkinliklerinin federal düzeyde genişlemesini sürekli teşvik etmiş ve federal vergi yükünde azalmayı önlemiş olmasıdır.

Federal bütçenin bir denge çarkı olarak kullanılmasının önemi göz önüne alındığında, savaş sonrası dönemdeki ulusal gelirin en istikrarsız ögesinin federal harcamalar olması son derece ironiktir. Ve bu istikrarsızlık hiç de diğer harcama öğelerini dengeleyici hareketler yönünde değildir. Federal bütçenin diğer etkenlerin oluşturduğu dalgalanmalara karşı bir denge çarkı olmaktan çok uzak kalması bir yana, kendisi bir ana zarar ve istikrarsızlık kaynağı olmuştur.

Günümüzde ekonominin bütünü içinde bu harcamalar öylesine büyük bir yer almaktadır ki, federal hükümet ekonomiyi önemli etkilerde bulunmaktan kaçınamaz. Bu nedenle ilk yapılması gereken, devletin kendi çitlerini onarması, harcamaların akışında mantıklı bir istikrar sağlayacak işlemleri benimsemesidir. Eğer bunu yaparsa, ekonominin geri kalanında gerekli olan düzenlemelerin azaltılmasına açıkça katkıda bulunmuş olacaktır. Bunu yapmadığı sürece de, hükümet yetkililerinin, haylaz öğrencilerini bir düzene sokmaya çabalayan bir okul müdürünün kendini beğenmiş tavırlarını benimsemesi gülünç

olacaktır. Tabii onların bu davranışları pek şaşırtıcı değildir. Sorumluluğu başkalarına yüklemek ve kendi yetersizliklerinden dolayı başkalarını suçlamak, yalnızca hükümet yetkililerinin tekelinde olan kötü bir huy değildir.

Aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, federal bütçenin bir denge çarkı olarak kullanılabilmesi ve kullanılması gerektiği görüşü benimsense bile, bütçenin harcamalar kısmının bu yolda kullanılmasına gerek yoktur. Vergi kısmı da aynı amaçla kullanılmaya müsaittir. Ulusal gelirdeki bir düşme, otomatik olarak federal hükümetin vergi gelirlerinin daha büyük oranda düşmesine neden olur; böylece bütçenin açık vermesine sebep olacaktır. Hızlı bir büyümede ise bunun tam tersi olur. Eğer daha fazla bir şey yapmak isteniyorsa, durgunluk sürecinde vergiler indirilebilir, genişleme sürecinde yükseltilebilir. Hiç kuşkusuz, siyaset burada da, düşüşleri artışlardan siyaseten daha memnuniyet verici hale getirerek, bir asimetrinin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Denge çarkı kuramı pratikte harcamalar yönüne uygulanmışsa, bunun nedeni artırılmış kamu harcamalarını destekleyen başka güçlerin varlığıdır. Özellikle entelektüeller arasında, devletin ekonomik ve özel işlerde daha büyük bir rol oynaması gerektiğine olan yaygın inancın benimsenmesi bu etkenlerdendir. Ayrıca söz konusu uygulama, refah devleti felsefesinin bir zaferi olarak görülmektedir. Denge çarkı kuramı bu felsefeye yararlı bir yandaş olmuş, devlet müdahaleciliğinin normalde olabileceğinden daha hızlı adımlarla ilerlemesini mümkün kılmıştır.

Denge çarkı kuramı, harcamalar yerine vergilere uygulanmış olsaydı, şimdi her şey çok daha farklı olabilirdi... Her gerilemenin bir vergi indirimini öngördüğünü düşünün; bunu izleyen genişlemedeyse vergilerin yükseltildiği

ni; ancak bu yükseltme siyasî açıdan hoşla gitmediğinden, bunun yeni önerilen kamu harcamaları programlarına karşı direniş ve mevcut kamu harcamalarında da kısıntıya gidilmesine yol açtığını düşünelim. Bu takdirde, federal harcamaların, vergilerin baskılayıcı ve daraltıcı etkilerindeki azalma sebebiyle normalde daha fazla olabilecek bir ulusal gelirin çok daha azını absorbe ettiği bir durumda olabiliriz.

Burada hemen, bu hayalî varsayımın denge çıkarı kuramını desteklemek gibi bir amacı olmadığını eklemeliyim. Uygulamada bunun etkileri, denge çarkı kuramından beklenen yönde bile olsa, zaman içinde gecikecek ve yayılacaktır. Bu etkileri diğer etkenlerin oluşturduğu dalgalanmalara karşı dengeleyiciler haline getirebilmek için, bu dalgalanmaları çok önceden kestirebilmemiz gereklidir. Bütün siyasî görüşler bir yana, gerek malî politikada, gerekse para politikalarında, vergilerde ve harcamalarda ölçülü planlı değişiklikleri duyarlı bir istikrar sağlama mekanizması olarak kullanmayı, çok açık bir ifadeyle, yeterince bilmiyoruz. Hatta bunu yapmaya çalışırken bütün işleri neredeyse daha da berbat ediyoruz. İşleri berbat etmemiz, sürekli olarak tam aksi istikamette davranmamızdan ileri gelmiyor; eğer öyle olsaydı, her seferinde ilk yapmamız gerektiğini düşündüğümüz şeyin tam tersini yaparak durumu kolaylıkla iyileştirebilirdik. Aslında işleri, zaten berbat olan diğer durumların üzerine biraz daha bozukluk ekleyerek daha da kötü hale getiriyoruz. Sanırım geçmişte yaptığımız da bu –tabii ciddî biçimde tam aksi istikametteki büyük hataları da yaptıklarımıza eklemeliyiz. Başka bir yerde para politikasına ilişkin yazdıklarım, aynı şekilde malî politikaya uygulanabilir:

İhtiyacımız olan şey, ekonomi taşıtının direksiyonunu, yol üstündeki beklenmedik düzensizliklerden kurtarmak için

durmadan sağa sola çeviren para ustası bir sürücü değil; bunun yanında, arka koltukta denge ağırlığı gibi oturan para yolcusunun arada sırada öne uzanıp taşıtı yoldan çıkaracak biçimde direksiyona âni müdahaleler yapmasını engelleyecek bazı önlemlerdir de.*

Malî politika açısından parasal kurala uygun bir denklik, harcama programlarını bütünüyle, toplumun özel teşebbüsle değil devlet aracılığıyla ne yapmak istediği açısından, yıllık ekonomik istikrar sebepli sorunları dikkate almadan planlamak; yine yıllık ekonomik istikrardaki değişiklikler dikkate alınmadan, vergi oranlarını, iki yılın ortalaması alınarak yapılacak planlı harcamaları kapsayan yeterli geliri sağlayacak şekilde planlamak olacaktır. Ayrıca bu planlamada ya kamu harcamalarında ya da vergilerde düzensiz değişikliklerden kaçınılmalıdır. Hiç kuşkusuz, bazı değişiklikler kaçınılmaz olabilir. Uluslararası ilişkilerdeki âni bir değişme askerî harcamalarda yüksek artışlara sebep olabilir ya da tam tersine bu tür harcamaların azaltılmasına olanak tanıyabilir. Savaş sonrası dönemde bu tür değişmeler federal harcamalarda değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Ama bunlar hiçbir şekilde tüm harcamalar için geçerli olmamıştır.

Malî politika konusunu bitirmeden önce yaygın olarak desteklenen şu görüşü de tartışmak istiyorum: Vergi gelirleriyle ilişkili olarak kamu harcamalarındaki bir artış, ister istemez genişletici etki, azalma ise daraltıcı etki yapar dendir. Malî politikanın denge çarkı olarak, hizmet edebileceğine olan inancın özünü oluşturan bu görüş, şimdilerde iş adamları, profesyonel iktisatçılar ve sıradan kişiler arasında fark gözetilmeksizin hepsi tarafından kabul edilmiş bir ger-

* *A Program for Monetary Stability*, (New York: Fordham University Press, 1959), s. 23.

çektir. Ama yalnızca kabul edilmiş olması mantıksal açıdan doğru olduğu anlamına gelmez; bu şimdiye kadar hiçbir deneysel kanıtla belgelenememiştir ve benim bildiğim, aşağıda da açıklayacağım deneysel kanıtta da aykırı düşmektedir.

Bu inanişin kaynağı yüzeysel bir Keynesyen analize dayanır. Kamu harcamalarının 100 dolar arttığını ve vergilerin değişmediğini varsayalım. İşte bu noktadan itibaren basit analiz başlar. İlk adımda, ek olarak gelen bu 100 doları alan insanlar bu miktarda fazladan bir gelir elde etmiş olacaklardır. Bu gelirin bir bölümünü, diyelim ki, üçte birini biriktireceklerdir, geri kalan üçte ikisini tüketeceklerdir. Ama bu, ikinci adımda bir başka kişinin ekstra 66 dolar, yani ilk değerın üçte ikisi kadar fazladan gelir elde etmesi anlamına gelir. Söz konusu kişi de bunun bir bölümünü biriktirip geri kalanını tüketecek ve bu olay sonsuz defa tekrarlanacaktır. Bu analize, göre, eğer her adımda gelirin üçte biri biriktirilip üçte ikisi tüketilirse, 100 dolarlık bir ek kamu harcaması, nihaî olarak geliri 300 dolar artırmış olacaktır. Bu, katsayısı 3 olan basit Keynesyen çarpan analizidir. Tabii eğer tek bir harcama enjeksiyonu varsa etkiler ortadan kalkacak, başlangıçtaki 100 dolarlık gelir sıçramasını, her seferinde bir öncekine göre kademeli olarak azalan düzeyler izleyecektir. Ama eğer kamu harcamaları her birim zaman için 100 dolardan daha fazla tutulursa –örneğin bir yıl içinde 100 dolar daha fazla– bu analize göre gelirler her yıl 300 dolar daha yüksek olacaktır.

Bu basit analiz son derece çekicidir. Ama bu çekicilik sahtedir ve söz konusu değişimle ilgili diğer etkenlerin dikkate alınmamasından kaynaklanır. Bu etkenler de hesaba katıldığında nihaî sonuç çok daha tartışmalıdır: Gelirde hiçbir değişikliğin olmayacağı bir durumdan –ki bu durumda kişisel harcamalar 100 dolar azalırken, kamu harca-

maları artacaktır– belirlenmiş en yüksek artışa kadar herhangi bir şey. Bunun yanında para geliri artsa bile, fiyatlar yükselebilir, dolayısıyla reel gelir daha az artacaktır ya da hiç artmayacaktır. Şimdi “dereyi görmeden paçaları sıvamamız gereken” olasılıkları birlikte inceleyelim.

İlk olarak, bu basit hesapta, hükûmetin 100 doları nereye kullandığı konusunda hiçbir şey söylenmemiştir. Diyelim ki, devletin sağlamaması durumunda bireylerin kendi olanaklarıyla edinecekleri bir şeye harcanmıştır. Örneğin, kişiler bir parkı bakımlı tutmak için park bakıcılarına 100 dolar harcıyor olsunlar. Şimdi bu masrafları hükûmetin ödediğini ve o parkın “ücretsiz” kullanımına izin verdiğini varsayalım. Bakıcıların gelirleri hâlâ 100 dardır. Ama daha önceden bu masrafları ödeyen kişilerin fazladan 100 dolarları olmuştur. Kamu harcaması, daha başlangıç evresinde bile hiç kimsenin gelirene 100 dolar ek sağlamamaktadır. Sadece bireylere park bakımı dışında başka amaçlar için kullanabilecekleri 100 dolarlık ek bir olanak sağlamaktadır. Bu amaçlar büyük olasılıkla daha düşük değerdeki amaçlar olacaktır. Artık bazı kişiler park hizmetlerini ücretsiz elde edebildiklerine göre, toplam gelirlerinin eskisinden daha az bir bölümünü tüketim mallarına kullanmaları beklenebilir. Bunun ne kadar daha az olacağını söylemek pek kolay değildir. Basit analizde olduğu gibi, kişilerin ek gelirlerinin üçte birini biriktirdiklerini varsaysak bile, bundan bir dizi tüketim malını “ücretsiz” elde edebildikleri anlamını çıkaramayız. Çünkü burada serbest kalan paranın üçte ikisi diğer tüketim mallarının edinilmesinde kullanılacaktır. Elbette daha önce satın aldıkları tüketim mallarını almayı sürdürmeleri ve boşta kalan 100 doları birikimlerine eklemeleri gibi bir olasılık da bulunmaktadır ama bu pek muhtemel değildir. Bu du-

rumda, basit Keynesyen analizde bile kamu harcamaları tümüyle dengelenmiştir. Kamu harcamaları 100 dolar yükselemiş, özel harcamalar ise 100 dolar azalmıştır. Ya da bir diğer örnek olarak bu 100 doların bir yolun yapımında kullanıldığını düşünelim. Devlet yapmasaydı özel girişim bu yolun yapımını üstlenecekti. O halde, şirket serbest kalan fonlarının hepsini büyük bir olasılıkla daha az çekici yatırımlarda tüketmeyecektir. Bu durumda kamu harcamaları özel harcamaların yönünü saptırır ve çarpanın çalışmaya devam etmesi için, başlangıçta, kamu harcamalarının yalnızca net fazlası bile mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, sapma olmamasını garanti altına alma yolu olarak, hükümetin parayı tamamen yararsız bir şey için harcaması paradoksaldır. Bu, işsizler adına yaratılacak uydurma işlerin “doldurulması” için düşünülmüş sınırlı entelektüel içeriktir. Ama tabii, tek başına bu bile analizde bir şeylerin yanlış olduğunu göstermeye yeter.

İkinci olarak, basit hesapta devletin harcanacak 100 doları nereden bulacağı hakkında hiçbir şey belirtilmemiştir. Analizin gösterdiği kadarıyla, devletin bu parayı yeni para basarak ya da halktan borç para alarak sağlamasının sonuçları aynıdır. Ancak hangi yolu seçerse seçsin, mutlaka bir fark olacaktır. Malî politikayla para politikasını birbirinden ayırt edebilmek için bu 100 doların devletçe borçlanarak sağlandığını varsayalım. Bu durumda para miktarı, kamu harcaması yapılmaması durumunda olacağı düzeyde kalacaktı. Bu yerinde bir tahmindir, çünkü ek kamu harcaması olmadan da para miktarı artırılabilir. Eğer istenen buysa, yeni para basılması ve bunlarla henüz satılmamış olan önemli devlet tahvillerinin satın alınması yeterlidir. Ancak burada borçlanmanın etkilerinin neler olabileceğini sormamız gerekir. Bu problemi analiz edebilmek için sap-

manın olmayacağını varsayalım; bu durumda ilk adımda kişisel harcamalardaki azalmanın karşılanması şeklindeki 100 dolarlık doğrudan dengeleme olmayacaktır. Devletin harcamalar için borçlanması kişilerin elindeki para miktarını değiştirmedikçe dikkatinizi çekerim. Bir başka deyişle, devlet bazı kişilerden sağ eliyle 100 dolar borç alırken, sol eliyle de bu aldığı parayı harcamaların yöneldiği kişilere vermektedir. Para değişik kişilerde bulunmakla birlikte toplam para miktarı aynı kalmaktadır.

Basit Keynesyen analiz üstü kapalı bir şekilde, borçlanmanın diğer harcamalara hiçbir etkisinin olmadığını varsayar. Bunun olabileceği iki uç durum söz konusudur. İlk olarak, ellerinde para ya da tahvil tutmaları açısından insanlar arasında bir fark olmadığını varsayalım. Bu durumda, 100 doları elde etmek için satılacak tahviller, alıcıya daha önceki tahvillerden daha fazla kazanç teklif etmeye gerek kalmaksızın satılabilir. (Elbette 100 dolar, uygulamada istenilen kazanç oranına etkisi yok sayılacak kadar küçük bir değerdir. Gerçekte burada anılan 100 dolarlık örneğin 100 milyon dolar, hatta 100 milyar olduğunu düşünersek, asıl etkinin ne derece önemli olduğu anlaşılabilir.) Keynesyenlerin deyişiyle, bir “likidite tuzağı” söz konusu olduğundan kişiler bu tahvilleri “âtıl para”yla almaktadırlar. Eğer durum böyle değilse o zaman devlet tahvilleri ancak daha yüksek bir kazanç oranı önerilerek satılabilir. Böylece başka borçlular da daha yüksek meblağlar ödemek zorunda kalırlar. Buradaki daha yüksek oran genel olarak olası borçluların kişisel harcama hevesini kırar. Şimdi de, basit Keynesyen analizin dayandığı ikinci uç durumu ele alalım: Eğer olası borçlular, harcamalarında kararlıysalar, faiz oranlarındaki artış ne kadar yüksek olursa olsun, kişisel harcamalarını kırmazlar; Keynesyenlerin deyişiyle,

eğer yatırımların marjinal verimlilik oranı belli faiz oranlarına tam anlamıyla aykırı değilse harcamalarını kısma zorlanmazlar.

Kendini ne kadar Keynesyen olarak tanımlarsa tanımlasın, sözü edilen bu iki uç varsayıma halen inanmakta olan hiçbir tanınmış iktisatçı bilmiyorum. Bu varsayımların herhangi bir dikkate değer borçlanma miktarı veya faiz oranı artışı durumunda geçerli olabileceğine ya da son derece özel koşullar dışında, geçmişte geçerli olduğuna inanan bir iktisatçı da tanımıyorum. Yine de, olmayanlar bir yana, kendilerini Keynesyen veya anti-Keynesyen olarak tanımlayan iktisatçıların çoğu, kamu harcamalarında vergi gelirleriyle bağlantılı olarak gerçekleşen bir artışın, borçlanmayla finanse edilse dahi, kaçınılmaz olarak yayılcı olduğunu kabul eder. Ancak biz, bu inanışın sözü edilen iki uç durumdan birine dayanması gerektiğini görmüştük.

Eğer bu varsayımların hiçbiri geçerli olmasaydı kamu harcamalarındaki artış, ya devlete fon borç verenlerin ya da aksi durumda fon borç alacak olanların özel harcamalarındaki azalışla dengelenmiş olacaktı. Harcamalardaki artışın ne kadarı dengelenecektir? Bunun yanıtı paranın kimin elinde olduğuna bağlıdır. Paranın değişmez miktarı kuramında içkin, uç noktadaki varsayıma göre, kişilerin ellerinde bulundurmaları istedikleri para miktarı, ortalama olarak yalnızca o kişilerin gelirlerine bağlıdır; ellerindeki tahvil veya benzer kıymetli evraklardan elde edebilecekleri getiri oranına değil. Bu durumda, toplam para önce ve sonra aynı miktarda olacağından, toplam parasal gelir de aynı olmalıdır, çünkü ancak bu halde kişiler o para miktarını ellerinde bulundurmaktan tatmin olacaklardır. Bunun anlamı, faiz oranlarını belirli tutardaki kişisel harcamaları kısıtlamaya yetecek düzeyde yükseltme gereğidir. Kısıllanacak tutarsa, tam tamına artırılacak kamu harcamalarına eşit olmalıdır.

Kamu harcamalarının genişletici olması bu aşırı uç durumda hiçbir anlam taşımaz. Gerçek gelir bir yana, parasal gelir bile yükselmemektedir. Bütün olan, kamu harcamalarının yükselmesi ve kişisel harcamaların düşmesidir.

Okuyucuyu bu analizin son derece basitleştirilmiş olduğu konusunda uyarırım. Tam bir analiz yapabilmek için fazlasıyla uzun bir ders kitabı gerekiyor. Ama bu basit analiz bile, sonucun 300 dolarla 0 dolar arasındaki herhangi bir gelir artışı olabileceğini göstermek için yeterlidir. Kararlı tüketiciler belirli bir gelirin ne kadarını harcayacaklarıyla ilgilendirler. Kararlı sermaye malı alıcılarıysa, maliyetine bakmaksızın bu gelirden ne kadarını bu tür mallara harcayacaklarıyla ilgilendirler. Sonuç, 300 dolarlık Keynesyen artışa daha yakın olacaktır. Öte yandan kararlı para tutucular, gelirleri ile nakit dengeleri arasında sağlamak istedikleri orana bakarlar. Halkın bunlardan hangisinde daha kararlı olacağı mantıkla anlaşılabilir bir durum değil, olaylara dayanan kanıtlar sonucunda yanıtlanabilecek deneysel bir sorudur.

1930'ların Büyük Buhran'ından önce iktisatçıların büyük bir bölümü, hiç kuşkusuz, gelirden 300 dolarlık bir artışa değil de, sıfır artışa daha yakın bir sonuç olacağını düşünürlerdi. Buhran sonrası iktisatçıların çoğu ise elbette ki tam aksi bir sonuca varacaklardır. Daha yakın zamanlarda, eski konuma doğru bir eğilim gelişmiştir. Bu değişimlerden hiçbirinin doyurucu kanıtlara dayanmadığını üzülenek belirtiyorum. Bu son eğilimler, daha çok ham deneyimlerden kaynaklanan sezgisel yargılara dayanmaktadır.

Bazı öğrencilerimle işbirliği yaparak, daha tatmin edici sonuçlar elde etmek amacıyla, ABD ve diğer ülkelere yönelik, oldukça yoğun deneysel çalışmalar yaptım.*

* Bazı sonuçlar Milton Friedman ve David Meiselman, *Commission on Mo-*

Oldukça çarpıcı sonuçlar elde ettik. Sonuçlar esas çıktının, Keynesyen uçtan çok, miktar kuramı uçlarına daha yakın olacağını göstermekteydi. Bu kanıtlara dayanarak doğrulanan yargıya göre, kamu harcamalarındaki 100 dolarlık artışın, ortalamada, geliri yalnızca 100 dolar civarında artırması beklenmelidir. Bunun anlamı, gelirle ilişkili olarak kamu harcamalarındaki bir artışın hiçbir şekilde genişletici olmadığıdır. Bu artış parasal gelire ilave yapabilir ama bütün bu ilave kamu harcamaları tarafından emilir. Kişisel harcamalar değişmez. Süreç içerisinde fiyatlar büyük bir olasılıkla artacağından ya da aslında düşebileceğinden daha az miktarda düşeceğinden, görülecek etki kişisel harcamaların reel olarak daha azaltılmasıdır. Karşıt önerilerse kamu harcamalarında bir azalış öngörür.

Elbette ki bu sonuçlar kesin sonuçlar olarak algılanmamalıdır. Bu yargılar, benim bildiğim en geniş kapsamlı kanıtlara dayanmakla birlikte yine de birçok eksik barındırmaktadır.

Bununla birlikte bir şey çok açıktır. Doğru ya da yanlış, mali politikaların etkilerine ilişkin kabul edilmiş tüm görüşler, bu geniş kapsamlı kanıtların en azından bir bölümüyle çelişkilidir. Bu görüşleri doğrulayan başka hiçbir tutarlı ve düzenli kanıt bilmiyorum. Bu görüşler ekonomik analiz veya kantitatif araştırmaların gösterdiği sonuçlar değil, ekonomik mitolojinin birer bölümüdür. Yine de bu görüşler şimdiye kadar, halkın devletin ekonomik hayata çok geniş kapsamlı olarak müdahalelerde bulunmasını desteklemesinde çok etkili olmuşlardır.

---

ney and Credit'in gelecek baskısında yayınlanacak "The Relative Stability of the Investment Multiplier and Monetary Velocity in the United States, 1896-1958" makalesinin içinde.

EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ

GÜNÜMÜZDE OKULLARDA TEMEL ÖĞRETİM, HEMEN hemen bütünüyle devlet organları ya da kâr amacı gütmeyen kurumlarca yönetilmekte ve giderleri bunlar tarafından karşılanmaktadır. Bu durum yavaş yavaş, aşamalı olarak gelişmiş ve artık öylesine yerleşip kabul edilmiştir ki, örgütlenme ve felsefesi serbest girişime dayalı ülkelerde bile okullarda eğitimin neden özel uygulama gerektirdiği konusuna pek dikkat edilmemektedir. Bunun sonucu da, devlet sorumluluğunun ayırım yapılmaksızın, fark gözetilmeksizin genişletilmesi olmuştur.

İkinci bölümde sözünü ettiğimiz ilkeler açısından, devletin eğitime müdahalesi iki gerekçeyle mantığa büründürülebilir. Birincisi, önemli “dışsal etkiler”in; örneğin, bir bireyin davranışlarının başkalarına önemli maliyeti olduğu ve söz konusu bireyin bu maliyeti tazmin etmesinin mümkün olmadığı durumlar ya da tam tersine başkalarına önemli kazanımlar sağladığı halde kendisine bir bedel ödenmesinin mümkün olmadığı, gönüllü mübadelenin olanaksız olduğu koşulların varlığıdır. İkincisi, çocuklar ve diğer sorumluluğu olmayan kişilerin paternalist hima-

yesidir. Dışsallık etkilerinin ve paternalist himayenin 1) vatandaşlar için genel eğitim, 2) uzmanlaştırılmış meslekî eğitim alanlarında çok farklı sonuçları vardır. Devlet müdahalesinin gerekçeleri bu iki alanda çok farklıdır ve çok farklı türden faaliyetleri haklı gösterir.

Bir başka temel nokta daha: Okullarda “öğretim” ile “eğitim”i ayırt etmek çok önemlidir. Ne öğretim tamamıyla eğitimidir ne de eğitim sadece öğretim. Dikkate alınması gereken eğitimidir. Devlet etkinlikleri çoğunlukla öğretim ile sınırlıdır.

VATANDAŞLAR İÇİN GENEL EĞİTİM

Vatandaşlarının büyük çoğunluğunun asgarî düzeyde okuma yazma bilmedikleri ve bilgi sahibi olmadıkları, bir dizi ortak değeri yaygın biçimde kabul etmedikleri bir toplum istikrarlı ve demokratik olamaz. Eğitim ikisine de katkıda bulunur. Sonuçta bir çocuğun eğitilmesinden elde edilen, yalnızca çocuk ve ana-babası için değil, toplumun öteki üyeleri için de bir kazanımdır. Benim çocuğumun eğitimi istikrarlı ve demokratik bir toplumun ilerlemesini sağlayarak sizin refahınıza katkıda bulunur. Bundan yararlanan belli bireyleri (ya da aileleri) saptamak mümkün olmadığından, verilen hizmet için ücret talep edilemez. Dolayısıyla önemli bir “dışsal etki” söz konusudur.

Bu özel dışsal etki devletin hangi faaliyetini haklı gösterir? En belirgin olanı, her çocuğun asgarî düzeyde öğretim görmesini sağlamaktır. Böyle bir ihtiyacı, devlet faaliyeti olmadan, ebeveynlerin karşılaması da sağlanabilir, tıpkı başkalarının güvenliğini korumak için, konut veya otomobil sahiplerinden belli standartlara uymalarının istenmesi gibi. Bununla birlikte iki durum arasında bir fark vardır. Konutlar ya da otomobiller için gereken standartların mas-

raflarını ödeyemeyen bireyler, genellikle söz konusu malı ya da mülkü satarak bundan kurtulurlar. Böylece devletin yardımı olmaksızın gerekli olan yapılmış olur. Çocuğuna asgarî düzeyde öğretim sağlamaya maddî gücü yetmeyen ana-babadan çocuğun alınması ise, ailenin temel toplumsal dayanağımız olması durumuna ve bireyin özgürlüğüne olan inancımıza açıkça aykırıdır. Dahası, özgür bir toplumda vatandaşlar için eğitimin değerini de düşürecektir.

Toplumdaki ailelerin büyük çoğunluğu böyle bir eğitimin gerektirdiği parasal yükü karşılama gücüne sahipse, bu masrafı doğrudan ailelerin üstlenmesini istemek hem mümkündür hem de arzu edilen bir durumdur. İstisnaî durumlarda ise, ihtiyaç içindeki ailelere özel yardım programları uygulanabilir. Bugün Birleşik Devletler'in pek çok bölgesinde bu koşullar geçerlidir. Bu bölgelerde okul masraflarının ailelerce karşılanması en doğrusudur. Böyle bir uygulama, devlet mekanizmasının şimdi yaptığı gibi tüm yurttaşlardan yaşamları boyunca vergi toplaması ve topladığı vergiyi, çoğunlukla aynı kişilere, çocuklarının okul dönemlerinde geri vermesi durumunu ortadan kaldıracaktır. Daha ileride tartışılacak bir konu olan devletin okulları yönetme olasılığını da azaltacaktır. Genel gelir düzeylerinin artmasıyla okul harcamalarına yapılacak yardım gereksinimi azaldığı için, malî yardımın azalma olasılığını artıracaktır. Şimdi olduğu gibi, eğer devlet, okullarda öğretim giderlerinin tümünü ya da çoğunu karşılarsa, bireylerin gelirlerindeki bir artış, vergi mekanizması aracılığıyla yine de daha geniş bir döngüsel fon akışına ve devletin rolünde bir genişlemeye yol açacaktır. Sonuç olarak okul giderlerinin ailelere yüklenmesi, çocuk sahibi olmanın toplumsal ve özel maliyetini eşitlemeye ve ailelerin büyüklüklerine göre daha iyi dağıtılmasına yardımcı olacaktır.*

* Böylesi bir adımın ailelerin boyutunu belirgin bir biçimde etkileyeceğini dü-

Çocuk sayısı ve kaynaklar açısından aileler arasındaki farklılıklar, buna ek olarak oldukça büyük çapta gider gerektiren bir öğretim standardı uygulanması, Birleşik Devletler'in birçok bölgesinde böyle bir politikanın uygulanmasını pek mümkün kılmamaktadır. Oysa hem bu tür bölgelerde hem de böyle bir politikanın uygulanabilir olduğu bölgelerde devlet öğretim sağlamanın parasal yükünü üstlenmiştir. Yalnızca herkes için zorunlu asgarî düzeyde öğretimi değil, gençlere sunulan ama zorunlu olmayan yükseköğretimi de devlet ödemektedir. İki durum için de söz konusu olan "dışsallık etkileri"ni az önce ele aldık. Giderler devletçe ödenmektedir, çünkü asgarî zorunlu eğitimi uygulamak için mümkün olan tek araç budur. Yükseköğretim finanse edilmektedir, çünkü daha yetenekli ve istekli bireylerin eğitim görmesi siyasî ve toplumsal lider geliştirmenin en iyi yoludur ve toplum bundan yarar sağlamaktadır. Bu önlemlerin maliyetleri bunların getirileriyle dengelenmelidir. Eğitim sübvansiyonunun ne ölçüde haklı olduğu konusunda farklı yargılar bulunabilir. Bununla birlikte, büyük olasılıkla çoğumuz, kazancımızın devlet yardımını haklı gösterecek kadar önemli olduğu sonucuna varacaktır.

Bu gerçekler devlet yardımını yalnızca belli türlerdeki okul öğretimi için haklı göstermektedir. Beklendiği gibi, bu, öğrencinin ekonomik üretkenliğini artıran ama onu yurttaşlık ya da liderlik konularında eğitmeyen salt meslekî öğretimin destek görmesini haklı çıkarmaz. Bu iki öğretim türü arasına kesin bir çizgi çekmek son derece

---

şünmek hiç de görüldüğü kadar fantastik değildir. Örneğin, daha yüksek gelir düzeyine sahip sosyo-ekonomik gruplar arasındaki doğum oranının, daha düşük gelir düzeyine sahip sosyo-ekonomik gruplardaki doğum oranına göre daha düşük olmasının bir sebebi çocuk sahibi olmanın, onları yetiştirirken sağlanacak daha yüksek standartlar, çekilecek maliyetler düşünlüğünde ilk grup için görece daha pahalı olması olabilir.

zordur. Genel okul öğretimi, çoğu öğrencinin ekonomik değerine katkıda bulunur; gerçekten de yalnızca modern zamanlarda ve az sayıda ülkede okur-yazarlık bir piyasa değeri olarak görülmemeye başlanmıştır. Ve meslekî eğitimin çoğu da öğrencinin bakış açısını genişletir. Yine de aradaki fark anlamlıdır. Birleşik Devletler’de geniş çapta yapıldığı gibi, veterinerlerin, güzellik uzmanlarının, diş hekimlerinin ve daha bir sürü uzmanın devletin desteklediği eğitim kuramlarında parasız öğretim görmüş olması, ilkokulların devlet yardımı görmesiyle aynı gerekçelere bağlı olarak haklı gösterilemez. Başka gerekçelerle haklı gösterilip gösterilemeyeceğini daha ileride ele alacağız.

“Dışsal etkiler”den kaynaklanan kalitatif argümanlar elbette hangi spesifik öğretim türlerinin sübvansede edilmesi gerektiğini ya da ne kadar sübvansede edilmesi gerektiğini belirlemez. Muhtemelen sosyal getirisi en yüksek olan, asgarî düzeyde öğretimdir ve öğretim düzeyi yükseldikçe sosyal getirisi azalır. Bu ifade bile tümüyle doğru kabul edilemez. Birçok devlet, üniversiteleri, daha alt seviyedeki okullardan çok daha önce desteklemiştir. Hangi öğretim türünün en büyük toplumsal avantajı sağladığına ve toplumun kıt kaynaklarının ne kadarının bunlara harcanacağına, siyasî organlar vasıtasıyla karar gerilir. Bu analizin amacı, bu sorunlarda toplum adına karara varmak değil, bir seçim yaparken göz önünde bulundurulması gereken sorunları açıklığa kavuşturmaktır; özellikle bu seçimin bireysel değil, toplumsal temele dayanılarak yapılmasının uygun olup olmadığını ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, okul öğretiminin “dışsal etkileri” hem asgarî düzeyde bir okul öğretiminin zorunlu olmasına hem de bu öğretimin devletçe finanse edilmesine mazeret oluşturabilmektedir. Üçüncü aşamayı ise, yani eğitim ku-

ramlarının şimdi olduğu gibi devletçe yönetilmelerini, bir başka deyişle “eğitim endüstrisi”nin “kamulaştırılmasını” bu gerekçelere ya da görebildiğim kadarıyla başka herhangi bir gerekçeye dayanarak haklı göstermek çok daha zordur. Böyle bir kamulaştırmanın arzu edilirligi çok ender olarak açıkça ortaya konur. Devletler temelde okul öğretimini eğitim kurumlarının masraflarını doğrudan ödeyerek finanse ederler. Dolayısıyla bu girişim, okul öğretimini finanse etme kararına bağlı olarak gerekli görülmektedir. Yine de ikisi birbirinden ayrılabilir. Devlet “uygun görülen” eğitim hizmetlerine harcanması koşuluyla ana-babalara çocuk başına, her yıl belli miktarda kupon (*voucher*) vererek asgarî düzeyde bir okul öğretiminin finanse edilmesini sağlayabilir. Böylece ana-babalar bu bedeli ya da daha fazlasını, kendi seçtikleri bir “uygun görülen” kurumdan eğitim hizmeti satın almakta özgürce kullanabilirler. Eğitim hizmetleri de kâr amacıyla çalışan özel girişim ya da kâr amacı gütmeyen kurumlar tarafından sağlanabilir. Bu durumda devletin rolü, okulların belli asgarî standartlara –örneğin asgarî bir ortak müfredatın takibi gibi– uymalarını sağlamakla sınırlı kalabilecektir; tıpkı lokantaların asgarî sağlık standartlarına uymalarını denetlediği gibi. Bu türden bir programın kusursuz bir örneği, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Birleşik Devletler’de emekli askerlere uygulanan eğitim programlarıdır. Nitelikli her emekli askere, belli asgarî standartlara uyması koşuluyla, kendi seçeceği herhangi bir eğitim kurumuna harcamak üzere yıllık bir bedel ödenirdi. Daha sınırlı bir örnek de, İngiltere’de devlet okulu taksitlerinin yerel otoritelerce ödenmesidir. Bir başkası, Fransa’da devlet okulu dışındakilere giden öğrencilerin okul giderlerinin bir bölümünün devletçe karşılanmasıdır.

Okulların kamulaştırılmasına yönelik olarak “dışsal et-

kiler”e dayanılarak ileri sürülen bir iddia, toplumsal istikrarın önkoşulu sayılan ortak değerlerin başka türlü sağlanamayacağıdır. Yukarıda önerildiği gibi, özel olarak yönetilen okullara asgarî standartlar konması bu sonuca ulaşmak için yeterli olmayabilir. Bu sorun farklı dinsel gruplarca yönetilen okullar açısından somut olarak ortaya konabilir. Denilebilir ki, bu okulların öğrencilere aşıladığı değerler dizisi birbiriyle ve herhangi bir mezhebe bağlı olmayan okullarda aşılananlarla tutarsız olacaktır; bu okullardaki eğitim birleştirici olmaktan çok, ayırıcı bir güce dönüşecektir.

Aşırı uca götürüldüğünde bu iddia, yalnız devlet tarafından yönetilen okulları değil, bu okullara devamın zorunlu olmasını da kapsamaktadır. Birleşik Devletler’de ve diğer birçok Batı ülkesinde mevcut uygulamalar ikisinin ortasındadır. Devlet tarafından yönetilen okullar bulunmaktadır, fakat devam zorunlu değildir. Bununla birlikte, öğretimi finanse etmekle yönetmek arasındaki bağ öteki okullar için bir dezavantaj yaratır. Bu okullar, okullara harcanan kamu fonlarından çok az yararlanır ya da hiç yararlanmazlar. Bu durum özellikle Fransa’da ve şimdilerde Birleşik Devletler’de siyasî çatışma konusudur. Bu dezavantajın ortadan kalkması ile kilise okullarının çok güçleneceğinden ve ortak değerlerin sağlanması sorununun daha da büyümesinden korkulmaktadır.

Bu sav ikna edici görünmekle birlikte, bunun doğru olduğu ya da okulların özelleştirilmesinin öne sürülen etkileri doğuracağı hiçbir şekilde kesin değildir. Öncelikle, ilkesel olarak özgürlüğün korunmasıyla çalışmaktadır. İstikrarlı bir toplum için gerekli ortak sosyal değerleri sağlamakla, inanç ve düşünce özgürlüğünü engelleyen öğretiler aşılama arasında bir çizgi çekmek, belirtilmesi tanımlanmasından daha kolay olan gizli sınırlardan biridir.

Etki açısından, okulların özelleştirilmesi ebeveynler için seçenekler dizisini genişletecektir. Eğer şimdi olduğu gibi ebeveynler özel bir ödeme yapmaksızın çocuklarını devlet okullarına gönderebiliyorlarsa, devlet tarafından finanse edilmedikleri takdirde özel okullara gönderilenlerin sayısı bir hayli azalacaktır. Yerel kilise okullarının okul öğretimine ayrılan kamu fonlarından yararlanmamak gibi bir dezavantajları vardır ancak bunları finanse etmek isteyen ve gerekli fonları sağlayabilecek kurumlar tarafından işletilmesi gibi bunu telafi eden avantajları da bulunmaktadır. Özel okullara ödenek sağlayacak az sayıda başka kaynaklar da bulunmaktadır. Eğer şimdi öğretim için yapılan kamu harcamaları, ebeveynler tarafından çocuklarını hangi okullara gönderdiklerine bakılmaksızın elde edilebilir olsaydı, o zaman bu talebi karşılamak üzere çeşitli okullar ortaya çıkardı. Ebeveynler çocuklarını bir okuldan alıp ötekine yollamak suretiyle, okullar hakkındaki görüşlerini, şimdikinden çok daha etkili biçimde, doğrudan belirtebilirlerdi. Genel olarak şimdi de bu yola başvurabilirler ama bu onlara epey pahalıya mâl olur, çünkü çocuklarını ya bir özel okula gönderme ya da oturdukları yeri değiştirme yoluna başvurmak durumundadırlar. Bunun dışında, görüşlerini sadece hantal siyasî kararlar aracılığıyla dile getirebilmektedirler. Belki devletçe yönetilen bir sistemde okul seçiminde daha geniş çapta özgürlük sağlanması mümkün olabilir ama her çocuğa bir yer sağlama yükümlülüğü görüşüyle bu özgürlüğü çok daha ileriye götürmek zordur. Öteki alanlarda olduğu gibi burada da tüketici talebini karşılamada rekabetçi girişim, hem kamulaştırılmış kurumlardan hem de başka amaçlar için işletilen girişimlerden çok daha yeterli olacaktır. Sonuçta da yerel kilise okullarının önemi artacağı yerde azalabilecektir.

Aynı yöndeki bir başka etken de, çocuklarını yerel kilise okullarına gönderen ebeveynlerin, vergileri artırmaya ya da okullar için daha yüksek kamu harcamalarını finanse etmeye gönülsüz davranmalarındır; bu da anlaşılabilir bir durumdur. Sonuç olarak yerel kilise okullarının önemli olduğu bölgelerde devlet okulları için fonların yaratılması çok zordur. Kalitenin harcama ile ilişkili olduğu düşünülürse, ki hiç kuşkusuz bir ölçüde öyledir, bu bölgelerde devlet okullarının kalitesi daha düşük olmakta, dolayısıyla yerel kilise okulları da göreceli olarak daha çekici gelmektedir.

İncelemekte olduğumuz sava ilişkin özel bir durum, eğitimin birleştirici bir güç olması için devlet tarafından yönetilen okulların gerekli olduğu, buna karşılık özel okulların sınıf farklılıklarını körükleyici eğilimidir. Çocuklarını hangi okula gönderecekleri konusunda kendilerine daha büyük bir özgürlük tanınan aynı türden ebeveynler arasında gruplaşmalar oluşacağı, böylece farklı çevrelerden gelen çocukların sağlıklı bir biçimde kaynaşmalarını engelleyecekleri öne sürülüyor. Bu iddia temelde doğru olsun olmasın, bu şekilde sonuçlanacağı hiç de kesin değildir. Günümüzdeki düzenlemelerde yerleşim alanlarının bölgelere ayrılması farklı çevrelerden çocukların kaynaşmalarını yeterince kısıtlamaktadır. Buna ilaveten, ebeveynlerin çocuklarını özel okullara göndermelerine engel yoktur. Yerel kilise okulları bir yana, yalnızca çok sınırlı bir zümre çocuklarını özel okullara göndermekte, gönderebilmektedir; bu ise daha ileri bir ayırım yaratmaktadır.

Gerçekte bu iddia, bana göre neredeyse taban tabana zıt bir fikri, yani okulların özelleştirilmesini işaret etmektedir. Büyük kentteki siyahî mahallesini bir yana bırakıp, düşük gelirli bir çevrede yaşayan birinin hangi açıdan en dezavantajlı durumda olduğunu kendimize soralım. Diyelim ki,

yeni bir araba sahibi olmayı yeterince önemli buluyorsa, biraz kemerleri sıkıp para biriktirerek kent dışındaki yüksek gelir grubunun yaşadığı bir mahalle sakininin arabasının aynısını satın alabilir. Bunu yapabilmek için o mahalleye taşınmasına gerek yoktur. Tam tersine, gerekli parayı yaşadığı yer konusunda kısmen tasarruf yaparak da sağlayabilir. Aynı şey giyim veya mobilyalar ya da kitaplar vb. için de geçerlidir. Oysa diyelim ki, varoшта yaşayan fakir bir ailenin üstün yetenekli bir çocuğu var ve ana-baba çocuğa ve öğrenimine çok değer verdiklerinden bu amaç için kemerleri sıkıp para biriktirmek istiyorlar. Çok sayıda özel okulda verilen özel eğitim ya da burs yardımı bu çocuk için sağlanmazsa aile çok zor durumda kalır. “İyi” devlet okulları yüksek gelir çevrelerinde bulunmaktadır. Aile çocuğuna daha iyi bir öğretim için vergilerle verdiklerine ek olarak başka şeyler de harcamaya hazır olabilir. Ama aynı anda pahalı bir çevreye taşınmaya parasal gücü yetmeyecektir.

Bu konudaki görüşlerimizin, hâlâ yoksul ve zengin sakinler için tek bir okulun bulunduğu küçük bir kent imajının etkisi altında olduğuna inanıyorum. Bu koşullar altındaki devlet okullarında fırsatlar eşitlenmiş olabilir. Kentleşme ve kent dolayındaki bölgelerin gelişmeleriyle birlikte durum çok büyük oranda değişmiştir. Bugünkü okul sistemimiz, fırsatları eşitlemekten çok uzak olup, hatta tam tersini yapmaktadır. Geleceğin umudu olan az sayıdaki gencin başlangıçtaki yoksul statülerinin üstüne çıkmasını hepten zorlaştırmaktadır.

Okullarda öğretimin kamulaştırılması yönündeki bir diğer sav “teknik tekel”dir. Küçük topluluklarda ve kırsal kesimlerde çocuk sayısı bir okuldan fazlasını haklı gösteremeyecek kadar az olabilir; öyle ki, ebeveynlerin ve çocukların çıkarlarını korumak için bir rekabete girmeye gerek

kalmaz. Teknik tekelin diğer türlerinde kısıtlanmamış özel tekel, devlet kontrolünde özel tekel ve kamu işletmeciliği tekeli gibi alternatifler bulunmaktadır. Bu sav, her ne kadar açıkça geçerli ve önemliyse de, son yıllarda ulaştırma-daki ilerlemeler ve nüfusun giderek kentsel topluluklarda yoğunlaşması nedeniyle zayıflamıştır.

Bu görüşler çerçevesinde belki de en haklı gösterilecek düzenleme, hiç olmazsa ilk ve orta eğitimde devlet ve özel okulların bir karışımıdır. Çocuklarını özel okullara göndermeyi seçen ebeveynlere onaylanmış bir okul eğitimine harcanması koşuluyla devlet okulundaki bir çocuğun ortalama eğitim maliyetine eşit bir bedel ödenebilir. Bu düzenleme teknik tekel savının geçerli özelliklerine uygun düşecektir. Ve ebeveynlerin, çocuklarını yardım görmeyen özel okullara göndermeleri durumunda, eğitim için iki kez –bir kez genel vergilerle ve bir kez de doğrudan– ödeme yaptıkları şeklindeki haklı şikayetlerini de karşılayacaktır. Böylece rekabetin gelişmesi de mümkün olacak ve bütün okulların gelişmesi ve ilerlemesi tetiklenecektir. Rekabetin araya sokulması okullarda sağlıklı bir çeşitlilik artışına çokça katkıda bulunacaktır. Ayrıca, bu durumun okul sistemlerine esneklik getirilmesine de katkısı olacaktır. Öğretmenlerin ücretlerini piyasa ile uyumlu hale getirmesi de sağladığı yararlardan biri olacaktır. Bununla kamu yetkililerin eline, ücret düzeylerini değerlendirebilecekleri ve arz ve talep koşullarındaki değişmelerde çok daha ivedilikle ayarlama yapabilecekleri bağımsız bir ölçek verilmiş olacaktır.

Öğretimde en büyük gereksinimin çok para olduğuna inanılır. Daha çok tesis yapmak ve daha iyi öğretmenleri çekmek amacıyla daha yüksek ücretler ödeyebilmek için ihtiyaç duyulan en önemli şeyin daha çok para olduğu görüşü yaygındır. Bu yanlış bir teşhis gibi görünmektedir.

Okullarda öğretim için harcanan para toplam gelirimizden çok daha hızlı, olağan dışı yüksek bir oranda artmıştır. Öğretmen ücretleri, karşılaştırılabilir uğraşların sağladığı gelirden çok daha hızlı artmıştır. Sorun, öncelikle çok az para harcamamız değil, öyle bile olsa, harcanan her bir dolar karşılığında elde ettiğimizin pek az olmasıdır. Belki de birçok okulda muhteşem yapılara ve lüks arsalarla harcanan paraların toplamı, okullarda öğretim giderleri adı altında sınıflandırılmaktadır. Bunları eğitim giderleri ile bir tutmak zordur. Ve sepet örme, dans ve eğitimcilerin yaratıcılıklarını artıracak nice diğer kurslar için de aynı şey geçerlidir. Ebeveynlerin isterlerse bu tür yapmacık gösterilere kendi paralarını kullanmalarına hiçbir makûl itirazın olmayacağını da hemen eklemeliyim. Bu, onların bileceği bir iştir. Karşı çıkılan şey ebeveynlerin ve ebeveyn olmayan benzer kişilerin sırtına yüklenmiş vergilerle toplanan paraların bu tür amaçlar için kullanılmasıdır. Vergi parasının bu şekilde kullanılmasını haklı gösterecek “dışsallık etkileri” bunun neresinde?

Vergi gelirlerinin bu şekilde kullanılmasının temel sebeplerinden biri, okulların yönetimi ve finansmanının birbirine karıştırıldığı bugünkü sistemdir. Paranın koltuklar ve koridorlar yerine daha iyi öğretmenler ve kitaplar için kullanılmasını yeğleyen ebeveynin, bu tercihini ifade edebilmesinin tek yolu bu karışımı tümüyle değiştirebilecek bir çoğunluğu ikna etmektir. Bu, piyasanın herkesin kendi beğenisini tatmin etmesine izin verme ilkesinin özel bir türü; etkin nisbî temsildir; oysa siyasî süreç çoğunluğa uymayı gerektirir. Ayrıca çocuğunun eğitimine fazladan bir miktar para harcamayı isteyebilecek ebeveynler de çok azdır. Çocuklarının okulu için ilave harcama yaparak daha pahalı bir okula gönderemezler. Zira böyle bir okula

göndermeleri durumunda, yalnızca ek maliyeti değil, tüm maliyeti ödemek zorunda kalacak ve dans dersleri, müzik dersleri vb. gibi müfredat dışı etkinliklere de fazladan para harca-yacaklardır. Okullarda öğretim için daha fazla harca-ma yapmanın yolları böylelikle kapatıldığından, çocukların eğitimine daha fazla para harcama baskısı, devletin öğreti-me müdahalesinin yüzeysel olarak haklı olduğu kalemler-de yükselen kamu harcamalarıyla kendini gösterir.

Bu analizden de anlaşıldığı gibi, önerilen düzenlemele-rin benimsenmesi, devletin öğretime yaptığı harcamaların azalması, buna karşılık toplam harcamaların artması an-lamına gelebilir. Böylece ebeveynlerin istedikleri şeyi çok daha etkin biçimde satın almaları mümkün olacak ve bu da doğrudan ya da dolaylı olarak vergilendirme yoluyla bugünkünden daha fazla harcama yapmalarına neden ola-caktır. Bu düzenlemeler, öğretime daha fazla para harca-yan ebeveynlerin paranın ne şekilde kullanıldığını bileme-mekten kaynaklanan öfkelerini dindirecektir. Ayrıca okul çağında çocuğu olmayanlar veya ileride de çocuk sahibi ol-mayacakların daha fazla vergi ödemelerinin engellemesi de bu düzenlemenin önemli etkilerinden biridir.*

Öğretmenlerin ücretleri konusunda temel sorun bun-ların ortalama olarak çok düşük olmaları değil –tabii orta-lama olarak çok yüksek de olabilirlerdi– tek-tip olup esnek olmamalarıdır. Zayıf öğretmenler kötü bir şekilde aşırı üc-retlendirilmekte ve iyi öğretmenler ise eksik ücretlendiril-mektedirler. Ücret tarifeleri tek-tip olma eğilimindedir ve

* Aynı etkinin başka bir alanda çarpıcı bir örneği İngiliz Ulusal Sağlık Hizmeti'dir (USH). Özenli ve derinlemesine bir çalışmada D. S. Lees şu kesin sonuca va-rır: "Kesinlikle savurgan sayılamayacak şekilde USH'ye yapılan harcamalar, tü-keticilerin, serbest bir piyasada harcamayı tercih edecekleri miktardan daha azdır. Yapılan hastane sayısı özellikle acınasıdır." "Health Through Choice," *Hobart Paper 14* (Londra: Institute of Economic Affairs, 1961), s. 58.

yetenekten çok, alınmış diplomalara, öğretim sertifikalarına ve kıdeme dayanmaktadır. Bu bile büyük ölçekte bugünkü okulların devlet eliyle yönetilmesinin bir sonucudur ve devlet kontrolünün uygulandığı birim büyüdükçe işin ciddiyeti de o ölçüde artmaktadır. Gerçekten, bu önemli olgu, profesyonel eğitim örgütlerinin birimleri bu denli genişletmeye –yerel okul bölgesinden eyalet düzeyine, eyaletten federal hükümet düzeyine– düşkün olmalarının ana nedenidir. Herhangi bir bürokratik hizmet örgütünde, standart ücret göstergeleri neredeyse kaçınılmazdır; yeteneğe bağlı olarak büyük farklılıklar sağlayacak olan rekabeti uyarmak hemen hemen olanaksızdır. Kendileri öğretmen olan eğitimciler öncelikle denetimi ele geçirirler. Böylece ebeveynlerin ya da yerel topluluğun denetimi azalır. İster marangozluk olsun, isterse tesisatçılık ya da öğretmenlik, hangi alanda olursa olsun işçilerin çoğunluğu standart ücret çizelgelerinden yanadır ve açıkçası özel yetenekliler her zaman sayıca az olduğundan, yeteneğe bağlı ücret farklılaşmasına karşı çıkarlar. Bu, insanların ister sendikalar isterse sanayi tekelleri aracılığıyla olsun, birtakım dolaplar çevirerek ücretleri sabitlemeye çalışmalarına yol açan genel eğilimin özel bir durumudur. Gelgelelim hileli işbirliği anlaşmaları, eğer onları doğrudan devlet uygulatmıyor ya da en azından onlara önemli destek sağlamıyorsa, genel olarak rekabet tarafından yok edilir.

Eğer kasıtlı olarak, yaratıcı, atılgan ve kendine güvenen insanları işten çıkarıp onların yerine kalın kafalı, sıradan ve hayal gücünden yoksun olanları işe alacak bir sistem geliştirmek isterseniz yapmanız gereken tek şey bugün büyük kentlerde ve ülke çapında uygulanan sistemi taklit etmek ve öğretmen olabilmek için diploma zorunluluğu koyarak standart maaş sistemi uygulamaktır. Bu koşullar altında ilk ve

ortaokul öğretmenliğindeki yetenek düzeyinin olabildiğince yüksek olması belki de şaşırtıcıdır. Alternatif bir sistem bu sorunları çözebilir ve rekabete olanak tanıyarak başarının ödüllendirilmesinde ve öğretmenlik mesleğinin bu konuda yetenekli kişiler için çekici kılınmasında etkili olabilir.

Birleşik Devletler’de öğretime devlet müdahalesi neden kendi çizgileri doğrultusunda gelişmiştir? Bu soruyu kesin olarak yanıtlayabilmek için eğitimin geçmişiyle ilgili gerekli ayrıntılı bilgiye sahip değilim. Yine de toplumsal politikayı değiştirebilecek türde bazı varsayımlarda bulunmak yararlı olabilir. Her şeye rağmen şundan eminim ki, şimdi önereceğim düzenlemeler aslında bir asır önce de istenebilirdi. Ulaştırmadaki yoğun gelişmeden önce “teknik tekel” savı çok daha güçlüydü. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl’ın başlarında Birleşik Devletler’deki aynı derecede önemli temel sorun, çeşitliliği artırmak değil, istikrarlı bir toplumun temeli olan toplumsal değerleri yaratabilmektir. Dünyanın her yerinden, değişik diller konuşan ve farklı geleneklere bağlı olan göçmenler Birleşik Devletler’e sel gibi akmaktaydı. “Eritme potası” ortak değerlere uyumluluk ve bağlılık konusunda bazı önlemler getirmeliydi. Devlet okulu bu konuda önemli bir işleve sahipti; en azından İngilizceyi ortak bir dil olarak kabul ettiriyordu. Alternatif kupon projeleri çerçevesinde, okulların uygunluklarının belirlenmesinde gözetilecek asgarî standartlar arasına İngilizce kullanma zorunluluğu alınabilirdi. Ancak bu gereğin bir özel okul sisteminde uygulanmasını ve yeterince yerine getirilmesini sağlamak daha zor olabilirdi. Diğer seçeneğe göre devlet okulu sisteminin kesinlikle tercih edilir olması gerektiği sonucuna varmıyorum, yalnızca o zaman devlet okulu sisteminin şimdi olduğundan çok daha güçlü şekilde savunulabileceğini söylemek istiyorum. Bugünkü sorunumuz ço-

ğunluğa uymayı kabul ettirmek değil, tersine bunun aşırıya kaçması tehdidi altında olmamızdır. Sorunumuz çeşitliliği artırmaktır ve diğer seçenek bunu kamulaştırılmış okul sisteminden çok daha etkin biçimde yapacaktır.

Bir asır önce önemli sayılabilecek bir başka etkense, bireylere yapılan nakit para bağışlarının (“ianelerin”) kötü ünü ile kuponların dağıtımını ve kullanımlarının denetimini yapacak etkili bir yönetim mekanizmasının olmamasının birleşimidir. Böyle bir mekanizma çağımızın fenomenidir ve aşırı derecede genişleyen kişisel vergilendirme ve sosyal güvenlik programlarıyla tam olgunluğa erişmiştir. Böyle olmasaydı okulları yönetmek, eğitimi finanse edebilmenin tek yolu olarak görülebilirdi.

Yukarıda aktarılan örneklerden bazıları (İngiltere ve Fransa) önerdiğimiz düzenlemelerin kimi özelliklerinin halihazırdaki eğitim sistemlerinde bulunduğunu göstermektedir. Ve çoğu Batı ülkesinde bu tür düzenlemeler için güçlü ve sanırım artan bir baskı da vardır. Bu durum belki, bu tür düzenlemeleri kolaylaştıran devletin yönetim mekanizmasındaki çağdaş gelişmelerle bir ölçüde açıklanabilir.

Her ne kadar bugünkü sistemden önerilen sisteme geçişte ve bu sistemin yönetiminde pek çok idarî sorun çıkacaksa da, bunlar benzersiz ya da çözümsüz değildir. Diğer etkinliklerin özelleştirilmesinde olduğu gibi, mevcut tesis, donanım, araç ve gereçler bu alana girmek isteyen özel girişimlere satılabilir. Böylece geçiş sırasında herhangi bir sermaye savurganlığı yapılmamış olur. Devlet girişimleri bundan sonra da, en azından bazı bölgelerde, okulları yönetmeyi sürdüreceğinden, geçiş aşamalı ve kolay olacaktır. Birleşik Devletler ve bazı diğer ülkelerde öğretimin yerel birimlerce yönetimi, küçük çaptaki denemeleri de cesaretlendirebileceği için geçiş benzer şekilde kolaylaşacaktır.

Belli bir devlet biriminden yapılacak parasal yardıma uygunluk niteliklerinin belirlenmesinde kuşkusuz zorluklar çıkacaktır; ama bu, mevcut belirleme sorunuyla, yani belirli bir çocuk için hangi birimin okul sağlamakla yükümlü olacağının saptanması sorunuyla özdeştir. Bölgeler arasındaki sübvansiyon farklılıkları, birini diğerine göre daha çekici kılar, tıpkı öğretimin nitelik farklılığının şimdi aynı etkiyi yapması gibi. Buna eklenecek tek zorluk, çocukların nerede eğitileceğine karar vermede çok daha özgür olunması nedeniyle kötüye kullanma fırsatlarının da daha büyük olabilmesidir. Varsayılan yönetim zorluğu, statükonun önerilen herhangi bir değişikliğe karşı standart savunmalarından biridir; bu olayda ise normalden daha zayıf bir savunma söz konusudur, çünkü mevcut düzenlemeler yalnızca önerilen düzenlemelerden kaynaklanan sorunları değil, eğitim ve öğretimin bir devlet fonksiyonu olarak görülmesinden kaynaklanan sorunları da kapsamalıdır.

KOLEJ VE ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEKİ OKULLARDA ÖĞRETİM

Yukarıdaki tartışma daha çok ilk ve orta öğretimle ilgiliydi. Daha yüksek düzeydeki okullarda öğretimde kamulaştırmayı dışsalılık etkileri ya da teknik tekele dayandırmak daha zayıf bir gerekçedir. Bir demokraside tüm vatandaşlar için asgari düzeydeki okul öğretimi üzerine uygun içerikli bir eğitim programı konusunda neredeyse oybirliğine varan bir uzlaşma ve fikir birliği vardır; okuma, yazma ve aritmetik bu uzlaşmanın odak noktalarıdır. Daha üst düzeylerdeyse uzlaşma daha azdır ve daha da azalır. Elbette ki bir Amerikan kolejinin düzeyinin çok altında, (çoğulluk bir yana) bir çoğunluğun görüşlerinin herkese kabul ettirilmesinin meşrulaştırılmasıyla ilgili yeterli bir uzlaşma yoktur. Anlaşma sağlanamaması aslında bu düzeydeki okul öğretiminin parasal

yardım görmesinin uygunluğu üzerinde bile kuşkular doğurabilir; ortak toplumsal değerler yaratılması gerekçesiyle kamulaştırmadan yana ileri sürülebilecek her savı çürütebilir. Bu düzeyde, bireylerin daha yüksek bir eğitim görmek için gidebilecekleri ve gittikleri kurumların uzaklıkları açısından herhangi bir “teknik tekel” söz konusu olamaz.

Birleşik Devletler’de ilk ve orta düzeyden daha üst seviyedeki okullarda devlet kurumlarının öğretimdeki rolleri daha küçüktür. Yine de bu rollerin 1920’lere kadar önem açısından çok büyüdüğü açıktır ve şimdiki kolej ve üniversitelere giden öğrencilerin masraflarının yarısından fazlası devlet kurumlarınca karşılanmaktadır.* Bunların büyümelerinin temel sebeplerinden biri görece ucuz olmalarıdır; eyalet ve belediye kolej ve üniversitelerinin pek çoğu özel üniversitelerin parasal olarak dayanabileceğinin çok altında okul taksitleri uygulanmış, bunun sonucunda özel üniversiteler ciddi parasal sorunlarla karşılaşmış ve oldukça haklı olarak “haksız” rekabetten yakınmışlardır. Devletten bağımsız olma statülerini korumak istemişlerse de, parasal baskı karşısında devlet yardımı arayışına sürüklenmişlerdir.

Daha önce yapılan analizler göstermiştir ki daha tatmin edici çözümler bulmak mümkündür. Daha yüksek düzeyde öğretime yapılacak kamu harcamaları, gençlerin vatandaşlık ve toplum liderliği eğitimi için bir araç olmaları açısından haklı gösterilebilir, yine de doğrudan mesleki eğitime giden cari harcamaların büyük bir bölümünün bu ya da başka gerekçelerle haklı gösterilemeyeceğini hemen eklemek isterim. Yalnızca devlet kurumlarından birinde görülecek öğrenim için öğretim yardımı yapmak, yardımı

* Bkz. George J. Stigler, *Employment and Compensation in Education* (“Occasional Paper” No. 33, [New York: National Bureau of Economic Research, 1950]), s. 33.

bununla sınırlamak hiçbir gerekçeyle haklı gösterilemez. Her yardım, eğitim alanı belirli bir türde olmak koşuluyla kendi seçecekleri bir kurumda harcanabilmek üzere bireylere verilmelidir. Devlet elinde tutulacak okullardaysa eğitim giderlerini kapsayan ücretler alınmalı ve böylece devlet desteği görmeyen okullarla eşit koşullarda rekabete girmeleri sağlanmalıdır.* Sonuçta ortaya çıkacak sistem, ana hatlarıyla Birleşik Devletler'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında emekli askerlerin eğitimini finanse etmekte uygulanan düzenlemelere benzeyecektir ancak fonlar federal hükümet yerine büyük bir olasılıkla eyaletlerden gelecektir.

Bu tür düzenlemelerin benimsenmesi çeşitli okullar arasında daha etkili bir rekabete ve bu okulların kaynaklarını daha verimli kullanmalarına vesile olacaktır. Bu, özel kolej ve üniversitelerin üzerindeki dolaysız devlet yardımının baskısını ortadan kaldıracak, böylece onların tam bağımsızlıklarını ve çeşitliliklerini koruyacak, aynı zamanda da devlet kurumlarına oranla büyüyebilmelerine imkan sağlayacaktır. Ayrıca yardımların, verildiği amaçların yakından incelenmesini sağlamak gibi yan bir yararı da olabilir. Kişiler yerine kurumların yardım görmesi, devlet yardımı açısından uygun olan etkinlikler yerine, bu kurumlar için uygun olan bütün etkinliklerin ayırım gözetilmeksizin yardım almasına yol açmıştır. Gelişigüzel yapılmış incelemeler bile, iki türden etkinliklerin kesişmekle birlikte özdeş olmaktan çok uzak olduklarını göstermektedir.

Kolej ve üniversite düzeyinde alternatif düzenleme için sermaye tartışması daha nettir, çünkü çok sayıda ve çeşitte özel okul vardır. Sözelimi, Ohio eyaleti, vatandaşları

* Temel araştırma üzerine yapılan harcamaların özetini çıkarıyorum. Öğretimi, gereğinden fazla geniş bir alan yaratacak değerlendirmeleri bertaraf etmek için dar bir anlamda ele aldım.

na der ki, “Eğer koleje gitmek isteyen bir çocuğunuz varsa, oldukça asgarî olan eğitim şartlarına uygunsa ve eğer University of Ohio’ya gitmeyi seçecek kadar da zekiye ona otomatik olarak dört yıllık hatırı sayılır bir burs vereceğiz. Ama eğer çocuğunuz Yale, Harvard, Northwestern, Beloit ya da University of Chicago’yu bir yana bırakın, Oberlin College’a ya da Western Reserve University’ye gitmek isterse o zaman bir peni bile alamayacaktır.” Böylesine bir program nasıl haklı görülebilir? Ohio eyaletinin yüksek eğitim bursları için harcamak istediği parayı, herhangi bir kolej ya da üniversite için elde edilebilir olarak tahsis etmesi ve University of Ohio’nun diğer kolej ve üniversitelerle eşit koşullarla yarışmasını istemesi çok daha adil ve daha yüksek bir burs standardını geliştirmeyi miydi?”

OKULLARDA MESLEKİ VE PROFESYONEL ÖĞRETİM

Okullarda meslekî ve profesyonel öğretimin yukarıda genel eğitimin dayandırıldığı türden dışsal etkileri yoktur. Bu, tıpkı makineler, yapılar ya da diğer şekillerdeki insan dışı sermayeye yapılan benzer yatırımlar gibi beşerî sermayeye yapılan bir yatırım şeklidir. Fonksiyonu insanoğlunun ekonomik üretkenliğini artırmaktır. Eğer bunu sağlayabilirse, birey bir özgür girişim toplumunda hizmetleri için, aksi durumda elde edebileceğinden daha yüksek bir kazanç elde ederek ödüllendirilmiş olacaktır.** Kazançtaki bu fark

* Illinois’dense Ohio’yu kullandım çünkü bu yeniden gözden geçirilmiş bölümün makalesinin yazıldığı 1953 tarihinden beri Illinois, eyaletteki özel kolejlerde ve üniversitelerde kullanılacak bursların verildiği, kısmen bu çizgide olan bir program hayata geçirmiştir. California da aynısını yapmıştır. Virginia benzer bir programı daha düşük düzeylerde çok daha farklı bir sebep için hayata geçirmiştir: ırksal bütünleşmeyi önlemek. Virginia örneğini 7. Bölüm’de inceleyeceğiz.

** Artmış getiri sadece kısmen parasal bir şekilde olabilir; aynı zamanda meslekî eğitimin bireye uygun şekilde verildiği bir işe bağlı maddî olmayan

ister makineye ister insana yönelik olsun, sermaye yatırımı için bir özendiricidir. Her iki durumda da fazladan elde edilen kazançlar onları sağlamanın ana maliyetini dengelemelidir. Meslekî okul öğretimini oluşturan ana maliyetler, eğitim döneminde elden kaçırılan gelirler, kazanma döneminin başlangıcının ertelenmesiyle faiz kaybı, okul taksitleri, kitaplar ve araç gereçlere harcananlar gibi eğitimin elde edilmesine özgü giderlerdir. Fizikî sermaye için ana maliyetler, sermaye araç gerecinin yapımı için gerçekleşen giderlerle yapım döneminde yitirilen faizleridir. Her iki olayda da bir birey, eğer –öngördüğü– fazladan kazanç, –öngördüğü– fazladan maliyetleri aşılırsa muhtemelen yatırım yapmak isteyecektir.* Her iki durumda da eğer birey yatırıma girişir ve eyalet, hem yatırımı para yardımıyla desteklemez ve hem de kazancı vergilendirmezse birey (ya da ana-babası, hamisi ya da yardım eden kimsesi) genel olarak bütün fazladan maliyetleri üstlenir ve fazladan kazançları da alır: Özel teşvikleri, sistematik olarak toplumsal olanlardan ayırma eğiliminde olan bariz bir katlanılmaz maliyet ya da uygunsuz kazanç yoktur.

Eğer sermaye, fiziksel aktiflere yapılan yatırımlarda olduğu kadar insanlar için yatırımda da aynı oranda kullanılabilir olsaydı; piyasa yoluyla veya ilgili bireyler veya ebeveynleri veya onlara yardım eden kimseler tarafından doğrudan yatırılıyorsa, o zaman sermayenin getireceği kazanç oranı her iki alanda da aşağı yukarı eşitlenirdi. Eğer insan dışı sermayenin getirisi daha yüksek olsaydı ebeveynler meslekî eğiti-

---

avantajları da içerebilir. Benzer şekilde, işin, yatırım maliyetleri arasında hesaplanması gerekebilecek maddî olmayan dezavantajları da olabilir.

* Bir iş seçimini etkileyen değerlendirmelerin daha detaylı ve sarıh bir söylemi için bkz. Milton Friedman ve Simon Kuznets, *Income from Independent Professional Practice* (New York: National Bureau of Economic Research, 1945), ss. 81-95, 118-37

me yapacakları yatırım yerine, çocukları için o tür bir sermaye satın alma eğiliminde olurlardı. Gerçekten de eğitime yapılan yatırımın getiri oranının fiziksel sermayeye yapılan yatırımın getiri oranından çok daha yüksek olduğuna ilişkin hatırı sayılır deneysel kanıt vardır. Bu fark beşerî sermayede eksik yatırımın varlığını gösterir.*

Beşerî sermayeye yapılan bu eksik yatırım büyük bir olasılıkla sermaye piyasasındaki bir kusuru yansıtıyordu. İnsana yatırım fizikî sermayeyle aynı koşullarla ya da aynı kolaylıkla finanse edilemez. Bunun nedenini görmek kolaydır. Eğer fizikî sermaye yatırımını finanse etmek için sabit para borçlanmasına gidildiyse, borç veren bu borç karşılığında ya ipotek şeklinde bir teminat alabilir ya da o fizikî aktif üzerinde bakiye talebinde bulunabilir ve borcunu ödeyememe durumunda fizikî aktifi satarak yatırımın en azından bir bölümünü paraya çevirebileceğine güvenebilir. Ama eğer bir insanın kazanma gücünü artırmaya yönelik borç verirse, bunu karşılayabilecek bir teminat elde etmeyeceği bellidir. Köleliğin bulunmadığı bir eyalette yatırımı oluşturan birey satın alınamaz ve satılamaz. Öyle olabilseydi bile teminatı eşit koşullarda olmazdı. Fizikî sermayenin üretkenliği genel olarak ilk borçlananın işbirliğine dayanmaz. Ama beşerî sermayenin üretkenliği çok açık bir şekilde böyledir. Gelecekteki kazançlarından başkaca hiçbir teminat sunamayan bir bireyin eğitimini finanse edecek bir borç, bu nedenle bir bina yapılmasını finanse etmek için kullanılacak bir borç önerisinden çok daha az çekicidir: Teminat daha azdır ve sonuçta ortaya çıkabilecek faiz ve anaparayı tahsil etmenin maliyeti daha yüksektir.

* Bkz. G. S. Becker, "Underinvestment in College Education?" *American Economic Review, Proceedings* L (1960), 356-64; T. W. Schultz, "Investment in human Capital," *American Economic Review*, LXI (1961), 1-17.

Eğitim yatırımlarının finansmanında kullanılan sabit para borçlanmalarının uygunsuzluğu bir başka zorluk daha çıkarır. Bu tür bir yatırım ister istemez yüksek risk içerir. Beklenen ortalama kazanç yüksek olabilir ama ortalamaya ilişkin çok daha fazla değişken bulunmaktadır. Değişkenlerden biri ölüm ya da fiziksel yetersizliktir ama yine de bunlar yetenek, enerji ve şans değişkenleri yanında çok daha önemsiz kalır. Sonuç olarak eğer sabit para borçlanmasına gidilmiş ve bu yalnızca gelecekteki kazançlarla teminat altına alınmış olsaydı, borcun önemli bir bölümü hiçbir zaman ödenemeyecekti. Bu tür borçları borçlananlar açısından çekici kılabilmek için, söz konusu borçlara uygulanan itibarî faiz oranları, ödenmeyen borçlardaki sermaye kayıplarını karşılayacak kadar yüksek olmalıdır. Oysa yüksek itibarî faiz oranı, hem aşırı faizi düzenleyici (murabaha) yasalara aykırı düşer hem de borçları borç alanlar için çekici olmayan bir hale getirir.* Diğer riskli yatırımlarda bunun karşılığı olan sorunu çözmek için kullanılan araç, borç ve ipotekten sonraki net özvarlığa hisse sahibinin payı kadar sınırlı yükümlülüğün eklenmesidir. Bunun eğitimdeki karşılığı bir bireyin kazanç beklentilerinden bir hisse “satın almak” olacaktır; bir başka deyişle, ona gelecekteki kazançlarının bir

* Önterindeki bu engellere rağmen, bana söylenen o ki İsviçre’de eğitimi finanse etmek için sabit para borçları çok sıradan araçlarmış ve ortalama faiz oranlarıyla veriliyorlarmış. Muhtemelen en yakın açıklama, gelirin, üniversite mezunları arasında ABD’de olduğundan daha az dağılmasıdır. Ancak bu nihai açıklama değildir ve uygulamadaki farklılık için tek veya başlıca sebep olmayabilir. İsviçre ve benzer deneyimler üzerine daha fazla çalışma yapmak, yukarıda verilen sebeplerin ABD ve diğer ülkelerde mesteki eğitimi finanse etmek için borç alanında büyük çapta gelişmiş piyasa eksikliğini açıklamak için yeterli olup olmadığını veya daha kolay bir şekilde ortadan kaldırılabilecek başka engellerin olup olmayabileceğini test etmek için oldukça çekicidir. Son yıllarda, kolej öğrencilerine yönelik verilen özel kredilerde ABD’de ümit verici gelişmeler olmuştur. Asıl gelişme, bireysel bankalar tarafından verilen kredilere kefil olan, kâr amacı gütmeyen bir enstitü olan United Student Aid Funds tarafından gerçekleştirilmiştir.

bölümünü borç verene vermesi koşuluyla eğitimini finanse edebilmesi için avans verilmesidir. Borç veren bu yolla ilk yaptığı yatırımdan daha fazlasını görece başarılı bireylerden geri alabilecektir, bununla da başarısızlardan dolayı uğrayabileceği başlangıç yatırımının kayıplarını karşılayabilecektir.

Bu tür özel anlaşmalar için herhangi bir yasal engel yok gibi görünmektedir, yine de bunlar ekonomik açıdan bir bireyin gelecekteki kazanma kapasitesinden bir hisse satın almayla, dolayısıyla kısmî kölelikle eşittir. Hem borç veren hem de borç alan için yüksek kârlılığına rağmen bu tür anlaşmaların yaygın olamamasının bir nedeni büyük olasılıkla, bireylerin diledikleri yere gidebilme özgürlüklerinin olması, doğru gelir bildirimini alınması gerekliliği ve anlaşmaların yürürlük süresinin çok uzun olması dolayısıyla bunların yönetimine ilişkin maliyetlerin yüksek olmasıdır. Bu maliyetler, özellikle küçük ölçekteki yatırımlar için, finanse edilen bireylerin geniş bir coğrafi alana yayılmaları durumunda daha da yüksek olacaktır. Bu tür maliyetler, bu tür yatırımların hiçbir zaman özel himaye altında gelişmemesinin öncelikli nedeni olabilir.

Bununla birlikte, bu konuda baş rolü oynayan etkenler büyük olasılıkla, fikrin yeniliğinin kümülatif etkisi; insana yapılan yatırımın fiziksel aktiflere yapılan yatırımla tamamen karşılaştırılabilir olduğunu düşünme konusunda isteksizlik; gönüllü olarak yapılmış olsa bile böyle anlaşmaların toplum tarafından makul olmayan biçimde kınanması olasılığı ve böylesi yatırımlara girişen en uygun malî araçların, yani hayat sigortası şirketlerinin, yasal ve geleneksel kısıtlamaları olabilir. Olası kazanç özellikle bu işe yeni girişenler için son derecede ağır yönetim maliyetlerine katlanmaya değecek kadar büyüktür.*

* İşin nasıl yapılacağı ve işten kâr edilmesini sağlayan bazı yardımcı yön-

Nedeni her ne olursa olsun, piyasadaki bir kusur beşerî sermayede eksik yatırıma yol açmıştır. Bu yüzden devlet müdahalesi hem bu tarz bir yatırımın gelişmesi önündeki engel olmuş olan yönetim maliyetleri olduğu için “teknik tekel” ve hem de o zamana kadar sadece sürtüşme ve esnemezlikten ibaret olan piyasanın işleyişinin geliştirilmesi temeline dayandırılarak rasyonalize edilebilir.

Eğer devlet müdahale edecekse bunu nasıl yapmalıdır? Müdahalenin ortada görünen ve şimdiye kadar uygulanan tek şekli, okullarda meslekî ya da profesyonel öğretimin karşılıksız devlet burslarıyla genel bütçe gelirlerinden finanse edilmesidir. Bu biçim açıkça uygunsuz görünmektedir. Yatırım, fazladan kazancın yatırımı geri ödediği ve piyasa faizi oranında gelir getirdiği noktaya kadar sürdürülmelidir. Eğer yatırım insana yapılıyorsa, o zaman fazladan kazanç, bireyin hizmetlerine karşılık normalde onun talep edeceğinden daha yüksek bir ücret biçimini alır. Serbest piyasa ekonomisinde birey bu kazancı kendi kişisel geliri olarak elde eder. Eğer yatırım parasal yardım görmüş olsaydı, o zaman hiçbir maliyeti üstlenmemiş olacaktı. Bu nedenle eğer yardımlar eğitim görmek isteyen ve asgarî kalite standardına uyan herkese verilseydi, o zaman insana aşırı yatırım eğilimi olabilirdi. Çünkü bireyler eğitimi kendi özel maliyetlerinin üstünde herhangi bir fazladan gelir sağlayana kadar sürdürme dürtüsünde olacaktı, hatta herhangi bir faizi bir yana bırakın, gelir yatırılan anaparayı

---

temler üzerine spekülasyon yapmak eğlencelidir. İlk girişimciler, finanse edecekleri bireylere çok yüksek standartlar uygulayarak en iyi yatırımları seçebileceklerdir. Eğer böyle yaparlarsa finanse ettikleri bireylerin üstün kalitelerinin toplum tarafından fark edilmesini sağlayarak yatırımlarının kârlılığını artıracaktırlar: efsane “Eğitimi XYZ Sigorta Şirketi tarafından finanse edilmiştir” sloganı müşteri çekecek bir kalite garantisine dönüştürebilir. Diğer bütün ortak hizmetler XYZ şirketi tarafından “şirketin” hekimlerine, avukatlarına, dişçilerine vb. sağlanabilir.

geri ödemeye yetersiz olduğu halde eğitime devam edeceklerdi. Böyle bir aşırı yatırımdan kaçınabilmek için devlet, yardımları kısıtlamak durumunda kalacaktır. Yatırım tutarının “doğru” olarak hesaplanabilmesindeki zorluk bir yana, bu, kısıtlı bir yatırım tutarının dağıtımının, temelde keyfi sayılabilecek bir yolla, normalde finanse edilebilecek miktardan çok daha fazla sayıda alacaklı arasında yapılmasını içerecektir. Maliyetlerin tümü genel olarak vergi ödeyenlerce üstlenilirken, eğitimleri için parasal yardım alabilecek kadar talihli olanlar, yapılan yatırımın tüm kazancını elde edebileceklerdir; bu da gelirin tümüyle keyfi ve neredeyse sapkınlığa varan bir yeniden dağıtım şeklidir.

Aranan nitelik gelirin yeniden dağılımı değil, beşerî ve fizikî yatırım için gerekli sermayeyi benzer koşullarda sağlanabilir kılmaktır. Bireyler yatırım maliyetlerini kendileri üstlenmeli ve ödülleri alabilmelidirler. Maliyetleri üstlenmek istediklerinde de yatırım yapmaları piyasa kurları nedeniyle engellenmemelidir. Devletin bu sonuca erişebilmesinin bir yolu, insana net özvarlık yatırımı yapmasıdır. Bir devlet organı asgarî standardını tutturabilecek bireylere eğitimlerini finanse etmeyi önerebilir ya da finansmana yardımcı olabilir. Sınırlı bir yıllık tutarı, belirli sayıda yıl boyunca kabul görmüş bir kurumda eğitim için kullanılmasını öngörerek kullanıma açabilir. Buna karşılık birey, devletten aldığı her 1.000 dolar için gelecekte elde edeceği kazancının belirlenecek bir tutarın üstündeki bölümünü ya da yine belirlenecek bir yüzdesini devlete ödemeyi kabul eder. Bu ödeme kolaylıkla gelir vergisi ödemeleriyle birleştirilerek ek yönetim giderlerinin en aza indirilmesi sağlanabilir. Temel tutar, bu özel eğitim yapılmamışçasına elde edilebilecek tahmini ortalama gelire eşit olarak belirlenir; gelirden ödenecek payısa tüm proje kendi

kendini finanse ediyor gibi düşünülerek hesaplanır. Bu yolla, eğitimi gören bireyler aslında tüm maliyeti yüklenmiş olacaktırlar. Bundan sonra, kullanılmak istenen yatırım toplamı bireysel seçimle belirlenebilir. Bunun meslekî ve profesyonel eğitimin devletçe finanse edildiği tek yol olması ve hesaplanan gelirlerin tüm ilintili kazanç ve maliyetleri yansıtması koşuluyla, bireylerin özgür seçimi en uygun yatırım toplamını üretmek yönünde olacaktır.

Anlaşmadaki ikinci koşul, ne yazık ki, yukarıda değinilen parayla değerlendirilemeyen kazançların dahil edilmesinin olanaksızlığı nedeniyle tam olarak yerine getirilememektedir. Bu nedenle, uygulamada, tasarlanan yatırım bir miktar daha küçük kalacaktır ve en uygun şekilde dağıtılamayacaktır.*

Çeşitli nedenlerle, bu fikrin özel finansman kurumlarıyla vakıflar ve üniversiteler gibi kâr amacı gütmeyen kurumlarca geliştirilmesi daha yerinde olacaktır. Temel gelirlerin ve devlete ödenecek bu asıl gelirden artan bölümün kestirilmesindeki zorluklar nedeniyle, tasarlanan düzenin politik bir futbola dönüşmesi gibi büyük bir tehlike vardır. Çeşitli mesleklerin gelirleri hakkında mevcut bilgi, yalnızca projeyi kendi kendini finanse eder gösterecek değerlerin kabaca tahmin edilmesine yarayacaktır. Ek olarak, temel gelirler ve anılan paylar bireylerin kazanma yeterliliklerindeki farklılıklara bağlı olarak bireyden bireye değişebilir, tıpkı gruplar arasında farklı yaşam süresi beklentilerine göre değişen sigorta primlerinde olduğu gibi.

Böyle bir tasarının özel düzeyde gelişmesindeki engel

* Bu koşulun dahil edilmesini öneren Harry G. Johnson ve Paul W. Cook, Jr.'a minnettarım. Farklı mesleklerde elde edilecek gelirleri belirlemede maddî olmayan avantajların ve dezavantajların rolünün daha kapsamlı bir tartışması için, bkz. Friedman ve Kuznets, a.g.e.

yönetim giderleri olduğundan, fonları hazırlayacak uygun devlet birimi daha küçük birimler yerine federal hükümetin kendisidir. Eyaletlerden herhangi birinin maliyetleri, sözgeleşi finanse edilen kişilerin izlenme maliyetleri, bir sigorta şirketinininkiyle aynı olacaktır. Federal hükümetin bu işi üstlenmesiyle bunlar tümüyle ortadan kaldırılamasa bile en aza indirgenecektir. Örneğin, başka bir ülkeye göç eden bir birey, yasal ve ahlakî yönden kazancının karşılıklı anlaşmaya varılmış payını ödemekle yükümlü olmaya devam eder, yine de bu yükümlülüğünü uygulatmak zor olabilir. Çok başarılı kişiler bu nedenle göç etme eğiliminde olabilirler. Benzer bir sorun, hiç kuşkusuz gelir vergisinde, hem de çok daha geniş kapsamda ortaya çıkar. Tasarlanan düzene federal düzeyde eşlik eden bu ve diğer idarî sorunlar, ayrıntılarında uğraştırıcı olmakla birlikte ciddi görünmemektedir. Ciddî olan sorun daha önce de anıldığı gibi politik olanıdır: Tasarlanan düzen, politik bir futbol olmaktan ve uygulamada kendini finanse eden bir proje olmaktan çıkarak meslekî eğitime yardım sağlayan bir araç durumuna dönüşmekten nasıl kurtarılabilir?

Ama tehlike kadar fırsatların da varlığı bir gerçektir. Sermaye piyasasındaki kusurlar, daha pahalı meslekî ve profesyonel eğitimleri ancak ebeveynleri ya da hamileri tarafından finanse edilebilecek olan bireylere tahsis etme eğilimi doğurabilir. Bu kusurlar böyle bireyleri, çoğu yetenekli bireyin gerekli sermayenin bulunmamasından dolayı giremediği bir rekabet ortamından korunan ve “yarışmayan” bir grup haline getirir. Sonuç, servet ve toplumsal konumdaki eşitsizliğin sürekli hale getirilmesidir. Yukarıda ana hatları belirtilen düzenlemelerdeki gelişmeler, sermayeyi daha yaygın olarak hazır kılacak ve bununla fırsat eşitliğinin gerçekleşmesinde, gelir ve servetteki eşitsizliklerin

azaltılmasında ve insan kaynaklarımızın tam kullanımının geliştirilmesinde kayda değer bir yol alınmış olacaktır. Bunu da rekabeti gerileterek, özendiricileri yok eden ve doğrudan doğruya gelirin yeniden dağılımından kaynaklanabilecek marazlarla uğraşarak değil, özendiricileri etkin kılarak ve eşitsizlik nedenlerini ortadan kaldırarak yapacaktır.

KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK

KAPİTALİZMİN GELİŞİMİNDE ÇARPICI BİR TARİHSEL olgu vardır. Bu gelişime, ekonomik faaliyetlerine özel engeller koyulmuş halde çalışmış, bir başka deyişle, kendilerine ayrımcılık yapılmış belirli dinsel, ırksal ya da sosyal topluluklara uygulanmış bu kısıtlamalarda önemli bir düşüş eşlik etmiştir. İş anlaşması düzenlemelerinin toplumsal konum düzenlemelerinin yerine geçmesiyle, Ortaçağ'daki toprağa bağlı kölelerin bağımsızlığına doğru ilk adım atılmıştır. Ortaçağ boyunca Yahudilerin korunabilmesi, din nedeniyle uygulanan resmî zulme karşın, iş yapabilecekleri ve kendilerini geçindirebilecekleri bir piyasa sektörünün varlığı sayesinde mümkün olmuştur. Püritenler ve Quakerlar ise, yaşamlarının diğer alanlarında birçok yetkiden yoksun bırakılmalarına rağmen, piyasada para biriktirebilmeleri sayesinde Yeni Dünya'ya göç edebilmişlerdir. İç Savaş'tan sonra Güney eyaletleri siyahilere yasal kısıtlamalar getirebilmek için birçok önlem almıştır. Hiçbir ölçekte asla uygulanmayan bu önlem, taşınmaz ve kişisel malvarlığına sahip olmaya getirilen sınırlamayıdır.

Bu tür engelleri koymadaki başarısızlık, siyahilere kısıtlamalar getirmekten kaçınma konusunda herhangi bir özel kaygıyı yansıtmıyordu. Daha çok, özel mülkiyete olan temel inancın, siyahilere ayrımcılık yapma isteğine baskın çıkacak kadar güçlü olmasından kaynaklanmaktaydı. Özel mülkiyet ve kapitalizmin genel kurallarının korunması, siyahiler için önemli bir fırsat olmuş, onlara aksi durumda elde edebileceklerinden çok daha büyük ilerleme olanağı sağlamıştır. Daha genel bir örnekle belirtilirse, herhangi bir toplum içinde ayrımcılığın sürdürüldüğü alanlar son derece tekelci yapıda olanlardır; buna karşılık, en geniş rekabet özgürlüğü olan alanlardaysa, belirli renk ya da dinî gruplara karşı ayrımcılık en düşük düzeydedir.

Birinci bölümde de vurgulandığı gibi, deneyimin çelişkilerinden biri şudur: Bu tarihsel kanıtı karşın, kapitalist bir toplumdaki temel değişiklikleri en çok savunanlar işte bu azınlık gruplarından çıkmışlardır. Bunlar, serbest piyasanın, geriye kalan kısıtlamaların olabildiğince küçük çapta kalmasını mümkün kılan başlıca etken olduğunu kavrayacakları yerde, yaşamakta oldukları bu kısıtlamaları kapitalizme yorma eğilimi göstermişlerdir.

Daha önce, serbest piyasanın ekonomik etkinliği alakasız özelliklerden nasıl ayırt ettiğini gördük. Birinci bölümde belirtildiği gibi, ekmeğin satın alan biri, bu ekmeğin yapıldığı buğdayın üreticisinin bir beyaz ya da bir siyahî, bir Hıristiyan ya da bir Yahudi olduğunu bilemez. Dolayısıyla da buğday üreticisi, kaynakları olabildiğince etkin kullanabileceği bir konumdadır; çalıştırdığı işçilerin renk, din ya da başka özelliklerinden dolayı toplumun yaklaşımlarından etkilenmez. Bundan da öte ve üretici için belki daha da önemlisi, serbest piyasada ekonomik etkinliğin bireylerin diğer özelliklerinden ayrı tutulması, ekonomik bir müşev-

viktir. İş ilişkilerinde üretkenlik randımanıyla bağdaşmayan tercihler yapan bir işadamı ya da bir girişimci, böyle yapmayan bireylere göre dezavantajlı bir duruma düşer. Böyle davranan bir birey, bu tür tercihler yapmayanlara oranla kendini çok daha yüksek bir maliyetin etkisi altına sokar. Bundan dolayı da başkaları onu serbest piyasanın dışına itme eğilimi gösterirler.

Aynı fenomenin kapsamı çok daha geniştir. Çoğunlukla başkalarına dinlerinden, renklerinden ya da başka bir nedenden dolayı ayrımcılık yapan bir kişinin bu sırada hiçbir maliyet yüklenmediği, bu maliyetleri rahatlıkla başkalarına yüklediği kabul edilir. Bu görüş, bir ülkenin başka ülke ürünlerine gümrük vergisi koyarak kendi kendine zarar veremeyeceği gibi bir yanılgıyla aynıdır.* Aslında her ikisi de aynı ölçüde yanlıştır. Sözelimi, bir siyahîden mal satın almaya ya da onunla yan yana çalışmaya karşı çıkan bir insan, bununla kendi seçim olanaklarını kısıtlar. Genel olarak, satın alacaklarına daha yüksek bir fiyat ödeyecek ya da çalışmasının karşılığını daha az alacaktır. Ya da başka bir deyişle, aramızdan ten rengini ya da din özelliğini önemsemeyenler sonuçta bazı şeyleri daha ucuza satın alabileceklerdir.

Bütün bu belirtilenler belki de ayrımcılığın tanımında ve yorumlanmasında gerçek sorunlar olduğunu gösterebilir. Ayrımcılık yapan insan yaptığıнын fiyatını öder; “ürün” olarak nitelendirdiği bir şeyi tabiri caizse “satın alıyor”dur. Ayrımcılığın, birilerinin bir şey hakkında bir “beğenisi”nin olup da bu beğeniden hoşlanmayan diğerlerinin var olduğundan başka bir anlamı olduğunu düşünmek zor değildir.

* Ayrımcılıkla ilgili bazı ekonomik konuları içeren zekice yazılmış, derinlemesine bir analizde Gary Becker, ayrımcılık sorununun mantıksal yapısının dış ticaret ve gümrük vergilerinininkine oldukça benzer olduğunu göstermiştir. Bkz. G. S. Becker, *The Economics of Discrimination* (Chicago: University of Chicago Press, 1957)

Bir bireyin bir şarkıcı yerine bir başkasını dinlemek için daha yüksek ücret ödemek istemesi halinde biz bunu –en azından aynı tiksindirici duygu olmadan– “ayrımcılık” olarak görmüyoruz. Oysa eğer o kişi kendisine sunulan hizmetlerde birisine rengi diğerinden farklı olduğu için daha yüksek ücret ödemek istiyorsa o zaman buna ayrımcılık diyoruz. Bu iki olay arasındaki fark, birinde o beğeniye paylaşmamız, diğerindeyse paylaşmamamızdır. İlke olarak bir ev sahibinin çekici bir hizmetçiyi çirkin bir hizmetçiye tercih etmesine neden olan beğeniyle, bir diğerinin bir siyahîyi bir beyaza ya da bir beyazı bir siyahîye tercih etmesine neden olan beğeni arasında, bu beğenilerden birini anlayışla karşılayıp onaylamamız, diğeriniyse böyle karşılamamamız dışında herhangi bir fark var mıdır? Burada her beğenin eşit güzellikte olduğunu söylemek istemiyorum. Tam tersine, ben bir insanın yalnızca derisinin rengine ya da ana-babasının dinine göre değişik muamele görmesi için hiçbir gerekçe olamayacağına yürekten inanırım. Kanımca bir insan böyle dış özelliklerine göre değil de, ne olduğuna ve ne yapabildiğine göre değerlendirilmelidir. Bu konuda benden farklı beğeni sahiplerinin, bana önyargılı ve dar görüşlü gibi gelen bakış açılarını beğenmem ve gözümden düşerler. Ama özgür tartışmaya dayalı bir toplumda bence başvurulacak en uygun yöntem, onları bu beğenilerinin kötü olduğuna, bu görüş ve davranışlarını değiştirmeleri gerektiğine ikna etmenin yollarını bulmak, benim beğeni ve tutumlarımı onlara benimsetmek için baskı yapmamaktır.

ADİL İSTİHDAM UYGULAMALARI YASASI

İşe almada ırk, renk ya da dine bağlı nedenlerle yapılacak herhangi bir “ayrımcılığı” önlemek amacıyla bazı eyaletlerde Adil İstihdam Uygulama Komisyonları (Fair Employment Practices Commissions - FEPC) kurulmuştur. Böyle bir

yasa bireylerin birbirleriyle gönüllü iş anlaşmaları yapma özgürlüklerine açıkça müdahale eder. Bu tür anlaşmaların devletçe onaylanması ya da onaylanmamasını zorunlu kılar. Dolayısıyla bu, diğer birçok durumda karşı çıkacağımız türden, özgürlüğe doğrudan bir müdahaledir. Dahası, özgürlüğe yapılan müdahalelerin pek çoğunda olduğu gibi, bu yasanın etkilediği bireylerin faaliyetleri, yasayı önerenlerin kontrol edilmesini istedikleri faaliyetlerden olmayabilir.

Sözgelimi, siyahî tezgahtarların kendilerine hizmet etmesinden son derece tiksinen insanların ikamet ettiği bir yörede bulunan bir bakkal dükkanını düşünün. Bu bakkal dükkanının bir tezgahtar gereksinmesi olduğunu ve işe ilk başvuranın gerekli niteliklere sahip bir siyahî olduğunu düşünelim. Anılan yasanın bir sonucu olarak da dükkanın bu siyahîyi işe alması gerektiğini varsayalım. Bu işlemin etkisi, bu dükkanda işlerin azalması ve dükkan sahibinin zarar etmeye zorlanmasıdır. Eğer yöre toplumunun tercihleri yeterince güçlüyse, dükkanın kapanmasına bile neden olabilir. Yasanın bulunmaması halinde dükkan sahibi beyaz tezgahtarı siyahîlere tercih ederek işe alabilir, bu arada da herhangi bir kişisel tercih, önyargı ya da beğeni belirtmiş olmaz. Sadece toplumun beğenilerini yansıtıyordur. Esnaf, tüketicilerin satın almak isteyecekleri hizmetleri tüketiciler için üretmektedir. Buna karşın zarar görmektedir ve belki de kendisine bu etkinliği yasaklayan yasa tarafından fark edilebilir ölçüde zarar verilen başlıca kişidir. Yasa onu, siyahî yerine beyazı işe alarak toplumun beğenilerine cevap vermekten alıkoymaktadır. Yasanın, tercihlerini terbiye etmek istediği tüketiciler, aslında yalnızca dükkan sayısının sınırlı kalmasından etkileneceklerdir, çünkü bunlardan biri kapanınca daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalacaklardır. Bu analiz genelleştirilebilir. Olayların büyük bir bölümünde

işverenler, istihdamla ilişkili olan teknik fizikî verimlilikle ilgisi olmayan etkenleri göz önüne alan istihdam politikaları benimsediklerinde ya müşterilerinin ya da diğer işçilerinin tercihlerini aktarıyorlar. Gerçekten de işverenler daha önce de değinilen tipik bir güdüyle, eğer bu tür tercihlerin yükselen maliyetleri onlara yükleniyorsa tüketicilerinin ve işçilerinin tercihlerine yan çizme yollarını ararlar.

FEPC'nin savunucuları, bireylerin kendi aralarında istihdamla ilgili olarak gönüllü iş anlaşmalarına girebilme özgürlüğüne müdahaleyi şu nedene dayanarak haklı çıkarmaya çalışırlar. Her ikisi de eşit fiziksel verimlilik kapasitesinde olan bir beyaz ve bir siyahîden, siyahîyi işe almayı reddeden bir birey, bu davranışıyla, uygulamada iş bulma olanakları sınırlı olan belirli renkte ya da dindeki topluluklara zarar vermektedir. Bu sav, birbirinden çok farklı iki değişik zarar türünün ciddi şekilde birbirine karıştırılmasına neden olur. Bunlardan biri, bir bireyin bir dış fiziksel güç kullanarak ya da onu rızası olmadığı bu anlaşmaya girmeye zorlayarak ortaya çıkardığı pozitif zarardır: Çok açık bir örnek, birinin başkasının kafasına copla vurmasıdır. Daha az açık bir örneğe, ikinci bölümde tartışılan akarsuların kirletilmesi konusudur. İkinci tür zarar, iki bireyin karşılıklı kabullenilebilir bir anlaşma yapabilme olanağı bulamaması halinde ortaya çıkan negatif zarardır. Birinin bana satmak istediği şeyi satın almak istemeyerek, o kişinin o malı ondan satın almadığım için kötü duruma düşmesine neden olmam gibi. Eğer bir topluluğun tercihleri opera şarkıcıları yerine daha çok blues şarkıcılarından yanaysa, onlar elbette birincilere göre ikincilerin ekonomik refahını yükseltiyorlar demektir. Eğer yetenekli bir blues şarkıcısı iş bulabiliyor ve yetenekli bir opera şarkıcısı bulamıyorsa, bunun yalın anlamı, blues şarkıcısının topluluğun para

ödemeye değer bulduğu bir hizmeti sunuyor olması, opera şarkıcısının olmamasıdır. Yetenekli opera şarkıcısı topluluğun beğenisinden “zarar” görmüştür. Eğer beğeniler tam tersi olsaydı, üstün durumda olan o olur ve bu kez blues şarkıcısı “zarar” görürdü. Açıkçası bu tür bir zarar üçüncü kişilere istekleri dışında herhangi bir alışverişi zorunlu kılmaz, onlara bazı ek maliyetler yüklemeyi ya da onlara ek olanaklar sağlamaz. Bir kişinin pozitif zarar vermesini, başka bir deyişle zor kullanmasını engellemek için devletten yararlanma talebi haklı çıkabilecek güçlü bir nedendir. Buna karşılık negatif tür “zarar”dan sakınabilmek için devletten yararlanmayı gerektirecek hiçbir neden yoktur. Tam tersine, bu tür bir hükümet müdahalesi özgürlükleri azaltır ve gönüllü işbirliğini sınırlar.

FEPC Yasası, savunucularının neredeyse bütün diğer uygulamalarda nefret uyandırıcı bulacakları bir ilkenin benimsenmesini gerektirir. Eğer devletin, “bireyleri işe almada renk, ırk ya da din nedeniyle ayrımcılık yapmayabilirler” demesi uygunsaydı, o zaman devletin, aynı yönde oy verecek çoğunluk bulunabilirse, “bireyleri işe almada renk ırk ya da din nedeniyle ayrımcılık yapmalıdırlar” demesi de uygun görülmelidir. Hitler’in Nürnberg Yasaları’yla Güney eyaletlerinde siyahilere özel kısıtlamalar getiren yasaların her ikisi de FEPC ilkesine benzer yasa örnekleridir. FEPC’den yana ama bu tür yasalara karşı olanlar, ilke olarak bunlarda herhangi bir yanlışlık bulunduğunu, yani yasaların izin verilmemesi gereken bir tür devlet eylemini içerdiğini savunamazlar. Olsa olsa kullanılan belirli ölçütlerin ilintisiz olduğunu savunabilirler ve kişileri bu ölçütler yerine başkalarını kullanmaya ikna etmeye çalışabilirler.

Tarihi şöyle bir gözden geçirip de, her bağımsız olayı genel ilkelerin bir parçası olarak değil de kendi özel koşul-

larıyla değerlendirdiğimizde, çoğunluğun ne tür şeylerle ikna olacağına bakarsak, devletin bu alandaki uygulamalarının çoğunluk tarafından uygun görülmeceğini görürüz. Hatta o andaki FEPC yandaşlarının görüş açısından bakıyor olsak bile... Eğer o anda FEPC savunucuları kendi görüşlerini etkili kılacak konumdaysalar, bu yalnızca ülkenin bir bölümündeki yöresel bir çoğunluğun diğer bölümündeki bir çoğunluğa görüşlerini zorla kabul ettirebilecek anayasal ve federal konumda bulunmasından kaynaklanır.

Genel bir kural olarak denilebilir ki, belirli bir çoğunluğun eylemine güvenerek kendi çıkarlarını savunmaya kalın bir azınlık aşırı ölçüde basiretsizdir. Bir kısım olaylara uygulanacak genel bir feragat hükmünün kabulü, belirli çoğunlukların belirli azınlıkları sömürmesini önleyebilir. Böyle bir feragat hükmünün yokluğu halinde, çoğunlukların güçlerini, azınlıkları çoğunlukların önyargularından korumak için değil, kendi tercihlerini –ya da isterseniz önyargularını diyelim– etkili kılmak için kullanacakları sarih bir gerçektir.

Konuyu bir başka ve belki de daha çarpıcı bir biçimde anlatmak için öyle bir birey düşünelim ki, beğenilerle ilgili şimdiki modelin arzu edilir olmadığına ve siyahilerin, olması gerekenden daha az fırsata sahip bulduklarına inansın. Kendi inançlarını uygulamak için, diğer nitelikleriyle aşağı yukarı birbirine eşit belli sayıdaki iş başvurusu arasından her zaman siyahî adayları seçtiğini varsayalım. Acaba şimdiki koşullar altında böyle davranması engellenmeli midir? FEPC'nin mantığına göre engellenmesi gerektiği apaçıktır.

Bu ilkelerin belki de diğer alanlardan çok daha fazla çalışılmış olduğu biri olan ifade alanında, adil istihdama denk olan, ifade özgürlüğünden ziyade “adil ifade”dir. Bu konuda Amerikan Medenî Özgürlükler Sendikası'nın (American Civil Liberties Union - ACLU) konumu tümüyle çelişkili

görünmektedir. Sendika hem ifade özgürlüğü hem de adil istihdam yasalarından yanadır. İfade özgürlüğünün meşruiyetini ifade etmenin bir yolu şudur; geçici çoğunlukların herhangi bir zamanda neyin uygun bir ifade biçimi olacağına karar vermesinin arzu edilebilir olduğuna inanmıyoruz. Biz düşüncelerde bir serbest piyasa istiyoruz; öyle ki, başlangıçta yalnızca birkaç kişi tarafından benimsenmiş olsa bile, düşüncelere çoğunluğu ele geçirme ya da tam uzlaşya yakın bir kabul edilme şansı tanısın. Bu ilke istihdam için ya da genel olarak mal ve hizmetler piyasası için de geçerlidir. Geçici çoğunlukların hangi ifadenin uygun olduğuna karar vermesinden, istihdamla ilgili olan hangi niteliklerin uygun olduğuna karar vermeleri daha mı arzu edilir bir şeydir? Mal ve hizmetlerin bulunduğu serbest bir piyasa yok edildiği takdirde düşüncelerdeki serbest piyasa daha uzun zaman varlığını sürdürülebilir mi? ACLU bir ırkçının bir sokak köşesinde ırk ayrımcılığı öğretisi üzerine vaaz verebilme hakkını, ölüm kalım savaşı verircesine savunacaktır. Ama yine de eğer o ırkçı kendi ilkeleri doğrultusunda davranıp belirli bir işe bir siyahîyi almayı reddederse bu kez onun hapse girmesinden yana olacaktır.

Daha önce de vurgulandığı gibi, renk gibi ölçütlerin alakasız nitelikler olduğuna inanan bizlerin yapacağı en uygun şey, vatandaşlarımızı aynı düşüncede olmaya ikna etmektir; onları, bizim ilkelerimiz doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak için devletin baskı gücünü kullanarak zorlamak değildir. Bütün gruplar arasında bunun böyle olduğunu ilk kabul ve beyan eden ACLU olmalıdır.

ÇALIŞMA HAKKI YASALARI

Bazı eyaletler “çalışma hakkı” diye adlandırılan yasalar çıkarmışlardır. Bu yasalar, işe alınmak için bir sendikaya üye olma koşulunu yasadışı saymaktadır.

Çalışma hakkı yasalarının içerdiği ilkeler FEPC'nin ilkeleriyle özdeştir. Her ikisi de iş sözleşmesi özgürlüğüne müdahale etmektedir, birinde belirli bir renk ya da dinin işe alma koşulu olmayacağı belirtilirken, diğerinde bir sendikaya üyeliğin bir koşul olamayacağı ileri sürülmektedir. İlkedeki bu özdeşliklerine karşın, her iki yasaya ilişkin görüşlerde yüzde yüze yakın ayrılıklar vardır. FEPC yandaşlarının neredeyse tümü çalışma hakkına karşıdır; çalışma hakkı yandaşlarının neredeyse tümü de FEPC'ye karşıdır. Bir liberal olarak ben, ikisine de karşı olduğum gibi, "sarı köpek" denilen sözleşmeleri (sözleşme süresince bir sendikayla ilişkisi olmayacağına söz verme koşulu) yasadışı sayan yasalara da karşıyım.

İşveren ve işçiler arasında rekabet varsa, işverenlerin kendi işçilerine istedikleri herhangi bir koşulu önermekte özgür olmamaları için hiçbir neden yok gibidir. İşverenler bazı durumlarda işçilerin ücretlerinin bir bölümünü nakit olarak almak yerine, beyzbol sahaları ya da oyun tesisleri veya daha iyi dinlenme olanakları biçimindeki yaşamın hoş ve zevkli yönlerinin sağlanmasını tercih ettiklerini görmektedirler. Bu gibi durumlarda işverenler, iş sözleşmelerine daha yüksek nakit ücret yerine bu tür tesislerin konmasını daha kârlı bulabilirler. Benzer biçimde emeklilik planları önerebilir ya da bu emeklilik planına veya benzerlerine katılımı isteyebilirler. Bunlardan hiçbiri, bireylerin iş bulma özgürlüğüne bir müdahaleyi içermez. Bunlar yalnızca işin niteliklerini işçiler için uygun ve çekici hale getiren işveren girişimlerini yansıtır. İşveren sayısı çok olduğu sürece, belirli istekleri olan işçiler bunları karşılayabilen bir işverenin yanında iş bulabilirler. Rekabetçi koşullar altında, yalnız sendika üyelerini çalıştıran bir fabrikada bile aynı şey gerçekleşebilir. Uygulamada bazı işçilerin yalnız sendika üyesi

çalıştıran kuruluşlarda çalışmayı ve diğerlerinin her iki şekilde de işçi çalıştıran kuruluşlarda çalışmayı tercih etmeleri halinde, bazılarının bir koşulu, diğerlerinin de başka bir koşulu benimseyebildikleri değişik alternatifler içeren iş sözleşmeleri gelişebilecektir.

Uygulama açısından FEPC ile çalışma hakkı arasında, hiç kuşkusuz, bazı önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, işçi tarafında sendikal örgütler şeklindeki bir tekelin ve işçi sendikaları hakkında bir yasanın var olmasından doğar. İşveren için, rekabetçi bir işçi piyasasında işe almada yalnız sendika üyelerini çalıştırma koşulunun gerçekte herhangi bir biçimde karlı olabileceği kuşkuludur. Buna karşılık, işçi tarafında herhangi bir kuvvetli tekel gücü bulunmazsa, çok sayıda sendika kurulabilir. Sadece sendikalı işçi çalıştırmak söz konusu olmaz. Yalnızca sendikalı işçi çalıştıran kuruluş hemen her zaman tekel gücünün bir simgesi olacaktır.

Yalnızca sendika üyesi çalıştıran bir kuruluşla işçi tekelinin rastlaşması, çalışma hakkı yasası için geçerli bir argüman değildir. Bu rastlantı, hangi biçimde ve görünümde olursa olsun, tekel gücünün ortadan kaldırılması için yapılacak eylemin argümanıdır. Aynı zamanda, emek alanında daha etkili ve yaygın anti-tröst eylem için de geçerli bir argümandır.

Uygulamada önemli olan bir başka özel durum, şu anda federal yasalar ve eyalet yasaları arasındaki çelişkiyle, bütün eyaletleri bağlayan ancak eyaletlere birbirinden ayrı olarak çalışma hakkı yasasıyla bir kaçış deliği bırakan bir federal yasanın mevcut olmasıdır. Buna en uygun çözüm bu federal yasanın yeniden gözden geçirilmesi olabilirdi. Ancak burada zor olan, hiçbir eyaletin buna tek başına önyak olabilecek durumda bulunmaması ve bu ayrı ayrı eyaletlerdeki insanların kendi eyaletlerinde sendikal örgütlere hükmedecek bir yasa değişikliğini istememeleridir.

Çalışma hakkı yasası bunun yapılabilmesinde tek etkili yol olabilir ve bu yüzden “ehveni şer” sayılabilir. Kısmen, çalışma hakkı yasasının tek başına sendikaların tekel gücüne büyük etkisi olamayacağına inanma eğiliminde olduğum için, onun bu şekilde haklı gösterilişini kabul edemiyorum. Bana göre, pratik savlar, ilke açısından karşı çıkışa ağır basamayacak kadar zayıf görünmektedir.

OKUL ÖĞRETİMİNDE AYRIM

Okullardaki öğretimde ayırım, önceki yorumlarda tek bir nedenle değinilmemiş belirli bir sorunu ortaya çıkarıyor. Bunun nedeni, bugünkü koşullarda okullardaki öğretimin öncelikle devlet eliyle yapılıyor ve yönetiliyor olmasıdır. Bu durumda hükûmetin çok açık bir karar alması, ya ayrımı ya da bütünleşmeyi uygulaması gerekmektedir. Her ikisi de bana iyi bir çözüm olarak görünmemektedir. Ten renginin konu ile alakasız bir nitelik olduğuna ve bunun herkesçe böyle bilinmesi gerektiğine inananlar, bunun yanında bireysel özgürlüğe de inanıyorlarsa, o zaman bir ikileme karşı karşıyadırlar. Eğer zorunlu ayırım ile zorunlu bütünleşme kötülüklerinden birini seçmek zorunda kalsaydım, bütünleşmeyi seçmemeyi olanaksız bulurdum.

Başlangıçta ayırım ve bütünleşme sorununa hiç değinmeden yazılıp geçen bölümde, her iki kötülükten de kaçınmaya olanak tanıyacak en uygun çözüm verilmekte; genel olarak özgürlüğün genişletilmesini sağlayıcı düzenlemeler ve bunların özgürlüğe ilişkin özel sorunlarla nasıl uyumlu kılınacağı belirtilmektedir. Uygun çözüm, okulları devletin işletmesine son vermek ve çocuklarının devam etmelerini istedikleri okul türünün seçimini ebeveynlere bırakmaktır. Tabii buna ek olarak hepimiz, elimizden geldiği kadar, davranışlarımız ve konuşmalarımızla karma okulları esas,

ayırım yapılan okullarıysa ender bir istisna haline getirecek tutum ve düşüncelerin gelişmesini desteklemekteyiz.

Eğer yukarıdaki bölümde anılana benzer bir öneri benimsenseydi, bazılarının tümüyle beyaz, bazılarının tümüyle siyahî, bazılarınınsa karma olduğu değişik türlerde okulların gelişmesine olanak tanınmış olurdu. Böylece toplumun tutumu değiştikçe aşamalı olarak bir okullar dizisinden bir diğer diziye –karma okullar olmasını dilerim– geçilmesi mümkün kılınabilirdi. Böylece sosyal gerilimin yükselmesine ve toplumun karışıklık içine itilmesine fazlasıyla neden olan insafsız siyasî çatışmalardan da kaçınılmış olurdu. Bu özel alanda, piyasanın genel olarak yaptığı gibi, çoğunluğa uyma gereği olmadan da işbirliğine olanak tanınabilirdi.*

Virginia eyaleti, geçen bölümde ana hatları çizilenle pek çok ortak yönü olan bir planı benimsemiştir. Her ne kadar zorunlu bütünleşmeden kaçınmak amacıyla benimsendiyse de, ben bu yasanın sonuçtaki etkilerinin çok farklı olacağını tahmin ediyorum. Her şeyden önce, sonuçla niyet arasındaki fark, özgür bir toplumun temel meşruiyetlerindedir; insanların kendi çıkarları doğrultusunda serbest bırakılması makbuldür, çünkü çıkarlarının ne zaman ortaya çıkacağı hakkında tahminde bulunmak mümkün değildir. Gerçekten de, daha işin başlangıç döneminde bile bazı sürprizler olmuştur. Bana, çocuğunu ayırım yapılan bir okuldan ayırım yapılmayan bir okula aktarmak isteyen bir babanın bu aktarmanın masraflarını karşılamak üzere kupon sistemi almak için ilk başvuruda bulunanlardan biri

* Yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için açık bir şekilde belirtilmelidir ki, önceki bölümdeki teklifle ilgili, kuponların kullanılabilmesi için okullara dayatılan asgari şartların okulun diğerlerinden ırksal, cinsel ya da dini açıdan ayrılmış olup olmadığını içermediğini esas olarak alıyorum.

olduğu anlatıldı. Aktarma isteği bu nedenle değil, sadece ayırım yapılmayan okulun eğitim açısından daha iyi olmasından kaynaklanmış. Daha ileride, eğer bu arada kupon sistemi kaldırılmadıysa, Virginia önceki bölümde anılan sonuçların sınanacağı bir deneyimi yaşayacaktır. Eğer anılan sonuçlar doğruysa, Virginia'da gelişecek okulların çeşitlilik açısından artışı yanında, yalnız görünümde değil, özlü niteliklerde de bir artış görülebilecek ve daha sonra bunu liderlerin girişimlere hız kazandıran güdülerıyla diğer okullarda da bir nitelik artışı izleyecektir.

Resmin diğer yüzünde kökleşmiş değerlerin ve inançların yasa düzenlemeleriyle kısa süre içinde kökünden sökülüp atılabileceğini sanacak kadar saf olmamız gerektiği görülecektir. Ben Chicago'da oturmaktayım ve Chicago'da ayırma zorlayan bir yasa bulunmamakta. Buradaki yasalar bütünleşmeyi gerektiriyor. Ama yine de gerçekte, Chicago'da kamu okullarının büyük bir olasılıkla tümünde, Güney kentlerindeki okulların pek çoğunda olduğu gibi ayırım yapılmaktadır. Hiç kuşkusuz, eğer Virginia sistemi Chicago'da uygulansaydı bunun sonucunda ayırımda hissedilir bir azalmayla birlikte, becerikli ve çok hevesli siyahî gençliğine sağlanacak fırsatlarda büyük çapta artış olurdu.

İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL

REKABETİN BİRBİRİNDEN ÇOK DEĞİŞİK İKİ ANLAMI vardır. Sıradan tanımıyla rekabet, bir bireyin bilinen rakibini alt etme yolunu aradığı kişisel mücadele anlamını taşır. Ekonomi dünyasındaki rekabetse neredeyse bunun tam karşıt anlamındadır. Rekabetçi piyasa alanında kişisel rakiplik ya da mücadele yoktur. Kişisel çekişme yoktur. Serbest piyasa çiftçisi, her ne kadar rakibiye de, komşusuyla kendini kişisel mücadele içinde ya da onun tehdidi altında hissetmez. Rekabetçi piyasanın özü onun kişisel olmayan karakteridir. İştirakçilerden hiç kimse diğer iştirakçilerin, malları ya da işleri elde edebilme koşullarını belirleyemez. Hepsi piyasanın oluşturduğu fiyatlarla iş görürler; gerçi fiyatı tüm iştirakçilerin ayrı ayrı eylemlerinin birleşik etkisi belirler ama hiçbir bireyin tek başına fiyat üzerinde etkisi yoktur, varsa bile dikkate alınmayacak düzeydedir.

Tekel, belirli bir birey ya da işletmenin belirli bir malı ya da hizmeti elde edebilme koşullarını önemli ölçüde belirleyecek yeterlilikte kontrole sahip olması durumunda ortaya

çıkar. Bir yerde tekel, kişisel rakipliği içerdiğinden, sıradan rekabet kavramına daha yakındır.

Tekel, özgür bir toplum için iki tür sorun yaratır. İlki, tekelin varlığı bireylere sunulan seçeneklerde azalma, dolayısıyla gönüllü alışverişi sınırlama anlamını taşır. İkincisi, tekelin varlığı tekelciye ait olan “toplumsal sorumluluk” denen konuyu ortaya çıkarır. Rekabetçi bir piyasada, iştirakçinin, alışveriş koşullarını değiştirmek konusunda hissedilir bir gücü yoktur; onun bağımsız varlığı neredeyse hiç görülemez; dolayısıyla iştirakçinin, bütün yurttaşlarıyla birlikte paylaştığı ülke yasalarına uyma ve onların ışığı altında yaşama dışında herhangi bir “sosyal sorumluluğu”-nun bulunduğunu savunmak güçtür. Tekelci gözle bakıldığı zaman böyle bir sosyal sorumluluğun varlığı ve bu varlığın güçlü olduğu saptanabilir. Onun gücünü yalnızca kendi çıkarlarını daha ileriye götürmek için değil de, toplum tarafından istenebilir sonuçlara götürmekte kullanmasını savunmaksa kolaydır. Ama böyle bir öğretinin yaygın bir ölçekte uygulanması özgür bir toplumu yıkabilir.

Tabii, rekabet, öklit geometrisindeki bir doğru ya da bir nokta gibi ideal bir örnektir. Sıfır genişlik ve derinliği olan bir öklit doğrusunu hiç kimse hiçbir zaman görmemiştir; yine de hepimiz birçok şeyi öklit hacmi olarak görmeyi yararlı buluruz, bir alan ölçerin ölçme şeridini öklit doğrusu gibi görürüz. Benzer şekilde “saf” rekabet diye bir şey de yoktur. Her üreticinin ürettiği ürünün fiyatına ufak bile olsa bir ölçüde etkisi vardır. Burada anlayış ve politika açısından önemli olan konu, bu etkinin belirgin olup olmadığı ya da uygun bir biçimde ihmal edilip edilemeyeceğidir; tıpkı alan ölçerin “doğru” olarak tanımladığı şeyin kalınlığına aldırmadığı gibi. Yanıt kuşkusuz soruna bağlı olmalıdır. Ama Birleşik Devletler’deki ekonomik etkinlikleri incele-

dikçe sorunların ve sanayilerin giderek artan bir biçimde çok büyük boyutlara erişmesinden etkilenmekteyim; bu açıdan da ekonomiyi rekabetçiymiş gibi kabul etmenin uygun olduğu kanısındayım.

Tekellerin ortaya çıkardığı konular teknik konulardır ve benim özel bir yeterliliğim olmayan bir alandır. Dolayısıyla bu bölüm bazı geniş kapsamlı konuların oldukça yüzeysel incelenmesiyle sınırlı kalmıştır: Tekelin kapsamı, tekelin kaynakları, uygun devlet politikası, iş ve işgücünün sosyal sorumluluğu.

TEKELİN KAPSAMI

Ayrı ayrı göz önünde bulundurulması gereken üç önemli tekel vardır: Endüstride tekel, işgücünde tekel ve devletçe oluşturulmuş tekel

1. Endüstriyel Tekel: İşletme tekeli hakkındaki en önemli olgu, ekonomiye bir bütün olarak bakıldığında onun görece önemsizliğidir. Birleşik Devletler'de yaklaşık dört milyon bağımsız işletme faaliyet göstermektedir; her yıl yaklaşık dört yüz bin yeni işletme buna eklenmekte, bundan biraz daha az sayıdaki işletme de ortadan kaybolmaktadır. Çalışan nüfusun yaklaşık beşte biriyse serbest olarak çalışmaktadır. Anılabilecek hemen her sanayi kolunda devlerle cüceler yan yanadır.

Bu genel izlenimlerin ötesinde tekelin ve rekabetin kapsamı hakkında doyurucu ve tarafsız bir ölçüt vermek zordur. Bunun ana nedeni, daha önce de belirtildiği üzere, ekonomik kuramda kullanılan bu kavramların mevcut durumu tanımlamaktan çok, belirli sorunları incelemek için çizilmiş ideal yapılar olmasıdır. Sonuç olarak, belirli bir işletmenin ya da sanayinin tekeli ya da rekabetçi olup olmadığı konusunda kesin bir tanım yapılamaz. Bu

tür terimlere kesin anlamlar vermekteki zorluk pek çok yanlış anlamalara yol açmaktadır. Rekabet halinin hangi deneyim koşullarına dayanarak değerlendirildiğine bağlı olarak, birbirinden farklı şeyler için aynı terim kullanılmaktadır. Buna en ilginç örnek, Amerikalı bir öğrencinin tekeli olarak tanımlayacağı düzenlemeleri bir Avrupalının son derecede rekabetçi olarak görebilmesidir. Sonuç olarak Avrupalılar, Avrupa'daki anlamıyla rekabet ve tekel koşullarını Amerikan literatür ve tartışmaları çerçevesinde yorumladıklarında, Birleşik Devletler'de olduğundan çok daha ileri düzeyde tekel bulunduğuna inanma eğilimindedirler.

Özellikle G. Warren Nutter ve George J. Stigler gibi bazı ekonomistler, sanayileri tekeli, rekabetçi olarak işletilebilir ve devlet eliyle işletilen ve denetlenen gibi sınıflara ayırmaya ve bu kategorilerde zaman içindeki değişimleri izlemeye çalışmışlardır.* Vardıkları sonuca göre, 1939'da ekonominin kabaca dörtte birinin devlet eliyle işletilmekte ya da denetlenmekte olduğu söylenebilirdi. Geri kalan dörtte üçün içerisinde en fazla bir çeyrek ve belki de %15 kadar az bir miktarı tekeli olarak, en az üç çeyrek ve belki de %85 kadarı rekabetçi olarak tanımlanabilirdi. Elbette ki, devlet tarafından işletilen veya denetlenen sektörler geçen yarım yüzyıl içinde önemli ölçüde büyümüştür. Öte yandan özel sektör içinde tekelerde artma eğilimi görülmesinin yanı sıra, azalma bile olmuştur.

Öyle sanıyorum ki, tekellerin bu tahminlerin gördüğünden çok daha önemli olduğu ve zaman içinde sürekli olarak

* G. Warren Nutter, *The Extent of Enterprise Monopoly in the United States, 1899-1939* (Chicago: University of Chicago Press, 1951) ve George J. Stigler, *Five Lectures on Economic Problems* (Londra: Longmans, Green and Co., 1949), ss. 46- 65.

büyüdüğü şeklinde yaygın bir izlenim vardır. Bu yanlış izlenimin bir nedeni, mutlak ve görelî boyutların birbirine karıştırılması eğilimidir. Ekonomi büyüdükçe işletmeler mutlak boyut olarak da büyümüşlerdir. Bu, piyasanın daha da hızlı büyüebileceği yerde, işletmelerin piyasanın daha büyük bir kısmını oluşturabileceği şeklinde anlaşılabilir. İkinci bir neden tekelin daha çok haber değeri taşıması ve rekabetten daha çok ilgi çekmesidir. Eğer bireylerden Birleşik Devletler’de başı çeken sanayileri saymaları istenseydi, neredeyse hepsi otomobil üretimini listeye alırlardı, pek azıysa toptan ticareti sayardı. Ancak toptan ticaret otomobil üretiminin iki katı önem taşımaktadır. Toptan ticarete rekabet derecesi yüksektir, dolayısıyla az ilgi çeker. Pek az kişi toptan ticarete önde gelen işletmelerin isimlerini verebilir, oysa bunlar arasında mutlak boyut olarak çok büyük olanları vardır. Bazı açılardan oldukça rekabetçi sayılmasına karşın, otomobil üretiminde çok az sayıda firma vardır ve tabii, bu sektör tekele daha yakındır. Herkes önde gelen otomobil üreticisi firmaların adını bilir. Bir başka ilginç örnek vermek gerekirse, ev işi hizmetleri, telgraf ve telefon sanayiinden çok daha önemli bir sanayidir. Üçüncü bir neden genel tercih ve eğilimin küçüğe karşı büyüğün öneminin abartılması yolunda olmasıdır. Son olarak, toplumumuzun temel özelliği onun endüstriyel yapısı olarak kabul edilmiştir. Bu da imalat sektörünün abartılmasına yol açmaktadır; aslında imalat sektörü hasılatın ya da istihdamın yaklaşık olarak yalnızca bir çeyreğini sağlamaktadır. Ve ekonomideki diğer sektörlerle göre imalatta tekel çok daha yaygındır.

Tekelin öneminin abartılmasına, çoğunlukla aynı nedenlerle, rekabetin kapsamını genişleten teknolojik değişmelere kıyasla tekelin teşvik edilmesini sağlayan teknolojik değiş-

melerin öneminin abartılması eşlik etmektedir. Sözelimi, kitle üretiminin yaygınlaşması çok vurgulanmış, buna karşılık yerel, yöresel piyasaların önemini azaltarak ve rekabetin içinde yer alabileceği kapsamı genişleterek rekabeti geliştiren taşımacılık ve haberleşmedeki gelişmelere gerektiğinden daha az dikkat edilmiştir. Otomobil sanayiinde giderek büyüyen yoğunlaşma artık sıradan bir olaydır; büyük demiryollarına bağımlılığı azaltan kamyon sanayiinin büyümesi pek küçük bir ilgiyle geçiştirilmektedir; aynı şey çelik sanayiinde giderek azalan yoğunlaşma için de geçerlidir.

2. İşgücünde Tekel: Tekelin önemini abartma eğilimi işgücü alanında da vardır. İşçi sendikaları çalışan nüfusun yaklaşık dörtte birini kapsamakta ve bu durum sendikaların ücretlerin yapısındaki önemini abartılmasına yol açmaktadır. Oysa sendikaların pek çoğu tümüyle etkisizdir. Sağlam ve güçlü sendikaların bile ücretler yapısına yalnızca kısıtlı bir etkisi vardır. Hatta tekelin önemini değerlendirirken sanayi yerine işgücü yönünde daha fazla abartma eğilimi bulunmasının nedeni daha da açıktır. Sendika söz konusuysa, herhangi bir ücret artışı, sendika örgütünün eseri olmasa bile sendika aracılığıyla gerçekleşir. Ev işlerinde çalışan hizmetçilerin ücretleri son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Eğer ev hizmetçilerinin bir sendikası olsaydı, o zaman bu artış sendika sayesinde gelmiş gibi olacaktı.

Bu, sendikaların önemsiz olduğu anlamına gelmez. İşletme tekelinde olduğu gibi, onlar da piyasanın tek başına yapabileceğinden farklı ücret düzeyinin oluşturulmasında belirgin ve anlamlı bir rol oynarlar. Onların önemini küçümsemek de abartmak kadar yanlış olacaktır. Bir çalışmamda, çalışan nüfusun %10-15 kadarının sendikalar nedeniyle ücret düzeylerini yaklaşık olarak %10 ile 15 kadar arttırabildiklerini hesaplamıştım. Bunun anlamı,

çalışan nüfusun geride kalan %85-90'ının ücret düzeylerinin artan ücretlerle karşılaştırıldığında %4 kadar düşme-siydi.* Benim bu tahminleri yaptığım zamandan bu yana başkaları tarafından çok daha ayrıntılı incelemeler yapıldı. İzlenimlerim onların vardıkları sonuçların da aynı şekilde sıralandığı yolundadır.

Sendikalar belirli bir meslekte ya da sanayide ücret düzeylerini yükselttikleri takdirde, kaçınılmaz olarak o meslek ya da sanayideki istihdam sayısını eski koşullara oranla azaltacaklardır; tıpkı daha yüksek bir fiyatın, satın alınan mal miktarını düşürmesi gibi. Bu da, diğer uğraş alanlarında iş arayan kişi sayısında bir artış, bundan dolayı da söz konusu uğraş alanlarının ücretlerinde aşağıya doğru bir zorlanma etkisi yapar. Sendikalar genellikle, her şekilde yüksek ücret ödenecek gruplar arasında en güçlü olduklarından, etkileri, daha düşük ücret ödenen işçilerin zararına olacak şekilde, yüksek ücretli işçilere daha da yüksek ücretler ödenmesini sağlamak şeklinde olmuştur. Sendikalar bu nedenle topluma ve işgücü kullanımını çarpıtmakla işçilere bir bütün olarak zarar vermekle kalmamış, en dezavantajlı işçiler için elde bulunan fırsatları azaltarak çalışan sınıfın gelirlerini daha da eşitsiz hale getirmişlerdir.

İşgücü tekeliyle işletme tekeli arasında bir açıdan önemli bir fark vardır. Geçen yarım yüzyıl boyunca işletme tekelinin öneminde herhangi bir yükseliş eğilimi olmadığı görülmektedir, bununla birlikte işgücü tekelinin öneminde kesinlikle bir artış olmuştur. İşçi sendikaları Birinci Dünya Savaşı süresince dikkati çekecek önemde büyümüşlerdir, yirmili yıllarda ve otuzların başında gerileyen sendikalar,

* "Some Comments on the Significance of Labor Unions for Economic Policy," David McCord Wright (ed.), *The Impact of the Union* içinde (New York: Harcourt, Brace, 1951), ss. 204-34.

daha sonra New Deal döneminde ileriye doğru müthiş bir sıçrama yapmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında elde ettikleri kazanmaları pekiştirmişlerdir. Son zamanlarda ise ancak durumlarını koruyabilmekte, hatta gerilemektedirler, Bu gerileme, belirli sanayilerdeki ya da mesleklerdeki herhangi bir düşüşün yansıması değildir. Daha çok, o sanayi ya da meslek kolunda güçlü sendikaların, daha zayıf sendikalara kıyasla yüksek olan önemlerinin azalmasıdır. İşgücü tekeliyle işletme tekeli arasında çizdiğim bu ayrım bir bakıma çok keskindir. Çünkü bir yerde sendikalar bir ürünün satışında tekeli zorunlu kılan bir araç olmuşlardır. Bunun en açık örneği kömürde görülmüştür. Guffey Kömür Yasası kömür madeni işleticilerinin fiyat karteline yasal dayanak sağlama amacına yönelik bir girişimdi. Otuzların ortasında bu yasa, Anayasa'ya aykırı ilan edilince, John L. Lewis ve Birleşik Maden İşçileri Sendikası yasadışı eylemlere giriştiler. Toprak üstüne çıkarılan kömür miktarı, fiyatları düşmeye zorlayacak düzeylere yükseldiği zaman Lewis grev ya da işi durdurma çağrılarını yapmakta ve bunun sonucu olarak da sanayiyle sözsüz bir işbirliği içindeymişçesine üretimi ve fiyatları denetlemekteydi. Bu kartel yönetiminden elde edilen kazançlar ise maden işleticileriyle madenciler arasında paylaşılıyordu. Madencilerin kazancı, daha yüksek ücret düzeylerine çıkabilme şeklindeydi. Tabii bu, aynı zamanda daha az madenci çalıştırılması demekti. Bundan sonra, yalnızca işini koruyabilen madenciler bu kartel kazancından paylarını alabildiler, hatta kazancın büyükçe bir bölümü de daha fazla boş zaman olarak ellerine geçti. Sendikaların bu rolü oynayabilmeleri, onların Sherman Anti-Tröst Yasası'ndan muaf tutulmuş olmalarıyla mümkün olmuştur. Çoğu diğer sendika da bu bağımsızlık avantajından yararlanmış ve bu nedenle de işgücü örgütü olarak değil de sanayinin

kartelleşmesine yardımcı hizmet satan işletmeler olarak yorumlanmışlardır. Bunlar arasında Kamyon Sürücüleri Sendikası belki de en dikkat çekici olanıdır.

3. Devlet ve Devlet Desteğinde Tekel: Birleşik Devletler’de satılabilen malların üretiminde doğrudan devlet tekeli pek sık görülmez. Posta, TVA ya da diğer kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki enerji santrallerinde elektrik enerjisi üretimi; dolaylı olarak akaryakıt vergisiyle ya da doğrudan geçiş ücretleriyle satılan karayolu hizmetlerinin tasarruf hakkı, belediyelerin su ve benzeri tesisleri temel örneklerdir. Bunlara ek olarak, federal hükûmet artık savunma, uzay ve araştırmaya ayrılan çok büyük bütçelerle pek çok işletmenin ve bütün bir sanayi kolunun ürünlerinin esas itibarıyla tek alıcısı durumuna gelmiştir. Bu durum, özgür bir toplumun korunmasında çok önemli sorunlar çıkarmaktadır ama bunlar “tekel” başlığı altında irdelenecek türden sorunlar değildir.

Özel üreticiler arasında kartel ve tekelin kurulması, desteklenmesi ve uygulanması konularında yapılan düzenlemelerde devletin alet edilmesi, devlet tekeliinden çok daha hızlı gelişmiştir ve halen de önemini korumaktadır. Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu buna eski bir örnektir ve kapsadığı alanı demiryollarından karayolu taşımacılığına ve diğer ulaşım araçlarına kadar genişletmiştir. Tarımsal program da bunlar arasında en çok bilinenlerden biridir. Temelde hükûmetçe uygulanan bir karteldir. Verilebilecek diğer örnekler; radyo ve televizyon üzerindeki denetimiyle Federal Haberleşme Komisyonu; eyaletlerarası ticarete konu olarak taşınan petrol ve gaz üzerindeki denetimiyle Federal Enerji Komisyonu; havayolları üzerindeki denetimiyle Sivil Havaçılık Kurulu; bankaların vadeli mevduatlara ödeyebilecekleri en yüksek faiz oranlarıyla ilgili uy-

gulaması veya vadesiz mevduatlara koyduğu faiz ödeme yasağıyla Federal Reserve Board'dur (Fed).

Bu örnekler federal düzeyde görülenlerdir. Bunlara ek olarak, benzeri gelişmeler eyaletlerle yerel düzeylerde de geniş çapta tomurcuklanarak üremiştir. Bildiğim kadarıyla demiryollarıyla hiçbir ilgisi bulunmayan Texas Demiryolu Komisyonu, petrol kuyularının üretimde bulunabilecekleri gün sayısını sınırlayarak kuyulardaki petrol üretimine kısıtlamalar koymaktadır. Doğal kaynakların korunması adı altında yapılan bu uygulamayla aslında amaçlanan fiyatların denetlenmesidir. Daha yakın zamanlarda petrole konan federal ithalat kotaları da buna çok yardımcı olmuştur. Zamanın çoğunda petrol kuyularını çalıştırmayarak fiyatları yüksek tutmak, bana göre, istihdam yaratmak için kömür ateşçilerinin dizel lokomotiflerde aylak aylak oturmaları karşılığında onlara ücret ödenmesiyle aynıdır. Yine de işçileri bu şekilde şımartmayı özgür işletmenin ihlali olarak gören ve kınayanlar arasında en yüksek sesi çıkaran –ki bunun başta petrol sanayinin kendisi olması dikkate değerdir– bazı iş çevresi temsilcileri, iş petrole gelince işçi şımartma olayına sağırmışçasına sessiz kalmaktadır.

Gelecek bölümde tartışılacak olan ruhsat uygulamaları devletçe yaratılmış ve desteklenmiş eyalet düzeyindeki diğer bir tekel örneğidir. İşletilebilecek taksi araçlarının sayısındaki kısıtlamalar benzeri bir uygulamanın yerel örneğidir. Bir taksiyi bağımsız olarak işletebilme hakkını veren bir plaka New York'ta şu anda 20.000 dolarla 25.000* dolar arasında, Philadelphia'daysa 15.000 dolara satılmaktadır. Yerel düzeydeki bir başka örnek de yapı izinleri yönetmelikleridir; görünürde kamu güvenliği için çıkarılmıştır ama

* Bu rakam 2016'da 1 milyon dolar civarındadır. -y.n.

genellikle özel yapsatçıların kurduğu yerel yapı ticareti sendikaları ya da birliklerinin denetimi altındadır. Hem il, hem de eyalet düzeyinde dikkat çekecek çeşitlilikte etkinliğe sayısız kısıtlama getirilmektedir. Hepsi de bireylerin birbirleriyle gönüllü alışveriş yapabilme ehliyetlerine konan keyfi kısıtlamalardır. Bu kısıtlamalar özgürlüğü kısıtladıkları gibi aynı zamanda kaynakların israfına da sebep olmaktadır.

Devlet eliyle yaratılan tekellere bir örnek de, ilke olarak çok farklı bir tür olan mucitlere verilen patentler ve yazarlara verilen telif haklarıdır. Bunlar farklıdır, çünkü her ikisi de mülkiyet haklarının tanımıyla eşit değerlendirilebilir. Tam olarak söylemek gerekirse, eğer bir arazi parçası üzerinde bir mülkiyet hakkım varsa, o zaman benim o belirli arazi parçasına ilişkin tanımlanmış ve devletçe uygulanmış bir tekelim olduğu ileri sürülebilir. Buluşlar ve yayınlara ilişkin sorunsu, benzeri bir mülkiyet hakkının belirlenmesinin istenip istenmeyeceğidir. Bu sorun, aslında neyin mülkiyet olarak kabul edilip neyin edilmeyeceğinin belirlenmesinde devletin kullanımına olan genel ihtiyacın bir parçasıdır.

Patentler ve telif haklarının her ikisi için de, ilk bakışta mülkiyet hakkı tesis edilmesini geçerli kılan güçlü bir neden vardır. Bu yapılmadıkça, mucit buluşunun üretime katkısı karşılığında bir ödemeyi alırken zorluk ya da olanaksızlıkla karşılaşabilecektir. Bir yerde, bedelini alamayacağı imtiyazlarını başkalarına bağışlamak durumunda kalacaktır. Dolayısıyla buluşunu üretmek için gereken zaman ve çabayı o işe adanması için hiçbir özendiricisi olmayacaktır. Benzeri görüşler yazarlar için de geçerlidir.

Aynı zamanda bunlara ilişkin maliyetler de söz konusudur. Bir şey daha var: birçok “yeni buluş” a patent uygulanamaz. Sözelimi, süpermarketin “mucidi”, vatandaşlara, bedelini almayacağı önemli yararlar bağışlamıştır. Bir buluş

türü için gereken yetenek türü diğer bir buluş için de aynen gerekli olduğuna göre, patentlerin var oluşu, faaliyetleri, patenti alınabilen buluşlara yönlendirme eğilimindedir. Öte yandan uyduruk patentler ya da mahkemede savunulmaya kalkıldığında yasallığı şüpheli olabilecek patentler, sık sık başka şekilde sürdürülmesi daha güç ya da olanaksız olan özel danışıklı düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesini sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bunların hepsi zor ve önemli bir sorun üzerine çok yüzeysel yorumlardır. Bu yorumların amacı soruna belirli bir yanıt önermek değil, patentlerin ve telif haklarının devlet tarafından desteklenmiş diğer tekellerden neden farklı bir kategoride olduklarını göstermek ve ortaya çıkardıkları sosyal politika sorununu açığa çıkarmaktır. Bir şey apaçıktır. Patentler ve telif haklarına bağlanan belirli koşullar –sözgelimi, başka bir süre için değil de on yedi yıl süreyle korunma altına alınması gibi– bir ilkeye dayanmazlar. Bunlar uygulanabilir düşüncelerle belirlenmiş, amaca kestirmeden erişmek için başvurulmuş çarelerdendir. Ben şahsen, patent korunmasında çok daha kısa bir sürenin tercih edilmesi gerektiğine inanıyorum. Ama bu, üzerinde çok ayrıntılı incelemeler yapılmış ve çok daha fazlasının yapılmasının gerekli olduğu bir konuda, üstünkörü bir değerlendirme olacaktır. Dolayısıyla da fazla güvenilir değildir.

TEKELİN KAYNAKLARI

Tekelin üç ana kaynağı vardır: “Teknik” nedenler, doğrudan ve dolaylı devlet yardımı, hileli özel anlaşmalar.

1. Teknik Nedenler: İkinci bölümde işaret edildiği gibi, tekel bazı alanlarda pek çoğu yerine yalnızca bir işletmeyi daha verimli ya da ekonomik yapan teknik nedenlerle ortaya çıkar. En açık örnek bireysel bir toplumda bir telefon

şebekesi, su şebekesi ve benzerleridir. Ne yazık ki, teknik tekele hiçbir çözüm yoktur. Üç kötülük arasında tek bir seçenek vardır: düzenlenmemiş özel tekel, devletçe düzenlenmiş özel tekel ve devlet işletmesi.

Bu kötülüklerden birinin bir bütün olarak diğerine tercih edilmesini önermek olanaksız görünmektedir. İkinci bölümde de vurgulandığı üzere, tekelin devlet tarafından düzenlenmesi ya da devlet tarafından işletilmesinin en önemli dezavantajı, her iki seçenekte de geriye dönüşün fazlasıyla zor olmasıdır. Bunun sonucu olarak da, tahammül edilebildiği yerlerde, düzenlenmemiş özel tekelin bir ehveni şer olduğu inancındayım. Dinamik değişimler büyük bir olasılıkla onun kuyusunu kazacak ve bu değişimlerin etkilerini gösterebilmeleri için en azından biraz şansları olacaktır. Ve kısa süre içinde bile, ilk bakışta görüldüğünden daha geniş ölçekte, tekel konusunu ikame edebilecek şeyler de vardır; öyle ki, özel girişimler, fiyatlarını maliyetlerinin üstünde tutmanın kazançlı olması gibi oldukça dar kapsamlı bir sınırlama içindedirler. Bundan da öte, görmüş olduğumuz gibi, düzenleyici kurumlar sık sık üreticilerin denetimine geçme eğilimindedirler, dolayısıyla düzenleme yapıldığında fiyatlar, düzenleme yapılmadığı zamankinden daha düşük olmayabilir.

Bereket versin ki, teknik değerlendirmelerin, tekeli, muhtemel bir sonuç yaptığı alanlar oldukça kısıtlıdır. Bu alanlar, eğer çok da haklı olmadığı durumlara yayılan, bu temelde uygulamaya konulan düzenleme eğilimi olmasaydı, serbest bir ekonominin korunmasına herhangi bir ciddi tehlike oluşturmazlardı.

2. Doğrudan ve Dolaylı Devlet Yardımı: Tekel gücünün belki de en önemli kaynağı doğrudan ve dolaylı devlet yardımı olmuştur. Yukarıda makûl ölçüde doğrudan devlet

yardımlarının sayısız örneği aktarılmıştır. Tekelin oluşmasına başka amaçlar için alınmış önlemler dolaylı olarak yardım edebilir; bu önlemlerin, firmaların olası rakiplerine kısıtlamalar yüklemek gibi aslında amaçlanmamış etkileri vardır. Belki de bunlara en açık üç örnek; tarifeler, vergi yasaları ve iş uyuşmazlıklarındaki yasal yaptırımlardır.

Kuşkusuz, gümrük tarifeleri, çoğunlukla yerli sanayinin “korunması” için konur; amacı olası rakiplere engeller koymaktır. Bunlar bireylerin gönüllü alışveriş bağlantılarına girebilme özgürlüğüne her zaman müdahale etmiştir. Sonuçta bir liberal kendine konu birimi olarak bir ulusu ya da belirli bir ulusun vatandaşlarını değil, bireyin kendisini alır. Dolayısıyla da Birleşik Devletler ve İsviçre vatandaşlarının karşılıklı yarar sağlayacakları alışverişi gerçekleştirmelerini engellemek, iki Birleşik Devletler vatandaşının aynı şeyi yapmasını engellemek kadar özgürlük ihlalidir. Tarifeler tekel yaratmamalıdır. Eğer korunan sanayinin piyasası yeterince geniş ise ve teknik koşullar da çok sayıda firmaya olanak tanıyabiliyorsa, o zaman korunan sanayide etkili bir iç piyasa rekabeti oluşabilir, Birleşik Devletler’de tekstilde olduğu gibi. Bununla birlikte, tarifelerin tekeleli besledikleri açıktır. Birkaç firmanın fiyatları karşılıklı olarak aralarında belirlemeleri, bunu çok sayıda firmanın yapabilmesinden çok daha kolaydır ve genel olarak aynı ülkedeki işletmelerin aralarında böylesi bir anlaşmayı yapmaları, farklı ülkelerdeki işletmelerin gerçekleştirmesinden daha kolaydır. İngiltere, iç piyasasının görece küçük olmasına ve çok sayıda firma bulunmasına karşın 19. Yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyıl’ın başlarına kadar uyguladığı serbest ticaretiyle tekelin yayılmasından korunabilmişti. Tekel, İngiltere’de serbest ticaret terk edildikten sonra, ilk kez Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ve daha sonra da

1930'ların başında çok daha yoğun biçimde ciddi bir sorun haline gelmiştir.

Vergi yasalarının etkileri, çok daha dolaylı olmuştur ama kesinlikle daha önemsiz değildir. Başlıca bir unsur, bireysel gelir vergisi adı altında sermaye kazançlarının özel uygulamasıyla birleştirilmiş kurumlar vergisi ve bireysel gelir vergilerinin bağlantısı olmuştur. Bir anonim şirketin, kurumlar vergisine ilaveten 1 milyon dolar gelir elde ettiğini varsayalım. Eğer bu 1 milyon doların tamamı hissedarlara kâr payı olarak dağıtılsa, onlar da bunu vergilendirilebilir kazançlarına eklemek zorundadır. Bu gelirin ortalama %50'sini gelir vergisi olarak ödemek zorunda olduklarını varsayalım. Bundan sonra tüketime harcamak ya da biriktirmek ve yatırım yapmak için ellerinde sadece 500.000 dolar kalacaktır. Ama eğer anonim şirket, hissedarlara hiç kâr payı dağıtmazsa bünyesinde yatırım için kullanabileceği tam bir milyon doları var demektir. Böyle bir yeniden yatırım, hisselerin piyasa değerlerini artırma eğilimi gösterecektir. Dağıtım yapılması durumunda bu fonları biriktirecek olan hissedarlar, bu durumda yalnızca hisselerini satıncaya kadar ellerinde tutarak bütün vergilerini erteleyebileceklerdir. Onlar gibi, kendilerine tüketim için gereken geliri sağlamak üzere daha erken bir tarihte hisselerini satanlar da oransal olarak düzenli gelirlere uygulananndan çok daha düşük olan sermaye kazançları vergisini ödeyeceklerdir.

Bu vergi yapısı, kurumsal kazançların alıkonmasını teşvik etmektedir. İç yatırımla sağlanacak kazanç hisse sahibinin fonları dışarıda yatırım yaparak değerlendirmesinden belirgin biçimde daha az olsa bile, vergi tasarrufundan dolayı iç yatırımı karşılayabilir. Bu da sermaye israfına, yani sermayenin daha verimli amaçlar yerine verimlilik oranı

düşük yerlerde kullanılmasına yol açar. Firmalar, kazançları için pazarlar ararken bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrası yatay çeşitlendirme eğilimi için başlıca neden olmuştur. Aynı zamanda yeni şirketlere oranla eski anonim şirketlerin güçlenmesinin kaynağını oluşturmuştur. Eski anonim şirketlerin verimlilik oranı yeni şirketlere kıyasla daha düşük olabilir, yine de hissedarları elde edilen kazançların kendilerine ödenmesini isteyerek bunları sermaye piyasası aracılığıyla yeni işletmelere yatırmaktan çok, yine onlara yatırmak eğilimindedirler.

İşgücü tekelinin esas kaynağı devlet yardımları olmuştur; yukarıda tartışılan ruhsat uygulamaları, yapı izinleri ve benzerleri gibi anti-tröst yasasından muaf olma, sendikaların sorumluluklarında kısıtlamalar, özel yargı huzurunda yargılanma hakkı ve diğerleri gibi işçi sendikalarına özel dokunulmazlıklar tanıyan yasalar da ikinci bir kaynak olmuştur.

Belki de bu ikisine eşit ya da daha önemli olan, bir iş uyuşmazlığının yargılanmasında ele alınan eylemlere, başka koşullar altında aynı eylemler için uygulanacaklardan daha farklı standartlar uygulayan yasa yaptırımları ve genel kanaat ortamıdır. Eğer insanlar yoldan çıkmış bir şekilde ya da ağır kişisel öç alma amaçlı eylemleri sırasında arabaları devirir ya da malı mülkü yıkarlarsa, onları bu eylemlerin yasal sonuçlarından korumak için kimse kılını kıpırdatmayacaktır. Ama aynı eylemlere bir iş uyuşmazlığı sırasında girişirlerse rahatlıkla hiç zarar görmeden kurtulabilirler. Eğer yetkililerin rızaları olmasaydı, sendikaların fiilî ya da olası şiddet ya da baskıyı içeren eylemleri gerçekleşmezdi.

3. Hileli Özel Anlaşmalar: Tekelin son kaynağı hileli özel anlaşmalardır. Adam Smith'in söylediğine göre, "aynı ticaret dalındaki insanlar eğlenmek ve oyalanmak için bile

birbirleriyle çok nadir buluşurlar ama bu görüşmeler halka karşı fesat amacıyla yapılan gizli bir anlaşma ya da fiyatları yükseltmeye yönelik bir tertiple son bulur.”* Bu nedenle bu tür hileli anlaşmalar ya da özel kartel anlaşmaları sürekli olarak artmaktadır. Yine de bu anlaşmalar devleti yardıma çağıramadıkları sürece genellikle istikrarsız ve kısa süreli-dirler. Fiyatları yükselterek kartel oluşturulması dışarıdakiler için bu sanayiye girmeyi daha kârlı hale getirir. Bunun da ötesinde fiyatların artırılması yalnızca katılımcıların, çıktılarını belirli bir fiyattan üretim yapmak isteyecekleri miktarın altına indirmeleriyle mümkün olabileceği için her birinde çıktığı artırabilmek için fiyatı kırma arzusu olacaktır. Tabii her biri diğerlerinin anlaşmaya uyacaklarını umar. Yalnız bir ya da en çok birkaç “yan çizenin” bulunması –ki bunlar gerçekten kamu menfaatinedir– karteli kırmak için yeterlidir. Hele bir de kartelin uygulanmasına devlet desteği olmazsa o zaman oldukça kısa sürede başarıya ulaşacaklarına neredeyse kesin gözüyle bakarlar.

Anti-tröst yasalarımızın esas rolü bu tür hileli anlaşmaları yasaklamak olmuştur. Bu konuya başlıca katkıları fiili yargılamalardan çok, dolaylı etkileriyle olmuştur. Bunlar gözle görülebilen hileli anlaşma tertiplerinin, örneğin söz konusu amaç için açıkça bir araya gelmelerin yasaklanması şeklinde olmuş ve böylece de hileli anlaşma maliyetlerini artırmıştır. Daha önemlisi, tekel yaratıcı hareket anlaşmalarının mahkemelerde dava edilemez olduğuyla ilgili hukuk öğretisini yeniden onaylamışlardır. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde, eğer bir grup işletme yalnızca ortaklaşa bir satış acentesi aracılığıyla satış yapmayı ve bu anlaşmaya uymayan işletmelerin belirlenmiş bir cezayı ödemesini

* *The Wealth of Nations* (1776), Kitap. I, Bölüm X, Kısım II (Cannan ed. Londra, 1930), s. 130

içeren bir anlaşmaya girerlerse mahkemeler bunu geçerli sayar. Bu tür bir anlaşma Birleşik Devletler'deki mahkemelerce geçerli sayılmayacaktır. İşte bu farklılık, kartellerin neden Birleşik Devletler'den çok Avrupa ülkelerinde daha istikrarlı ve yaygın olduğunu açıklamaktadır.

UYGULANMASI GEREKEN DEVLET POLİTİKASI

Devlet politikası konusunda ilk ve acil gereklilik, ister işletme tekeli isterse işgücü tekeli olsun, tekeli doğrudan destekleyen önlemlerin ortadan kaldırılması, ayrıca yasaların hem işletmelere, hem de işçi sendikası benzerlerine tarafsız olarak uygulanmasıdır. Her ikisi de anti-tröst yasalarının hükümleri altında olmalıdır; şöyle ki, her ikisi de mülkiyetin tahrip edilmesi ve özel faaliyetlere müdahale edilmesine ilişkin yasalar karşısında aynı şekilde işlem görmelidir.

Bunun ötesinde, tekel gücünün azaltılması yönünde atılacak en önemli ve etkili adım, vergi yasalarında kapsamlı reformlar yapmak olacaktır. Kurumlar vergisi kaldırılmalıdır. Bu yapılırsa da yapılmazsa da, anonim şirketlerden, kâr payı olarak ödenmemiş bireysel hissedarların kazançlarını (dağıtılmamış kurum kârını) kendilerine mâl etmeleri istenmelidir. Yani anonim şirket, bir kâr payı ödeme çekini gönderirken, yanında bir de şu metni içeren bir belge göndermelidir: "Hisse başına .... sent olan kâr payına ek olarak anonim şirketiniz, hisse başına ... sent de kazandı ve bu kazançla tekrar yatırım yapıldı." Bundan sonra da, bireysel hissedardan bu mâl edilmiş ama dağıtılmamış kazançlarını, hatta kâr payını kendi vergi iadesinde bildirmesi istenmelidir. Anonim şirketler, yine de bu parayı istedikleri kadar yeniden yatırımda kullanmakta özgür olmalıdırlar ama bunu yapmak için hissedarların dışarıda kazanabileceğinden daha fazlasını iç yatırımda kazanabilmeleri dışında başka bir teş-

vik unsuru da olmayacaktır. Birkaç basit önlem bile, sermaye piyasalarını canlandırmak, işletmeyi harekete geçirmek ve etkin rekabeti artırmak için tetikleyici olacaktır.

Hiç kuşkusuz, bireysel gelir vergisi şimdi olduğu kadar yüksek artan oranlı olmadığı sürece, olumsuz etkilerinden sakınmaya yardımcı olacak araçlar arama yolunda güçlü bir baskı her zaman var olacaktır. Yüksek artan oranlı gelir vergisi bu yolla olduğu kadar, dolaysız olarak da kaynaklarımızın etkin kullanımına ciddi bir engel oluşturacaktır. Uygun çözüm, yasalara katılmış kaçınma araçlarının ortadan kaldırılmasıyla birlikte yüksek oranların büyük ölçüde düşürülmesidir.

İŞ DÜNYASI VE İŞGÜCÜNÜN SOSYAL SORUMLULUĞU

Şirket yetkililerinin ve işçi liderlerinin kendi hissedarlarının ya da kendi üyelerinin çıkarlarına hizmet etmekten öteye giden bir “toplumsal sorumluluk”ları olduğu görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Bu görüş, özgür bir ekonominin karakter ve yapısı hakkında temel bir kavramsal yanlışa işaret etmektedir. Böyle bir ekonomide iş dünyasının yalnız ve yalnız tek bir sosyal sorumluluğu olabilir: Oyunun kuralları içinde kaldıkları sürece, kaynakları kullanmak ve kârlarını artırmaya yönelik etkinliklerde bulunmak, yani aldatma ve dolandırma olmadan açık ve özgür bir rekabete girişmek. Sendika liderlerinin “toplumsal sorumluluk”ları da, benzer biçimde üyelerinin çıkarlarına hizmet etmektir. Bunların dışında bize düşen sorumluluksa, bireyin kendi çıkarlarını kollamasına olanak tanıyan yasal çerçeveyi oluşturmaktır, yine Adam Smith’ten alıntı yapacak olursak: Birey “aslında tamamen kendi iradesi dışında bir sona doğru görünmez bir el tarafından itilmektedir. Amacın bir parçası olmasa bile bu, toplum için her zaman kötü bir şey

demek değildir. Kendi çıkarlarının peşinde koştuğu zaman kamunun çıkarlarına sağlayacağı fayda, gerçekten kamunun çıkarlarına hizmet etmek için yaptıklarının sağladığı faydadan çok daha fazladır. Kamu yararına ticaret yaptıklarını söyleyenlerin iyi bir şey yaptıklarını hiç görmedim.”*

Eğer şirket yetkilileri hissedarları hesabına olabildiğince çok para kazanmaktan başka bir toplumsal sorumluluğu benimsemiş olsalardı, o zaman bazı eğilimler özgür toplumumuzun temel kurumlarının altını oyabilirdi. Bu, temelde yıkıcı olan bir öğretilerdir. Eğer işadamlarının hissedarlarına en fazla kârı sağlamaktan başka bir toplumsal sorumlulukları varsa, bunun ne olduğunu nereden bilecekler? Kendi kendini seçmiş bireyler toplumsal çıkarın ne olabileceğine karar verebilirler mi? O toplumsal çıkara hizmet edebilmek için kendilerinin ya da hissedarlarının omuzlarına bu kadar ağır bir sorumluluk yüklemelerinin haklılığına kendileri karar verebilirler mi? Vergilendirme, harcama ve denetleme gibi kamu işlevlerinin konumlarından dolayı özel kişiler tarafından seçilmiş ve o sırada belirli girişimlerin başında olan kişiler tarafından, keyfi biçimde uygulanmasına göz yumulabilir mi? Eğer işadamları hissedarların hizmetinde olmaktan çok, vatandaşlara hizmet edeceklerse o zaman bir demokraside şirket hissedarları da er ya da geç seçim ve atama gibi kamu teknikleriyle seçilebilirler.

Ve bu olay gerçekleşmeden çok önce de karar verme yetkileri ellerinden alınmış olacaktır. 1962 Nisanı'nda Birleşik Devletler Çelik Şirketi'nin çelik fiyatlarına yaptığı zammın, kamuoyu önünde öfkelenen Başkan Kennedy tarafından iptal edilmesi ve Kennedy'nin çelik şirketi yöneticilerine vergi raporlarının incelenmesinden anti-tröst davalarına

* a.g.e., Kitap IV, Bölüm ii, s. 421.

varacak tehditlerde bulunması etkileyici bir gösteriydi. Bu, Washington'da toplanan muazzam gücün kamuoyu önünde gösterilmesi açısından çarpıcı bir olaydı. Hepimiz bir polis devletinin aslında ne denli güçlü olduğunun farkına vardık. Bu olay şimdi ele almış olduğumuz noktayı da açığa kavuşturmaktadır. Toplumsal sorumluluk öğretisinin iddiasına göre, eğer çelik fiyatı bir kamu kararı olacaksa, o zaman özel olarak belirlenmesine izin verilemez.

Öğretinin bu örnekte görülen belirli ve günümüzde en çok göze çarpan yönü, iş ve işgücü çevrelerinin bir fiyat enflasyonundan kaçınabilmek amacıyla fiyat ve ücret düzeylerini aşağıda tutmaya ilişkin sözde toplumsal sorumluluklarıdır. Herhangi bir zamanda fiyatların yukarıya doğru çıkması yönünde bir baskı olduğunu varsayalım. Tabii sonuçta bu durum para miktarındaki bir artışı da yansıtabilir. Her işadama ve işçi liderinin de söz konusu sorumluluğu üstlenmeye hazır olduğunu ve böylece herhangi bir fiyatı yükselmekten alıkoymakta başarılı olabileceklerini de düşünürsek, işte o zaman açık bir enflasyon olmadan gönüllü bir fiyat ve ücret kontrolü sağlanmış olur. Bunun sonuçları neler olabilir? Çıkacak sonuç açıkçası mal darlıkları, işgücü darlıkları, el altı piyasaları ve karaborsalardır. Eğer malların ve işçilerin paylaşılması fiyatlarla yapılabilmeyecekse bunu sağlayabilecek bazı başka araçlar bulunmalıdır. Seçeneklere göre tahsis düzenlemeleri özel olarak yapılabilir mi? Belki, bir süre için küçük ve önemsiz bir bölgede yapılabilir. Ama eğer söz konusu mallar çok sayıda ve önemliyse, o zaman malların tahsisinin devlet eliyle yapılması, ücret politikası ile işgücünün yerleştirilmesi ve dağıtılması konularında devlet tarafından önlem alınması yönünde kesin ve büyük olasılıkla da karşı konulamaz bir baskıyla karşılaşılacaktır.

Fiyat denetimleri, ister yasalarla ister gönüllü olarak yapılsın, eğer etkili biçimde uygulanabilirse, er ya da geç özgür girişim sisteminin yıkılmasına ve yerini merkezden yönetim sistemine bırakmasına yol açacaktır. Üstelik enflasyonun önlenmesinde bile etkili olamayacaktır. Tarih, fiyatların ve ücretlerin ortalama düzeylerini belirleyen şeyin, işadamlarının ya da işçilerin açgözlülüğü değil, ekonomideki para miktarı olduğuna ilişkin kanıtlarla doludur. Hükümetler her zaman, işlerini –ki bunlar arasında paranın kontrolü de vardır– yürütürken kendi yetersizliklerinden ve insana özgü, sorumluluğu başkalarına atma eğilimlerinden kaynaklanan nedenlerle, iş ve işgücü çevrelerinden kendi kendilerini kısıtlamalarını isterler.

Toplumsal sorumluluk alanında, kişisel çıkarları da etkilediği için değinmeyi görev saydığım bir diğer konu, iş çevrelerinin hayır etkinlikleri ve bunlar arasında özellikle de üniversiteleri desteklemek için bağışlarda bulunmaları gerektiği şeklindeki iddiadır. Bir özgür girişim toplumunda bu tür anonim şirket bağışları şirket fonlarının uygunsuz kullanımından başka bir şey değildir.

Anonim şirket, sahibi olan hissedarlarının bir aracıdır. Anonim şirket bir bağışta bulunmakla, hissedarı kendisine ait fonları dilediği gibi kullanmaya karar verebilmekten alıkoymaktadır. Kurumlar vergisi ve bağışların vergiden indirilebilmesi olanağıyla, hissedarlar anonim şirketin kendi adlarına bir bağışta bulunmasını isteyebilirler, çünkü böylece çok daha büyük bir bağışta bulunmaktan kurtulabileceklerdir. En iyi çözüm kurumlar vergisinin kaldırılması olacaktır. Kurumlar vergisi kalsa bile, hayır ve eğitim kurumlarına yapılacak bağışların vergiden düşülebilmesini haklı gösterebilecek bir şey yoktur. Bu tür bağışlar, toplumumuzda mülkiyetin nihaî sahibi olan bireyler tarafından yapılmalıdır.

Serbest girişim adına yapılan bu tür kurumsal bağışların vergiden düşülmesinin genişletilmesini isteyen kişiler, aslında kendi çıkarlarına karşı çalışıyorlar demektir. Çağdaş işletme kavramına sık sık yapılan bir eleştiri, mülkiyetle denetlemenin birbirinden ayrılığı ilkesine yöneliktir; öyle ki anonim şirket, hissedarlarının çıkarlarına hizmet etmeyen sorumsuz yetkilileriyle, kendine özgü bir yasa uyarınca artık bir toplumsal kurum olmuştur. Bu suçlama doğru değildir. Ama izlenen politikanın şu anda gösterdiği gelişime bakılırsa, anonim şirketlerin hayır işlemek amacıyla yardımlarda bulunmalarına izin verilmesi ve bunlar için gelir vergisinden indirimler yapılabilmesi mülkiyetle denetimi gerçek anlamda birbirinden ayırmaya ve toplumun temel doğal karakterini yıkmaya yönelik adımlar atılmaktadır. Bu, bireysel toplumdan bir adım uzağa ve korporatif devlete doğru atılan bir adımdır.

ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI

ORTAÇAĞ LONCA SİSTEMİNİN YIKILMASI, BATI DÜNYasında özgürlüğün doğması için atılması gereken ilk adımlardan biriydi. Liberal fikirlerin zafesinin bir işaretiydi bu ve 19. Yüzyıl ortalarında İngiltere ve Birleşik Devletler’de yaygın bir şekilde, Avrupa’da ise daha dar kapsamda, insanlar resmî ya da yarı resmî bir izin belgesi olmaksızın diledikleri ticareti ya da meslekî uğraşı sürdürebilmekteydiler. Son yıllarda ise bir gerileme yaşanarak bazı mesleklerin icra edilebilmesi için özel bireylere özel lisans zorunlulukları gibi kısıtlamalar getirilmiştir.

Bireylerin kendi kaynaklarını diledikleri gibi kullanma özgürlüğüne konan bu kısıtlamalar onların hakları açısından önemlidir. Ayrıca da ilk iki bölümde geliştirdiğimiz ilkelere uygulanabilecek farklı türden sorunlara neden olmaktadır.

Önce genel olarak sorunun, daha sonra tıp uygulamaları örneği üzerinde duracağım. Tıp alanını seçmemin nedeni, kısıtlamalar için en güçlü gerekçelerin ileri sürülebildiği alan olarak görünmesidir; ne de olsa kof iddiaları yıkmak

insana pek de fazla bir şey öğretmez. İnsanların çoğunun, hatta büyük olasılıkla liberallerin çoğunun da, tıp mesleğinin yalnızca eyalet tarafından ruhsat verilen kişilerce uygulanması gerektiğine inandıklarını düşünüyorum. Tıp alanında ruhsatlandırma gerekçesinin diğer birçok alandan daha sağlam olduğunu kabul ediyorum. Yine de erişeceğim sonuçlar, liberal ilkelerin tıp alanında bile ruhsatlandırmayı haklı görmeyeceği ve eyaletin tıp alanındaki ruhsatlandırmasının istenen sonuçları vermediği şeklinde olacaktır.

İNSANLARIN GİRİŞEBİLECEĞİ EKONOMİK ETKİNLİKLERDE DEVLETİN AYNI ANDA HER YERE UYGULANAN KISITLAMALARI

Ruhsatlandırma çok daha genel ve fazlasıyla yaygın bir fenomenin özel bir durumudur; bireylerin atanmış bir eyalet yetkilisinin koyduğu koşullar dışında belirli bir ekonomik etkinliğe girişemeyeceklerini emreder. Ortaçağ lonca sistemi, hangi bireylerin belirli meslekleri sürdürebileceklerini açıkça saptayan özel bir örnektir. Hindistan'ın kast sistemi de diğer bir örnektir. Kısıtlamalar, kast sisteminde esnaf loncaları sisteminden hatırı sayılır ölçüde daha dar bir kapsamda olmak üzere, açıkça devlet tarafından değil, daha çok genel toplumsal gelenekler tarafından uygulanırdı.

Kast sisteminde, her bireyin mesleğinin, tümüyle içinde doğduğu kast tarafından belirlendiği şekilde yaygın bir görüş vardır. Bir iktisatçıya göre böyle bir sistemin mümkün olamayacağı apaçıktır, çünkü bu sisteme göre kişilerin belirlenen mesleklere dağılımı, hiçbir talep koşuluna bağlı olmadan ve yalnızca doğum oranlarına bağlı olarak katı bir biçimde düzenlenir. Tabii, sistemin çalışma yolu bu değildi. Gerçek ve bugün bile bir ölçüde geçerli olan durum, sınırlı sayıda mesleğin belirli kastların üyeleri için ayrılmış olmasıydı; ama bu kastların her üyesi söz konusu mesleklere

girmemiştir. Tarım gibi, çeşitli kaslardan üyelerin girişebileceği bazı genel uğraş alanları da olmuştur. İşte bunlar, farklı mesleklerden insanların hizmet talebine göre arzlarını ayarlanmasına olanak sağlamıştır.

Günümüzdeki tarifeler, adil ticaret yasaları, ithalat kotaları, üretim kotaları, sendikaların istihdamla ilgili kısıtlamaları ve benzerleri bu tür bir fenomenin örneklerindedir. Bunların hepsinde, belirli bireylerin belirli etkinliklere hangi koşullar altında girişebileceği resmî bir yetkili tarafından belirlenir; bu, bir yerde bazı bireylerin başkalarıyla anlaşma yapabilmesine izin veren kurallar anlamı taşır. Bu örneklerin olduğu kadar ruhsatlandırmaların da ortak özelliği, yasaların bir üretici grup adına yürürlüğe konmasıdır. Ruhsatlandırmalarda bu genellikle bir meslek grubudur. Diğer örneklerdeyse ürettiği belirli bir ürün için tarife isteyen bir gruptur. Örneğin zincir mağazaların rekabetinden korunmak isteyen bir küçük perakendeciler grubu ya da petrol üreticileri, çiftçiler veya çelik işçilerinden oluşan bir grup olabilir. Meslekî ruhsatlandırma artık iyice yaygınlaşmıştır. Bildiğim en iyi özet araştırmanın yazarı Walter Gellhorn'a göre,

1952'ye kadar lokantalar ve taksi şirketleri gibi 'kişinin kendi işi olanlar' hariç, 80'den fazla bağımsız meslek eyalet yasalarıyla ruhsatlandırılmıştır ve eyalet yasalarına ek olarak, çok sayıda belediye tüzükleri de bulunmaktadır. Radyo operatörleri ve hayvan panayırı komisyon acenteleri gibi değişik mesleklerin federal kararnameler uyarınca ruhsat gerektirmesine değinmeye bile gerek yok. 1938'de bile tek bir eyalet, Kuzey Carolina, yasalarını 60 mesleği kapsayacak şekilde genişletmişti. Eyalet yasasının etki alanına eczacılar, muhasebeciler mimarlar, baytarlar ve kütüphanecilerin girdiğini öğrenmek kimseyi şaşırtmayabilir. Ama harman makinesi operatörlerinin ve kırıtı tütün tacirlerinin bile ruhsatlandırılması gerektiğini keşfetmek

insanı eğlendirmez mi? Ya yumurta sınıflandırıcılarının ve kılavuz köpeği eğitimcilerinin, zararlılarla mücadele eden ve yat satıcılarının, ağaç budayıcılarının ve kuyu kazıcılarının, kiremit döşeyicilerin ve patates yetiştiricilerinininkine ne demeli? Peki ya hipertrikolojistlere (saç terapi uzmanları) ne dersiniz? Bu mesleğin Connecticut'ta ruhsatlandırılan uzmanları, ciddi unvanlarına yaraşır bir vakarla aşırı ve göze güzel görünmeyen kılları yoluyorlar.*

Böylesi ruhsat uygulamaları yasalaştırılırken, yasa ko-yucuları ikna etmeye yönelik savlar, her zaman kamu yararını koruma gereğini öne süren gerekçeler olmaktadır. Bununla birlikte, bir mesleğin ruhsata bağlanmasına ilişkin yasa çıkartma baskısı, ender olarak o meslek dalının üyelerince dolandırılmış ya da bir biçimde kötüye kullanılmış kamu üyelerinden gelir. Tam tersine bu baskılar istisnasız o mesleğin üyelerinden gelmektedir. Hiç kuşkusuz, onlar müşterinin ne kadar sömürülebileceğini herkesten daha iyi bilirler ve belki o nedenle de bu uzmanlık bilgilerine sahip çıkma hakkı isteyebilmektedirler.

Benzer şekilde, ruhsatlandırma düzenlemeleri hemen hiç istisnasız ruhsatlandırılacak mesleğin üyeleri tarafından denetlenmeyi içerir. Bir yerde bu bile doğaldır. Eğer tesisatçılık mesleği, müşterilere iyi hizmet verebilecek düzeyde yeterlilik ve yetenekteki kişilerle sınırlandırılacaksa, o zaman kimin ruhsat alabileceğinin değerlendirmesini de yine yalnızca tesisatçılar yapabilecektir. İşte bu nedenle de, ruhsat verme yetkisindeki kurullar ya da başka bir organ, neredeyse istisnasız olarak çoğunlukla tesisatçılardan, eczacılardan, tıp doktorlarından ya da ruhsatlandırılacak meslek neyse onun üyelerinden oluşur.

* Walter Gellhorn, *Individual Freedom and Governmental Restraint!* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1956). Bölüm başlığı: "The Right to Make a Living," s. 106.

Gellhorn'un işaret ettiği diğer noktalar şunlardır;

Bugün bu ülkede faaliyet gösteren meslekî ruhsatlandırma kurullarının %75'i tümüyle ilgili mesleğin ruhsatlı uygulayıcılarından oluşuyor. Bu erkek ve kadınların, ki çoğu yarım gün çalışan memurlardır, bu mesleğe girişte gerekenlere ilişkin birçok kararın verilmesinde ve ruhsat sahiplerinin uyacakları standartların belirlenmesinde doğrudan ekonomik çıkarları olabilir. Daha önemlisi, bu kişiler, kural olarak bu meslekler içinde örgütlü grupların temsilcileridir. Genellikle bu gruplar tarafından valilik ya da başka makamlarca yapılacak atamalara aday gösterilirler. Bu atama çoğu zaman tamamen formalitedir. Bu formalite sık sık meslekî birliğin doğrudan atama yapması sonucu atlanır. Örneğin Kuzey Carolina'da tarihçiler, Alabama'da dişçiler, Virginia'da psikologlar, Maryland'de sağlık uzmanları ve Washington'da avukatlar bu şekilde atanır.*

Bu nedenle ruhsatlandırma çoğu kez, devletin o işko-lu üyelerine yetki aktardığı Ortaçağ loncası türünden bir düzenleme yaratır. Uygulamada kimin ruhsat alabileceğine ilişkin kriterlerin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş özellikler, meslekten olmayan birinin gözüyle bakıldığında, meslekî yeterlilikle hiçbir ilgisi yokmuş gibi görülür. Bu hiç de şaşırtıcı değildir. Eğer bazı bireyler başka bireylerin bir mesleği icra etmeye çalışmalarını hakkında karar vermek durumundaysa, her tür konu dışı özellik işe karışabilir. Ancak bu konu dışı özelliklerin neler olabileceği, ruhsat verme kurulunu oluşturan üyelerin kişiliklerine ve zamanın havasına bağlıdır. Gellhorn, komünist yıkım korkusunun ülkeyi kasıp kavurduğu bir dönemde, çeşitli mesleklerde ne tür bir bağlılık yemininin gerekli olduğuna dikkati çekerek şöyle yazmaktadır:

* a.g.e., ss. 140-41.

1952'deki bir Texas kararnamesine göre eczacılık ruhsatı için başvuran bir adayın Komünist Partisi üyesi olmadığına ya da böyle bir partiyle yakın ilişkide bulunmadığına; böyle bir ideolojiye inanmadığına ve buna inanan ve Birleşik Devletler Hükûmetini zor kullanarak ya da anayasa dışı herhangi bir yolla yıkmayı öğreten ya da böyle bir amaca yardım eden bir grubun veya örgütün üyesi olmadığına ve bunları desteklemediğine yemin etmesi gerekmektedir." Böyle bir yeminle eczacıları ruhsatlandırma yoluyla korunması amaçlanan kamu sağlığı arasındaki ilişki her nasılsa biraz çapraşık görünmektedir. Dahası, Indiana'da profesyonel boksörlerden ve güreşçilerden bile yıkıcı olmadıklarına dair yemin etmelerinin istenmesi nasıl haklı gösterilebilir ki? Washington D.C.'de bir ortaokul müzik öğretmeni, komünist olduğu anlaşıldıktan ve bu nedenle istifaya zorlandıktan sonra piyano akortçusu olurken bile zorluklarla karşılaşmıştı, çünkü gerçekten de 'komünist disiplin'e bağlıydı. Washington eyaletinde veterinerler komünist karşıtı bir yemin imzalamadıkça hasta bir inek ya da kediye bakamazlar.**

Kişinin komünizme karşı tutumu her ne olursa olsun, ruhsatlandırmada aranan niteliklerle sağlanması düşünülen amaç arasında daha çok zorlama bir ilişki kurulmuştur. Böylesi niteliklerin nelere kadar varabileceği bazen gülünç bile olabilmektedir. Gellhorn'dan birkaç alıntı daha belki komik öğeleri görmenizi sağlayabilir.**

En ilginç düzenlemelerden biri, birçok yerde ruhsat uygulanan bir ticaret dalı olan berberliğe uygulanan bir dizi ayarlamalardır. Her ne kadar başka eyaletlerin kararna-

* a.g.e., ss. 129-30.

** Walter Gellhorn, benim bu sorunların doğru çözümünün ruhsatlandırmaktan vazgeçmek olduğu yönündeki görüşümlerle aynı fikirdedir. Tam aksine, ruhsatlandırmanın çok aşırıya kaçtığını düşünse de aynı zamanda bazı ciddi işlevleri olduğunu da düşünmektedir. Ona göre, ruhsatlandırma düzenlemelerinin kötüye kullanımını sınırlayacak yönetsel reformlar ve değişiklikler yapılmalıdır.

melerinde benzeri bir ifade tarzı yasal ilan edilmişse de, Maryland mahkemelerince geçersiz ilan edilen bir yasadan bir örnek şöyledir:

Mahkeme, işe yeni başlayacak berberlerin hijyen, bakteri-yoloji, saç, cilt, tırnak, kas ve sinir dokubilimi, kafa, yüz ve ense yapısı, sterilizasyon ve antiseptiklerle ilgili temel kimya, cilt, saç, salgı bezleri ve tırnak hastalıkları, saç kesme, sakal tıraşı, saçların taranması, şekil verilmesi, boyanması, renginin açılması konularında da temel bilimler eğitimi görmüş olması gerektiğini öngören yasal hükümden etkilenecek yerine üzüntü duymuştur.*

Berberlerle ilgili yasal düzenlemelerden bir alıntı daha:

1929'daki berberlik yönetmelikleriyle ilgili bir incelemede örnek alınan on sekiz eyaletten hepsinde çıraklık gerekli görülmele birlikte, bir tekinde bile isteklilerin bir 'berber okulu'ndan mezuniyetini öngören yasal bir hüküm yoktu. Günümüzdeyse eyaletler, aletlerin sterilizasyonu gibi 'teorik konular'da en az (ve genellikle de çok daha fazla) bin saatlik eğitim veren bir berberlik okulundan mezuniyette, ayrıca bunu bir çıraklık döneminin izlemesi gerektiğinde ısrar etmektedirler.**

Aktarılan bu sözlerin, mesleklerin ruhsata bağlanması sorununun, devlet müdahalesi sorununun önemsiz bir görüntüsü olmaktan öte bir anlam taşıdığını açıkça gösterdiğine inanıyorum. Öyle ki bu, bu ülkede bireylerin girişebilecekleri etkinlikleri seçebilme özgürlüklerinin ciddi biçimde ihlalidir ve kapsamın genişletilmesi yolunda yasa koyucuların ardı arkası kesilmeyen baskısıyla, çok daha ciddi bir tehdit olma yolundadır.

Ruhsatlandırmaya neden gidildiğini ve böylesine özel-

* *a.g.e.*, ss. 121-22.

** *a.g.e.*, ss. 146.

likli yasaları yürürlüğe koyma eğiliminin hangi genel politik sorunu açığa çıkardığını belirtmeden, ruhsatlandırmanın yararlarını ve zararlarını tartışmak hiçbir işe yaramaz. Berberlerin diğer berberlerden oluşturulmuş bir komite tarafından onaylanmasını öngören çok sayıdaki farklı eyalet yasasının çıkarılması, böylesi bir yasanın aslında kamu çıkarına olduğuna hiç de ikna edici bir kanıt değildir. Elbette açıklaması daha farklıdır; üretici bir grup, politik açıdan bu konuya, tüketici bir gruptan daha çok yoğunlaşmıştır. Bu sık sık açıkça işaret edilen ve yine de öneminin vurgulanmasında aşırıya gidilemeyecek bir noktadır.* Hepimiz hem bir üretici, hem de bir tüketiciyiz. Bununla birlikte, etkinliklerimizde tüketici olmaktan çok, üretici olarak uzmanlaşmış ve dikkatimizin daha büyük bir bölümünü bu yöne adanmışızdır. Gerçekten de milyonlarca değilse bile binlerce çeşit mal tüketiyoruz. Bunun sonucuysa, berber ya da sağlık uzmanları gibi aynı ticaret dalındaki insanların hepsinin kendi ticaretleriyle ilgili sorunlara yoğun bir ilgileri ve enerjilerini bunlara yönelik bir şeyler yapabilmek için adama istekleri vardır. Öte yandan, aramızda berber kullananlarımız aralıklı olarak berbere gider ve gelirimizin yalnızca pek küçük bir bölümünü berber dükkanlarına harcarız. İlgimiz rastlantısaldır. Aramızdan herhangi birinin berberlik uygulamalarının kısıtlanmasındaki haksızlığı açığa vurmaya üzere yasa koyuculara başvurmak için zaman ayırmak isteme olasılığı pek azdır. Aynı olay gümrük engelleri için de söz konusudur. Belirli tarifelerde özel çıkarları olduğunu düşünen gruplar, konunun kendileri açısından önemli olduğu noktasında bir araya gelmiş yoğun gruplar-

* Örneğin, bkz. Wesley Mitchell'in "Backward Art of Spending Money" üzerine makalesi, denemelerinin toplandığı aynı adlı kitabın içinde tekrar baskı (New York: McGraw-Hill, 1937), ss. 3-19.

dır. Kamu çıkarıysa genellikle yayılmıştır. Bu nedenle özel çıkarların baskısını dengeleyici herhangi bir genel düzenlemenin yokluğunda, üretici grupların yasalastırma eylemine etkileri her zaman çok daha güçlü olacaktır ve bunu birbirinden farklı, çok yaygın tüketici çıkarları izleyecektir. Gerçekten de bu açıdan bakıldığında, bilmece, neden bu kadar çok sayıda saçma ruhsat yasasının çıkarıldığı değil de, neden daha da fazlasının çıkarılmadığıdır. Bireylerin burada ve diğer ülkelerde var olmuş ve halen de var olan devlet kontrollerinden görelî bir özgürlüğü nasıl olup da elde edebildikleri bir bilimcedir.

RUHSATLANDIRMANIN YARATTIĞI POLİTİK SORUNLAR

Kontrolün üç değişik seviyesini birbirinden ayırmak gerekir: Bu seviyelerin birincisi tescil, ikincisi belgelendirme, üçüncüsü ruhsatlandırmadır.

Tescilden, bireylerin belirli türdeki etkinliklere girişirken adlarını bazı resmî kütüklere yazdırmalarını öngören düzenlemeler anlaşılmalıdır. Adını listelere yazdırmak isteyen herhangi bir kişinin o etkinliğe girişme hakkının geri çevrilmesine neden olabilecek hiçbir koşul yoktur. Kişiden bir kayıt ücreti ya da vergi sınıflandırmasına göre bir tescil harcı alınabilir.

İkinci basamak belgelendirmedir. Devlet dairesi, bir bireyin belirli yetenekleri olduğunu belgelendirebilir ancak böyle bir belgesi olmayan insanların da bu yeteneklerini kullanarak herhangi bir mesleği icra etmelerini hiçbir şekilde engelleyemez. Örneğin, muhasebecilik bunlardan biridir. Birçok eyalette, serbest muhasebeci olarak belgelendirilmiş olsun ya da olmasın, herhangi bir insan muhasebecilik yapabilir ancak yalnız belirli bir sınavı başarılmış kişiler adlarıyla birlikte SMMM unvanını kullanabilir

ya da işyerlerine belgeli serbest muhasebeci olduklarını belirten bir tabela koyabilirler. Belgelendirme çoğunlukla arada kalmış bir basamaktır. Eyaletlerin çoğunda serbest muhasebecilerin etkinlik düzeylerini kısıtlayıcı yönde bir eğilim olmuştur. Böyle etkinliklerde belgelendirme değil, ruhsatlandırma yapılmaktadır. Bazı eyaletlerde, “mimar” unvanı yalnızca belirtilmiş bir sınavı başarabilmiş kişilerce kullanılabilir. Bu bir belgelendirmedir. Başka kişileri, konut yapımında belirli bir ücret karşılığında insanlara danışmanlık yapmaktan alıkoyamaz.

Üçüncü basamak asıl ruhsatlandırmanın kendisidir. Bu, bireyin bir mesleğe girmek için kabul edilmiş bir yetkili merciden ruhsat almasını öngören düzenlemedir. Ruhsat yalnızca bir formalite olmaktan öte bir şeydir. Yeterliliğin gösterilerek kanıtlanmasını ya da görünüşte yeterliliğin kanıtlanması için tasarlanmış bazı sınavların verilmesini gerektirir; bunun yanında ruhsatı olmayan herhangi bir insanın uygulamaya girişme yetkisi olmadığı gibi, kişi eğer bir uygulamaya girişirse, para ya da hapis cezasına çarptırılabilir.

Dikkat çekmek istediğim soru şudur: Hangi koşullar – tabii böyle koşullar varsa– altında şu ya da bu basamaktan birini haklı görebiliriz? Bana göre tescilin liberal ilkelerle tutarlı olarak haklı gösterilebileceği üç dayanak vardır.

İlk olarak, diğer hedeflere ulaşmaya yardımcı olabilir. Bunu şöyle açıklayabilirim: Polisler genellikle şiddet eylemleriyle birlikte akla gelirler. Olay olduktan sonra, silah kullananların yakalanması esastır. Olay olmadan önceyse, ateşli silahların, onları yasadışı amaçlar için kullanabilecek kişilerin eline geçmemesinin sağlanması istenir. Ateşli silah satan mağazaların tescil edilmesi bu amaca hizmet edebilir. İzin verirsiniz, daha önceki bölümlerde birkaç kez değindiğim bir noktayı yinelemek istiyorum: Bir düzenle-

menin haklı olduğuna karar verebilmek için bu çizgiler çerçevesinde haklı olabileceğini söylemek hiçbir zaman yeterli değildir. Liberal ilkeler ışığında avantajlar ve dezavantajlar bilançosu kurulmalıdır.

İkincisi, tescil, bazen vergilendirmeyi kolaylaştıran bir araç olmaktan başka bir şey değildir. Bundan sonra ortaya çıkacak sorular, bu verginin gerekli görülen devlet hizmetlerinin finansmanında kullanılacak gelirleri artırmak için uygun bir yöntem olup olmadığı ve tescilin vergi tahsilatını kolaylaştırıp kolaylaştırmadığıdır. Bunlar ya tescili yaptıran kişiye bir vergi yüklendiği için ya da tescil yapan kişi bir vergi tahsildarı olarak kullanıldığı için gerçekleşir. Örneğin, çeşitli tüketim mallarının satışı üzerinden alınan bir verginin tahsil edilebilmesi için, vergiye konu edilecek malların satışını yapan bütün yerlerin bir listesinin ya da bir kütüğünün bulunması gerekecektir.

Tescili haklı gösterme olasılığına, yani ana ilgi konumuza en yakın olan üçüncüsüyse tescilin, tüketicileri dolandırıcılığa karşı koruyabilecek bir araç olabilmesidir. Genel olarak, liberal ilkeler, akitlerin uygulanmasında yetkiyi devlete verir ve dolandırıcılıksa akitlerin ihlali demektir. Her ne kadar gönüllü anlaşmalar bunu gerektirse de, kişinin dolandırıcılığa karşı önlem alma konusunda aşırıya kaçması gerektiği elbette kuşkuludur. Ancak dolandırıcılık yapılmasına yol açabilecek öyle etkinlikler olabilir ki, bu etkinliklere giriştiği bilinen kişilerin bir listesinin önceden hazır bulunması istenebilir. Örneğin, taksi işletmesi şoförlerin tescil edilmesi. Geceleyin birini arabasına almış bir taksi şoförü onu soymak için çok iyi bir fırsat yakalamış olabilir. Böylesi bir eylemin önüne geçebilmek için taksicilik işine girişmiş kişilerin bir isim listesinin bulunması istenebilir; hepsine birer numara verilir ve bu numaraları taksi

araçlarına koymaları istenir, böylece saldırıya uğrayan kişinin yalnızca o numarayı anımsaması yeterli olabilecektir. Burada bireyleri başka bireylerin şiddetinden korumak için sadece polis gücü yetecektir ve belki de bunun için en elverişli yöntem olacaktır.

Belgelendirmeyi haklı göstermek çok daha zordur. Nedeni, serbest piyasanın bunu kendi başına yapabilecek olmasıdır. Bu sorun ürünler için olduğu kadar insanların hizmetleri için de geçerlidir. Birçok alanda kişilerin yeterliliklerini ya da belirli bir ürünün kalitesini belgelendiren özel belgelendirme acenteleri vardır. İyi Ev Hizmetleri işareti, bir özel belge düzenlemesidir. Sınai ürünlerde belirli bir ürünün kalitesini belgelendiren özel tahlil laboratuvarları vardır. Tüketici ürünlerindeyse tüketici tahlil acenteleri vardır; bunların ABD içerisinde en iyi bilinenleri Tüketiciler Birliği ve Tüketici Araştırmaları'dır. Better Business Bureaus belirli malların kalitelerini belgelendiren gönüllü bir örgüttür. Teknik okullar, kolejler ve üniversiteler kendi mezunlarının kalitesini belgelendirirler. Perakendecilerin ve mağazaların bir işlevi de sattıkları pek çok malın kalitesini belgelendirmektir. Tüketici mağazaya karşı güven geliştirir ve mağaza da bu güveni hak edebilmek için sattığı malların kalitesini araştırmaya teşvik olur.

Bazı durumlarda, ya da belki çoğu durumda, gönüllü belgelendirmeyi gizli tutmak zor olduğundan dolayı bireylerin onun için ödeme yapmayı isteseler bile, gönüllü belgelendirmenin yapılmayacağı savunulabilir. Konuya esas itibariyle patentler ve telif haklarında değinildiği gibi, sorun bireylerin başkalarına sağladıkları hizmetlerin değerini alabilecekleri bir durumda olup olmadıklarıdır. Ben kişileri belgelendirme işine girişmiş olsam, sizi belgelendirmem karşılığında bana bir ödeme yapmanızı zorlayacak etkili

bir yol bulamayabilirim. Eğer belgelendirme bilgilerimi birisine satacak olsam, onun da bunu başkalarına aktarmasının önüne nasıl geçebilirim? Bu nedenle kişiler bir ödeme yapılması gerektiğinde bu hizmet için ödeme yapmayı isteseler bile, belgelendirme konusunda etkili bir gönüllü alışveriş sağlamak mümkün olmayabilir. Bu sorundan, diğer türdeki dışsallık etkilerinde yaptığımız gibi, bir çaresini bulup kurtulabilmenin bir yolu belgelendirmenin devlet eliyle yapılmasıdır.

Belgelendirmenin haklılığını gösterecek diğer bir olası gerekçe tekel nedenlerine dayanır. Belgelendirmenin maliyeti, bilginin aktarıldığı kişi sayısından oldukça bağımsız olduğu için, belgelendirmenin bazı teknik tekel yönleri de vardır. Yine de bu durumdan dolayı tekelin hiçbir şekilde kaçınılmaz olduğu anlaşılmamalıdır.

Ruhsatlandırmanın haklı gösterilmesiye bana çok daha zor görünmektedir. Çünkü ruhsatlandırma, bireylerin gönüllü anlaşmalara girme haklarının önüne set çekilmesine doğru yol almaktadır. Her ne kadar bir liberalin devlet faaliyetinin uygunluğu anlayışı içinde kabul etmesini zorunlu kılan, ruhsatlandırmayı haklı gösterecek bazı gerekçeler varsa da, yine de her zaman olduğu gibi, avantajlar dezavantajlarla karşılıklı tartılmalıdır. Bir liberal açısından ana argüman dışsallık etkilerinin varlığıdır. En basit ve en açık örnek, “yetersiz” bir sağlık uzmanının bir salgın hastalığın başlamasına neden olabileceğidir. Yalnızca kendi hastasına zarar verdiği sürece, bu durum hastasıyla o sağlık uzmanı arasındaki bir gönüllü anlaşma ve alışverişi ilgilendiren bir sorun olacaktır. Bu konuda müdahaleyi gerektirebilecek herhangi bir neden yoktur. Bununla birlikte, eğer sağlık uzmanı hastasına kötü bakarsa, bir salgın hastalığın yayılarak o andaki ilişkiye hiç karışmamış üçüncü kişilerin de

zarara uğrayabileceği ileri sürülebilir. Böyle bir olayda, söz konusu hasta ve sağlık uzmanı da dahil olmak üzere herkesin, böyle salgınların ortaya çıkmasını engelleyebilmek için tıp uygulamalarının “yeterli” kişilerle sınırlandırılmasına boyun eğmesi akla uygun bir durumdur.

Uygulamada ruhsatlandırma savunucularının en başta ileri sürdükleri himayeci argüman bu değildir. Bireylerin kendilerine hizmet verecek kişileri, ki bu sağlık uzmanı, tesisatçı ya da berber olabilir, layıkıyla seçmekte yeteneksiz oldukları ileri sürülür. Bir insanın bir sağlık uzmanı seçerken akıllı bir seçim yapabilmesi için onun da bir sağlık uzmanı olması gerekir. İşte bu nedenle çoğumuzun yeteneksiz olduğu, dolayısıyla da kendi bilgisizliğimizden korunmamız gerektiği öne sürülür. Bu durum, seçmen yönümüzün tüketici yönümüzü kendi bilgisizliğimize karşı, insanlara yetersiz sağlık uzmanlarının ya da tesisatçıların ya da berberlerin hizmet etmesini önleyerek koruması gerektiğini ileri sürmeye kadar gider.

Buraya kadar tescil etme, belgelendirme ve ruhsatlandırma hakkında ileri sürülen argümanları sıraladım. Anılan her üç olayda da, avantajların karşısına konması gereken yüksek toplumsal maliyetlerin bulunduğu ortadadır. Bu toplumsal maliyetlerden bazıları daha önce belirtilmişti. Şimdi bunlardan tıp dalındakileri daha ayrıntılı olarak göstereceğim ama önce bunları genel hatlarıyla tanıtmak yararlı olabilir.

Tescil, belgelendirme ya da ruhsatlandırmadan hangisi olursa olsun, bu önlemlerden herhangi birinin en göze batan toplumsal maliyeti, özel bir üretici grubun kamu zararına bir tekel konumunu elde etmek için bunu araç olarak kullanmasıdır. Bu sonuçtan kaçınabilmenin hiçbir yolu yoktur. Bu sonucu önlemek için tasarlanmış bir dizi

yöntemsel kontrol planlanabilir, ama hiçbiri tüketicinin çıkarından üreticinin daha büyük bir yığın halindeki çıkarından kaynaklanan sorunun üstesinden gelemeyecektir. Böylesi bir düzenlemeyle en yakından ilgilenecekler, ki bunlar uygulanmasında ve yönetiminde en çok baskı yapacak olanlardır, yine o belirli mesleğin ya da ticaretin içindeki insanlar olacaklardır. Kaçınılmaz bir sonuç olarak tescilin belgelendirme, belgelendirmenin ise ruhsatlandırma şeklinde genişlemesi için bastıracaklardır. Bir kez ruhsatlandırmaya ulaşıldığında ise, ilgili yönetmelikleri zayıflatma yönünde gelişmiş kişilerin etkili olmasını engellemeye çalışacaklardır. Böylelerine ruhsat verilmeyecektir. Bu nedenle de başka mesleklere girmek zorunda kalarak ilgilerini yitireceklerdir. Hiç değişmeyen bir sonuç, mesleğe girişlerin meslek üyelerinin denetiminde bulunması, dolayısıyla da bir tekel konumunun oluşturulmasıdır.

Bu açıdan belgelendirme çok daha az zararlıdır. Eğer belge alanlar kendi özel belgelerini “kötüye kullanılırsa”; eğer o ticaretin üyeleri belgelendirmede aranan koşulları güçleştirerek yeni başlayanları gereksiz yere zora koşar, böylece uygulamacıların sayısını çok fazla azaltırlarsa, belgeli ve belgesizler arasındaki fiyat farkı, kamunun belgesiz uygulamacılara yönelmesine yetecek kadar çok açılır. Teknik deyimlerle, belgeli uygulamacıların hizmetlerine olan talep esnekliği oldukça büyük, kendi özel konumlarının avantajını kullanarak kamunun geri kalanını sömürebilme olanaklarının kapsamıysa oldukça dar olacaktır.

Sonuç olarak, ruhsatlandırma yapılmadan belgelendirmek, tekelleşmeye karşı bir hayli korunmayı içeren bir uzlaşma ortamıdır. Dezavantajları da vardır ama ruhsatlandırmanın alışılmış argümanlarının ve özellikle himayeci argümanlarının yalnız başına hemen hemen tümüyle kar-

şlandırığına dikkat edilmedi. Eğer ileri sürülen argüman bizim iyi bir uygulamacıyı ayırt edemeyecek kadar bilgisiz olduğumuz şeklindeyse o zaman gerekli olan tek şey ilgili bilginin ortaya konmasıdır. Eğer bütün bilincimizle hâlâ belgesiz birisine gitmek istiyorsak, o zaman o bizim bileceğimiz bir iştir; bundan sonra kalkıp da bilgimiz yoktu diye yakınamayız. Meslek üyesi olmayan kişiler tarafından ruhsatlandırmayı destekleyici savlar belgelendirmeye böylesine tam olarak karşılandığından, ben şahsen belgelendirme yerine ruhsatlandırmanın haklı gösterebileceği herhangi bir olayın bulunmasının zor olduğu görüşündeyim.

Tescil işleminin bile gözle görülür toplumsal maliyetleri vardır. Bu bir düzen doğrultusunda atılan öylesine bir adımdır ki, bu düzende her birey bir kimlik belgesi taşımak ve yapmayı tasarladığı işlere girişmeden önce yetkililere bilgi vermek zorundadır. Dahası, daha önce de belirtildiği gibi, tescil, belgelendirme ve ruhsatlandırmaya doğru atılmış ilk adım olma eğilimini göstermektedir.

TIBBİ RUHSATLANDIRMA

Tıp, uzun bir zamandan beri uygulaması yalnızca ruhsat almış kişilerle sınırlandırılmış bir meslektir. Hiç düşünmeden sorulacak olan “Yetersiz tıp doktorlarının uygulamaya girmelerine izin vermeli miyiz?” sorusu sadece olumsuz bir yanıtı kabul eder gibi görünmektedir. Ama üzerinde biraz durmamızı sağlayacak ikinci bir düşünce daha eklemek istiyorum.

Her şeyden önce ruhsatlandırma, tıp mesleğini yürütebilecek kişilerin sayısını kontrol edebilecek bir anahtar görevi yapar. Bunun neden böyle olduğunu anlayabilmek için tıp mesleğinin yapısı üzerinde biraz durmak gerekir. Amerikan Tıp Cemiyeti belki de Birleşik Devletler'deki en

güçlü sendikadır. Bir sendikanın gücünün özü, belirli bir mesleğe girişebilecek kişilerin sayısını kısıtlayabilme gücünde yatar. Bu kısıtlama, normalde herkes için uygun olabilecek bir ücret oranından daha yüksek bir oranın uygulanmasıyla dolaylı yoldan gerçekleştirilebilir. Eğer ücret düzeyi bu şekilde uygulatılabilirse, iş bulabilecek kişilerin sayısı azaltılmış olacaktır. Bu kısıtlama tekniğinin kendine özgü dezavantajları vardır. Her zaman o mesleğe girmeye çabalayan, hoşnut olmayan insanların oluşturduğu bir grup bulunacaktır. Eğer bir sendika, kapsadığı meslek dalına girmek isteyen kişilerin –ki bunlar o dalda iş bulmak için her zaman çabalayacaklardır– sayısını doğrudan sınırlandırabilirse çok daha iyi yapmış olur. Böyle bir durumda aksi huylu ve memnuniyetsiz olanlar daha işin başında dışarıda tutulacak ve sendikanın onlarla uğraşması gerekmeyecektir.

Amerikan Tıp Cemiyeti'nin konumu da budur. Mesleğe girme olanağı olan kişilerin sayısını sınırlandırabilecek bir sendikadır. Bunu nasıl gerçekleştirmektedir? Asıl kontrol daha tıp okuluna giriş basamağında yapılmaktadır. Tıp okulları, Amerikan Tıp Cemiyeti'nin Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu'nca onaylanır. Bir tıp okulunun Danışma Kurulunun onaylanmış okullar listesinde yer alabilmesi ve bu konumu koruyabilmesi için onun öngöreceği standartlara uyması gerekmektedir. Kurul, sayının azaltılması yönünde bir baskının bulunduğu çeşitli tarihlerdeki etkinliğiyle gücünü göstermiştir. Örneğin, Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu 1930'lardaki gerileme sırasında çeşitli tıp okullarına bir mektup göndererek, öğrenci sayısının, eğitimin layıkıyla verebileceği sayının çok üzerine çıktığını yazmıştır. Daha sonraki bir ya da iki yıl içinde, okulların hepsi –biraz da bu tavsiyenin etkisiyle–

durum ve koşullara dayanan çok güçlü kanıtlar göstererek aldıkları öğrenci sayısını azalttılar.

Kurulun onayının önemi neden bu denli büyüktür? Gücünü kötüye kullandığı durumlarda, onaylanmamış okullar neden ayağa kalkmazlar? Bunun yanıtı açıktır: Birleşik Devletler eyaletlerinin hemen hepsinde bir kişinin tıp uygulamasında bulunabilmesi için ruhsat almış olması, bu ruhsatı sağlayabilmek için de onaylanmış bir okuldan mezun olmuş olması gerekir. Hemen hemen bütün eyaletlerde onaylanmış okulların listeleri, Amerikan Tıp Cemiyeti'nin Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu'na onaylanmış okulların listesiyle özdeştir. İşte, ruhsat koşulunun mesleğe girişte etkili bir anahtar olmasının nedeni budur. Bunun çift yönlü bir etkisi vardır. Bir yanda, ruhsatlandırma komisyonlarının üyeleri her zaman tıp doktorudur, dolayısıyla da kişiler daha ruhsat için başvuru aşamasında bir ölçüde kontrol altına alınabilmektedirler. Bu kontrolün geçerliliği, tıp okulu basamağında yapılan kontrole göre daha kısıtlıdır. Ruhsat gerektiren mesleklerin hemen hepsinde, insanlar giriş onayı almayı bir defadan daha çok deneyebilirler. Eğer bir kişi yeterince uzun bir süre ve yasal yetkiler çerçevesinde yeterince denerse, er ya da geç başarıya ulaşması mümkündür. Eğitimi için gereken zaman ve parayı zaten harcadığı için de, bu denemeyi sürdürmesi için güçlü bir motivasyonu vardır. Bir insanın ancak eğitimini tamamladıktan sonra devreye giren ruhsat koşulları, mesleğe giriş maliyetlerini yükselteceği için, okula girişi de fazlasıyla etkileyecektir. Çünkü ruhsatı elde etmek çok daha uzun bir zaman alabilir ve başarıya ulaşma konusunda da biraz belirsizlik her zaman vardır. Ancak maliyetteki bu artış, bir insanı daha meslek hayatının başlangıcında engellemek yoluyla girişi

kısıtlamak kadar etkili değildir. Kişi daha tıp okuluna giriş basamağında elenirse sınavlarda asla aday olamayacak, dolayısıyla sınav basamağında başa bela olması da hiçbir zaman söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle bir meslekteki kişi sayısının kontrolünü ele geçirebilmenin etkili bir yolu, meslekî okullara girişin kontrolünü ele geçirmektir.

Tıp okullarına kabulün denetlenmesi ve daha sonra ruhsatlandırma, mesleğe girişi kısıtlamanın iki yolunu oluşturmaktadır. En belirgin olan yol elbette başvuruların çoğunu geri çevirmektir. Daha az belirgin ama büyük olasılıkla çok daha önemli olanıysa, gençleri cesaretini okullara girmeyi denemeyecekleri kadar kırmak için çok yüksek giriş ve lisans standartları koymaktır. Her ne kadar birçok eyalet yasası tıp okulundan önce yalnız iki yıllık bir yüksekokul eğitimi öngörse de, girenlerin yaklaşık yüzde yüzü dört yıllık bir yüksekokul eğitiminden geçmişlerdir. Benzer şekilde, tıp eğitiminin kendisi de aynı doğrultuda, özellikle daha zorlu koşullardaki doktorluk stajı düzenlemeleriyle daha da uzatılmıştır.

Yeri gelmişken, her ne kadar bu yönde ilerliyorlarsa da, avukatlar meslekî okullara giriş denetimi konusunda tıp doktorları kadar başarılı olamamışlardır. Bu başarısızlığın nedeni ilginçtir. Amerikan Barolar Birliği'nin onaylanmış okullar listesinde yer alan okulların hemen hepsi tam gün eğitim yapan okullardır; aralarında onaylanmış gece eğitimi yapan bir okul neredeyse hiç görülmez. Öte yandan, bir diğer olgu da eyalet yasa koruyucularının çoğunun gece eğitimi yapan bir okuldaki mezun olmalarıdır. Eğer oylarını mesleğe girebileceklerin onaylanmış okul mezunu olması gerekir şeklinde bir kısıtlama getirerek kullanmış olsalardı, o zaman kendilerini de yetersizler sınıfında değerlendirmeleri gerekecekti. Kendi kişisel yeterliliklerinin azım-

sanması konusundaki bu isteksizlikleri, hukukun tıbbi taklit edebilme başarısını kısıtlamada ana etken olmuştur. Şahsen uzun yıllardan beri hukuk mesleğine kabul edilmek için gerekli nitelikler konusunda hiçbir yoğun çalışma yapmamakla birlikte, bu kısıtlamanın yine de işlev görmez hale geldiğini anlamış bulunuyorum. Öğrencilerin olanakları genişleyip bollaştıkça, tam gün eğitim yapan hukuk okullarına devam edenlerin sayısı da artmakta, bu da yasa koyucuların niteliğini değiştirmektedir.

Tekrar tıbbı dönecek olursak; onaylanmış okullardan mezun olma koşulunun mesleğe girişte en önemli meslekî denetim kaynağı olduğu söylenebilir. Meslek bu denetimi sayıları sınırlamada kullanmıştır. Yanlış anlaşılmayı önlemek için, tıp mesleğinin ayrı ayrı üyelerinin tıp mesleğinin liderlerinin ya da Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu'ndaki yetkililerin kasıtlı olarak kendi gelirlerini artırmak amacıyla mesleğe girişi kısıtlamaya gittiklerini söylemek istemediğimi belirtmek istiyorum. İşler bu şekilde yürümez. Bu insanlar gelirlerini artırabilmek amacıyla mesleğe girenlerin sayısını kısıtlamak isteseler dahi bunu yaparken şöyle bir gerekçe ileri süreceklerdir: Mesleğe çok fazla kişinin alınması durumunda kendi gelirlerinin düşeceğini ve istedikleri oranda gelir elde edebilmek için ahlakî olmayan yöntemlere başvurmak zorunda kalacaklarını söyleyeceklerdir. Ahlaka uygun uygulamaların sürdürülebilmesi için tek çıkar yolun ise, kişilere tıp mesleğinin yararlılığına ve gerekliliğine yaraşır düzeyde bir gelir sağlamak olduğunu ileri süreceklerdir. İtiraf etmeliyim ki, bu durum bana hem ahlakî açıdan, hem de olaylara dayanalı nedenlerle her zaman karşı çıkılabilir görünmüştür. Tıp liderlerinin, ahlaklı olmaları için kendilerine ve meslektaşlarına bir bedel ödenmesi gerektiğini açığa vurmaları çok garip

olurdu. Ve eğer durum böyle olsaydı, o zaman ödenecek fiyatın herhangi bir sınırı olacağından kuşku duyarım. Görünürde, yoksullukla dürüstlük arasında neredeyse hiç bağlantı yoktur. Aslında bunun tam tersi olması beklenirdi; sahtekârlık her zaman bir kâr sağlamayabilir ama ara sıra sağladığı da kuşkusuzdur.

Mesleğe girişlerin kontrol altında tutulmasına, yalnız Büyük Buhran gibi işsizliğin yüksek ve gelirlerin görece düşük olduğu dönemlerde, anılan çerçeve içinde açıkça mantığa uydurulan bir açıklama getirilebilir. Olağan zamanlardaysa kısıtlamanın mantıklı açıklaması daha farklı olacaktır. Bu durum, tıp mesleği üyelerinin, aslında mesleğin “kalite” standartları olarak benimsedikleri şeyi yükseltmeyi amaçladıkları biçiminde açıklanacaktır. Bu açıklamadaki eksiklik, genel olarak yapılan ve bir ekonomik sistemin çalışma şeklinin doğru kavranmasını engelleyen bir hatadır, yani teknik verimlilikle ekonomik verimlilik arasında bir ayırım yapamama hatasıdır.

Avukatlarla ilgili şu öykü bu noktayı herhalde aydınlatacaktır. Okullara girişle ilgili sorunların tartışıldığı bir avukatlar toplantısında arkadaşlarımdan biri, girişi kısıtlayan standartlara karşı otomotiv sanayinden bir benzetme yapmış. Eğer otomotiv sanayi hiç kimsenin düşük kalitede araba kullanmaması gerektiğini ileri sürseydi ve bu nedenle de Cadillac standardını sağlayamayan hiçbir üreticinin üretim yapmasına onay verilmemesini öngörseydi, anlamsız bir şey yapılmış olmaz mıydı diye sormuş. Katılan üyelerden biri ayağa kalkıp benzetmeyi uygun bulduğunu ve pek tabii ki ülkenin Cadillac’ın avukatlarından başka bir şeye parasının yetmeyeceğini söylemiş! İşte meslekî tutum da bu yönde. Üyeler yapılan işin yalnız teknik nitelikleriyle ilgilenirler ve eğer bu durum sonuçta bazı insanların hiçbir

tıbbî hizmet alamamalarına neden olsa dahi, tıp doktorlarımızın yalnızca birinci sınıf doktorlardan oluşması gerektiği ileri sürülür. Bununla birlikte, insanların “en uygun” tıbbî hizmeti almaları gerektiği şeklindeki görüş her zaman kısıtlayıcı bir politikaya, yani tıp doktorlarının sayısını düşük tutmaya yönelik bir politikaya yol açar. Elbette bunun, söz konusu olan tek güç olduğunu ileri sürmek istemedim ancak birçok iyi niyetli tıp doktorunun normalde düşünmeden reddedecekleri bu politikalara rıza göstermesinin sebebi, bu politikaların böylesi iç rahatlatıcı bir rasyonalizasyona sahip olmasındandır.

Kalitenin yalnızca bir rasyonalizasyon olduğunu ve kısıtlamanın altında yatan sebep olmadığını göstermek kolaydır. Amerikan Tıp Cemiyeti ile Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu’nun gücü, rakamları kısıtlamak için, kaliteyle hiçbir ilgisi olamayacak yöntemlerle kullanılmıştır. Bunun en basit örneği çeşitli eyaletlere, tıp uygulaması yapabilecek kişilerde yurttaş olma özelliğinin aranması yönünde yaptığı tavsiyedir. Yapılacak tıbbî çalışmaların yurttaşlıkla ilişkili olduğunun kabul edilmesini anlaşılmaz buluyorum. Arasıra uygulamayı denedikleri benzeri bir gereklilikse, ruhsatlandırma sınavının İngilizce olarak yapılması zorunluluğudur. Cemiyet’in gücü ve kudretiyle ve kaliteyle ilişkisinin mahrumiyetiyle ilgili dramatik bir kanıt, her zaman etkileyici bulduğum bir şahıs yoluyla kanıtlanabilir. 1933’ten sonra Almanya’da Hitler iktidara geldiğinde, Almanya, Avusturya ve diğer ülkelerden yurtdışına, tabii aralarında Birleşik Devletler’de çalışmak isteyen tıp doktorlarının da bulunduğu, büyük bir beyin göçü olmuştu. 1933’ü izleyen beş yıllık süre içinde, Birleşik Devletler’de çalışma izni verilen yurtdışı eğitilmiş tıp doktoru sayısı, 1933’ten önceki beş yılın toplamıyla aynıdır. Bu durumun,

olayların doğal akışının bir sonucu olmadığı açıktır. İlave tıp doktoru sayısının saldığı endişe, yabancı tıp doktorlarında aranması gereken özelliklerin iyice zorlaştırılmasına yol açmış, bu da onlara aşırı yüksek maliyetler yüklemiştir.

Tıp mesleğine, tıp doktorlarının sayısını kısıtlayabilme yetkisi veren anahtarın ruhsatlandırma olduğu açıktır. Bu aynı zamanda tıbbın idare edildiği yollarda meydana gelen teknolojik ve organizasyon değişikliklerini kısıtlama gücü de sağlayan bir anahtardır. Amerikan Tıp Cemiyeti toplu tıbbî muayenehanelerin ve önceden ödenmiş tıbbî planların her zaman karşısında olmuştur. Bu yöntemlerin iyi ve kötü yanları olabilir ama bunlar, insanların, istedikleri zaman denemekte özgür olmaları gereken teknolojik yeniliklerdir. Tıbbî uygulamanın düzenlenmesinde en uygun yöntemin kesinlikle bağımsız bir tıp doktorunun uygulaması olduğunu ileri sürmek bir temele dayandırılmaz. Toplu uygulama olabilir, hatta anonim şirketler tarafından uygulanabilir. Yönetim, bütün çeşitlerin denenmesine olanak veren bir sistem olmalıdır.

Amerikan Tıp Cemiyeti böyle girişimlere karşı direnmiş ve yasaklanmalarında etkili olmuştur. Cemiyet bu gücünü, ruhsatlandırmanın, hastanelerde çalışma izinlerinin denetlenmesini sağlaması sayesinde dolaylı olarak elde etmiştir. Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu hastaneleri olduğu gibi okulları da onaylar. "Onaylanmış" bir hastanede çalışma izni alacak bir tıp doktorunun genel olarak önce kendi ilçe tıp cemiyetinden ya da hastane yönetim kurulundan onay almış olması gerekir. Neden onaylanmamış bir hastane kurulamaz? Çünkü şu andaki ekonomik koşullar bir hastanenin çalışabilmesi için belirli sayıda stajyer bulundurulmasını gerektirir. Eyalet yasalarının çoğu, uygulama izni alacak adayların belirli

ölçüde stajyerlik deneyimi bulunmasını ve bu deneyimin “onaylanmış” bir hastanede kazanılmış olmasını öngörür. “Onaylanmış” hastaneler listesi, genellikle Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu’nun listesiyle özdeştir. Bunun sonucu olarak, ruhsatlandırma yasası Cemiyete, okullarda olduğu gibi hastaneler üzerinde de denetim olanağı verir. İşte bu, çeşitli tipteki toplu uygulamanın engellenmesinde Cemiyet’in çok başarı olarak kullanabildiği bir anahtardır. Bazı gruplar, birkaç olayda bundan kurtulabilmeyi başarmışlardır. Washington çevresinde başarıya ulaşabilmelerinin nedeni, federal anti-tröst yasalarına dayanarak Amerikan Tıp Cemiyeti’ne karşı dava açabilmeleri ve davayı kazanabilmeleri olmuştur. Diğer birkaç olayda ise özel nedenlerle başarı kazanabilmişlerdir. Bunlara karşın, toplu uygulamalara olan eğilimin Cemiyet’in karşı koymalarıyla frenlendiğinden biç kuşku duyulmaması gerekir.

Tam yeri gelmişken, Cemiyet’in karşı çıktığı tek toplu uygulama tipinin önceden ödenmiş toplu uygulama olması da ilginç bir noktadır. Bunun ekonomik gerekçesi, farklı fiyatlandırmaya gidilebilmesi olasılığını ortadan kaldırması gibi görünüyor.*

Mesleğe girişteki kısıtlamanın özünü ruhsatlandırmanın oluşturduğu ve bunun da ağır toplumsal maliyetler getirdiği açıktır; bunlar hem tıp uygulamasında bulunmak isteyen ama bunu yapmaktan alıkonan bireylere, hem de satın almak istediği tıbbî hizmetten yoksun bırakılan ve onu satın almaktan alıkonan kamuya yüklenmektedir. Şu soruyu sormama izin verin: Ruhsatlandırmanın, sahip olduğu söylenen iyi etkileri gerçekten var mıdır?

* Bkz. Reuben Kessel, “Price Discrimination in Medicine,” *The Journal of Law and Economics*, Cilt. I (Ekim, 1958), s. 20-53.

Her şeyden önce, yeterlilik standartlarını gerçekten yükseltmekte midir? Mesleğin şimdiki uygulanma biçimiyle yeterlilik standartlarını yükseltmeyeceği, bazı nedenlerden dolayı açıktır. Öncelikle, herhangi bir alana girmeye bir engel koyarsanız, bu alana girmek için türlü yollar arama dürtüsünü de ortaya çıkarırsınız ve tabii, tıp da bir istisna değildir. Osteopati ve kayroprakti mesleklerinin ortaya çıkması, tıba girişin kısıtlanmasıyla tamamen ilişkisiz değildir. Tam tersine, bu anılanların her biri, bir yere kadar, girişe konan kısıtlamanın etrafından dolaşma yolunu bulma atılımıdır. Her biri sırayla, kendilerine ruhsatlandırma ve kısıtlandırma getirilmesi yolunda ilerlemektedir. Burada yapılmak istenen, tıbbî uygulama ve osteopati, kayroprakti, inançla iyileştirme vb. adı verilen ikame uygulamalar arasında ayırım yapmak için değişik düzeylerde ve türde uygulamalar yaratmaktır. Bu seçenekler pekala, tıba giriş kısıtlamaları bulunmaması durumunda var olacak tıp uygulamalarından daha düşük bir kalitede olabilirler.

Daha genel olarak, eğer tıp doktorlarının sayısı aslında olması gerekenden daha azsa ve hepsi de tümüyle meşgûlse –ki genellikle öyledirler– bu durum eğitilmiş tıp doktorlarının tıbbî uygulama toplamlarının daha az olacağı anlamına gelir. Yani tabiri caizse daha az doktor-daha az uygulama zamanı demektir. Bunun alternatifi, herhangi biri tarafından yerine getirilebilecek, belli bir eğitime dayanmayan uygulamadır; bu da hiçbir profesyonel niteliği bulunmayan kişiler tarafından yapılabilir ve bazı yerlerde de yapılması gereklidir. Dahası, durum iyice aşırıya kaçmıştır. Eğer “tıbbî uygulama” yalnızca ruhsatlı pratisyenlerle sınırlandırılacaksa, o zaman tıbbî uygulamanın ne olduğunun tanımlanması gerekir; kaldı ki, işe adam doldurma yalnız demiryollarına özgü bir şey de değildir. Yetkisiz tıbbî

uygulamaları yasaklayan tüzükler yorumlanırken, birçok şey yalnızca ruhsatlı tıp doktorlarının tekeline verilmiştir, oysa bunlar rahatlıkla teknisyenler ve Cadillac tıp eğitimi görmemiş diğer yetenekli insanlar tarafından da kusursuzca yerine getirilebilir. Olası tüm örnekleri sıralamaya yeterli bir teknisyen değilim. Ben sadece, sorunu detaylı bir şekilde inceleyenlerin, eğilimin, teknisyenler tarafından da mükemmel bir şekilde gerçekleştirebilecek daha geniş kapsamlı faaliyetlerin “tıbbî uygulama” içine dahil edilmesi yönünde olduğunu söylediklerini bilirim. Uzmanlık eğitimi görmüş tıp doktorları zamanlarının hatırı sayılır bir bölümünü, rahatlıkla başkaları tarafından yapılabilecek işlerde kullanmaktadırlar. Bunun sonucundaysa tıbbî bakıma ayrılan zaman esaslı olarak azalmaktadır. Bu durumla ilişkili olarak, tıbbî bakımın kalite ortalamasının, gösterilen bakım kalitesinin basit ortalamasının alınmasıyla bulunamayacağını artık birileri anlamalıdır; bu bir tıbbî tedavinin geçerliliğini yalnız hayatta kalanlara bakarak değerlendirmeye benzer; kısıtlamaların bakım ölçüsünü azalttığı olgusu göz önünde bulundurulmalıdır. Anlamlı bir değerlendirmeyle, ortalama yeterlilik düzeyinin kısıtlamalar nedeniyle düştüğü sonucu da ortaya çıkarılabilir.

Bütün bu yorumlar bile yeterince açıklayıcı değildir, çünkü durumu zamanın belli bir kesitinde değerlendirmekte ve zaman içindeki değişimleri hesaba katmamaktadır. Herhangi bir bilim ya da konudaki ilerlemeler, genellikle çok sayıdaki aykırı kişiler, şarlatanlar ve o dalda hiçbir yeri olmayan insanlar arasından birinin yaptığı işin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Eğer meslekten birisi değilseniz, şu andaki koşullar altında tıp alanında araştırma ve deneylere girişmeniz çok zordur. Ama eğer meslekten biriyseniz ve meslek içinde iyi bir konumda kalmayı istiyorsanız, ya-

pacağınız deneylerde kendinizi ciddi biçimde sınırlamanız gerekir. Bir “İnançla İyileştirici” kendini saf hastalara kabul ettirebilen bir şarlatandan başka bir şey olmayabilir ancak belki bunların bin ya da binlercesinin arasından birisi, tıp için önemli bir ilerlemeyi ortaya çıkarabilecektir. Bilim ve bilgiye giden çok çeşitli yol vardır; uygulamayı tıp denen şeyle kısıtlamanın ve bunu belirli bir gruba –ki bu grup genellikle geçerli doktrine uymak zorundadır– yaptığımız gibi tanımlama eğiliminde bulunmanın etkisi, yapılagelen deneylerin miktarını azaltacak, dolayısıyla da bu alandaki bilginin gelişme hızını kesin olarak azaltacaktır. Tıbbın içeriği için geçerli olan şeyler, daha önce de ortaya konduğu üzere, örgütlenmesi için de geçerlidir. Bu konuyu aşağıda daha da açacağım.

Ruhsatlandırma ve onunla yakın ilişkisi olan tıp uygulamalarındaki tekelin standartları düşürme eğilimi gösterdiği bir başka yol daha vardır. Bunun, tıp doktoru sayısını azaltarak, eğitilmiş tıp doktorlarının toplam çalışma saatlerini daha az önemli daha fazla iş için azaltarak, araştırma ve geliştirme teşviklerini azaltarak ortalama uygulama kalitesini düşürdüğünü daha önce ortaya koymuştum. Bunlardan başka, tıp doktorlarının yanlış tedavilerinin bedelini ödemesini, özel bireyler açısından daha da zorlaştırdığı için de kaliteyi düşürmektedir. Bireyi, tıp doktorlarının kabiliyetsizliğine karşı koruma yollarından biri, sahtekarlığa karşı korunma ve yanlış tedaviye karşı mahkemelerde dava açabilme hakkıdır. Bazı davalar açılmıştır ve tıp doktorları daha ne kadar yanlış tedavi sigortası ödeyeceklerinden bir hayli yakınmaktadırlar. Tıp cemiyetlerinin dikkati sayesinde yanlış tedavi davaları normalde olabileceğinden daha az sayıda açılır ve daha az olumlu şekilde sonuçlanır. Bir tıp doktorunun diğer bir meslekta-

şına karşı tanıklık yapmasını sağlamak eğer “onaylanmış” bir hastanede çalışma hakkının elinden alınması gibi bir yaptırımla karşılanabileceksen hiç de kolay olmaz. Lehte ya da aleyhteki tanıklıklar genellikle tıp cemiyeti tarafından oluşturulmuş bir komitenin üyeleri tarafından yapılır, tabii, her zaman olduğu gibi bunlar hastaların sözde çıkarları doğrultusunda olur...

Bu etkileri göz önüne alındığında, ruhsatlandırmanın, tıbbî uygulamaların hem nitelik hem de niceliklerini azalttığına; tıp doktoru olmak isteyenlerin bu fırsatlarını azaltıp onları daha az çekici buldukları mesleklere girmeye zorladığına; kamuyu daha az doyurucu tıbbî hizmetlere daha çok ödeme yapmak durumunda bıraktığına; hem tıbbın içeriğinin hem de tıbbî uygulamaların düzenlenmesinde teknolojik gelişmelerin ilerlemesini engellediğine inanıyorum. Bunlardan çıkardığım sonuç, ruhsatlandırmanın tıp uygulamalarında bir zorunluluk olmasına son verilmesidir.

Tüm bunlar söylendikten sonra, sanırım okuyucuların çoğu, bu konuları tartıştığım birçok kişi gibi şunları söyleyeceklerdir: “Ama yine de, bir tıp doktorunun kalitesi hakkında bir kanıtı elde etmenin başka nasıl bir yolu olabilir ki? Maliyetlerle ilgili söylediklerinin hepsine katılsak bile, kamuya hiç değilse asgarî kalite güvencesi sağlamanın tek yolu yine de ruhsatlandırma değil midir?” Buna verilecek yanıt kısmen, insanların kendi tıp doktorlarını artık bir ruhsatlı tıp doktorları listesinden rastgele bir isim seçerek bulmadıklarıdır; kısmen de bir kişinin yirmi otuz yıl önce bir sınavı geçmiş olmasının artık bir kalite güvencesi olmasıdır. Bunlardan dolayı ruhsatlandırma artık güvencenin, en azından asgarî kalitenin asıl ya da başlıca kaynağı olmaktan çıkmıştır. Ama esas yanıt bundan çok daha farklıdır. Yanıt, piyasanın doğurganlığıyla karşılaştırıldığında

sorunun kendisinin, statükonun zorbalığını ve bizim ace-mi olduğumuz alanlarda hatta yeteneğimiz olan alanlarda bile hayal gücümüzün sefaletini açığa çıkarmasıdır. İzin verin size, mesleğin, tekel gücü kullanmamış olsa, tıbbın nasıl gelişebileceğini ve ortaya hangi kalite güvencelerinin çıkabileceğini örnekleyeyim.

Herhangi bir kimsenin, sahtekarlık ve ihmalkarlık so-nucu başkalarına vereceği zarardan doğacak yasal ve mali sorumlulukları dışında hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadan, tıp uygulamasına girişmekte özgür olduğunu varsaya-lım. Sanırım, tıptaki gelişmelerin tümü daha farklı olur-du. Şimdiki tıbbî bakım piyasası, engellendiği şekliyle, farkın neler olabileceği hakkında bazı fikirler verebilir. Hastanelerle bağlantılı olarak, toplu muayenehaneler aşırı derecede büyümüş olacaktı. Bireysel muayenehanelerle devlet ya da hayır kurumlarının yönettiği kurumlaşmış bü-yük hastaneler yerine, tıbbî ortaklıklar ya da anonim şir-ketler, yani tıp ekipleri gelişmiş olabilirdi. Bunlar teşhis ve tedavi için, hastaneler dahil, merkezî tesisler kurabilirlerdi. Bazıları bir olasılıkla, bugünkü hastane sigortasını, sağlık sigortasını ve toplu tıbbî uygulamaları tek bir pakette top-layan önceden ödeme şekliyle hizmet verecekler, diğerle-riyse her ayrı hizmet için ayrı ücretler alacaklardı. Ve tabii çoğu da her iki ödeme yöntemini birlikte kullanacaklardı.

Bu tıp ekipleri –onlara departmanlı tıp mağazaları da diyebilirsiniz– hastalarla tıp doktorları arasında bir aracı görevi yapacaklardı. Uzun ömürlü ve sarsılmaz kalabilmek için güvenilirlik ve kalite konusunda itibar kazanmaya çok önem vereceklerdi. Aynı nedenle tüketiciler de onla-rın itibarını tanıyacaktı. Tıp doktorlarının kalitesini değerlendirebilecek şekilde uzmanlaşmış yetenekleri bulu-nacaktı; o kadar ki, departmanlı mağazaların şimdi çoğu

üründe yaptığı gibi, onlarda bu konuda kendi tüketicilerinin acenteleri olacaklardı. Bunlara ek olarak, değişik yetenek ve eğitim düzeyindeki insanları bir araya toplayarak, sınırlı eğitimi olan teknisyenleri eğitimlerine uygun işlerde kullanacaklar, çok yetenekli ve yüksek nitelikli uzmanları da yalnız bunların uygulayabilecekleri işlere ayırarak tıbbî bakım işlerini etkili bir düzene sokabileceklerdi. Okuyucu fantezilerine göre, bunlara eklemeler yapabilir ki bunların bir bölümünü benim de yaptığım gibi, önde gelen kliniklerde günümüzde olan olaylara benzeterek yapabilir.

Hiç kuşkusuz, bütün tıbbî uygulamalar böyle ekipler aracılığıyla yürütülmeyecektir. Bireysel muayenehaneler de varlıklarını sürdürecektir, tıpkı departmanlı mağazaların yanında sınırlı sayıda müşterileriyle varlığını sürdüren küçük mağazaların olduğu gibi ya da çok ortaklı bir hukuk firmasının yanında bireysel çalışan avukatlık bürolarının da bulunduğu gibi. İnsanlar kendi bireysel itibarlarını oluşturacaklar ve bazı hastalar bireysel pratisyenlerin kişiye özel ve mahrem olma özelliklerini tercih edeceklerdi. Bazı bölgeler tıp ekiplerinin hizmet sunmalarına yetmeyecek kadar küçük olacaktı vs.

Tıp ekiplerinin bu alana hakim olacağını iddia etmek istemem bile. Tek amacım, şimdiki uygulama düzeninin pek çok başka seçeneğinin daha olabileceğini örneklerle göstermektir. Herhangi bir bireyin ya da küçük bir grubun, liyakatlerini değerlendirmeleri bir yana, daha olanakların hepsini tam olarak kavrayabilmelerindeki imkansızlık, devletin merkezî planlamasına ve deneyimleme olanaklarını kısıtlayan meslekî tekeller gibi düzenlemelere karşı muazzam bir savdır. Öte yandan, piyasa lehindeki önemli bir sav da onun çeşitlenmeye karşı hoş görüsüdür; geniş çaptaki özel bilgi ve yeteneği yararlı kılabilmek özelliğidir.

Özel grupların deneyimleri engelleme gücünü ortadan kaldırır ve müşterilere neyin en iyi hizmet edeceği kararının verilmesinde yetkiyi üreticilere değil, tüketicilere verir.

GELİR DAĞILIMI

2 o. YÜZYIL'DA KOLEKTİVİST DÜŞÜNCENİN GELİŞMESİNDEKİ ana öge, en azından Batı ülkelerinde, toplumsal bir hedef olarak gelir dağılımı eşitliğine olan inanç ve bunun yerleşmesini sağlamak için de devlet elinin kullanılmasına olan rızadır. Bu eşitlikçi düşünce ve onun doğuracağı eşitlikçi önlemlerin değerlendirilmesinde iki soru sorulmalıdır. İlki kurala ve ahlaka ilişkindir. Eşitliğin yerleştirilmesinde devlet müdahalesini haklı çıkaracak şey nedir? İkincisi somut ve bilimseldir. Alınmış önlemlerin sonuçları neler olmuştur?

AHLAKÎ AÇIDAN DAĞILIM

Serbest piyasa toplumunda gelir dağılımını doğrudan haklı gösterecek ahlaki ilke, "herkese, kendisinin ve sahip olduğu araçların ürettiği kadar şeklindedir. Bu ilkenin etkinliği bile devlet faaliyetine dayanır. Mülkiyet hakları, yasa ve toplumsal gelenek konusudur. Daha önce de görüldüğü gibi, bunların tanımlanmaları ve uygulanmaları devletin öncelikli işlevlerindedir. Bu ilkenin tümüyle işler hale

gelmesi durumunda, gelir ve varlığın nihaî dağılımı benimsemiş mülkiyet kurallarına bağlı olabilir.

Bu ilkeyle ahlaki yönden etkileyici görünen bir diğer ilkenin, yani uygulama eşitliğinin, ilişkisi nedir? Bu iki ilke bir ölçüde birbiriyle çelişkili değildir. Gerçek uygulama eşitliğinin sağlanması için ürüne uygun ödeme yapmak gerekli olabilir. Yetenek ve başlangıçtaki kaynaklar açısından benzer olduklarını görmeye hazır olduğumuz belirli bireylerden bazıları boş zamanı olmasından ve diğerleri de ticarî mallardan daha çok zevk alıyorsa, toplam kazanç veya uygulama eşitliğini sağlayabilmek için piyasa yoluyla kazanç eşitsizliği oluşması gerekir. Bir kişi, güneşlenmenin tadını çıkarabileceği kadar çok boş zaman sağlayan basit bir işi, daha yüksek gelir getiren zor bir işe tercih edebilir; bir başka kişiye tam tersini yeğleyebilir. Her ikisine de eşit ücret ödenmesi durumunda, daha temel bir bakımdan gelirleri eşitsiz olmuş olurdu. Benzer şekilde, eşit uygulama, bir bireyin pis ve cazip olmayan bir işte alacağı ücretin daha hoş bir işe göre daha yüksek olmasını gerektirir. En sık görülen eşitsizlikler bu türdür. Parasal gelir farklılıkları, mesleğin ya da ticaretin diğer özelliklerindeki farklılıkları dengeler. İktisatçıların deyimiyle, bunlar, maddî olan ve olmayan “net fayda”nın tümünü aynı yapmak için gereken “farklılıkları eşitlemek”tedir.

Uygulama eşitliğini sağlayabilmek ya da insanların zevklerini tatmin edecek biçime sokmak için, nispeten daha zekice bir anlayış içinde, piyasanın işlemesi yoluyla ortaya çıkan diğer bir tür eşitsizlik daha gerekiyor. Bu durum en kolay şekilde bir piyangoya benzetilerek açıklanabilir. Doğuştan yetenekleri eşit olan bireylerden oluşmuş bir grup düşünelim. Bunlar ödülleri son derece eşitsiz olduğu bir piyangoya gönüllü olarak katılmaya hazır ol-

sunlar. Oluşacak gelir eşitsizliği, sözkonusu bireylerin başlangıçtaki eşitliklerinden azamî yarar elde edebilmelerine olanak tanınması için gereklidir. Gelir dağılımını olaylar olduktan sonra tekrardan yapmak, onları piyangoya kalmaktan men etmekle eşdeğerdedir. Bireyler uğraşları, yatırımları ve benzeri kararlarını, belirsizliğe karşı takındıkları tavra bağlı olarak verirler. Bir devlet memuru olmaktan çok bir sinema oyuncusu olmaya çabalayan bir kız, bile bile piyangoya girmeyi seçecektir, tıpkı devlet tahvili yerine uranyum hisselerine yatırım yapacak bir birey gibi. Sigorta, belirlilik yönündeki bir tercihi ortaya koymanın bir yoludur. Bu örnekler bile, insanların tercihlerini tatmin edebilmek için tasarlanmış düzenlemelerin ne derecede gerçek eşitsizlik sonucuna varacağını tümüyle göstermez. İnsanların ücretlendirilmesi ve işe alınmasıyla ilgili düzenlemeler bütünüyle böyle tercihlerden etkilenir. Eğer sinema oyuncularını belirsizlikten hiç hoşlanmasalardı, aralarında birleşerek, üyelerinin kazanç girdilerini az çok eşit olarak paylaşmayı peşinen kabullendiği ve bunun sonucunda da risklere karşı birlik olarak kendilerine bir sigorta sağladıkları bir "kooperatif" geliştirme yönünde bir eğilimleri olurdu. Eğer böyle bir tercih yaygın olsaydı, çok farklı anonim şirketlerin riskli ve risksiz girişimleri birleştirmesi bir kural haline gelirdi. Petrol arayıcıları, özel mülk sahipleri, küçük ortaklıklar; hepsinin sayısı oldukça azalır.

Gerçekten de gelirin, artan oranlı vergiler ve benzerleriyle yeniden dağılımını sağlayan devlet önlemlerinin anlamını açıklayabilen yollardan biri budur. Şu veya bu gerekçeyle, belki de yönetim maliyetleri nedeniyle, piyasanın bir piyangolar dizisi yaratamayacağı ya da toplum üyelerinin istedikleri türden piyangolar düzenlemeyeceği, dolayısıyla da artan oranlı vergilendirmenin, sözümona bunu gerçek-

leştirecek bir devlet girişimi olduğu ileri sürülebilir. Bu görüşün bir gerçeği içerdiğinden kuşku yoktur. Yine de şu andaki vergilendirmeyi haklı göstermesi zordur, çünkü vergiler, hayat piyangosunda çekiliş yapıp kimlerin ödülleri kazandığı ve kimlerinse boşları çektiği öğrenildikten sonra koyulur. Ayrıca vergiler çoğunlukla, boş çektiklerine inananlarca oylanır. Bu çerçevede, bir kuşağın henüz doğmamış bir kuşağa uygulanacak bir vergi tarifesi oylaması haklı görülebilir. Böylesi herhangi bir işlem, zannımca, gelir vergisinin şu anda olandan çok daha düşük oranda kademeleştirilmesiyle sonuçlanacaktır, en azından teoride.

Her ne kadar ürüne göre yapılan ödemelerin ortaya çıkardığı gelir eşitsizliğinin çoğu, farklılıkların “eşitlenmesi”ni ya da insanların belirsizlik konusundaki tatminlerinin sonucunu yansıtırsa da, önemli bir bölümü de, hem insan yeteneğinde hem de mülkiyette doğuştan itibaren bulunan farklılıkları yansıtır. İşte bu bölüm gerçekten zor olan ahlakî konuları ortaya çıkarır. Doğuştan kişisel yetenekle mülkiyet arasındaki eşitsizlik ve miras kalmış zenginlikle kazanılmış zenginlik arasındaki eşitsizlikler konusunda bir ayırım yapılması gerektiği ileri sürülür. Kişisel yeteneklerdeki farklılıklardan veya sözkonusu bireyin birikimleri sonucu oluşan zenginlikteki farklılıklardan dolayı ortaya çıkan eşitsizliğe uygun gözüyle bakılır; ya da bu en azından mirasla elde edilmiş zenginlikten doğan farklılıklar kadar açıkça uygunsuz olarak düşünülmez.

Bu ayırım savunulamaz. Anne babasından kalıtım yoluyla çok beğenilen, olağanüstü bir ses alan bir bireyin elde ettiği yüksek gelirin, kendisine varlık miras kalan bireyin elde edeceği yüksek gelirlerden daha haklı gösterilebileceği herhangi bir ahlakî dayanak var mıdır? Sovyet örgüt yöneticilerinin oğullarının gelir beklentileri köylülerin oğulları-

nın beklentilerinden kesinlikle daha yüksektir. Bu durum, bir Amerikalı milyoner oğlunun daha yüksek gelir beklentisinden daha mı haklıdır? Bu soruya bir başka yönden de yaklaşabiliriz. Çocuğuna bırakmak istediği varlığı olan bir anne babanın bunu yapabileceği çeşitli yollar vardır. Belirli tutardaki bir parayı çocuğunun eğitiminin finansmanında, örneğin bir iş kurmasında ya da ona varlık geliri sağlayacak bir vakıf kurmakta kullanabilir. Hangisi olursa olsun, bunlar çocuğa başka koşullarda elde edebileceğinden daha yüksek bir gelir sağlayacaktır. Ancak gelir ilk durumda insan yeteneğinden, ikincisinde kârdan, üçüncüsündeyse mirasla elde edilmiş zenginlikten geliyormuş gibi kabul edilecektir. Bu gelir kategorileri arasında bir ayırım yapmanın dayanabileceği herhangi bir ahlakî gerekçe var mıdır? Son olarak, bir kişinin kendi kişisel yetenekleriyle ya da kendi birikimiyle üreteceği zenginlik üzerinde hakkı olabileceğini ancak bunu çocuklarına aktarmaya hakkı olmadığını, yani bir kişinin, gelirini kendi yaşamında kullanabileceğini ama varislerine veremeyeceğini söylemek mantıksız görünmektedir. Şüphesiz, bu ikinci yol, ürettiği zenginliği nasıl kullanacağıyla ilgili yöntemlerden sadece birisidir.

Sözde kapitalist ahlaka karşı geliştirilmiş olan bu argümanların geçersiz olduğu gerçeği, elbette, kapitalist ahlakın kabul edilebilir bir şey olduğunu göstermez. Bunun kabul edilmesini veya reddedilmesini veya herhangi alternatif bir ilkeyi meşrulaştırmakta zorlanıyorum. Özünde etik bir ilke olarak değerlendirilemeyeceğini, özgürlük gibi başka bir ilkenin neticesi olarak veya araçsal olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşüne varıyorum.

Bazı farazî örnekler temel güçlüğü ortaya koyacaktır. Dört Robinson Crusoe'nun aynı yörede bulunan dört değişik ıssız adaya düştüğünü varsayalım. Bunlardan biri, ona

rahat ve iyi yaşam koşulları sağlayan büyük ve verimli bir adaya düşmüştür. Diğerleriyle yaşamalarını güçlükle sürdürebildikleri küçük ve oldukça kıraç adalara çıkabilmişlerdir. Günün birinde, birbirlerinin varlığını keşfederler. Büyük adadaki Crusoe'nun diğerlerini kendisine katılmaya ve zenginliğini paylaşmaya davet etmesi elbette ki cömertlik olurdu. Ama böyle yapmadığını varsayalım. Diğer üçünün güçlerini birleştirmeleri ve onu zenginliğini kendileriyle paylaşmaya zorlamaları haklı olur muydu? Çoğu okuyucu ya evet yanıtı daha çekici gelecektir. Ancak böyle demeden önce aynı durumu değişik bir kisve altında daha dikkatlice düşünün. Varsayın ki, bir yolda üç arkadaşınızla birlikte yürüyorsunuz ve yol üzerinde bir 20 dolarlık banknot yalnız sizin gözünüze çarptı ve aldınız. Bunu onlarla eşit olarak bölüşmeniz ya da en azından onlara içecek bir şey ısmarlamanız kuşkusuz cömert bir davranış olurdu. Ama bunu yapmadığınızı varsayın. Şimdi, diğer üçünün güçlerini birleştirmeleri ve bu 20 doları kendileriyle bölüşmeniz için sizi zorlamaları haklı olur muydu? Sanırım, okuyucuların çoğu hayır diye yanıtlayacaklardır. Hatta biraz daha düşündüklerinde, eylemin cömertliğinin, eylemin kendisinin açık "doğru" olduğunu göstermeyeceğine karar verebileceklerdir. Serveti dünyadaki tüm insanların ortalamasından daha yüksek olan herhangi bir kimsenin hemen bu fazlalığı diğer bütün dünya sakinlerine eşit şekilde dağıtarak elinden çıkarması gerektiğini kendimize ya da yurttaşlarımıza karşı ileri sürmeye hazır mıyız? Hepimiz, eğer başkalarınca yerine getirilirse, böyle bir davranışı hayranlıkla karşılar ve övebiliriz. Ancak dünya çapında bir "hazıra konma" uyar bir dünyayı imkansızlaştırır.

Ne olursa olsun, iki yanlıştan bir doğru elde edilmez. Zengin Robinson Crusoe'nun ya da 20 doları bulan

şansının servetini başkalarıyla bölüşmeye olan gönüllüğü diğerlerinin zor kullanmalarını haklı çıkarmaz. Başkalarından alacak olarak gördüğümüz şeyleri alırken zor kullanmaya yetkili olduğumuza kendi başımıza karar vermemizi, yani kendi davamızda yargıç olmamızı haklı görebilir miyiz? Ya da onları alacaklı olarak görmediğimiz durumlarda? Konumdaki veya durumdaki ya da servetteki çoğu farklılık bir şans ürünü olarak değerlendirilebilmekten oldukça uzaktır.

“Şans”la karşılaştırdığım “erdeme” verdiğimiz sözde bir değere karşın, genelde açıkça erdeme dayananlardan çok, şans nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlikleri kabullenmeye hazırızdır. Bir öğretim üyesi, piyangoda büyük ödülü kazanan iş arkadaşına gıpta edecektir ama ona bir kötülük yapması ya da kendisine haksızlık edildiği gibi bir duyguya kapılması olası değildir. Gelgelelim iş arkadaşı önemsiz bir zamla kendisinden fazla ücret almaya görsün, çok büyük olasılıkla hakkı yenmiş gibi hissedecektir. Her şeyden öte, şans tanrıçası tıpkı adalet tanrıçası gibi kördür. Oysa burada ücret artışı, ilgili faziletlerin rastlantısal olmayan değerlendirilmesi sonucu yapılmıştır.

ÜRÜNE GÖRE DAĞITIMIN ARAÇSAL ROLÜ

Piyasa toplumunda ürüne göre yapılan ödemenin işlevi, öncelikle dağıtımına değil, kaynakların tahsisine yöneliktir. Birinci Bölüm’de de belirtildiği gibi, piyasa ekonomisinin ana ilkesi gönüllü alışveriş aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliğidir. Bireyler bu yolla kendi kişisel isteklerini daha etkin bir biçimde tatmin edebildikleri için diğer bireylerle işbirliği yaparlar. Ama bir birey ürüne eklediğinin tümünü almadıkça, neyi üretebileceğinden çok, neyi alabileceği noktasından hareketle alışverişe girer. Her iki taraf da bir-

leşik ürüne kattıklarını alırken karşılıklı yarar sağlayamıyorsa alışveriş gerçekleşmez. Kaynakların en etkin biçimde kullanımı için, en azından gönüllü işbirliğine dayalı bir sistem içinde, ürüne göre bir ödemenin yapılması gerekir. Yeterli bilgi sağlanarak, ödülle özendirilmenin yerini zorlama alabilir; yine de bu konuda şüphelerim var. Çevredeki cansız nesnelere oradan oraya taşınabilir; bireyler belirli zamanlarda belirli yerlerde bulunmaya zorlanabilirler; ancak bireylerin en iyi performanslarını ortaya koymaya zorlanabilmeleri çok düşük bir olasılıktır. Bir başka şekilde ele alırsak, zorlamanın işbirliğinin yerine geçmesi mevcut kaynaklar toplamını değiştirir.

Gerçi piyasa toplumunda ürüne göre yapılan ödemenin başlangıçtaki işlevi, kaynakların zor kullanılmadan etkin bir biçimde tahsis edilmesini kolaylaştırmaktır ama adil bir dağılım sonucu yapıyor gibi görünmedikçe buna tahammül edilmesi olası değildir. Bir toplumun istikrarlı olması, üyelerinin önemli bir bölümünün düşünmeden benimsediği bir değer yargıları temelini bulmasına bağlıdır. Bazı anahtar kurumlar yalnızca bir araç olarak değil, “mutlak gerekler” olarak benimsenmelidir. Ürüne uygun olarak yapılacak ödemenin bu benimsenmiş yargı değerlerinden birisi olduğuna ve büyük çapta da olmaya devam ettiğine inanıyorum.

Bu durum, kapitalist sisteme karşı çıkanların bunun sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımına saldırma nedenleri incelenerek açıklanabilir. Toplumun ana değerlerinin belirgin özelliği, kendilerini toplumun örgütlenme sisteminin yandaşı ya da karşıtı olarak da görürler, toplumun üyelerince aynı biçimde benimsenmesidir. Kapitalizmi destekleyenler en şiddetli kapitalizm eleştirilerinde bile, ürüne uyumlu ödemenin ahlakî yönden adil olacağını bütünüyle benimsemişlerdir.

En geniş kapsamlı eleştiriler Marksistlerden gelmiştir. Marx emeğin sömürüldüğünü ileri sürmüştür. Niçin? Çünkü emek, ürünün tümünü üretmiş ama yalnızca bir bölümünü alabilmiştir; kalan, Marx'ın "artı değer"dir. Emek yalnızca ürettiği şeyde söz sahibiyse "sömürülmüş"tür. Eğer birisi bunun yerine –artık ne anlama geliyorsa– "herkese ihtiyacı kadar, herkesten yeteneği kadar" sosyalist öncülünü kabul ederse, emeğin ne ürettiğini ne elde edeceğiyle değil, "yeteneğiyle" karşılaştırmak ve emeğin ne elde ettiğini ne ürettiğiyle değil, neye "ihtiyacı olduğuyla" karşılaştırmak gerekir.

Tabii, Marksist iddianın geçersizliği başka nedenlere de dayanır. Öncelikle, birlikte çalışan tüm kaynakların toplam ürünüyle, ürüne eklenen miktar –iktisatçıların deyimiyle marjinal ürün– arasında belirgin bir ayırım yapamamasıdır. Daha da etkileyici olanıysa, öncülünden sonuca geçişte "emeğin" anlamında belirtilmemiş bir değişme vardır. Marx ürünün üretiminde sermayenin rolünü kabul etmekle birlikte, sermayeyi somutlaşmış emek olarak görmüştür. Dolayısıyla ayrıntıları tam olarak yazılan Marksist kuramın öncülleri şöyle gelişir: "Şimdiki ve geçmişteki emek ürünün tümünü üretir. Şimdiki emek ürünün yalnızca bir bölümünü alır." Olası mantıksal sonuç, "Geçmişteki emek sömürülmüştür," olacaktır ve geçmişteki emeğin daha fazla alabilmesini sağlayacak eyleme geçişi bozan şey, bunun nasıl yapılabileceğinin hiçbir şekilde belli olmamasıdır, eğer ona zarif mezar taşları sağlanması öngörülmediyse.

Piyasa alanında ürüne göre dağıtımın en önemli araçsal rolü, kaynakların zorlama olmadan tahsis edilmesinin başarılmasıdır. Ama sonuçta ortaya çıkan eşitsizlikteki tek araç olma rolü de onda değildir. Birinci Bölüm'de siyasal gücün merkezileşmesini dengelemek için bağımsız güç

odaklarının oluşmasında eşitsizliğin oynadığı role değinmiştik; bunun yanında “patronların”, taraftarı olmayan ya da alışılmışın dışındaki fikirlerin yayılmasını finanse etme olanağını tanıyarak bireysel özgürlüğün gelişmesinde oynadığı role de değinmiştik. Eşitsizlik ayrıca, ekonomik alanda “patronlara” deneylerini ve yeni ürün geliştirmelerini finanse edebilme olanağını sağlar; empresyonist tablolar bir yana, ilk deneysel otomobillerini ve televizyon setlerini satın alabilmelerine imkan verir. Son olarak da, dağılımın herhangi bir “otorite”ye gerek kalmadan, kişilere bağlı kalınmadan gerçekleşmesini mümkün kılar; zorlama olmadan işbirliği ve uyumun sağlanmasında piyasanın oynadığı rolün özel bir yönüdür bu.

GELİR DAĞILIMI OLGULARI

Ürüne göre ödemeyi gerektiren kapitalist bir sistem eşitsizlikle önemli ölçüde tanımlanabilir ve uygulamada da aynen böyledir. Bu olgu genellikle kapitalizmin ve özgür girişimin diğer sistemlere göre daha yaygın bir eşitsizlik oluşturduğu şeklinde yanlış yorumlara neden olur; bu önermenin doğal sonucu olarak da, kapitalizmin yayılması ve gelişmesi eşitsizliğin artması anlamına gelir. Bu yanlış yorumlama, gelir dağılımı hakkında yayımlanan istatistiklerin çoğunun insanı yanılığa düşüren karakteri, özellikle kısa dönemdeki eşitsizliği uzun dönemdekinden ayırt edememe eksiklikleri nedeniyle destek bulmuştur. Gelin biz gelir dağılımının belli başlı olgularını gözden geçirelim.

Birçok insanın beklentisinin aksine gelişen dikkat çekici olgulardan biri, gelirin kaynaklarıyla ilgilidir. Bir ülke ne kadar kapitalist olursa, genelde sermaye olarak nitelenen şeyin kullanımı için ödenen gelirin payı da o oranda küçük olur ve insan hizmetlerine ödenen miktarın payı da o

oranda büyük olur. Hindistan, Mısır ve bunlar gibi az gelişmiş ülkelerde toplam gelirin yarısı kadarı mülk geliridir. Birleşik Devletler'de mülk geliri yaklaşık toplamın beşte biridir. Öteki gelişmiş kapitalist ülkelerde orantı bundan pek farklı değildir. Hiç kuşkusuz, bu ülkeler ilkel ülkelerden daha fazla sermayeye sahiptirler, ayrıca sakinlerinin üretkenlik yetenekleri yönünden de daha zengindirler; dolayısıyla mülk geliri yüksek olsa bile toplamın ancak küçük bir payıdır. Kapitalizmin büyük başarısı mülkteki birikim değildir; erkeklere ve kadınlara yeteneklerini genişletebilme ve geliştirebilme ve iyileştirme olanağı tanınmasıdır. Yine de kapitalizmin düşmanları onu maddeci olarak tanımlayıp kınamaktan hoşlanırlar ve yandaşlarıysa ilerlemenin zorunlu bir maliyeti olarak gördükleri kapitalizmin maddeciliğinden dolayı sık sık özür dilerler.

Popüler anlayışa aykırı diğer çarpıcı bir olgu, kapitalizmin öteki örgütlenme sistemi seçeneklerine göre daha az eşitsizliğe götürdüğü ve kapitalizmin gelişmesinin eşitsizlik kapsamını önemli ölçüde azalttığı yönündedir. Mekan ve zaman karşılaştırmaları bu görüşü doğrulamaktadır. İskandinav ülkeleri, Fransa ve Birleşik Devletler gibi kapitalist Batılı toplumlarda, Hindistan gibi bir statü toplumu göre ya da Mısır gibi geçmişe dönük bir ülkeye göre kesinlikle önemli ölçüde daha az eşitsizlik vardır. Rusya gibi komünist ülkelerle karşılaştırma, kanıtların kıtlığı ve güvenilir olmaması nedeniyle daima zordur. Ama eşitsizlik eğer ayrıcalıklı olanlarla diğer sınıflar arasındaki yaşam düzeyi farklılıklarına göre belirlenecekse, bu tür eşitsizlik komünist ülkelere göre kapitalist ülkelerde kesinlikle daha az olabilir. Yalnızca Batılı ülkeler arasında, ülke ne kadar çok kapitalistse eşitsizlik her anlamda daha az görünmektedir: İngiltere'de Fransa'dan daha az, Birleşik Devletler'de

İngiltere'den daha da azdır. Bununla beraber, nüfuslarının, özlerinde heterojen olmalarını hesaba katınca ortaya çıkan sorun, bu karşılaştırmaları zorlaştırmaktadır; adil bir karşılaştırma, sözgelisi, Birleşik Devletler'i yalnızca İngiltere'yle değil, İngiltere'ye onun Batı Hint Adaları* ve Afrika'daki sömürgelerini de ekleyerek yapılabilir.

Zaman içindeki gelişmelerle kapitalist toplumlarda ulaşılan ekonomik ilerleme başarısına, eşitsizliğin çok büyük çapta azalması eşlik etmiştir. 1848'de John Stuart Mill şunları yazabilirdi: "Şimdiye kadarki (1848) bütün mekanik buluşların insanların günlük uğraşlarındaki yükü azalttığı tartışmalıdır. Bunlar nüfusun daha geniş bir kesiminin aynı zahmet ve eziyet dolu yaşamı sürdürmelerini ve artan sayıda üretici ve diğerlerinin servetler yapmasını mümkün kılmışlardır. Orta sınıfların konforunu artırmışlardır. Ama insan yazgısındaki, ki bunun üstesinden gelmek onun doğasında ve geleceğinde vardır, o önemli değişiklikleri henüz etkilemeye başlamamışlardır."^{**} Bu ifade bir olasılıkla Mill'in zamanında bile doğru değildi ama bugün kesinlikle hiç kimse ilerlemiş kapitalist ülkeler hakkında böyle bir şeyi yazmaz. Dünyanın geri kalanı içinse bu durum hâlâ doğrudur.

Geçmiş yüzyıl boyunca süren ilerlemenin ve gelişmelerin ana özelliği, kitleleri bellerini kıran uğraşlardan kurtarması ve daha önce üst sınıfların tekelinde olan ürün ve hizmetleri, herkesin kullanımına açmasıdır. Tıp bir yana, teknolojiadaki ilerlemelerin büyük bir bölümü, şu ya da bu biçimde daha önceleri gerçekten varlıklı kişilere açık olan lüksleri kitlelerin de elde edebilmesini mümkün kılmıştır. Bazı örnekler verirsek, çağdaş su tesisatları, merkezi ısıtma, otomobil-

* Karayipler -y.n.

** *Principles of Political Economy* (Ashley edisyonu; Londra: Longmans, Green & Co., 1909), s. 751.

ler, televizyon ve radyo kitlelere; zenginlerin hizmetkarlar, eğlendiriciler ve bunlar gibilerini kullanarak her zaman elde edebildiklerine eşdeğerde rahatlıklar sağlamıştır.

Bu fenomen hakkında, gelirin anlamlı ve karşılaştırılmalı dağılımlarına ilişkin ayrıntılı istatistikî kanıtların elde edilmesi zordur, bu tür araştırmalar genel sonuçları ancak ana hatlarıyla göstermektedir. Bununla birlikte, böyle istatistikî veriler aşırı derecede yanlış yönlendirici olabilir; gelirdeki eşitleyici ve eşitleyici olmayan farklılıklar arasında bir ayırım yapamazlar. Örneğin, bir beyzbol oyuncusunun çalışma yaşamının kısa olması, faal yılları boyunca elde edeceği yıllık gelirin, parasal yönden eşit çecikilikteki diğer alternatif mesleklerden daha yüksek olması gerektiği anlamına gelir. Ama böyle bir fark, rakamları, gelirdeki herhangi başka bir farkla tamamen aynı şekilde etkiler. Hakkında sayılar verilen gelir birimi de büyük bir önem taşır. Bireyleri esas alarak yapılan bir gelir dağılımı tablosu her zaman, aile birimlerine göre bir dağılımdan önemli ölçüde daha fazla gözle görülür eşitsizlik gösterir. Bireylerin çoğu yarım günlük işlerde çalışan ya da küçük tutarlarda mülk geliri alan ev kadınlarıdır ya da ailenin diğer üyeleri benzeri bir konumdadırlar. Aileyle ilgili doğru dağılım, ailenin toplam aile gelirine göre sınıflandırılarak yapılanı mıdır? Ya da kişi başına olanı mıdır? Ya da eşdeğer bir birim başına olanı mı? Bu önemsiz bir kaçamak konusu değildir. Çocuk sayısından dolayı aile dağılımındaki değişimin son yarım yüzyıl içinde bu ülkede yaşam düzeylerindeki eşitsizliği azaltan en önemli etken olduğuna inanıyorum. Bu artan oranlı miras ve gelir vergisinden çok daha önemlidir. Son derece düşük seviyelerde yaşam, görece düşük aile gelirlerinin ve nispeten çok sayıda çocuğun ortak bir ürünüydü. Ortalama çocuk sayısı azaldı ve daha

da önemlisi bu azalmaya sebep olan ve ona eşlik eden şey çok geniş ailenin yok oluşuydu. Sonuç olarak aileler günümüzde çocuk sayıları açısından farklılaşma eğilimindedir. Ancak bu değişim, toplam aile gelirinin büyüklüğüne göre ailelerin dağılımına yansıtılmayacaktır.

Gelir dağılımına ilişkin kanıtların yorumlanmasında ana sorunlardan biri, temelde farklı iki değişik tür eşitsizliğin birbirinden ayrılması gereğidir, yani geçici ve kısa vadeli gelir farklılıklarıyla uzun vadedeki gelir konumu farklılıkları. Yıllık gelir dağılımı aynı olan iki toplum düşününüz. Birisinde önemli derecede hareketlilik ve değişim vardır, belirli ailelerin gelir hiyerarşisi içindeki konumları yıldan yıla oldukça değişebilmektedir. Diğerindeyse önemli derecedeki değişmezlik nedeniyle ailelerin her biri yıllar boyunca aynı konumda kalmaktadır. İkincisi açıkça her anlamda daha eşitsiz bir toplum olacaktır. Eşitsizliğin bir türü dinamik değişikliğin, toplumsal eşitlik ile fırsat eşitliğinin bir işaretidir; diğeryse bir statü toplumunun. Bu iki tür eşitsizliğin birbirine karıştırılmaması önemlidir, çünkü rekabet ve serbest teşebbüs esasına dayanan kapitalizmin birini diğeryle ikame etme eğilimi vardır. Yıllık gelir olarak ölçüğe vurulmuş olsa bile, kapitalist olmayan toplumlar kapitalist olanlarda daha fazla eşitsizlik gösterme eğilimindedirler; ayrıca bunlardaki eşitsizlik kalıcı olma eğilimindedir, oysa kapitalizm statüyü ortadan kaldırır ve toplumsal hareketliliği getirir.

GELİR DAĞILIMINI DEĞİŞTİRMEKTE KULLANILAN DEVLET ÖNLEMLERİ

Hükümetlerin gelir dağılımını değiştirmede en yaygın olarak kullandıkları yöntemler artan oranlı gelir vergisiyle verasetin vergilendirilmesi olmuştur. Bunların istenebilir-

liğini tartışmadan önce amaçlarına erişmekte başarılı olup olmadıklarını sormakta yarar vardır.

Bu soruya bugünkü bilgilerimizle kesin bir yanıt vermek mümkün değildir. Aşağıdaki değerlendirme kişiseldir, yine de kısa ifade edebilme uğruna büsbütün bilgisizce ve dogmatik olmadığını umarım. Bence bu vergi önlemlerinin, bazı istatistikî gelir ölçeklerine göre sınıflandırılmış aile gruplarının ortalama konumları arasındaki farkları birbirine yaklaştırma yönünde görece küçük ama ihmal edilemeyecek bir etkisi vardır. Bununla birlikte, bu tür gelir sınıflarının içindeki kişiler arasında karşılaştırılabilir önemde keyfi eşitsizlikler de göstermişlerdir. Sonuç olarak, uygulama eşitliği ya da kazanç eşitliğiyle ilgili temel ögenin net etkisinin eşitliği artıran ya da azaltan şey olup olmadığı hiçbir şekilde açık değildir.

Teoride, vergi oranları hem yüksektir hem de artan oranlıdır. Bunun iki farklı menfi neticesi vardır. İlk olarak, sonuçların bir bölümü vergiden önceki gelir dağılımını daha da eşitsiz kılmıştır. Bu, vergilendirmenin olağan sonuç etkisidir. Yüksek vergilendirilmiş etkinliklere –ki bunlar yüksek riskli ve maddî olmayan dezavantajları bulunan etkinliklerdir– girişme cesaretini kırarak o etkinliklerdeki gelirleri artırmaktadırlar. İkinci olarak da, hem yasal hem de diğer koşullarla vergi kaçırmayı kamçulamaktadırlar; bunlar yüzde değerlendirmesiyle kârın düşük gösterilmesi, eyalet ve belediye bonusu faizlerinin vergiden muaf tutulması, sermaye kazançlarının lehindeki özel uygulamalar, gider hesapları, diğer dolaylı ödeme yolları, sıradan gelirlerin sermaye kazancına dönüştürülmesi vb. gibi daha pek çok şaşırtıcı sayıda ve türde, “yasal boşluklar” şeklinde adlandırılan şeylerdir. Ortaya çıkan sonuç, yükümlendirilebilen cari oranların itibarî oranlardan çok daha düşük ve

belki de daha önemlisi vergilerin etkisinin keyfi ve eşitsiz olarak gerçekleşmesi olmuştur. Aynı ekonomik düzeydeki insanlar, gelirin elde edildiği kaynağa ve vergiden kaçma yollarını bulabilme fırsatlarına bağlı olarak çok değişik vergiler ödeyebilmektedir. Eğer şimdiki oranlar tam anlamıyla uygulanmış olsaydı, teşviklerin ve benzerlerinin üzerindeki etkileri, toplumun üretkenliğini köklü şekilde zarara uğratabilecek kadar ciddî olabilirdi. Vergiden kaçınma bu nedenle ekonomik refah için zorunlu olabilir. Eğer böyle olursa, kazanç önemli ölçüde kaynak israfı ve yaygın bir haksızlığın ortaya çıkması pahasına elde edilmiş demektir. Daha düşük belirlenmiş bir oranlar dizisine tüm gelir kaynaklarının daha eşit vergilendirilmesi ve daha kapsamlı bir tabana yayılması eklenirse, hem genel vergi uygulamasında bir ilerleme hem de ayrıntıda daha fazla hakkaniyet sağlanmış ve kaynak israfı da azaltılmış olacaktır.

Kişisel gelir vergisinin keyfi sonuçlar verdiği ve eşitsizliği azaltmada sınırlı bir etkisi olduğu şeklindeki bir değerlendirme, eşitsizliği azaltmak için artan oranlı vergilendirmeden yana olanlar da dahil olmak üzere, konunun ilgilileri tarafından yaygın olarak paylaşılmaktadır. Onlar bile çok yüksek vergi basamaklarının şiddetle azaltılması ve tabanın genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.

Artan oranlı vergi yapısının gelir ve servet eşitsizliği üzerindeki etkisini azaltan bir diğer etken, bu vergilerin varlıklı olma yolundakilere oranla şu anda varlıklı olanlar için daha düşük kalmasıdır. Bunlar bir yandan servetten elde edilecek gelirin kullanımını kısıtlarken, etkili olabildikleri süreçte servet birikimini de çok dikkate değer oranda engellemektedirler. Servetten elde edilen gelirin vergilendirilmesi doğrudan servetin kendisini azaltıcı bir etki yapmaz ancak servet sahiplerinin sürdürebilecekleri tüketim düzeylerini

ve servetlerine ekleme yapmalarını azaltır. Vergi önlemleri riskten kaçınmayı ve mevcut servetlerin daha istikrarlı biçimlerde şekillenmesini özendirir, bu da mevcut servet birikimlerinin dağılma olasılığını azaltmaktadır. Öte yandan, yeni birikimler oluşmasına giden temel yol büyük cari gelirlerden geçmektedir; bunların büyük bir bölümü tasarrufta kullanılmakta ve diğer bölümüyse yüksek kazançlar getirebilecek riskli etkinliklere yatırılmaktadır. Eğer gelir vergisi etkili olabilseydi bu yolu kapatabilirdi. Bunun sonucunda da, şu anda serveti ellerinde bulduranları yeni gelenlerin rekabetinden koruma şeklinde bir etkisi olurdu. Uygulamadaysa bu etki daha önce anılan vergiden kaçma araçlarıyla geniş ölçüde boşa gitmiştir. Yüzde değerlendirmesi nedeniyle vergisiz gelir elde etmenin özellikle kolay yolları olan petrol işinde yeni birikimlerin ne denli büyük bir bölüm oluşturduğu dikkat çekicidir.

Gelirin, artan oranlı vergilendirilmesinin istenirliğini değerlendirmede, uygulamadaki ayırım kesin olamayacaksa bile, iki sorunun münferiden irdelenmesini önemli görüyoruz: Birincisi, devletin üstlenmesi kararlaştırılan etkinliklerin (12. Bölüm'de tartışılacak yoksulluğun hafifletilmesi için önlemler de dahil) finanse edilmesi için fon sağlanması; ikincisi, yalnızca yeniden dağıtım amacıyla vergiler konması. İlk sorun, hem kurlarla orantılı olarak maliyetleri belirleme gerekçesine hem de toplumsal eşitlik standartları gerekçelerine dayanarak bazı basamaklandırma önlemlerini gerekli kılabilir. Ama şu anki yüksek gelir ve veraset basamaklarındaki oranların yüksekliği bu gerekçeyle –sıf getirileri bu denli düşük olduğu için– haklı gösterilemez.

Bir liberal olarak ben, artan oranlı verginin sadece gelirin yeniden dağıtımı için mazur görülmesini anlamakta güçlük çekiyorum. Birilerinden alıp diğerlerine verebilmek için zor

kullanılmasının ve böylece bireysel özgürlükle kafa kafaya zıt bir durumun yaratımının çok açık bir örneğidir bu.

Her şey hesaba katıldığında, en iyi kişisel vergi yapısı kanaatimce, belli bir muafiyet değerinin üzerindeki gelire tek oranda bir vergi uygulanması, bunun yanında gelirin çok geniş bir anlamda tanımlanması ve gelirin kazanılması için yapılacak giderlerden yalnızca tamamıyla tanımlanmış olanlarının düşülmesine izin verilmesi gibi görünmektedir. Beşinci Bölüm'de de önerildiği gibi, bu tür bir program, kurumlar vergisinin kaldırılmasıyla ve anonim şirketlerden gelirlerini pay sahiplerine yüklemelerini istemekle ve pay sahiplerinin de bu tutarları kendi vergi beyanlarına dahil etmelerini istemekle birleştirilebilir. Diğer önemli değişiklik istekleri petrol ve diğer hammaddelerdeki yüzde değerlenmesinden dolayı kâr kaçaklarının ortadan kaldırılması; sermaye kazançlarına özel uygulamanın kaldırılması; gelir, mülk ve bağış vergilerinin eşgüdümleşmesi ve günümüzde izin verilen çok sayıda indirimin kaldırılmasıdır.

Bir muafiyet değeri, bana göre haklı bulunabilecek bir basamaklandırma derecesi gibi görünmektedir, (ayrıntılı tartışma için 12. Bölüm'e bakınız). Nüfusun %90'ının kendi kendilerine yükleyecekleri vergileri ve diğer %10 için de bir muafiyeti oylamasıyla, %90'ın diğer %10 için ceza türünde vergileri oylaması birbirinden çok farklı şeylerdir -ki Birleşik Devletler'de yapılan, sonuçta bu olmaktadır. Oransal tek yüzdeli bir vergi, daha yüksek gelirli kişilerin devlet hizmetlerine daha yüksek mutlak ödemeler yapmasını gerektirecektir, ki bu ihsan edilen yararlar göre açıkça aykırı da değildir. Yine de bu durum, daha fazla sayıda olan herhangi bir grubun diğerleri üzerinde, kendi vergi yüklerini etkilemeyecek vergiler koydurmaları için oy kullanabilmeleri durumunu ortadan kaldıracaktır.

Tek oranlı gelir vergisinin şu andaki artan oranlı yapısının yerine geçirilmesi önerisi çoğu okuyucuya radikal bir öneri gibi gelecektir. Ve kavram bakımından da öyledir zaten. İşte tam da bu nedenle gelir getirisi, gelirlerin tekrar dağıtımı ya da ilgili diğer herhangi bir ölçüt açısından radikal olmadığını ne kadar vurgulasak azdır. Şu andaki gelir vergisi oranlarımız, vergiye tâbi gelir fazlası, bekar vergi mükelleflerinde 18.000 doların ya da ortak gelir vergisi beyannamesi veren evli vergi mükelleflerinde 36.000 doların üzerinde %50'ye varan bir oranla, %20'yle %91 arasındadır. Bunun yanı sıra, şimdi söylendiği ve tanımlandığı şekliyle, yani şu anki muafiyetlerden ve izin verilen tüm indirimlerden sonra, vergiye tâbi gelire uygulanacak %23,5'lik tek bir oran, şimdiki yüksek artan oranlarla elde edilen kadar vergi geliri getirebilecektir.* Aslında böylesi bir tek oran uygulamasıyla yasanın diğer özelliklerine hiç dokunulmasa bile, vergi gelirleri üç nedenle daha yüksek beyan edilecek vergiye tâbi gelir toplamı yüzünden daha yüksek olacaktır: Beyan edilecek vergiye tâbi gelir tutarını azaltmak için yasal ama masraflı düzenler kurmak yönündeki dürtüler şimdi olduğundan daha az olacaktır (vergiden ka-

* Bu nokta o kadar önemlidir ki rakamları ve hesaplamaları vermeye değerlidir. Bu kitap yazılırken bu rakamların geçerli olduğu en son vergi yılı ABD Gelir İdaresi'ne göre 1959'dur, *Statistics of Income for 1959*. Bu yıl için: Vergilendirilebilir gelir toplamı

Bireysel vergi beyanı için..... 166,540 milyon dolar olarak

Vergi indiriminden önce gelir vergisi için... 39,092 milyon dolar olarak

Vergi indiriminden sonraki gelir vergisi için ... 38,645 milyon dolar olarak raporlanmıştır.

Vergilendirilebilir gelir toplamı üzerinden düz/sabit oranlı verginin %23,5'i $(.235) \times 166,540$ milyon dolar = 39,137 milyon dolar kadar getiri sağlayabilirdi.

Eğer vergi indiriminin aynı olduğunu varsayarsak, nihai getiri gerçekte elde edilente aşağı yukarı aynı miktar olacaktır.

çınma); yasal olarak beyan edilmesi gereken gelirlerin bildirimini yapmama dürtüsü daha azalacaktır (vergi kaçırma); şu andaki oransal yapının özendirici olmayan etkilerinin ortadan kaldırılmasıyla eldeki kaynakların daha etkin kullanımını ve daha yüksek gelirler elde edilmesi sağlanacaktır.

Şimdiki yüksek artan oranların getirisi çok düşükse, bunların yeniden dağılıma etkisi de öyledir. Bu durum, hiçbir zarar vermedikleri anlamına gelmez. Tam aksine getirinin bu denli düşük olmasının nedenlerinin bir bölümü, ülkede bulunan çok yetenekli insanlardan bazılarının enerjilerini onu düşük tutmanın yollarını bulmaya adanmalarından ve çoğu diğer insanınsa etkinliklerini bir gözleriyle vergiye ilişkin sonuca bakarak şekillendirmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bunların hepsi düpedüz israftır. Kaldı ki, karşılığında ne elde edebiliyoruz? En fazla, bazılarının devletin geliri yeniden dağıtmasından aldığı doyum duygusu. Bu duygu bile artan oranlı vergi yapısının gerçek sonuçları hakkındaki cahillikle beslenir ve eğer gerçekler bilinseydi kesinlikle o da buhar olup giderdi.

Yine gelir dağılımına dönersek, gelir dağılımını etkilemek için, vergilendirme yerine, çok daha değişik türde yapılacak toplumsal faaliyeti haklı gösterecek nedenler vardır. Gerçek eşitsizliklerin çoğu piyasanın kusurlarından kaynaklanır. Bunların çoğu ya doğrudan devlet faaliyetiyle ortaya çıkmıştır ya da devlet faaliyetiyle giderilebilir. Her türlü gerekçe bu eşitsizlik kaynaklarını ortadan kaldırmak için oyunun kurallarının düzeltilmesinden yanadır. Örneğin, devlet eliyle verilmiş özel tekel imtiyazları, tarifeler ve belirli gruplara çıkar sağlayan diğer yasal düzenlemeler birer eşitsizlik kaynağıdır. Bir liberal bunların kaldırılmasını memnuniyetle karşılayacaktır. Eğitim olanaklarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması eşitsizliklerin azaltılması yö-

nünde önemli bir etken olmuştur. Böylesi önlemlerin yalnızca marazları hafifletmek yerine, eşitsizlik kaynaklarını kökünden çözmek gibi eylemsel bir erdemi vardır.

Gelir dağılımı da, devletin başka önlemlerle çözüm getirebileceği yerde, bir dizi önlem koyarak zarara neden olduğu bir diğer alandır. Bu da özel girişimin sözde kusurları öne sürülerek devlet müdahalesinin haklı gösterilmesinin bir başka örneğidir; oysa bu büyük devleti savunanların yakındığı küçük büyük birçok fenomen aslında devlet tarafından yaratılmıştır.

SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ

ÇOK BÜYÜK MİKTARDA ARTAN ORANLI BİREYSEL Gelir vergisinin ortaya çıkmasına yardımcı olan insan- cıl ve eşitlikçi düşünce, belirli grupların “refahının” yükselmesine yönelik birçok önlemin de alınmasına yardımcı olmuştur. Tek başına çok büyük önem taşıyan bir önlemler dizisi, yanıltıcı biçimde “sosyal güvenlik” başlığını taşımaktadır. Diğerleriyse kamu konutları, asgarî ücret yasaları, tarım destekleme fiyatları, özel yardım programları ve benzerleridir.

Önce son anılanlardan bazılarına, çoğunlukla niyet edilen amaçla gerçekleşen sonucun ne kadar farklı olduğunu belirtmek için kısaca değinecek, daha sonra da sosyal güvenlik programının en geniş kapsamlı ögesi olan yaşlılık ve ölüm sigortasını biraz daha uzun bir şekilde ele alacağız.

ÇEŞİTLİ REFAH ÖNLEMLERİ

1. Kamu Konutları: Kamu konutları konusunda sık sık ileri sürülen bir sav sözde dışsallık etkisine dayanır: Özellikle kentlerin varoş bölgeleriyle onlardan sonra gelen düşük

nitelikli konutların, itfaiye ve polis koruması açısından topluma daha yüksek maliyetler yüklediği söylenir. Söz konusu dışsallık etkisi aslında var olabilir. Ancak, bu etki var olduğu kadar, tek başına, kamu konutlarının değil, toplumsal maliyetlere eklenen türden konutlar üzerine konulan daha yüksek vergilerin tarafındadır çünkü bu durum, özel ve toplumsal maliyeti eşitleme eğiliminde olacaktır.

Öncelikle, ek vergilerin düşük gelirli insanlara yükleneceği ve bunun da istenmeyeceği şeklinde bir yanıt verilecektir. Bu yanıt kamu konutlarının dışsallık etkisi gerekçesiyle değil de, düşük gelirli insanlara yardım amacıyla önerildiği anlamını içermektedir. Eğer durum buysa, o zaman niçin özellikle kamu konutları konusunda yardım edilmelidir? Eğer fonlar yoksullara yardım etmek için kullanılacaksa, bunların belirli bir biçimde verilmesi yerine nakit ödenerek kullanılması daha etkili olmaz mıydı? Yardım edilen ailelerin belirli bir bağış tutarını konut edinme biçimi yerine nakit olarak almayı tercih edecekleri kesindir. Kendileri isterlerse bu parayı konut edinmede kullanabilirler. Kaldı ki, eğer nakit olarak ödenirse şimdikinden daha da kötü bir duruma düşmüş olmazlar; eğer başka gereksinimleri daha önemli buluyorlarsa, o zaman bırakın oldukları gibi kalsınlar. Para yardımı dışsallık etkisinin yanında yardımın biçimiyle ilgili sorunu da çözecektir, çünkü eğer konut satın almada kullanılmamışsa, dışsallık etkileri nedeniyle haklı bulunacak ek vergilerin ödenmesine yarayabilir.

Kamu konutları bu nedenle gerek dışsallık etkileri gerekse yoksul ailelere yardım gerekçelerine dayandırılarak haklı gösterilemez. Eğer herhangi bir şekilde haklı gösterilmesi gerekiyorsa, bu yalnızca himayecilik gerekçelerine dayandırılarak yapılabilir; yani yardım edilen ailelerin konut edinmeye olan “gereksinimleri” başka şeylere olan “gereksinimlerin-

den” daha fazladır ama kendileri bunu düşünememektedir ya da onlara kalırsa parayı akılsızca kullanacaklardır. Bir liberal bu savı, sorumluluk taşıyan yetişkinler açısından reddetme eğiliminde olacaktır. Ancak çocukları etkileyen daha dolaylı bir biçimde, yani ana-babalar daha iyi konuta “gerek-sinimi” olan çocuklarının refahını ihmal edebilirler, biçimin-de olursa tümüyle reddedemeyecektir. Yine de bunu kamu konutları için yapılan büyük harcamaları yeterince haklı gösterecek nihaî sav olarak kabul etmeden önce, genellikle bağışın biçimi üzerinde olmaktan çok, yapılan işin amacı hakkında kesinlikle daha inandırıcı kanıtlar isteyecektir.

Kamu konutlarıyla ilgili deneyimler yaşanmadan önce kuramsal olarak ancak bu kadarı söylenebilirdi. Şimdiyse deneyimlerimiz olduğuna göre daha da ileri gidebiliriz. Uygulamada kamu konutlarının sonuçları amaçlananlardan farklı olmuştur.

Savunucularının beklediği gibi, kamu konutları yoksulların konut edinmesini sağlamak bir yana, tam tersini yapmıştır. Kamu konutları projelerinin yapımı sırasında yıkılan konut birimleri sayısı, yapılan yeni konut birimleri sayısından çok daha fazla olmuştur. Ama böylesi bir kamu konutları, konut edindirilecek kişilerin sayılarını azaltıcı hiçbir şey yapmamıştır. Bu bakımdan kamu konutlarının sonucu konut birimi başına düşen kişi sayısını artırmak olmuştur. Kamuca yapılmış birimlere yerleşebilecek kadar talihli olabilmiş bazı aileler bir olasılıkla aslında olabileceğinden daha iyi konutlara yerleşmiş olabilirler. Ama bu durum, sorunu, geride kalanların tümü için daha da kötüleştirmiş çünkü bütün içinde ortalama yoğunluk artmıştır.

Kuşkusuz, özel girişimler kamu konutları programının zararlı sonuçlarından bazılarını dengelemektedir; kamu konutları projeleriyle yerlerinden edilen, bir başka deyiş-

le, birer ikişer müzik eşliğinde oynanan iskemle kapmaca oyununa sokulan kişiler için eski yerleşim bölgelerini de-
ğiştirerek ve yeni konutlar yaparak barınak sağlanmakta-
dır. Fakat kamu konutları programı bulunmasaydı bile bu
özel kaynaklar yine de olacaktı.

Kamu konutları programının sonucu neden böyle ol-
muştur? Tekrar tekrar vurguladığımız genel neden yüzün-
den. Bu programın oluşturulmasında çoğu kişiyi teşvik
eden genel çıkar dağınıktır ve kalıcı değildir. Program bir
kez onaylandıktan sonra, artık hizmet edebileceği özel çı-
karların egemenliği altına girmek zorundaydı. Bu durum-
da, özel çıkarları olanlar, harap bölgelerin ortadan kaldı-
rılmasına ve yeniden elden geçirilmesine çok istekli olan
yerel gruplardı, çünkü ya o mülklerin sahibiydiler ya da
harap durumlarından kaynaklanan sorunlar yerel ya da
merkezî iş kesimlerini tehdit etmekteydi. Kamu konut-
ları, bu kişilerin inşadan çok imhayı öngören amaçlarına
ulaşmalarını sağlayan kullanışlı bir araç görevi görmüştür.
Buna rağmen, “kent haraplığı” sorunu, onun çözülmesini
sağlayacak federal fonların verilmesi için yapılan, gün geç-
tikçe artan baskılara bakarsak etkisini hiç kaybetmemiş bir
halde hâlâ büyük bir sorundur.

Taraftarlarının kamu konutlarından bekledikleri bir
diğer yarar, konutlaşma koşullarını iyileştirerek çocuk
suçlarında bir azalma sağlamaktı. Program, ortalama ko-
nutlaşma koşullarını iyileştirmedeki yetersizliği tümüyle
bir yana, burada bir kez daha çoğu yönden tam karşıt so-
nucu vermiştir. Kamu konutlarına desteklenmiş kiralarla
yerleşebilmek için oldukça düşük gelirli olma koşulu “par-
çalanmış” ailelerin –özellikle boşanmış ya da dul kalmış
ailelerle birlikte çocuklarının– çok yoğun bir biçimde bir
araya gelmelerine yol açmıştır. Parçalanmış aile çocukla-

rının “sorunlu” olması özellikle olasıdır ve böyle çocukların çok yoğun bir biçimde bir araya gelmeleri çocuk suçları olasılığını artırır. Belirtilerden birisi bu kamu konutları projelerinin yakın çevresindeki okullarda ortaya çıkan çok ters etki olmuştur. Bir okul az sayıdaki “sorunlu” çocuğu rahatlıkla kabul edebilir, oysa sorunlu çocuk sayısı çok olduğunda, bu durum, okulun baş etmesi açısından oldukça zorlayıcı olacaktır. Bazı durumlarda kamu konut projelerinde ikamet eden parçalanmış aile sayısı toplamın üçte birini, hatta daha fazlasını oluşturmaktadır ve dolayısıyla da bu yerleşim biriminin çevredeki okullarda bulunan çocukları çoğunluk sayılmaktadır. Eğer bu ailelere yardımlar nakit bağışlarla yapılmış olsaydı, toplum içine daha seyrek biçimde yayılmış olabilirlerdi.

2. Asgarî Ücret Yasaları: Asgarî ücret yasalarının sonuçlarıyla, bu yasaları destekleyen iyi niyetli insanların amaçladıkları arasında derin bir uçurum vardır. Asgarî ücret yasaları taraftarları yerinde olarak aşırı düşük oranlardan yakınlıkla bunları yoksulluğun bir işareti olarak görmekte ve belirli bir düzeyin altında ücret verilememesinin yoksulluğu azaltacağını ummaktadırlar. Aslında eğer asgarî ücret yasalarının herhangi bir etkisi varsa, bu etki açıkça ancak yoksulluğu artırmak olabilir. Devlet bir asgarî ücret düzeyini yasayla belirleyebilir. Daha önce asgarî ücretin altında ücret alan işçiler çalıştırmış işverenlerin, asgarî ücretle işçi çalıştırma ihtimalleri çok düşüktür. Böylesi bir davranışın işverenlerin çıkarına olmayacağı çok açıktır. Dolayısıyla asgarî ücretin etkisi ancak işsizliği olabileceğinden daha da büyütme olacaktır. Düşük ücret düzeyleri gerçekten de yoksulluk işaretidir yine de asgarî ücret lehinde oy kullananlara ne kadar az görünse de, çoğu kişi işsiz kalmaktansa o düşük ücrete razı olacaktır.

Bu durum bir bakımdan kamu konutlarına çok benzer. Her ikisinde de yardım edilen insanlar gözle görülebilirler: Ücretleri artırılan insanlar ve devletçe yapılmış konutlara yerleştirilen insanlar. Zarar gören insanlarsa isimsizdir ve sorunları sorunun nedeniyle ilişkilendirilmemiştir. Sözkonusu insanlar işsizler saflarına katılmakta ya da büyük olasılıkla asgarî ücretin varlığı nedeniyle hiçbir zaman belirli işlere giremeyerek çok daha düşük ücretli işlere ya da yardım kuyruklarına sürüklenmektedirler. İşte bu insanlar, mevcut kamu konutlarının bir sonucundan çok, daha fazla kamu konutu ihtiyacının bir işareti gibi görünen ve giderek yaygınlaşan varoş bölgelerinde bir araya sıkıştırılmaktadırlar.

Asgarî ücret yasalarına yönelik desteklerin büyük bir bölümü iyi niyetli, çıkar gözetmeyen kişilerden değil de çıkarları olan taraflardan gelmektedir. Örneğin güneyin rekabetinden yılmış olan kuzeyli sendikalar ve firmalar, güneyin rekabetini azaltabilmek için asgarî ücret yasalarını desteklemektedirler.

3. Tarım Destekleme (Sübvansiyon) Fiyatları: Tarım destekleme fiyatları bir diğer örnektir. Kırsal kesimlerin, başkanlık seçiciler kurulunda* ve Kongre'de fazlasıyla temsil edilmesi politik olgusu dışında, bunların haklı gösterilebileceği gerekçe, çiftçilerin ortalamada gelirlerinin düşük

* ABD başkanlık seçimlerinin sonucu ülke çapında adayların aldığı oy oranına göre değil de kazanılan Seçiciler Kurulu üyesi sayısına göre belirlenir. Seçiciler Kurulu, başkanlık seçimlerinden hemen sonra toplanan bir kurultaydır. Bu kurultaya seçimlerde seçilen temsilciler katılırlar ve burada yapılan oylama sonucu ABD'nin başkanı belirlenir. ABD başkanlık seçimleri, bu seçiciler kurulu üyelerinin belirlenmesi esaslı üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu sisteme göre bazen ABD çapında diğer adaya göre daha az oy alan adayın başkanlığı kazanabilmesi mümkün olmaktadır. Örneğin 2000 ABD başkanlık seçimlerinde Demokratik Parti adayı Al Gore, Cumhuriyetçi Parti adayı George W. Bush'a göre ülke genelinde 500.000'den fazla oy almasına rağmen, George W. Bush kazandığı seçiciler kurulu üye sayısı ile (271'e 266) seçimi kazanmıştı. Kaynak: Vikipedi. -y.n.

olduğu inancıdır. Bu bir gerçek olarak kabul edilse bile, tarım destekleme fiyatları ihtiyaç içindeki çiftçilere yardımcı olma amacına hizmet edememektedir. En başta kazançlar, eğer varsa, pazarda satılan miktarla orantılı olduğu için gereksinimlerle ters sonuçludur. Parasız çiftçi pazarda daha varlıklı çiftçiden yalnızca daha az satabilmeye kalmaz, ayrıca gelirinin büyükçe bir bölümünü de kendi kullanımı için ürettiği ürünlerden sağlar ve bunlar da kazançtan sayılmaz. İkinci olarak, fiyat destek programından çiftçilere sağlanan kazançlar, tabii varsa, bu iş için harcanan toplam tutardan çok daha azdır. Çiftçilerin cebine hiç girmeyen depolama ve benzeri işlere harcanan tutarlar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır; bu işte başlıca kazançlılar, deposu olanlar ve depolama tesisi sağlayanlardır. Aynı durum tarım malzemeleri alımı için harcanan tutar için de geçerlidir. Çiftçi bu programlarla gübre, tohum, makine ve benzerlerine ek harcamalar yapmaya özendirilmektedir. Olsa olsa, sadece fazlalık olan miktar gelirine eklenir. Ve sonuçta bu artışın artışı bile, programın etkisi, normalde olacağından daha fazla kişinin kırsal alanda kalmasını sağlamak olduğundan, gelir artışını abartarak göstermektedir. Fiyat destek programıyla tarım yapılarak normalde sağlanandan daha fazlası elde edilebilirse, bu fazlalık net kazanç olacaktır. Destek alım programının gerçek sonucu çiftçi başına geliri artırmak değil, sadece tarımdaki üretimi artırmak olmuştur.

Tarımsal ürün destek alım programının bazı maliyetleri o kadar belirgin ve iyi bilinmektedir ki, bunlara kısaca değinmek yeterli olacaktır. Tüketici iki kez ödeme yapmıştır, önce tarım yararına harcamalar için vergilerle, sonra da gıda için daha yüksek fiyatlar ödeyerek; bunaltıcı kısıtlamalar ve ayrıntılı merkezî denetimler de çiftçinin sırtına yüklenmiştir. Yaygınlaşan bürokrasiye bütün ulusun sır-

tına yük olmuştur. Bunların yanında, daha az bilinen bir giderler dizisi daha vardır. Tarım programı, dış politika uygulamasında en büyük engel olmuştur. İç piyasada daha yüksek fiyat düzeyini sürdürebilmek amacıyla pek çok mala kota konması gerekmiştir. Bu politikamızdaki kararsız değişiklikler başka ülkelerde ciddi olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Pamukta yüksek bir fiyat belirlenmesi diğer ülkeleri pamuk üretimlerini artırma yönünde cesaretlendirdi. Yüksek fiyatlarımız dolayısıyla pamuk stoklarımız başa çıkılması güç düzeylere çıkınca da denizaşırı ülkelere düşük fiyatlarla satışı başladık ve daha önceki davranışımızla cesaretlendirdiğimiz ülkelerin ağır zararlara uğramalarına neden olduk. Bu tür durumların listesi çoğaltılabilir.

YAŞLILIK VE ÖLÜM SİGORTASI

“Sosyal güvenlik” programı da kurulu düzenin zorbalığının büyümesini göstermeye başladığı şeylerden birisidir. Başlatılmasındaki onca karşı çıkışa rağmen, artık o denli olan oldu gözüyle bakılmaktadır ki, istenebilirliği hemen hiç söz konusu edilmemektedir. Yine de görebildiğim kadarıyla, yalnız liberal ilkelere dayanarak değil, neredeyse herhangi başka bir ilkeye bile dayanan hiçbir ikna edici haklılık gerekçesi olmadan ulusun büyük bir bölümünün özel yaşamını istila etmiş bulunuyor. Gelin, yaşlılara ödeme yapılmasını öngören en geniş kapsamlı uygulamayı inceleyelim.

İşlevsel bakımdan, yaşlılık ve ölüm sigortası (YÖS) programı ücret bordrolarından kesilen özel bir vergiyle, belirli yaşlara gelen kişilere, yaş, aile durumu ve daha önceki çalışma bilgilerine göre belirlenen tutarların ödenmesi gibi konulardan oluşur.

Çözümsel bakımdan, YÖS birbirinden ayrılabilir üç öğeden oluşur:

1. Çok çeşitli sınıflardan kişilerin belirli yaşam boyu gelir sigortasını satın alma zorunluluğu; yani yaşlılık için zorunlu koşul.
2. Yaşam boyu gelir sigortasının devletten satın alınması zorunluluğu; yani bu yaşam boyu gelir sigortasının temininin devletleştirilmesi.
3. Gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi için bir araç; yaşam boyu gelir sigortasının gelirinin değeri, sisteme girdiklerinde buna hak kazanacak kişilerin ödeyecekleri vergilerle denk değildir.

Doğrusu, bu öğeleri birleştirmeye hiç gerek yoktur. Her bireyden kendi yaşam boyu gelir sigortasını ödemesi istenebilir; bireyin özel firmalardan sigorta almasına izin verilebilir; bununla birlikte bireylerin belirli yaşam boyu gelir sigortalarını satın almaları istenebilir. Devlet, bireyleri belirli yaşam boyu gelir sigortalarını satın almaya zorunlu tutmadan yaşam boyu gelir sigortası satışına girişebilir ve bu ticareti yapacak kurumun kendi kendisini desteklemesini öngörebilir. Ve açıkçası, devlet bu yaşam boyu gelir sigortası aracını kullanmadan da yeniden dağıtım düzenlemesi yapabilir ve yapmaktadır da.

Bu nedenle gelin sırasıyla bu öğelerin hepsinin ne kadar haklı görülebileceklerini, eğer haklı bir yanları varsa, birlikte düşünelim. Düşünmeye tersten başlarsak sanırım çözümlenmemiz kolaylaşacaktır.

1. Gelir Dağılımı Düzenlemesi: Şu andaki YÖS programı başlıca iki biçimde dağılım düzenlemesi getirmektedir: YÖS'den yararlananların bazılarından diğerlerine; genel vergi yükümlülerinden YÖS'den yararlananlara.

İlk anılan aslında sisteme görelî olarak genç yaşta girenlerden daha ileri yaşlarda girenler istikametinde gelişen bir

yeniden dağıtımdır. İleri yaşlarda girenler ödedikleri vergilerle satın alabileceklerinden daha yüksek tutarlarda yarar elde etmektedirler ve bir süre daha edeceklerdir. Öte yandan şu andaki vergi ve kazanç göstergeleri uyarınca sisteme genç yaşlarda girenler kesinlikle daha az alabileceklerdir.

Özellikle bu yeniden dağılımın savunulabileceği liberal ya da diğer, hiçbir gerekçe göremiyorum. Yararlananlara verilen yardımın onların yoksulluğu ya da zenginliğiyle bir bağı yoktur; yoksul olan kadar zengin olan da almaktadır. Bu yardımı karşılayan vergi, belirli bir tavana kadar kesilen tek oranlı bir vergidir. Yüksek gelirlerden çok, düşük gelirlerde gelirin büyükçe bir bölümünü oluşturur. Yaşlılara ekonomik durumlarına bakmaksızın yardım etmek için gençlerin vergilendirilmesi; bu amaçla düşük gelirlilere yüksek gelirlilerden daha yüksek oranda vergi yüklenmesi; ya da aynı konu için, bordrolu ücretlerden alınacak bir vergiyle bu yardımı ödeyebilmek üzere devletin vergi gelirlerini artırmayı öngörmek hangi akla yatkın gerekçeyle haklı görülebilir?

İkinci tür dağılım düzenlemesi bir olasılıkla sistemin kendi kendini tümüyle finanse edememesi nedeniyle ortaya çıkar. Çok sayıda kişinin kapsam içinde olup bu vergileri ödediği ve ancak az sayıda kişinin yararlanma hakkının bulunduğu dönemde sistemin, kendi kendini finanse eder, hatta bir fazlalık verir gibi bir görünümü vardır. Ancak bu görünüm, vergi ödeyen kişilerin birikmiş yükümlülüklerin ihmal edilmesine dayanmaktadır. Ödenmekte olan vergilerin, birikmiş yükümlülükleri karşılamaya yeterli olabileceği kuşkuludur. Çoğu uzman nakit sıkışıklığı nedeniyle bile devlet desteğine gerek duyulacağını ileri sürmektedir. Ve böyle bir destek diğer ülkelerdeki benzeri sistemlerde genel olarak gerekli olmuştur. Bu, burada değinemeyece-

ğim ve değinmemize de gerek olmayan ve hakkında çok açık görüş farklılıkları bulunan oldukça teknik bir konudur.

Bizim için yalnız şu varsayımsal sorunun sorulması yeterli olacaktır: Devlet yardımının gerekirse genel vergi yükümlüsünden alınması haklı bir davranış mıdır? Böylesi bir yardımın haklılığının dayandırılabilceği hiçbir gerekçe göremiyorum. Yoksul insanlara yardım etmek isteyebiliriz. Ancak insanların yoksul olup olmadığına bakmadan yalnızca belirli bir yaşta oldukları için onlara yardım etmeyi haklı kılan şey nedir? Bu tümüyle keyfi bir dağılım düzenlemesi olmaz mı?

YÖS ile gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinin haklılığını öne süren tek sav, yaygın kullanıma karşın benim ahlaka oldukça aykırı bulduğum bir savdır. Bu sav, çok keyfi bir öge olmasına karşın, YÖS aracılığıyla yapılan yeniden dağılımın ortalama olarak, yüksek gelirli insanlardan çok, düşük gelirli insanlara yardımcı olduğu; bu dağılım düzenlenmesinin daha etkin kılınmasının iyi olacağı; ama toplumun bir dağılım düzenlenmesi için doğrudan oy kullanmayacağı ancak bir sosyal güvenlik paketinin bir parçası olursa oy kullanabileceği şeklindeki savdır. Bu savın özünde söylemek istediği, aldatıcı bir görünümle sunulması durumunda toplumun karşı olduğu bir önlem için, bu önlemin lehinde oy kullanmaya kandırılabilceğidir. Bu yönde bir savı ileri sürenlerin, ticarî reklamların “yanlış yönlendirici” olmakla suçlanmasında en çok sesi çıkanlar olduğunu söylemeye gerek yoktur.*

* Aynı tartışmanın halihazırda başka bir örneği öğretim için federal sübvansiyon teklifleriyle (yanıltıcı şekilde, “eğitime yardım” olarak adlandırılmıştır) bağlantılıdır. Öğretim verilecek çocukların başka eyaletlere taşınabileceği düşünülerek, federal fonların, geliri en düşük olan eyaletlerde öğretim harcamalarını desteklemek için kullanılması gerekli görülebilir. Bütün eyalet-

2. Zorunlu Yaşam Boyu Gelir Sigortasının Temininin Devletleştirilmesi: Yeniden dağıtımdan kaçınmak için her kişiden aldığı yaşam boyu gelir sigortasını ödemesini istediğimizi ve primlerin şu andaki yaşam boyu gelir sigortası ödemelerini –hem ölüm, hem de faiz gelirlerini hesaba katarak– karşılamaya yeterli olacağını da kabul ettiğimizi varsayalım. Şimdi, böyle bir sigortanın bir devlet kurumundan satın alınmasını zorunlu kılmanın haklılığı nerededir? Eğer gelir dağıtımının yeniden düzenlenmesi yapılacaksa, bunun için vergilendirme gücü açıkça kullanılmalıdır. Ama eğer dağıtım düzenlenmesi programın bir parçası olmayacaksa (kaldı ki onu programın bir parçası yapmanın zorlukla haklı çıkarılabileceğini biraz önce gördük) bireylerden isteyenlerin bu sigortayı özel kurumlardan satın almasına niçin izin vermiyoruz ki? Buna yakın bir benzetme, eyalet yasalarıyla satın alınması zorunlu kılınan araç malî sorumluluk sigortalarında ortaya çıkmaktadır. Bildiğim kadarıyla, böyle yasaları bulunan hiçbir eyalet, bir eyalet sigorta şirketi bulunsa bile, otomobil sahiplerini sigortalarını bir devlet acentesinden satın almaya zorlamamaktadır.

Yaşam boyu gelir sigortasının temininin devletleştirilmesi için olası ölçek ekonomileri öne sürülemez. Eğer bu olasılık geçerliyse ve devlet de yaşam boyu gelir sigortası anlaşmaları satmak üzere bir kurum kurduysa, o zaman bu kurumun kendi büyüklüğünden dolayı fiyat kırarak rakip-

---

lerde vergi uygulamak ve hepsine federal sübvansiyon vermek ise gerekli görülebilecek bir şey değildir. Ancak, Kongre'ye sunulan her yasa bütün eyaletlere vergi uygulanmasına değil, hepsine federal sübvansiyon verilmesine izin verir. Sadece bazı eyaletlere verilen sübvansiyonların meşrulaştırılabileceğini düşünen ama bu yasayı destekleyenlerden bazıları, bu oldukları konumu, sadece bu tür sübvansiyonlara izin veren bir yasanın kabul edilemeyeceğini ve daha fakir eyaletlere çok daha fazla sübvansiyon sağlamanın tek yolunun, onların, tüm eyaletlere sübvansiyon sağlayan bir yasaya dahil edilmesi yoluyla olacağını söyleyerek savunurlar.

lerinden daha fazla satabilmesi olasıdır. Bu durumda bir zorlamada bulunmadan o ticaret dalını ele geçirecektir. Eğer fiyat kırarak onlardan daha fazla satamıyorsa, o zaman ölçek ekonomileri ya yoktur ya da devletin faaliyetlerinden kaynaklanan diğer disekonomilerin* üstesinden gelmekte yeterli olamamaktadır.

Yaşam boyu gelir sigortası sözleşmeleri teminini devletleştirmenin bir olası avantajı, bu sözleşmelerin zorunlu satın alınmasının uygulamasını kolaylaştırmaktır. Yine de bu oldukça saçma bir avantaj gibi gelmektedir. Alternatif idarî düzenlemeler bulmak kolay olurdu; sözgeşi bireylerden prim ödeme belgelerinin bir kopyasını vergi iadesi bildirimlerine eklemelerini istemek gibi ya da gerekleri yerine getirdiklerini işverenlerinin belgelemesini istemek gibi. İdarî sorun, şu andaki düzenlemelerin yükledikleriyle karşılaştırıldığında kesinlikle en önemsiz şey olacaktır.

Devletleştirmenin maliyetinin böylesi önemsiz avantajlardan daha yüksek çıkacağı açıkça görülebilir. Başka yerde olduğu gibi burada da, bireysel seçme özgürlüğü ve ticaret için özel girişimlerin rekabeti, olası anlaşmaların türlerinin iyileştirilmesini artıracak ve bireysel gereksinimi karşılayacak çeşitliliği ve farklılığı çoğaltacaktır. Siyasal açıdan, devlet etkinliklerinin boyutlarını genişletmekten ve böylesi genişlemelerin hepsinde bulunan özgürlüğe dolaylı tehditten kaçınmanın belirgin yararı vardır.

Daha az belirgin siyasal maliyetlerden bazıları şimdiki programın karakterinden kaynaklanır. Söz konusu konular çok teknik ve karmaşık bir duruma gelirler. Ehil olmayanlar genellikle bunları değerlendirmekte yetersiz kalırlar. Devletleştirmenin anlamı, “uzmanlar” kitlesinin devlet-

* *Diseconomies*: Bir şeyi daha az kârlı hale getiren ekstra maliyetler. - *yn.*

leştirilen sistemin memurları ya da sistemle yakın ilişkisi olan üniversite üyeleri olmasıdır. Bunlar, kaçınılmaz olarak, kendi dar çıkarlarından dolayı değil, devlet yönetimini kanıksadıkları bir çerçeve içinde iş gördükleri ve sadece devletin tekniklerine aşına oldukları için yayılmasına taraf olurlar. Şimdiye kadar Birleşik Devletler’de durumu kurtaran tek şey, benzeri etkinliklere girişmiş özel sigorta şirketlerinin varlığı olmuştur.

Kongre’nin, Sosyal Güvenlik İdaresi gibi kurumların işlevleri üzerindeki etkin denetimi, bu kurumların görevlerinin teknik karakteri ve uzmanlarının hemen hemen tekel konumları nedeniyle temelde imkansız olmaktadır. Bu kurumlar Kongre’nin, önerilerine yalnız mühür bastığı, kendi kendilerini yöneten organlar haline gelmektedirler. Bunlarda meslekî başarıya ulaşan becerikli ve hırslı insanlar doğal olarak kendi kurumlarının kapsamını genişletmeye çok heveslidirler ve onları bunu yapmaktan alıkoymak giderek zorlaşmaktadır. Uzmanın olumlu oy verdiğine kim olumsuz oy verebilecek kadar yetkilidir? Şimdiye kadar nüfusun artan bir bölümünün sosyal güvenlik sisteminin içine çekildiğini gördük ve artık o yöndeki genişleme olanakları da azaldığına göre, tıbbî bakım gibi yeni programlar eklenmesi yönünde bir hareket görmekteyiz.

Yaşam boyu gelir sigortasının temininin devletleştirilmesine karşı öne sürülen argümanın sadece liberal ilkeler açısından değil, hatta, refah devleti taraftarlarının ortaya koydukları değerler bakımından da son derece güçlü olduğunu düşünüyorum. Eğer devletin piyasadan daha iyi hizmet verebileceğine inanıyorlarsa, o zaman bir devlet kurumunun, yaşam boyu gelir sigortası sözleşmesi yaparken diğer kurumlarla açık rekabet içinde olmasından yana çıkmalıdır. Eğer haklıysalar, devlet kurumu başarılı ola-

caktır. Eğer haksızlar, özel bir seçenekleri olacağı için insanların refahı artacaktır. Görebildiğim kadarıyla, yalnız doktriner sosyalist ya da merkezî yönetime inanan kişiler, kendi görüşleri doğrultusunda, yaşam boyu gelir sigortasının devletleştirilmesinden yana olacaktırlar.

3. Yaşam Boyu Gelir Sigortası Satın Alma Zorunluluğu:

Dolaylı sorunları ele aldığımızı göre artık anahtar konuyla ilgilenebilecek durumdayız: Bireyleri, ileri yaşları için hazırlık olması maksadıyla yaşam boyu gelir sigortası satın almak için cari gelirlerinden bir miktarını kullanmayı mecbur tutmak.

Bu zorlama lehinde olabilecek olası bir gerekçe kesinlikle paternalist (paternalizm) olacaktır. İnsanlar, eğer arzu ederlerse, yasanın kendilerinden toplu olarak yapmalarını istediği şeyi bireysel olarak isterlerse karar verebilirler. Ama bir arada değillerken basiretsiz ve müsrif davranırlar. “Biz” onların yaşlılıkları için neyin iyi olduğunu, onların gönüllü olarak yapabileceklerinden daha iyi biliriz. Hepsini tek tek ikna edemeyiz; ancak kendi yararlarına olacak şeyi yapmaya herkesi mecbur etmek için %51 ya da daha fazlasını ikna edebiliriz. Buradaki paternalizm, sorumlu kişiler içindir, dolayısıyla çocuklar ve aklını yitirmiş kişiler için en ufak bir kaygı içermez.

Bu düşünce kendi içinde tutarlı ve mantıklıdır. Bu düşüncedeki bir paternalist, kendisine bir mantık yanlışı yaptığı gösterilse bile bundan caydırılmaz. O, basitçe, iyi niyetli ama yanlış yönlendirilmiş bir arkadaşımız değil, ilke temelinde karşıtıdır. Temelde diktatörlüğe inanmaktadır; yardımsever ve belki çoğunlukçu bir diktatörlük olabilir ama yine de diktatörlüktür, daha azı değil.

Özgürlüğe inanan bizlerin, bireylerin kendi yanlışlıklarını yapabilme özgürlüklerine de inanması gerekir. Eğer bir kişi yalnız bugün için yaşamayı, kaynaklarını şu anda-

ki zevkleri için kullanmayı, kıt kanaat bir yaşlılığı bilinçli olarak yeğliyorsa, onu böyle davranmaktan alıkoymaya ne hakkımız var? Onunla tartışabiliriz, onu yanlış düşündüğüne ikna etmenin yollarını arayabiliriz ama kendisinin seçtiği bir davranışta onu durdurmak için zor kullanmaya yetkili miyiz? Her zaman için onun doğru, bizim yanlış olmamız olasılığı yok mudur? Alçakgönüllülük, özgürlüğe inanan kişiye özgü değerli bir erdemdir; kendini beğenmişlikse paternaliste özgü.

Çok az insan tam anlamıyla paternalisttir. Sakin kafayla düşünüldüğünde, böyle bir tutum hiç çekici gelmeyecektir. Yine de paternalist sav sosyal güvenlik gibi önlemlerde o kadar büyük bir rol oynamıştır ki, onu açığa çıkarmaya degecektir.

Liberal ilkeler bakımından, yaşam boyu gelir sigortasına zorunlu katılımın haklı görülebileceği olası bir gerekçe, sağgörüsüz kişinin kendi eylemlerinin sonucuna yalnız kendisinin katlanmak zorunda kalmaması, başkalarına da maliyetler yüklemesi olabilir. Denebilir ki, yoksul, yaşlı kimselerin korkunç bir sefalet içinde ezildiğini görmek istemeyiz. Biz onlara özel ve kamusal bağışlarla yardımcı olacağız. Yine de kendi yaşlılığı için hazırlık yapmayan bir kişinin kamusal bir maliyeti olacaktır. Burada, yaşam boyu gelir sigortasını satın almaya zorlanması onun yararına olduğu için değil de, geriye kalan hepimizin yararına olduğu için haklı çıkarılmıştır.

Bu savın ağırlığı olgulara dayanır. Eğer yaşam boyu gelir sigortası olmadığı için, 65 yaşına gelen nüfusun %90'ı kamunun sırtına yük olacaksa, savın ağırlığı fazla olacaktır. Ama bu yalnız %1 ise, o zaman hiç ağırlığı yok demektir. %1'in topluma yükleyeceği maliyetlerden kaçınabilmek için %99'un özgürlüğünü neden kısıtlayalım?

Yaşam boyu gelir sigortasını satın alma zorunluluğu bulunmasaydı, toplumun büyük bir bölümünün kamu maliyesi üzerinde bir yük olacağına inanılması, Büyük Buhran sırasında YÖS'nin yasalaştırılması çerçevesinde akla yakın görünüyordu. 1931'den 1940'a kadar her yıl işgücünün yedide birinden fazlası işsiz kalmakta ve işsizlik daha yaşlıca işçiler arasında oransal olarak ağır basmaktaydı. O zamandan beri bu deneyimin bir benzeri görülmemiş ve yinelenmemiştir. Bu durum kişilerin sağgörüsüz olmalarından ve yaşlılıkları için hazırlık yapmamalarından dolayı ortaya çıkmamıştı. Gördüğümüz gibi, devletin yanlış yönetiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. YÖS, çok değişik ve daha önce hiçbir deneyimimizin olmadığı bir hastalık için bir tedaviydi, eğer tedavi sayılırsa tabii.

1930'ların işsizlerini sıkıntılarından kurtarmak çok ciddi bir sorun yaratmış, kamu maliyesine ağır bir yük olmuştur. Ama yaşlılık hiçbir biçimde en ciddi sorun olmamıştır. Üretken yaştaki çoğu insan bağış ya da yardım kuyruklarındaydılar. Ve YÖS'nin düzenli yaygınlaştırılması, ki günümüzde on altı milyondan fazla kişi bundan gelir elde etmektedir, kamu yardımı alanların sayısındaki sürekli artışı önleyememiştir.

Yaşlıların bakımıyla ilgili özel düzenlemeler zaman içinde önemli ölçüde değişmiştir. Bir zamanlar kişilerin yaşlılıklarına yönelik tek yatırım araçları çocuklarıydı. Toplum zenginleştikçe töreler de değişti. Çocuklara yüklenen kendi ana-babalarına bakma sorumluluğu azaldı ve insanlar giderek servet biriktirme şeklinde ya da özel emeklilik hakları sağlayarak kendi yaşlılıkları için hazırlık yapmaya başladılar. Daha yakın zamanlardaysa, YÖS'den başka emeklilik planları hız kazanmıştır. Gerçekten de, bazı öğrenciler, şu anda var olan eğilimlerin, kamunun büyük bir bölümünün

hayatlarının en dinç ve güzel yaşlarında elde edebileceklerinden daha yüksek standartları ileri yaşlarda sağlayabilmek için üretken yıllarında aşırı tutumlu davrandığı bir toplumu gösterdiğine inanmaktadırlar. Bazılarımız bunun ters bir eğilim olduğunu düşünebilir ama eğer toplumun beğenisini yansıtıyorsa bırakalım öyle kalsın.

Yaşam boyu gelir sigortasının zorunlu olarak satın alınması, neticede, küçük bir kazanç elde etmek uğruna büyük maliyetlerin yüklenilmesine yol açmaktadır. Bu durum, bir devlet kurumundan belirli bir yolla emeklilik sigortası satın almakla gelirimizin büyükçe bir bölümünü bu amaca adamamızı zorunlu kılarak gelirimizin bu bölümü üzerindeki kontrolden bizi yoksun bırakmıştır. Yaşam boyu gelir sigortası satışında rekabeti yasaklamış ve emeklilik düzenlemelerinin gelişmesini engellemiştir. Kapsamını yaşamımızın bir alanından diğerine genişleterek büyüme eğilimleri gösteren büyük bir bürokrasi doğurmuştur. Ve bütün bunların hepsi, yalnızca birkaç insanın kamuya maliyetinin olması tehlikesinden kaçınmak için yapılmaktadır.

YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ

BATILI ÜLKELERİN SON İKİ YÜZYILDA YAŞADIKLARI olağanüstü ekonomik büyüme ve serbest girişim kazançlarının yaygın olarak dağılımı, Batı'nın kapitalist ülkelerinde yoksulluğun kapsamını mutlak anlamda inanılmayacak ölçüde azaltmıştır. Ne var ki, yoksulluk bir ölçüde göreceli bir sorundur ve sözü edilen ülkelerde bile, geri kalan hepimizin yoksulluk olarak tanımlayacağımız koşullarda yaşayan çok insan bulunduğu apaçıktır.

Birçok açıdan en arzu edilir çare özel yardımseverliktir. “Bırakınız yapınlar”ın (*laissez-faire*) parlak döneminde, 19. Yüzyıl'ın sonlarında İngiltere'yle Birleşik Devletler'de hayır örgütleri ve kuramlarının sayılarındaki olağanüstü artış dikkat çekicidir. Devletçe üstlenilen sosyal refah etkinliklerinin artmasının ana maliyetlerinden biri, bunların yerini tutan özel hayır etkinliklerinin azalması olmuştur.

Denilebilir ki, özel hayır yetersizdir; çünkü bundan sağlanan yararlar başta bulunan kişilerden başkalarına gitmektedir... işte bir dışsallık etkisi daha. Yoksulluğun görünümü beni çok üzer; hafifletilmesi yararlıdır. Ancak yoksul-

luğun hafifletilmesine ister ben kendim, isterse başkaları yardımcı olsun, benim elde ettiğim yarar eşit ölçüdedir. Dolayısıyla başkalarının hayırseverliklerinin yararları bir ölçüde bana yönelmektedir. Bir başka açıdan ele alırsak, hepimiz insanları yoksulluktan kurtarmaya katkıda bulunmak isteyebiliriz; ancak başka herkesin de bunu yapmış olması koşuluyla. Bu koşul sağlanmadan aynı ölçüde katkıda bulunmak istemem. Küçük topluluklarda, özel hayır işlerinde bile toplumsal baskı bu koşulun gerçekleşmesi için yeterli olabilir. Toplumumuza giderek egemen olan kişisel olmayan büyük topluluklardaysa bunun gerçekleşmesi çok daha zordur.

Benim yaptığım gibi, bir bireyin, bu türden bir akıl yürütmeyi, devletin, yoksulluğu hafifletmek; toplumdaki her bireyin yaşam standardına tabiri caizse bir taban belirlemek için eylemde bulunmasını meşrulaştırmak olarak kabul ettiğini varsayalım. O zaman geriye “nasıl” ve “ne kadar” soruları kalmaktadır. Bu “ne kadar”ın saptanmasında, bu amaç için kendimize, yani çoğumuza, yükleyeceğimiz vergi miktarı dışında bir yol göremiyorum. “Nasıl” sorusuysa kurguya daha çok olanak tanımaktadır.

İki şey açıktır. İlki, eğer hedef yoksulluğun hafifletilmesiyse, yoksullara yardıma yönelik bir programımız olmalıdır. Söz gelişi, çiftçilik yapan yoksul birine yardım etmek için her türlü neden vardır ama çiftçi olduğu için değil de yoksul olduğu için. Söz konusu program insanlara, belli bir meslek grubunun ya da yaş grubunun veya ücret grubunun ya da örgütlerin ve sanayilerin üyeleri olduğu için değil, insan oldukları için yardımı öngörecektir şekilde tasarlanmalıdır. Bu durum tarım programlarının, genel yaşlılık yardımlarının, asgarî ücret yasalarının, gümrük engellerinin meslek ve uğraşları ruhsatlandırma gereklerinin ve sınırsız sayıdaki benzerlerinin bir yanlısidir. İkincisi, program

piyasa aracılığıyla işlevini yerine getirirken mümkün olabildiğince piyasayı bozmamalı ya da çalışmasını engellemelidir. Bu da fiyat desteklemelerinin, asgarî ücret yasalarının, gümrük engellerinin ve benzerlerinin bir kusurudur.

Kendini salt mekanik gerekçeyle salık veren düzenleme negatif gelir vergisidir. Şimdiki federal gelir vergisi uygulamasında kişi başına 600 dolar vergiden bağışıktır (ayrıca en az %10 oranında bir indirim). Eğer bireyin vergilendirilebilir geliri 100 dolarsa, yani indirim ve bağışıklıktan sonraki geliri 100 dolarsa, o zaman vergi verecektir. Önerilen uygulamaya göre eğer geliri eksi 100 dolarsa, yani bağışıklık ve indirimlerden sonra eksi 100 dolar oluyorsa, o zaman olumsuz bir vergi ödemesi, yani yardım alması gerekmektedir. Yardım oranı diyelim ki %50 olsun, 50 dolar alması gerekirdi. Eğer hiç geliri olmasaydı ve işi kolaylaştırmak için indirim olmasa ve yardım oranı da sabit kalsaydı, o zaman 300 dolar yardım alırdı. Eğer indirimler olsaydı, örneğin sağlık giderleri gibi, ki bu durumda daha bağışıklık düşülmeden bile geliri negatif olacaktı. İşte o zaman daha bile fazla alabilirdi. Yardım oranları da bağışıklığın üzerindeki gelir için olduğu gibi artan oranlı olabilir tabii. Bu yolla hiç kimsenin net gelirin (burada yardım dahil tanımlanmaktadır) altına düşmeyeceği bir taban belirlenmek mümkün olabilecektir: Bu basit örnekte kişi başına 300 dolardır. Kesin taban düzeyi o topluluğun parasal gücüne bağlı olacaktır.

Bu düzenlemenin yararları açıktır ve özellikle yoksulluk sorununa yöneliktir. Bireye yardımı en işe yarar biçimde vermektedir, yani nakit olarak. Bu düzenleme geneldir ve şu anda yürürlükte olan özel önlemler sürüsünün yerini alabilir. Toplumun yüklendiği maliyeti belirginleştirir. Piyasanın dışında çalışır. Yoksulluğun hafifletilmesi için alınan diğer önlemlerden herhangi biri gibi yardım edilenlerin kendi

kendilerine yardım etme dürtüsünü azaltır; ama gelirleri sabit en aza tamamlayan bir sistemin yapacağı gibi dürtüyü tümüyle ortadan kaldırmaz. Fazladan kazanılmış bir dolar her zaman, harcanabilecek daha fazla para demektir.

Hiç kuşkusuz yönetim sorunları olacaktır ama bunlar bana önemsiz dezavantajlar gibi görünmektedir, tabii dezavantaj sayılırlarsa. Sistem doğrudan cari gelir vergisi sistemimizin içine oturtulacak ve onunla birlikte yönetilebilecektir. Şu andaki vergi sistemi gelir girdilerinin büyük bölümünü kapsamaktadır ve tümünü kapsama gereğiye, şu andaki gelir vergisine ilişkin işlevlerin iyileştirilmesi yan ürününü de beraberinde getirir. Daha önemlisi, eğer aynı amaca yönlendirilmiş şu andaki önlemler, o çift torbasının yerini almak üzere yasalaştırılırsa, toplam idarî yük kesinlikle azalacaktır.

Bazı kısa hesaplamalar bile bu önerinin, gerekli devlet müdahalesinin derecesi bir yana, parasal açıdan şu anki refah önlemleri dizimizden çok daha az masraflı olacağını göstermektedir. Öte yandan bu hesaplamalara, yoksullara yardım etme önlemleri olarak değerlendirilen şu andaki önlemlerimizin ne kadar savurgan olduğunun göstergesi olarak da bakılabilir.

1961'de devlet doğrudan refah ödemeleri ve çeşitli programlarla 33 milyar dolar civarında (federal, eyalet ve yerel) bir tutara erişmişti; bunlar yaşlılık yardımı, sosyal güvenlik yardımı ödemeleri, bağımlı çocuklara yardım, genel yardım, tarım fiyat destek programları, kamu konutları ve benzerleridir.* Bu hesaplama asker emeklilerinin

* Bu rakam, devletin transfer harcamaları (31,1 milyar dolar) eksi asker emeklilerinin maaşları (4,8 milyar dolar) –her ikisi de Ticaret Bakanlığı'nın ulusal gelir hesaplarından karşılanır–, artı tarım programına yapılan federal harcamalar (5,5 milyar dolar) artı kamu konutlarına yapılan harcamalar ve ko-

maaşlarını almadım. Hatta asgarî ücret yasaları, tarifeler, ruhsatlandırma uygulamaları vb. gibi önlemlerin dolaylı ve dolaysız maliyetleri için ya da kamu sağlığı etkinlikleri, eyaletler ve yerel yönetimler tarafından hastaneler, ruhsal bakım kurumları ve benzerleri için yapılan harcamalar için bir karşılık ayırmadım.

Birleşik Devletler'de yaklaşık 57 milyon tüketici birimi (bağımsız bireyler ve aileler) vardır. 33 milyar dolarlık 1961 yılı harcamaları, en düşük düzeydeki gelir düzeyinden başlayarak %10 oranındaki tüketici birimine birim başına yaklaşık 6.000 dolarlık karşılıksız yardımı finanse etmeye yetebiliyordu. Bu yardımlar onların gelirlerini Birleşik Devletler'deki bütün birimlerin ortalamasının üstüne yükseltmiş olurdu. Bir başka seçenek olarak, anılan harcamalarla en düşük düzeyden başlanarak %20 oranında birim, birim başına yaklaşık 3.000 dolarla finanse edilebilirdi. Hatta örnek, Yeni Düzcülerin yetersiz beslenmiş, yetersiz konutlandırılmış ve yetersiz giydirilmiş tanımını kullanmayı sevdiikleri üçte birlik orana kadar ileri götürülse, 1961 harcamaları tüketici birimi başına yaklaşık 2.000 dolarlık bağışları karşılamaya yeterli olabilirdi. Bu tutar kabaca, fiyat düzeylerindeki değişikliklere göre ayarlandıktan sonra, 1930'ların ortalarında düşük gelirli üçte biri daha yüksek gelirdeki üçte ikiden ayıran gelir düzeyiydi. 1930'ların ortalarındaki bu en düşük gelirli üçte birin günümüzde karşılığı (fiyat düzeylerindeki değişikliklere göre ayarlandıktan sonra) tüketici birimlerinin sekizde birinden daha azdır.

---

nut konusundaki diğer yardımlar (0,5 milyar dolar) –her ikisi de Hazine'nin hesaplarından 30 Haziran 1961'de sona erecek yıl için–, artı bu rakamı çift haneli milyarlara yükseltecek ve federal programları, dahil edilmemiş eyalet programlarını ve yerel programları ve muhtelif kalemleri idarî harcamalar için hesaba katacak kabaca 0,7 milyar dolarlık bir ödeneğe eşittir. Tahmini-me göre bu rakam, tahminlerin azımsanamayacak ölçüde altındadır.

Açıkçası, bunların hepsi “yoksulluğun hafifletilmesi” adı altında, deyimden ötürü cömert bir yorumuyla bile, haklı gösterilemeyecek kadar savurgan programlardır. Gelirleri en düşük olan toplam tüketici birimlerinin %20’sinin gelirlerini, diğerlerinin en düşük gelir düzeyine yükseltecek biçimde tamamlayacak bir program, şimdi harcadığımızın yarısından daha aza mâl olacaktır.

Önerilen olumsuz gelir vergisinin başlıca dezavantajı onun politik sonuçlarıdır. Başkalarına yardım ödemesi yapabilmek için bazılarında vergi yükleyen bir sistem getirir. Ve bu başkalarının da bir oy hakkı vardır. Büyük bir çoğunluğun talihsiz bir azınlığa yardım etmek için isteyerek kendilerini vergilendirdikleri bir düzenleme yerine, bir çoğunluğun kendi yararı için isteksiz bir azınlığa vergi yüklediği bir düzenlemeye dönüşmesi tehlikesi her zaman söz konusudur. Bu öneri, süreci böylesine açık seçik hale getirdiği için tehlike diğer önlemlerden daha büyüktür belki de. Bu sorunun çözümü için seçmenlerin kendi kendilerini kısıtlamalarına ve iyi niyetlerine güvenmekten başka çare göremiyorum.

Dicey 1914’te aynı doğrultudaki bir sorun olan İngiliz ileri yaş emekli aylıkları konusunda yazarken şunları belirtmekteydi: “Aklı başında ve yardımsever bir kişi, emeklilik aylığı biçimindeki bir yoksul yardımının yasallaştırılmasıyla İngiltere’nin bir bütün olarak kazançlı olup olmayacağıyla, bir emeklinin Parlamento üyesi seçimlerine katılma hakkını elinde tutmasının tutarlı olup olmayacağını kendi kendine sorabilir pekala.”*

İngiltere oy kullanma hakkının genelleştirilmesine emekli aylığı ya da diğer devlet yardımı alanların oy hakkını kısıtlamadan geçmiştir. Ve başkalarının yararı için

* A. V. Dicey, *Law and Public Opinion in England*, (2. ed., Londra: Macmillan, 1914), s. xxxv.

bazılarının vergilendirilmesinde müthiş bir genişleme olmuştur ki, bunun İngiltere'nin gelişmesini geciktirdiğinin, hatta kendilerini alıcı uç olarak görenlerden çoğunun bile bundan yararlanamadığının kesinlikle kabul edilmesi gerekir. Ancak bu önlemler İngiltere'nin özgürlüklerini ya da üstün gelen kapitalist sistemini yıkamamıştır, en azından şimdilik. Ve daha da önemlisi, işlerin düzelmeye başladığının ve seçmenlerin kendi kendilerine kısıtlama uygulamalarının bazı belirtileri görülmeye başlanmıştır.

LIBERALİZM VE EŞİTLİKÇİLİK

Liberal felsefenin özü, bireyin onuruna ve kendi anlayışına uygun olarak, başka bireylerin de aynı şeyleri yapabilme özgürlüğüne karışmamak koşuluyla, tüm kapasite ve fırsatlarını değerlendirmekte özgür olduğuna inanmaktır. Bu bir anlamda insanların eşitliğine inanç demektir; bir diğer anlamdaysa eşitsizliklerine. Her insanın özgürlük hakkı eşittir. Bu önemli ve temel bir haktır, çünkü insanlar kesinlikle farklıdır, çünkü biri kendi özgürlüğüyle bir başkasının yapmak isteyeceğinden farklı şeyler yapmak isteyebilir ve zaman içinde pek çok insanın yaşadığı toplumun genel kültürüne diğerlerinden daha fazla katkıda bulunabilir.

Liberal, bu nedenle bir yanda hak eşitliğiyle fırsat eşitliğini, öte yandan da maddesel eşitlikle sonuç eşitliğini birbirinden keskin biçimde ayıracaktır. Özgür bir toplumun, başka herhangi birinin şimdiye dek denediğinden çok daha büyük maddesel eşitlik yönünde bir eğilimi bulunması olgusunu hoş karşılayabilir. Ama bunu özgür toplumun istenebilir bir yan ürünü olarak görecektir, onun ana gerekçesi olarak değil. Hem özgürlüğü, hem de eşitliği artıran; yani tekel gücünü ortadan kaldırıcı ve piyasanın çalışmasını iyileştirici önlemleri hoş karşılayacaktır. Daha az talihli

olanlara yardım etmeye yönelik özel hayırseverliği özgürlüğün uygun biçimde kullanımına bir örnek olarak kabul edecektir. Ve toplumun büyük bölümünün ortak amaca ulaşabileceği daha etkili bir yol olarak yoksulluğun biraz olsun ıslahına yönelik devlet eylemini onaylayabilir. Bununla birlikte bunu, gönüllü eylemi zorunlu eyleme ikame etmesi gerekeceği için üzümlere yapacaktır.

Eşitlikçi de bu kadar ileriye gidebilir. Hatta daha da ileriye gitmek isteyecektir. Başkalarına vermek için bazılardan almayı, “bazıları”, başarmak isteyecekleri bir amacın sağlanmasında daha etkili bir araç olacağı gerekçesiyle değil de, “haklılık” gerekçelerine dayandırarak savunacaktır. İşte bu noktada eşitlikle özgürlük keskin bir çelişkiye düşmektedir; ikisi arasında bir seçim yapılmalıdır. Bu anlamda kişi hem eşitlikçi hem de liberal olamaz.

SONUÇ

1 920'LER VE 1930'LARDA BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ entelektüeller, kapitalizmin ekonomik refahı, dolayısıyla da özgürlüğü engelleyen kusurlu bir sistem olduğuna; ve gelecek için umudun, ekonomik işlerin siyasî otoritelerce daha büyük ölçüde ve bilinçli denetiminde yattığına güçlü bir biçimde inanmaktaydılar. Entelektüellerdeki inanç değişikliği herhangi bir gerçek kolektivist toplum örneği nedeniyle olmamıştır; bununla birlikte, Rusya'da komünist bir toplumun kurulması ve ona parlak umutlar bağlanması bunu hızlandırmıştır kuşkusuz. Entelektüellerdeki inanç değişikliğine, bütün haksızlıkları ve kusurlarıyla işlerin mevcut durumun, olabilecek varsayımsal durumla karşılaştırılması sonucu varılmıştır. Mevcut durum, ideallerle karşılaştırılmıştır.

O zamanlar daha fazlasını yapmak mümkün değildi. İnsanlık merkezî kontrol ve devletin ekonomik etkinliklere ayrıntılı müdahalesini içeren dönemlerin deneyimini yaşamıştı. Ama politikada, bilimde ve teknolojiye bir devrim olmuştu. Hiç kuşkusuz, demokratik siyasî yapıda, modern

araç gereçlerde ve çağdaş bilimde önceki çağlarda mümkün olduğundan daha başarılı şeyler yapabileceğimiz öne sürülebilir.

O dönemlerin tutumları günümüzde de sürmektedir. Hâlâ, mevcut herhangi bir devlet müdahalesini cazip bulma; tüm kötülükleri piyasaya yorma; devlet kontrolü için ortaya atılan yeni teklifler, ideal biçimleriyle, özel çıkar gruplarının baskısı altında olmayan ehil, tarafsız kişilerce uygulanırsa işe yarayabileceğine inanma eğilimimiz vardır. Serbest girişim ve kısıtlı devlet uygulamalarından yana olanlarsa, eskiden olduğu gibi yine savunma konumundadırlar.

Ne var ki, koşullar değişmiştir. Artık devlet müdahalesi konusunda birkaç onyıllık deneyime sahibiz. Bundan böyle fiilî olarak çalışan piyasayla ideal olarak çalışabilecek devlet müdahalesini karşılaştırmak gerekmiyor. Fiilî olanı fiilî olanla karşılaştırabiliriz artık.

Böylece piyasanın fiilî olarak çalışmasıyla ideal biçimde çalışması arasındaki farkın, devlet müdahalesinin fiilî etkileriyle amaçlanmış etkileri arasındaki farka kıyasla devde kulak kaldığı apaçıktır. Zorbalığın egemen olduğu Rusya'da insanların özgürlük ve onuru konusunda ilerleme sağlanacağına kim büyük umutlarla inanabilir? Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da şöyle yazarlar: "Emekçilerin zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri yoktur. Ama kazanacakları bir dünya vardır." Bugün Sovyetler Birliği'ndeki emekçilerin zincirlerinin, Birleşik Devletler'deki ya da İngiltere'deki veya Fransa'daki ya da Almanya'daki veya herhangi bir Batılı ülkedeki emekçilerin zincirlerinden daha zayıf olduğunu kim ileri sürebilir?

Birleşik Devletler'deki duruma daha yakından bakalım. Geçen onyıllarda büyük "reformlar"dan hangisi hedefleri-

ne ulaşmıştır? Bu reformların yandaşlarının iyi niyetleri gerçekleşmiş midir?

Tüketiciyi koruma amacıyla yapılan demiryolları düzenlemeleri çok geçmeden demiryollarının yeni ortaya çıkan rakiplerinin rekabetine karşı, tabii tüketicinin zararına, kendini koruma aracına dönüşmüştür.

Başlangıçta düşük oranlarda uygulanan, sonra da toplumun daha alt sınıfları lehine gelirin yeniden dağıtımı için bir araç olarak el konan gelir vergisi, teoride yüksek artan oranları büyük ölçüde etkisiz hale getiren özel hükümleri ve yasal boşlukları kapsayan, aldatıcı bir görünüm halini almıştır. Şimdiki vergilendirilebilir gelir üzerinden %23,5 gibi net bir oran, %20'den %91'e dek mevcut artan oranlar kadar getiri sağlayabilir. Eşitsizliğin azalmasına ve zenginliğin yaygınlaştırılmasına yönelik bir gelir vergisi, uygulamada kurumsal kazançların yeniden yatırıma yönelmesini sağlamış, dolayısıyla büyük anonim şirketlerin büyümesini desteklerken, sermaye piyasasının işlemlerini engellemiş ve yeni girişimlerin kurulması konusunda cesaret kırıcı olmuştur.

Ekonomik etkinliklerde ve fiyatlarda istikrar sağlamaya yönelik parasal reformlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında enflasyonu kamçulamış ve daha önce hiç görülmeyen derecede yüksek bir istikrarsız düzeyi yaratmıştır. Bunların ortaya çıkardığı para otoriteleriye, ciddi bir ekonomik daralmanın 1929-33 arasında Büyük Buhran felaketine dönüşmesinde baş sorumluluğu taşımaktadırlar. Banka paniklerini önlemek için kurulmuş bir sistem Amerika tarihindeki en ciddi banka paniklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Para sıkıntısı çeken çiftçilere yardım ve tarımsal örgütlenmedeki aksaklıkları giderme amacına yönelik olan

tarım programı; kamu fonlarını ziyan eden, kaynakların kullanımını bozan, çiftçiler üzerinde giderek ağırlaşan ayrıntılı kontroller uygulayan, Birleşik Devletler'in dış politikasına ciddi müdahalelerde bulunan ama aslında parasız çiftçiye yardım konusunda pek az şey gerçekleştiren ulusal bir rezalet olmuştur.

Yoksulların barınma koşullarının iyileştirilmesini, çocuk suçlarının azaltılmasını ve varoşların ortadan kaldırılmasını amaçlayan konut programı, yoksulların barınma koşullarını daha da kötüleştirdiği gibi, çocuk suçlarının artmasına ve varoşların yayılmasına katkıda bulunmuştur.

1930'larda entelektüel toplum için "emek" sözcüğü "işçi sendikası" sözcüğüyle eşanlamlıydı; işçi sendikalarının iyi niyet ve erdemliliğine olan inanç, yuva ve yurda olan inançla bir tutuluyordu. İşçi sendikalarını ve "adil" iş ilişkisini destekleyen pek çok yasa çıkarılmıştı. İşçi sendikaları da güçlenmişti. 1950'lere gelindiğindeyse, "işçi sendikası" neredeyse ayıp bir sözcük haline geldi, "emek" sözcüğüyle eş anlamlı değildi artık, dolayısıyla da otomatik olarak cennetten çıkma diye kabul edilmiyordu artık.

Sosyal güvenlik önlemleri, yardım almayı bir hak konusu yapmak, doğrudan yardım ve bağış ihtiyacını ortadan kaldırmak için yasalaştırılmıştı. Oysa bağış ihtiyacı artmaya devam ederken, doğrudan yardıma harcanan toplamlar çığ gibi büyümektedir.

Bu liste çok kolaylıkla uzatılabilir; 1930'lardaki gümüş alım programı, kamu gücü projeleri, savaş sonrası dış yardım programları, FCC (Federal Haberleşme Komisyonu), kentlerin yeniden geliştirilmesi programları ve daha birçoklarının amaçlanandan çok farklı etkileri, genellikle tam tersi etkileri olmuştur.

Bazı istisnalar olabilir. Ülkeyi baştanbaşa kat eden ekspres otoyollar, büyük nehirlerde kurulan görkemli barajlar, yörüngeye oturtulan uydular, tüm bunlar devletin büyük kaynaklara hükmetme gücü sayesinde başarılmıştır. Bütün kusurları ve sorunlarıyla, piyasa güçlerinin daha etkin rol oynaması yoluyla sağlanacak gelişme olasılığıyla okul sistemi Amerikan gençliğinin fırsatlarını çoğaltmış ve özgürlüğün genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bu, okul yönetim kurullarında hizmet veren on binlerce kişinin kamu yararına dönük çabalarına ve halkın, kamu menfaati olarak gördüğü ağır vergileri yüklenmedeki isteklerine bir ahittir. Tüm ayrıntılı idarî sorunlarına karşın, Sherman Anti-Tröst Yasası'nın varlığı rekabeti güçlendirmiştir. Kamu sağlığı önlemleri bulaşıcı hastalıkların azalmasında etkili olmuştur. Yardım önlemleri acı ve ızdırabı hafifletmiştir. Yerel otoriter çoğu zaman toplumların yaşamı için elzem olan kolaylıkları sağlamışlardır. Yasa ve düzen birçok büyük kentte (devletin bu ana işlevi bile yerine getirmesi doyurucu olmaktan uzak bulunduğu halde) korunup sürdürülebilmıştır. Chicago kenti sakinlerinden olduğum için bu konuda rahatlıkla konuşabilirim.

Eğer bir ortak nokta bulunursa, sonuç hiç kuşkusuz iç karartıcı olacaktır. Son birkaç onyılıda devletçe üstlenilen yeni girişimlerin büyük bölümü hedeflerine ulaşamamıştır. Birleşik Devletler ilerlemeyi sürdürmektedir; yurttaşları daha iyi beslenmekte, daha iyi giyinmekte, daha iyi barınmakta ve daha iyi ulaşım hizmeti görmektedirler; sınıfsal ve toplumsal farklar küçülmüştür; azınlık gruplarının dezavantajları azalmıştır; popüler kültür büyük sıçramalar yapmıştır. Tüm bunlar serbest piyasa vasıtasıyla işbirliği yapan bireylerin inisiyatifleri ve itici güçlerinin ürünleridir. Devletçe alınan önlemler bu gelişmeye destek

değil, köstek olmuştur. Bu önlemleri parasal yönden karşılayabilmemiz ve onlara baskın çıkabilmemiz ancak piyasanın doğurganlığı sayesinde gerçekleşebilmiştir. Görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin gerilemedeki gücünden daha üstündür.

Son yıllarda böylesine çok sayıda devlet reformunun ters gitmesi, parlak umutları suya düşürmesi bir kaza mıdır? Yoksa sadece programların ayrıntıda hatalı olmalarının sonucu mudur?

Bu sorulara cevabın açıkça “hayır” olduğu inancındayım. Bu önlemlerin ana kusuru şurada yatmaktadır: Bunlar insanları, genel bir çıkar olduğu varsayılan şeyin geliştirilmesi uğruna, şu anki kendi çıkarlarına ters düşecek şekilde davranmaya devlet eliyle zorlama yoluna başvurmuşturlar. Çıkar çatışması olduğu varsayılan şeyi ya da çıkarlar konusundaki görüş ayrılığını, çatışmayı ortadan kaldıracak bir çerçeve sağlayarak ya da insanları farklı çıkarlara yönelmeye ikna ederek değil, bireyleri kendi çıkarlarına aykırı davranmaya zorlayarak çözüme kavuşturmaya çalışırlar. Dışardakilerin değerlerini, iştirakçilerin değerlerinin yerine geçirirler; ya bazıları diğerlerine onlar için neyin iyi olduğunu söyler ya da devlet diğerlerinin yararına olması için bazılarından alır. Dolayısıyla bu önlemler, insanlarca bilinen en kuvvetli ve en yaratıcı güçlerden birinin, yani milyonlarca bireyin kendi ilgilerini geliştirme, hayatlarını kendi değerlerine göre yaşama çabasının karşısında yer alır. İşte söz konusu önlemlerin, çoğu zaman amaçlananın tam tersi etkide bulunmasının ana nedeni budur. Ayrıca bu, özgür bir toplumun ana güçlerinden biridir ve devlet düzenlemelerinin onu neden boğmadığını da açıklar.

Sözünü ettiğim alanlar yalnızca kişinin kendini ilgilen-

diren dar anlamdaki çıkarlar değildir. Tersine, insanların değerli buldukları, uğruna servetlerini ve hayatlarını verebilecekleri tüm değerler dizisini kapsamaktadır. Adolf Hitler'e karşı çıktıkları için hayatlarını kaybeden Almanlar aslında çıkarlarına uygun gördükleri bir davranışta bulunuyorlardı. Hayırsever, dinsel ve eğitimsel etkinliklere büyük çaba ve zaman harcayan insanlar da öyle. Doğal olarak böylesi ilgiler ancak az sayıda insan için bu denli önem taşır. Bu ilgi ve çıkarlara eşit olarak tüm boyutuyla izin vermek ve bunları, insanlığa egemen olan dar kapsamdaki maddî çıkarlara bağımlı kılmamak özgür bir toplumun erdemidir. Bu nedenle de kapitalist toplumlar kolektivist toplumlardan daha az maddiyatçdır.

Tüm bunların ışığında kanıtlama yükümlülüğü hâlâ neden yeni hükümet programlarına karşı çıkan ve devletin halihazırda gereksiz yere büyütülmüş rolünü azaltmaya çalışan bizlerin sırtındadır? Dicey şu yanıtı veriyor:

Devlet müdahalesinin, özellikle yasama biçimindeki yararlı etkisi doğrudan, ânında ve görülebilirdir; buna karşılık kötü etkileri dolaylıdır, yavaş ve aşamalı olarak gelişir, göz önünde değildir. ... Çoğu insan da devlet denetçilerinin ehliyetsiz, dikkatsiz, hatta kimi zaman kötü niyetli ve yozlaşmış olabileceklerini akılda tutmazlar; ... devlet yardımının, kendi kendine yardımı ortadan kaldırdığı gibi yadsınmaz bir gerçeğin bilincine varanlar azdır. Böylece insanların çoğunluğu devlet müdahalesine gereksiz bir hoşgörü göstermektedir. Bu doğuştan gelen yanlılık, ancak belirli bir toplumda ... bireysel özgürlük lehine bir kârine ya da önyargının varlığıyla kırılabilir; bu da "bırakınız yapsınlar" dır. Dolayısıyla yalnızca kendi kendine yardıma olan inancın gerilemesi bile (ki böyle bir gerilemenin olduğu kesindir) bu kendiliğinden, sosyalizme eğilimli yasamanın gelişmesi için yeterlidir.*

* A. V. Dicey, a.g.e., ss. 257-8.

Günümüzde özgürlüğün korunması ve genişletilmesi iki yönden tehdit edilmektedir. Bunlardan biri açık seçiktir: Bizi gömmeye yemin eden Kremlin'deki insanlardan gelen dış tehdittir. Diğeri çok daha inceliklidir: Bizi ıslah etmek isteyen iyi niyetli kişilerden gelen iç tehdittir. İnsanları ikna etme ve düşledikleri büyük toplumsal değişikliklerin gerçekleşme sürecinin yavaşlığı yüzünden sabırsız olan bu kişiler, hedeflerine ulaşmak için devletin gücünü kullanmaya heveslidirler ve bunu yapacak yetenekleri olduğuna da inanırlar. Ama eğer iktidarı ele geçirirlerse ivedi hedeflerine ulaşmada başarısız olacaklardır; buna ek olarak dehşete düşerek geri çekilecekleri ve ilk kurbanları arasında olacakları kolektif bir devlet yaratacaklardır. Merkezîleşmiş güç, onu iyi niyetle yaratanlara zarar vermez diye bir şey yoktur.

Bu iki tehdit ne yazık ki birbirini besliyor. Nükleer bir felaketten kaçınabilsek bile, Kremlin'den gelen tehdit, kaynaklarımızın hatırı sayılır bir bölümünü askerî savunmaya ayırmamızı zorunlu kılıyor. Ürünlerimizin çoğunun alıcısı ve birçok şirket ve sanayinin ürünlerinin tek alıcısı durumdaki devlet, tehlikeli ölçüdeki ekonomik gücü siyasal otoritelerde toplamış bulunmakta; iş ortamını ve başarı ölçütünü değiştirmekte, bunlarla ve başka yollarla serbest piyasayı tehlikeye atmaktadır. Bu tehlikeden kaçamayız. Ancak bunu, ulusun savunmasıyla ilgili olmayan alanlardaki şimdiki yaygın devlet müdahalesini sürdürerek ve yaşlılar için tıbbî bakımdan ay keşiflerine kadar yeni devlet programlarıyla gereksiz yere yoğunlaştırmaktayız.

Bir zamanlar Adam Smith'in dediği gibi, "Bir ulusta çok yıkıntı vardır." Değerlerimizin temel yapısı ve özgür kuramların iç içe geçmiş ağı bunların çoğuna dayanacaktır. Askerî programların büyüklüğüne ve Washington'da yoğunlaşmış

olan ekonomik güçlere karşın, özgürlüğü koruyup genişletebileceğimize inanıyorum. Ama bunu başarabilmemiz, karşı karşıya olduğumuz tehdidin bilincine varmamızla; devletin zor kullanan gücündense, yurttaşlarımızı, özgür kurumların bazen daha yavaş da olsa ulaşmak istediğimiz hedeflere giden daha emin bir yol sağladığına ikna etmemizle mümkündür ancak. Entelektüel atmosferde halihazırda görülmekte olan değişimin parıltıları umut verici bir işarettir.

DİZİN

A

- ABD Gelir İdaresi 255
Adams Express Şirketi 65
adil istihdam uygulamaları yasası
170–175
adil ticaret yasaları 207
aileler 111, 138–140, 250,
260–263, 281
Akli Yetersizlik Yasası 70
Alexander, Henry 103
Almanya 14, 38, 50, 226, 286
altın akışı 100, 107, 108
altının rolü, ABD para sisteminde
101–104
altın standardı 77–83, 89–92,
102, 103, 107, 112–114
Amerikan Barolar Birliği 223
Amerikan Medeni Özgürlükler
Sendikası 174
Amerikan Tıp Cemiyeti 220–222,
226–228

- Amiş Cemaati 37
Anayasa (ABD) 28, 51, 52, 58, 93
Anayasanın Beşinci Ek Maddesi
(ABD) 51, 52
Anayasanın Birinci Ek Maddesi
(ABD) 93
anti-tröst yasaları 62, 196–198,
228. *Ayrıca bkz* Sherman
Anti-Tröst Yasası
artan oranlı vergilendirme
239, 252, 253, 256.
Ayrıca bkz sabit oranlı
vergilendirme
asgari ücret yasaları 259, 263,
264, 278–281
ateşli silahlar 214
azınlıklar 174

B

- bankacılık sistemi 87, 88, 89
banka iflasları 87, 89, 90

baskı 15, 44–47, 52, 55, 58, 87, 88,
111, 112, 127, 149, 152–155,
168, 170, 175, 196, 199,
201, 208, 211, 213, 219,
221, 262, 278, 286, 290

BBC 50, 52

Becker, Gary S. 158, 169

Bentham, Jeremy 39

berberler 211, 212, 218

Berlin Duvarı 14

Better Business Bureaus 216

bireycilik 39, 52

Birinci Dünya Savaşı 38, 81–84,
187, 194, 287

Birleşik Devletler Bankası 86

Birleşik Devletler Çelik Şirketi 200

Birleşik Devletler'in İkinci
Bankası 83

Birleşik Maden İşçileri Sendikası
188

Book Digest 18

Bryan, William Jennings 82

buğday 37, 53, 101, 102, 116, 168

Büyük Britanya 14, 20

Büyük Buhran 76, 85, 91, 134, 225,
275, 287

Büyük Kanyon 66

C-Ç

Cadillac standardı 225

cari ödemeler ve sermaye kaçıışı
104–106

Castro, Fidel 103

Chicago Tribune, the 17

Churchill, Winston 50

Clemenceau, Georges 92

Commentary 19

Cook, Paul W. Jr. 163

çalışma hakkı yasaları 175–178

çalışma ruhsatı uygulamaları
205–236

çelik sanayii 186

Çin 14, 15, 16, 20, 30

D

dalgalı kur 112–115

deflasyon 82, 89, 108, 111

değişim oranları 107

demiryolları 63, 64, 71, 186, 189,
190, 229, 287

demokratik sosyalizm 35

denge çarkı 124–128

denge ve denetleme 46

devlet

– aracılığıyla gerçekleştirilen
faaliyetler 62–73

kısıtlamaları 206–213

yasa koyucu ve hakem olarak
58–62

devlet okulları 142–147, 151

dış ödemeler dengesi için alterna-
tif mekanizmalar 106–112

dışsallık etkileri 44, 62, 65–67, 70,
138, 140, 148, 153, 217,
260

dış yardım programları 288

Dicey, A. V. 39, 70, 282, 291

döviz kurları 108, 109, 114–118

durgunluk 31, 85, 123–126

E

- eğitimde ayrımcılık 178–183
 eğitimde devletin rolü 137–165
 Eisenhower, Dwight D. 103
 ekonomik büyüme 75, 76, 85, 277
 ekonomik güç 46, 121, 293
 ekonomik özgürlük 15, 16, 36, 37, 39, 45, 99
 ekonomik özgürlükle siyasi özgürlük arasındaki ilişki 35–54
 ekonomik planlama 39
 elektrik enerjisi üretimi 189
 enflasyon 20, 108, 111, 115, 125, 201, 202, 287
 Engels, Friedrich 48, 286
 esnaf loncaları 206
 eşitçilik ve liberalizm. *Bkz* liberalizm ve eşitlikçilik
 eşitsizlik 164, 165, 238–240, 243–251, 256, 257, 283
 Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu 63, 71, 189

F

- Fabian sosyalizmi 20
 faiz oranları 71, 132, 133, 159, 189
 federal bütçe 125, 126
 Federal Enerji Komisyonu 189
 Federal Haberleşme Komisyonu 189, 288
 Federal Rezerv Sistemi 76, 83–85, 88–91
 Federal Rezerv Yasası 82, 91
 Felsefi Radikaller 39
 fiyat destekleri 21, 265, 279, 280

- fiyat kontrolü 71, 102
 Fransa 142, 143, 152, 247, 286

G

- gelir dağılımı 237–257
 ahlaki açıdan 237–243
 devlet önlemleri 250–259
 gelir eşitsizliği 239, 240
 gelir vergisi 162, 164, 195, 199, 203, 240, 249–253, 255, 259, 279–282, 287. *Ayrıca bkz* negatif gelir vergisi
 Gellhorn, Walter 207–210
 genel eğitim 138–153
 Goldwater, Barry 20, 100
 gönüllü işbirliği 29, 42, 55, 77, 173, 244
 gönüllü mübadele 42, 62, 65–68, 137
 Guffey Kömür Yasası 188
 gücün dağıtılması 46
 gücün merkezileşmesi 33, 245
 gücün toplanması 37
 Güney Afrika 79, 102

H

- Haklar Bildirgesi (ABD) 93
 hastaneler 227, 228, 233, 281
 Hayek, Friedrich August von 14, 19, 24, 39, 309
 hayır etkinlikleri 69, 70, 202, 203, 233, 277, 278, 284, 291
Herald Tribune, the 17
 Hindistan 206, 247
 hisse senedi 85

Hitler, Adolf 50, 173, 226, 291
 Hollywood 50–52
 Hong Kong 14, 16, 121
 hükümet harcamaları 14

I-İ

ırk ayrımcılığı 175
 irksal bütünleşme 156

İç Savaş (ABD) 81, 83, 101, 167
 ifade özgürlüğü 58, 72, 93, 94,
 174, 175

İkinci Dünya Savaşı 15, 36, 38, 39,
 47, 50, 71, 142, 155, 188,
 196

İngiltere Merkez Bankası 81
 iskonto oranı 90
 İspanya 38, 51
 istikrarsızlık 76, 83, 84, 91, 97, 115,
 125

işbölümü 42, 43
 işsizlik 108, 275
 iş ve işgücü çevrelerinin sosyal
 sorumluluğu ve tekel
 181–203

İtalya 38
 ithalat kotaları 71, 109, 111, 121,
 190, 207
 İyi Ev Hizmetleri 216

J

Japonya 38, 112, 118
 Johnson, Harry G. 163
 Johnson, Lyndon 20
 J. P. Morgan Şirketi 103

K

kamu konutları 259, 259–263,
 260, 261, 262, 263, 264,
 280

Kamyon Sürücülerİ Sendikası 189
 Kanada 99, 109, 114, 117
 kapitalizm 14, 16, 31, 37–42, 47,
 49, 53, 167, 168, 244–247,
 250, 285
 rekabetçi kapitalizm 31, 37, 42,
 53, 311

kapitalizm ve ayrımcılık 167–180
 karayolları 63, 65, 66
 karma okullar 178, 179
 kartel 188, 189, 197, 198
 kast sistemi 206
 Kennedy, John F. 20, 27, 110, 200
 Kessel, Reuben 228
 Keynesyen çarpan analizi 129
 Keyserling, Leon 21
 King, Frank 51
 kira kontrolü 71
 kolejler 216
 kolektivizm 15, 39
Komünist Manifesto (Marx ve
 Engels) 286
 komünizm 18, 51, 52, 93, 94, 210
 Kongre (ABD) 82, 102, 264, 270,
 272
Kölelik Yolu (Hayek) 19
 kömür sanayii 188
 kupon sistemi 142, 151, 179, 180
 kurumlar vergisi 195, 198, 202,
 254
 Kuznets, Simon 157, 163

L

- laissez-faire* 277
 Lees, D. S. 149
 Lenin, Vladimir İlyiç 77
 Lewis, John L. 188
 liberalizm ve eşitlikçilik 283–293
 Lüksemburg 121

M

- malî politika 123–135
 mal standardı 78–83
 Marksizm 245
 Marx, Karl 245, 286
 Meiselman, David 134
 merkez bankası 77, 80, 92, 108
 merkezleşme 30, 33, 245
 meslekî ve profesyonel öğretim
 156–170
 Mısır 247
 Mill, John Stuart 248, 309
 Mises, Ludwig von 39
 Mitchell, Wesley 212
 Morgan Guaranty Trust Şirketi 103
 muhafazakarlık 33, 34, 313
 mülkiyet hakları 60, 62, 70, 191,
 237

N

- negatif gelir vergisi 279
 New Deal 75, 188
Newsweek 17
New York Times, the 17
 nisbî temsil 45, 56, 148

- Nutter, G. Warren 184
 Nürnberg Yasaları 173

O-Ö

- okulların entegrasyonu 20
 okulların kamulaştırılması 142
 otomobil sanayi 185, 186
 otoriteler yerine kurallar 92–99
 otoyollar 66, 289
 ödemeler dengesi 99, 104,
 106–113, 117
 öğretmenler 147, 148, 149
 öğretmen ücretleri 148
 ölüm sigortası 266–283
 özel girişim 29, 31, 44, 52, 65, 67,
 91, 109, 116, 131, 142, 152,
 193, 257, 261, 271
 özel okullar 144, 145, 146, 147,
 151, 155
 özel teşebbüs 32, 38, 42, 128
 özgür bir toplumda devletin rolü
 55–73
Özgürlüğün Anayasası (Hayek) 19,
 309
 özgür toplum 38, 57, 200, 283

P-Q

- pamuk 266
 paranın kontrolü 75–97, 202
 parasal takdir yetkisi 83–92
 parklar 66, 67, 73
 patentler 61, 191, 192, 216
 paternalizm 68, 70, 273

petrol 71, 111, 189, 190, 207, 239,
253, 254
Püritenler 167

Quakerlar 167

R

Reagan, Ronald 14, 20
refah devleti 13, 17, 18, 126, 272
rekabet 16, 29, 31, 37, 42, 48, 53,
60, 63–65, 70, 144–147,
150, 151, 154, 155,
164, 165, 168, 176, 177,
181–186, 194, 199, 207,
250, 253, 264, 271, 272,
276, 287, 289
rekabetçi kapitalizm 31, 37, 42,
53, 311
Rich, Robert 51
Robinson Crusoe 41, 43, 241, 242
Roma İmparatorluğu 38
ruhsatlandırma 205–236
tıbbî ruhsatlandırma 220–237
ve yarattığı politik sorunlar
213–220
Rusya 20, 35, 38, 247, 285, 286

S

sabit fiyat 102, 106, 115
sabit oranlı vergilendirme 255.
*Ayrıca bkz artan oranlı
vergilendirme*
Schacht, Hjalmar 100
Schumpeter, Joseph 32
Schwartz, Anna 85

serbest piyasa 14, 15, 31, 38,
45, 49, 53, 72, 102, 109,
112–117, 161, 168, 169, 175,
181, 216, 237, 289, 292

sermaye kazançları vergisi 195
sermaye yatırımı 157, 158

Sherman Anti-Tröst Yasası 188,
289

Simons, Henry 24, 39, 63, 68

Sivil Havacılık Kurulu 189

siyahiler 53, 167, 168, 171–174

siyasî güç 37, 46

siyasî özgürlük 15, 16, 38–41, 45

Smith, Adam 19, 196, 199, 292

sosyal güvenlik 37, 72, 152, 259,
266, 269, 272, 274, 280,
288

Sosyal Güvenlik İdaresi 272

sosyalizm 14, 15, 18, 19, 20, 35, 47,
49, 50, 121, 291

sosyal refah önlemleri 259–276
asgarî ücret yasaları 263–264
kamu konutları 259–263
tarım destekleme fiyatları
264–266
yaşlılık ve ölüm sigortası
266–283

Sovyetler Birliği 14, 15, 36, 38,
102, 286

sözleşmeler 176, 177, 271

Stigler, George J. 24, 154, 184

T

tahıl yasası 121

taksi araçları 190, 207, 215

- tarım 15, 30, 71, 101, 189, 207, 259, 264–266, 278, 280, 287, 288
- tarım destekleme fiyatları 264–266
- tarifeler 71, 109, 112, 118–121, 149, 194, 207, 212, 256, 281
- tekel
devlet desteğinde 189–192
endüstriyel tekel 183–186
işgücünde tekel 186–189
kapsamı 183–192
kaynakları 192–198
- Teksas Demiryolu Komisyonu 71
- telefon sistemi 63, 185, 192
- telef hakları 61, 191, 192, 216
- Tercih Özgürlüğü* (Milton ve Rose Friedman) 13, 18, 20, 312
- Thatcher, Margaret 14
- Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma Kurulu 221–228
- ticaretteki ABD kısıtlamalarını kaldırmak 117–138
- Time* 17, 50, 110
- toplumsal sorumluluk 182, 199–202
- Tüketici Araştırmaları 216
- Tüketiciler Birliği 216

U-Ü

- Ulusal Bankacılık Yasası 83
- Ulusal Para Komisyonu 82

- Ulusal Sağlık Hizmeti (İngiltere) 149
- uluslararası malî ve ticarî düzenlemeler 99–122
- uluslararası parasal düzenlemeler ekonomik özgürlük açısından önemi 99–101
- uluslararası ticaret 76, 99, 100, 113
- uzlaşma/uzlaşma 56, 59, 153, 175, 219
- ücret kontrolü 71, 201
- üretim kotaları 207

V-Y

- verasetin vergilendirilmesi 250
- vergi yapısı 76, 195, 252–256
- Vietnam Savaşı 20
- Yahudiler 53, 167
- yapı izinleri yönetmelikleri 190
- yaşlılık sigortası 266–283
- Yellowstone Ulusal Parkı 66
- yoksulluğun hafifletilmesi 277–284
- yoksulluk 225, 263, 277–279
- Yunanistan 38
- yurttaşlık / vatandaşlık 140, 154, 226
- yüksek öğretim 153–156

Kapitalizm ve Özgürlük

Milton Friedman

"Milton Friedman, dikkat çekici analitik yetenekleri ve teknik ustalığıyla diğerlerinden ayrılan, ABD'nin olağanüstü iktisatçılarından biri. Her zaman aydınlatıcı, özgür, cesur, zeki ve en önemlisi de ufuk açıcı."

Henry Hazlitt, *Newsweek*

"Kendi meslektaşlarının düşünüş şeklini büyük ölçüde değiştirebilen bir profesör çok nadirdir. Dünyanın değişmesine etki edeni daha da nadirdir. Friedman ikisini de başardı."

Stephen Chapman, *Chicago Tribune*

Kapitalizm ve Özgürlük'ün ilk baskısı 1962 yılında yayınlandığında, Büyük Buhran'ın acı hatıraları Amerikan halkının önemli bir kısmının hafızasında halen canlıydı. O dönemde, entelektüellerin yanı sıra hem Cumhuriyetçi hem Demokrat siyasetçilerin de tercihleri Keynesyen politikalarıydı. Böyle bir atmosferde yayınlanan *Kapitalizm ve Özgürlük*'te Friedman, devlet müdahalesinin niyet edilmemiş kötü sonuçlarına dikkat çekti. Rekabetçi kapitalizmin teorik ve pratik üstünlüklerini açık ve kuvvetli bir şekilde izah etti.

Friedman, bu kitapta, ekonomik özgürlükler ile siyasi özgürlükler arasındaki bağlantıyı net bir şekilde ortaya koymuştur. Friedman'ın iktisat felsefesinde merkezî bir tema olan rekabetçi kapitalizm, hem iktisadî özgürlüğe ulaşmak için bir araç hem de siyasi özgürlük için gerekli bir koşuldur.

Güncelliğini o zamandan bu yana dünyanın pek çok yerinde koruyan önemli pratik konulara rekabetçi kapitalizm perspektifinden yaklaşımlar sunan Friedman, devletin, duhul ettiği alanlardaki olumsuz etkilerini araştırmış ve bunlara çözüm önerileri getirmiştir. Devlet müdahalesinin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği uluslararası ticaret, mali politika, eğitim sistemi, ayrımcılık, tekeller, ruhsatlandırma, gelir dağılımı, sosyal refah politikaları ve yoksulluk gibi konular bu kitabın odaklandığı alanlardandır.

Kapitalizm ve Özgürlük, 20. Yüzyıl'ın en etkili ve etkileyici kitaplarından birisi olarak gösterilmektedir. İlk edisyonundan sonra birkaç kez revize edilen kitap, onlarca dile çevrilmiş, tüm dünyada yüzbinlerce okura ulaşmıştır. Kitap, birçok ülkenin iktisat politikasını etkileyen fikirleri yaymasının yanı sıra Friedman'ın 1976 yılında Nobel İktisat Ödülü almasında etkili olmuştur.

Serbest
Kitaplar

ISBN: 978-605-74945-4-2

9 786057 494542

THG
0877042
SPN

THG 0877042

serbestkitaplar.com